

УНИВЕРЗИТЕТ УНИОН - НИКОЛА ТЕСЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА МЕЂУНАРОДНУ ПОЛИТИКУ
И БЕЗБЕДНОСТ

МИЛОШ АЗДЕЈКОВИЋ

**ЗНАЧАЈ КОНТРАОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ ВИТАЛНИХ
НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

БЕОГРАД 2024

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

*Велику захвалност дугујем породици и пријатељима
за исказану подршку, љубав и стрпљење.*

Посебна захвалност:

Проф.др Мирославу Стевановићу, ментору

Проф.др Милану Мијалковском, коментору

Генерал-мајору ВЈ Аци Томићу, начелнику Управе безбедности ВЈ

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

Проф. др Мирослав Стевановић је дипломирао на Правном факултету Универзитета у Београду, магистрирао на Правном факултету Универзитета Унион и докторирао на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. На Факултету за међународну политику и безбедност је изабран у звање ванредног професора, за ужу научну област безбедносне науке и води наставу на више предмета свих нивоа студија. Учествовао је истраживачким пројекатима, чији су резултати представљени у националним публикацијама.

Аутор је и коаутор великог броја научних радова, укључујући области националне безбедности и безбедности, који су објављени у националним и међународним научним часописима и представљени на националним и међународним научним конференцијама.

Аутор је низа радова у научној области којој припада тема докторске дисертације:

Stevanović, M.; Đurđević, D., The Capacity of Perception: The Need for an Educational System in Support of the National Security, in: Creative Education for Employment Growth: Thematic Proceedings „Employment, Education and Entrepreneurship”, Grozdanić R.; Jovančević D. (eds.), Faculty of Business Economics and Entrepreneurship/Bar Code Graphics, Belgrade/Chicago: 2015, pp. 47-57.

Ђурђевић, Д.; Стевановић, М. (2015), Изазови националној безбедности у кибер простору друштвених мрежа: студија случаја „Навални“, Зборник радова Научно стручна конференција „Форензичка ревизија 2015“, Београд, 10 децембар 2015, стр. 7-15.

Стевановић, М.; Ђурђевић, Д. (2016), Изазов за националну безбедност Републике Србије у концепту заједничких европских вредности, Зборник радова Правног факултета у Нишу, 61:73, стр. 165-182.

Стевановић, М.; Ђурђевић Д. (2017), Изазов за националну безбедност у контексту глобализације неолибералног фундаментализма, Теме, 16: 1, стр. 177-191.

Đurđević, D.; Stevanović, M. (2017), Geopolitical Context of Eurasian Regionalisation, Book of Proceedings 21st International Scientific Conference on Economic and Social Development, Belgrade, 18-19 May 2017, Varazdin/Belgrade/ Koprivnica/Warsaw: Development and Entrepreneurship Agency/John Naisbitt University/University North/Faculty of Management University of Warsaw, pp. 382-389.

Stevanović, M.; Đurđević, D. (2017), Computer simulation in domain of national security: The case of S.E.N.S.E., Proceedings The International Conference on Business Information Security BISEC 2017, Belgrade, 18th October 2017, Metropolitan University, Belgrade, pp. 71-75.

Стевановић, М.; Ђурђевић, Д. (2017), Перцепција инструментализације тероризма као тактике на Балкану, Мегатренд ревија, 14:2, стр. 177-190.

Стевановић, М.; Ђурђевић, Д. (2017), Опажање у кибер простору инструментализације ИСИС као вредносне претње међународном систему, Војно дело, 69:1, стр. 346-373.

Stevanović, M.; Đurđević, D. (2019), Geospatial Intelligence as a Challenge for Personal Integrity in Cyberspace, The Tenth International Conference on Business Information Security (BISEC-2018), Belgrade, 20th October 2018, pp. 54-59.

Стевановић М.; Ђурђевић Д. (2019), Изазови националне безбедности данас: Проблем препознавања специфичних претњи и ризика за основне вредности држава у постиндустријском свету, Београд: Академија за националну безбедност/ Службени гласник.

Стевановић, М.; Ђурђевић, Д. (2020), образовање за националну безбедност: У сусрет суочавању са сложеним проблемима у информационом добу, Београд: Академска мисао.

Đurđević, D.; Mitić, V.; Stevanović M.; Kocić Lj. (2021), Fractal Tools in Combating Terrorism and Money Laundering, in: Advanced Ceramics and Applications, Gadow, R.; Mitić, V. (eds.), Berlin/Boston: De Gruyter, pp. 71-84.

Стевановић М.; Ђурђевић Д. (2022), Ширење страха као елемент међународноправног наступа Запада против Републике Србије, у: Тематски зборник Страх у научном и уметничком стваралаштву, Танчић, Д.; Ахметагић, Ј.; Елезовић, Д. (ур.), Лепосавић: Институт за српску културу, стр. 193-213.

Стевановић М.; Ђурђевић Д.(2023), Некажњивост уништавања православних Срба у Хрватској са аспекта националне безбедности, Црквене студије, бр. 20, стр. 525–544.

РЕЗИМЕ

Одговарајућа обавештеност грађана о непосредном окружењу као важан предуслов физичке и имовинске сигурности утицала је, између осталог, на удруживање са другим људима, а коначно и на успостављање државе. У доктрини је општеприхваћен став да се свака држава састоји из три елемента: територије, становништва и власти.

Свест о вредностима као нечем неопходном за опстанак и функционисање, чијем остваривању треба тежити, или, ако су већ успостављене, потреби да буду чуване и оснаживане, резултовала је препознавањем националних вредности државе.

Сазнање да све националне вредности нису од подједнаког значаја за опстанак и развој државе утицало је на њихово рангирање на: животно важне (виталне) и важне. На поменуто поимање националних вредности указује аналитички преглед највишег нормативног акта државе (устава).

Као виталне националне вредности државе препознате су: територијални интегритет, сувереност и квалитет живота грађана. Поред њих, уставом је дефинисана и њихова одбрана, као предуслов опстанка и развоја државе.

Виталне националне вредности изложене су и подложне разноврсним опасностима, како природног тако и друштвеног порекла. Стога, држава правном регулативом предвиђа њихову заштиту, тако што уређује спознају облика и носилаца актуелних и потенцијалних угрожавајућих делатности усмерених против њих, као и надлежности државних и друштвених субјекта у активностима њихове заштите.

Вишекритеријумска класификација угрожавајућих делатности (оружане- неоружане, спољне-унутрашње, итд.) указује да преовладавају оне којима претходе тајне (илегалне) делатности, које оличава обавештајна делатност. Као основни носилац обавештајне делатности препознате су обавештајне службе. Пре свега, оне тежишно циљају на процес регрутовања грађана државе мете напада (ради сазнавања њених виталних тајни) и, потом, коришћење тако прибављених сазнања за предузимање других, тајних и јавних угрожавајућих делатности са циљем подривања или потпуног уништења њених националних вредности.

Држава, ради сузбијања обавештајних делатности, односно ради ефикасне заштите сопствених виталних вредности од обавештајне агресије, уређује комплекс безбедносних мера, чију основу чине контраобавештајне мере. У ствари, чини напоре да ефикасно контраобавештајно заштити сопствене виталне вредности, чиме ствара услове за њихову заштиту од свих осталих угрожавајућих делатности. За извршење тог сложеног задатка задужује посебне органе управе, познате као контраобавештајне или безбедносне службе. Њихово ангажовање усмерава и надзире највиши државни орган, а резултате рада користе сви државни и друштвени субјекти и снаге, односно – национални систем безбедности.

У овој докторској дисертацији биће представљени резултати анализе значаја контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе.

Кључне речи: држава, виталне вредности, обавештајна делатност, супротстављање обавештајним службама, контраобавештајна безбедност

SUMMARY

Functional awareness of the members of a political society about the surroundings they exist in, as an important precondition for physical and property security, is influenced, among other things, by associations with other political societies, and finally, the organisation of the state. The doctrine generally accepts that a state has three constitutive qualities: territory, population and government.

The awareness of societal values, whose realisation should be strived for or if they are already established, which need to be strengthened and protected, as a necessary condition for the functioning and survival of a society, has resulted in the recognition of the national values of the state.

The understanding that all national values are not of equal importance for the survival and development of the state has led to the differentiation of those which can be qualified as vital in that context. The mentioned understanding of national values is noticeable by an analytical review of the highest political-normative act of the state, its constitution.

The following are generally recognised as vital national values of the state: territorial integrity, sovereignty and the quality of life. In addition to defining the substance of values, the constitution also norms their protection as a prerequisite for the functioning of the state and its survival.

Vital national values are exposed and subject to various dangers, both of natural and social origin. Therefore, the state provides the legal framework for their protection by regulating the institutional learning of the forms and carriers of actual and potential threats against them and the competencies and duties of administrative and social entities in their protection.

The multi-criterion classification of threatening activities (armed-unarmed, external-internal, etc.) indicates that they are preceded by secret (illegal) hostile intelligence activities. The main and most potent organizers of intelligence activities are recognised national foreign intelligence services. Their foremost effort is setting up and handling the process for recruiting citizens of the targeted country (to learn vital secrets) and, subsequently, using the knowledge thus obtained to undertake secret and public activities aimed at undermining or decomposing its vital national values.

To suppress hostile intelligence activities, and through this to effectively protect own vital values from intelligence aggression, the state implements a complex of security measures and

procedures, the basis of which are counterintelligence in nature. It, namely, conducts various efforts to effectively protect its vital values with counterintelligence, thereby creating conditions for their protection from other threatening activities. For the execution of this complex task, it entrusts special administrative bodies, known as counter-intelligence or security services.

The engagement and results of counter-intelligence are directed and supervised by the highest state authority, and the results of their work are used by all state and social entities and forces, that is, the national security system. This doctoral dissertation will present the results of the analysis of the importance and systemic reliance on the counterintelligence protection of vital national values of the state.

Keywords: *state, vital values, intelligence activity, countering hostile intelligence, counterintelligence security*

ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

ОУН – Организација уједињених нација

СБ- Савет безбедности Организације уједињених нација

БИА- Безбедносно-информативна агенција Владе Републике Србије

ВБА- Војнобезбедносна агенција Министарства одбране Републике Србије

ВОА- Војнообавештајна агенција Министарства одбране Републике Србије

ВЈ- Војска Југославије

СДБ ССУП – Служба државне безбедности Савезног секретаријата за унутрашње послове

СФРЈ

СБПОК – Служба за борбу против организованог криминала Министарства унутрашњих

послова Републике Србије

ФСБ- Федерална служба безбедности Руске Федерације

НСА- Национална безбедносна агенција Сједињених Америчких Држава

ЦИА- Централна обавештајна агенција Сједињених Америчких Држава

САДРЖАЈ

1. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Проблем истраживања	1
1.2. Предмет истраживања	12
1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања.....	12
1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања.....	12
1.2.3. Дефинисање основних појмова.....	13
1.2.4. Операционо одређење предмета истраживања.....	17
1.2.5. Просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања.....	18
1.3. Циљеви истраживања.....	19
1.4. Хипотетички оквир истраживања.....	19
1.4.1. Варијабле.....	20
1.5. Начин истраживања.....	21
1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања.....	23

2. СИСТЕМ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

2.1. Појам и карактеристике државе.....	25
2.2. Национални циљеви, вредности и интереси државе.....	40
2.3. Виталне националне вредности државе.....	46
2.3.1. Територијални интегритет.....	50
2.3.2. Сувереност (политичка независност, државна власт).....	52
2.3.3. Квалитет живота (морални циљ или сврсисходност државе).....	55

3. ОБАВЕШТАЈНО УГРОЖАВАЊЕ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

3.1. Облици угрожавања безбедности државе.....	58
3.2. Теоријско одређење појма обавештајне делатности.....	68
3.3. Обавештајна делатност.....	81
3.3.1. Угрожавање безбедности државе тајним обавештајним делатностима.....	84
3.3.2. Угрожавање безбедности државе отвореним обавештајним делатностима.....	110

4. СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ ОД ОБАВЕШТАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ

4.1. Појам и суштина система националне безбедности државе.....	115
4.2. Сврха и начин остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе.....	118
4.3. Теоријско одређење појма контраобавештајне делатности.....	121
4.4. Систем контраобавештајне заштите.....	129
4.4.1. Препознавање значаја контраобавештајних потреба државе.....	129
4.4.2. Циљеви контраобавештајне заштите.....	138
4.4.3. Носиоци контраобавештајне заштите.....	142
4.4.4. Остваривање контраобавештајне заштите.....	154
4.4.4.1. Контраобавештајна заштита тајних и осетљивих података.....	161
4.4.4.2. Контраобавештајна заштита територијалног интегритета.....	195
4.4.4.3. Контраобавештајна заштита суверенитета.....	213
4.4.4.4. Контраобавештајна заштита квалитета живота.....	225
4.4.5. Критеријуми стања заштићености виталних националних вредности.....	238

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	248
ЛИТЕРАТУРА.....	256
ПРИЛОЗИ.....	268

1. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1 ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Сазнања о првом облику људске егзистенције који се одвојио од животињског света (*хорде*), у којем је подела рада била утемељена на природним обележјима (снажни - немоћни, мушкарци – жене, одрасли - деца), указују да се одржавао и унапређивао пре свега захваљујући способностима припадника заједнице да успешно препознају и отклањају (бране се и одбране) од опасности усмерених против њихове физичке безбедности. Таква правилност је довела до формирања организованијих облика људских заједница (*род, племе, народ, нација, држава*), у којима је између осталог била све израженија тежња за адекватном обавештеношћу о свим дешавањима и појавама у њиховом природном и друштвеном (интерном и екстерном) окружењу. Тежња да се буде адекватно информисан о окружењу, покретала је човека (људе) на одговарајуће опсерверско-слушно ангажовање. Ради се о свакодневној активности радозналости која постаје неуобичајена (ванредна) у случајевима када се препозна, процени или оцени да нешто или неко у окружењу представља претњу личној или имовинској сигурности. Такво сазнање покреће човека на смишљено офанзивно реаговање с циљем да што потпуније спозна регистровану, постојећу или изгледну опасност по сопствену безбедност. Заправо, чини одговарајуће напоре да се квалитетно обавести и у складу са расположивим сазнањима припреми за одбрану, односно предупреди потенцијално негативно изненађење.

Поменуто тежњу за што бољом обавештености, као важном предуслову физичког опстанка и духовног развоја, човек као појединац је свесно унапређивао тако што се удруживао са другим људима на одређеној територији. У ствари, стварао је територијализовану људску заједницу, у којој је индивидуална сазнајна моћ добила колективну димензију, првенствено усмерену ка другим територијализованим људским заједницама. Основни циљ такве усмерености колективне опсерверско- слушне сазнајне моћи људске заједнице састојао се у покушају да се сазнају намере и могућности људских заједница у окружењу, а након тога да се према расположивим сазнањима планира и организује сопствено дипломатско и одбрамбено ангажовање. Истовремено, заједница је чинила одговарајуће напоре да заштити своје виталне вредности и тајне од других заједница, као важан предуслов сопственог опстанка и стабилног развоја. Реч је о

специфичном сазнајном процесу одређене људске заједнице, чији су садржаји радикално унапређени успостављањем највишег облика територијализоване политичке заједнице (*државе*), названим *национални обавештајни систем*.

Појам ”држава“ означава наиндивидуалну организовану структуралну и функционалну целину утемељену на конкретним правилима и вредностима. Под појмом ”државе“ се означава више садржаја, најчешће поиманих под хијерархијска организација или потпуно друштво. У социолошком смислу, ”држава је друштвена организација која има монопол физичке принуде, путем које врши своју државну власт...“¹. Држава је, у политичком смислу ”основни и најважнији облик политичког организовања сваког класног друштва, односно, држава је она територија са својим становништвом који владар држи под влашћу као свој посед...“², а у правном ”правна заједница у најопштијем смислу као организација с монополом физичке принуде која служи... за одржавање економске и политичке власти...“³.

Поменуто схватање садржине појма *држава* омогућава идентификацију основних конститутивних елемената: стално *становништво* (грађани и држављани који норме и правила испуњавају као обавезу а не само из личног осећања дужности

- начело обавезности), утврђена *територија* (материјално разграничава од других држава) и *државна власт* (суверена – врховна власт над грађанима и појединцима, односно на сопственој територији и независна у односу са другим државама). Према Конвенцији из Монтевидеа, државу као субјект међународног права квалификују четири конститутивне одреднице⁴. Заправо, држава је ”правно лице“⁵.

¹ *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 150.

² *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 213.

³ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 103.

⁴ Стално становништво, утврђена територија, влада (суверена власт) и капацитет да уђе у односе са другим државама. *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, усвојена 1933, ступила на снагу 1934, године, OAS Law and Treaty Series, No. 37, Article 1.

⁵ Држава је правно лице. међународног права и мора испуњавати следеће захтеве: 1. перманентно становништво, 2. дефинитивно одређена територија, 3. конституисана влада, 4. капацитет да уђе у односе са другим државама, и 5. такав степен цивилизације који јој омогућава да се придржава начела међународног права. *International Commission of Jurists, Public International Law, Pan American Union*, 1927, стр. 8.

Конститутивни елементи државе, између осталог, указују да је држава својеврсна организација, односно друштвена заједница која синтетизује интересе грађана на својој територији и настоји да обезбеди задовољење њихових интереса. У ствари, држава има идентификоване *виталне вредности*, чијим оснаживањем и одсудном одбраном задовољава сопствене кључне потребе – опстанак и одрживи развој. У најопштијем смислу, потребе државе су физичка безбедност њених грађана (становништва) и њене територије која је границом одвојена од других држава, квалитет живота њених грађана, репрезентативна суверена власт и повољан међународни положај. Међутим, у лексикографској, енциклопедијској, научној и стручној литератури, уместо прецизног разграничења између појмова ”државне вредности“ и ”државни интереси“, евидентно је и њихово коришћење као синонима. Узимајући у обзир наведену појмовну непрецизност, успостављање вредности/ интереса, нужно зависи од доступних информација које имају доносиоци одлука, а на њихово обликовање утичу перцепција претње, степен важности дат неким посебним проблемима и перцепција алтернатива, али и јавно мњење, зато што национални интереси морају добити легитимитет грађана, иначе немају тзв. ”критичну масу” за остваривање. У остваривању својих интереса држава долази у додир с другим државама, при чему односи држава у том процесу могу бити: надметање, сарадња и сукоб. ”Државни интереси су највише добро (вредност) једног народа, односно становништва једне државе. Свака држава идентификује и дефинише своје виталне вредности које жели да оствари, очува и оснажи...”⁶. ”Комплексност државних интереса узрокује потешкоће у вези са њиховим прецизним одређењем. У том погледу регистроване су три глобалне групе државних интереса: виталне, важне и маргиналне, односно: безбедносни интереси, интереси благостања и интереси вредности”⁷. ”Национални интереси представљају јединство елемената на којима се заснивају основне потребе нације/државе, као што су самоочување, интегритет,

⁶ *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966.стр. 390.

⁷ Витални или безбедносни интереси изражавају животне потребе нације или државе и обухватају заштиту становништва и државе од физичких напада и заштиту виталних економских, привредних и политичких интереса, јер би њихово урушавање или уништење могло да угрози биће државе... Развијеност привреде, запосленост, стандард итд. најизраженија је целина (део) интереса благостања (важни), јер вишеструко утиче на остале друштвене целине – здравствену, едукативну, културну... Безбедносни интереси и интереси благостања претежно се остварују и оснажују унутар државе, за разлику од интереса вредности (маргинални), који су приоритетно усмерени ван граница државе... (Шмит М. Мајкл, ”Идентификовање националних циљева и развијање стратегије“, *Информативни билтен превода*, ЦВНДИ, Београд, 1998-2000, стр. 25).

безбедност и слично, док се витални национални интереси могу свести на оно што је од посебног значаја за опстанак нације...“⁸ и сл.

Прихватљив приступ за разграничење садржине појмова националне вредности и национални интереси мора да узима у обзир значење појмова *вредност*⁹ и *интерес*¹⁰. Најопштије, код човека и људских колективитета постоји уверење да *вредности* представљају нешто добро, нешто пожељно, нешто чијем остварењу треба тежити или, ако су поседована, да их треба чувати и јачати. Кад је у питању *интерес*, ради се о активном односу (ангажованости) човека или људског колективитета према одређеној вредности, ради њеног стицања (достизања), оснаживања и чувања. *Интерес* изражава активан однос према некој ствари (вредности), другом лицу или идеји, односно учешће човека у нечему и корист човека из тог односа (задовољење одређене потребе, личне или друштвене).

Сазнања у вези са констатованим указују да је човек, као основна (изворна, аутентична) вредност, бивствујући у објективном амбијенту, одређивао свој однос према постојећим (датим, природним) вредностима и према другим аутентичним вредностима у свом окружењу (људима). Човек је, наравно, то чинио ради задовољавања сопствених потреба опстанка и развоја. Истовремено, користећи природне вредности, стварао је и нове, изведене вредности, а прву у низу новостворених вредности представља стварање друштвене заједнице и достизање њеног најорганизованијег облика (државе). Другу, по реду, новостворену вредност представља одлука да територију на којој живи сматра својом, полагајући право да користи њене ресурсе и не дозвољавајући другим људским заједницама да без његове дозволе стичу корист на њој. Спознаја човека и политичке заједнице (државе) којој припада, да одбијање појединих чланова заједнице да поштују правила представља начин урушавања њеног ефикасног функционисања резултовала је установљавањем нове виталне вредности – суверене власти, која је, обезбеђивала поштовање правила у односима између припадника заједнице и других субјеката унутар државе, али и представљала заједницу у односу на друге државе.

⁸ Савић Андреја, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр.55.

⁹ ”Вредност(и) је својство онога што је вредно, што је на цени: злата, иметка, бити од вредности;... позитивне особине, врлине, ваљаност, значај - нечијег дела, писац велике вредности;... предмети драгоцених метала, акције, кредитне исправе и др.” (*Речник српског језика*, Матица Српска, Нови Сад, 2007, стр. 171).

¹⁰ ”Интерес је занимање за нешто, обраћање пажње на нешто (Московљевић Милош, *Речник савременог српског књижевног језика*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2000, стр. 245).

Оцена суверене власти на основу анализе значаја постојећих (од природе датих) и новостворених вредности довела је до схватања да све вредности нису подједнако значајне за опстанак и развој државе. Из те спознаје је произашло њихова подела на оне које су животну важне (виталне) и оне које су прокламоване важним у највишем државном закону (уставу), чиме је изражен став да су друштво и држава мотивисани у највећој могућој мери да их одсудно бране.

Виталне вредности државе, суштински посматрано, изражавају животне потребе нације или државе и друштва. То значи да њихово урушавање или уништење, независно од облика узрока, може угрозити само биће (идентитет) државе. Вредности су, без обзира на разноликост у термилошком означавању идентичне за сваку државу¹¹.

Виталне државне вредности на сличан начин дефинишу многи теоретичари. ”Националне и државне вредности прокламоване су и гарантоване правним поретком. Њиховом генерализацијом и апстраковањем на ниво националне безбедности, могуће је идентификовати и дистанцирати тзв. стратешке и остале вредности и интересе“^{12 13}. *Стратешке вредности* су од виталног значаја за опстанак и развој друштва и државе. Према области у којој проистиче животна потреба, могу да се разврстати у четири групе: *опстанак, интегритет територије, политичка самосталност и квалитет живота*.

Виталне државне вредности подложне су разноврсним опасностима, односно њих угрожавају или могу угрозити различити носиоци и облици као извори изазова, ризика или претњи. С једне стране, ради се о природним изворима угрожавања (земљотреси, промене климе, загађење...), а с друге стране су носиоци угрожавања безбедности као субјекти (појединац, група, организација...) који свесним радњама (делатношћу) проузрокују опасности. Стога, држава ради ефикасне заштите успоставља посебан систем безбедности. Заштитно деловање структурних елемената тог система обухвата примену правних прописа (пре свега, кривичноправних) и политичких опредељења (стратегије националне безбедности). Заштитно деловање, у нормативном смислу, обухвата све

¹¹ Територијални интегритет (неповредивост територије), сувереност (политичка независност, односно неприкосновеност у унутрашњој и спољној политици), и, стабилност (економско, друштвено уређење, организација политичког система, права и обавезе грађана). Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица, *Неухватљивост националне моћи*, ЈП Службени гласник, Београд 2010, стр.33.

¹² Мијалковић Саша, Поповић Марија, ”Појмовно-категоријални апарат научног истраживања националне безбедности“, *Национална безбедност Републике Србије и безбедносне интеграције*, (тематски зборник), Бајагић М. (ур.), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013, стр. 35.

¹³ Ипак, национална безбедност се традиционално посматра као делатност организована ради заштите основних (за опстанак виталних) вредности и интереса (националних интереса) и механизма за њихово остваривање (нап.аут).

појединости о угрожавајућим делатностима усмереним против виталних вредности државе и, са друге стране, надлежности и овлашћења у погледу мера које се могу предузети ради ефикасне заштите државе и друштва. У правном систему, свака угрожавајућа делатност је дефинисана као *кривично дело*, а у политичком смислу, угрожавајуће делатности могу представљати *изазове, ризике и претње безбедности*.

Уколико се нормативни акти држава посматрају садржински, могуће је приметити вишекритеријумски приступ облицима угрожавања, попут: аутодеструктивни/самоугрожавајући и деструктивни/угрожавајући (према односу носиоца и објекта угрожавања); индивидуални и масовни (према броју носилаца); војни/физички/насилни и невојни/неоружани/ненасилни (према средству угрожавања); унутрашњи и спољашњи (према простору испољавања); стварни/актуелни (тренутни, краткорочни или дугорочни) и могући (према времену испољавања и трајања); јавни/отворени и тајни/илегални (према откривености/прикривености) итд.

Сазнање државе о томе да преовлађују носиоци угрожавања који ненасилне спољашње и унутрашње делатности на угрожавању виталних националних вредности предузимају тек након успешно реализованих тајних ("ненасилних") делатности нашло је исход у успостављању посебног подсистема система националне безбедности. Заправо, утицало је на успостављање *обавештајно- безбедносног система (безбедносно-обавештајног система)*, задуженог (надлежног и овлашћеног) приоритетно да правовремено открива намере и могућности/способности спољних и унутрашњих непријатељских субјеката који предузимају или могу предузети делатности усмерене на угрожавање виталних националних вредности државе, како би се прибављена сазнања могла искористити за планирање и остваривање одговарајуће заштите. У најсажетијем смислу, основна намена поменутог подсистема јесте да обезбеди ниво обавештености одлучилаца у држави о актуелним и могућим претњама виталним националним вредностима, као допринос обезбеђивању доношења квалитетних стратешких одлука, чијом се реализацијом одржава оптимална национална безбедност. Још сажетије, *намена овог подсистема је да константно доприноси обезбеђењу државе од стратешких изненађења актуелних и могућих носилаца угрожавања њених виталних вредности*.

Тајне/илегалне делатности усмерене на угрожавање виталних националних вредности дефинисане су у кривичном законнику државе (кривично дело шпијунажа и кривично дело одавања државне, војне, службене тајне) и у стратегији националне безбедности државе

(обавештајна делатност¹⁴). Следствено томе, основни задатак обавештајно-безбедносног система државе јесте да прибавља податке и информације о непријатељским обавештајним делатностима, независно од тога одакле (из окружења матичне државе или са њене територије) их носиоци предузимају. Критеријум простора обавештајне делатности, утицао је на условну раздвојеност надлежности структурних елемената обавештајно-безбедносног система, тако да се обавештајне службе приоритетно ангажују ван граница државе, а контраобавештајне службе приоритетно на територији матичне државе. Међутим, треба имати на уму да и обавештајне и контраобавештајне службе извршавају задатке офанзивном применом тајних метода рада, а крајњи резултат њиховог ангажовања своди се на контраобавештајну заштиту виталних националних вредности. По том основу, чини се да би овај подсистем система националне безбедности државе било прикладније називати *безбедносно-обавештајни систем*¹⁵, чиме би се нагласио пресудан значај контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе, као неопходног општег предуслова стабилне националне безбедности.

Ради ваљаног препознавања обима и карактера проблема контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе ваља фокусирати још неке чињенице. Наиме, треба имати на уму да у савременом свету не постоји нити једна држава која у оквиру државне управе има само једну обавештајну/ контраобавештајну службу. Међународну заједницу данас чини 192 држава, свака од њих има најмање две, а многе више служби које се баве тајним прикупљањем и обрадом података¹⁶, што значи да ешелон држава који је ангажован на тајном фронту чини између 400 и 600 обавештајних и контраобавештајних организација. Глобализованост савременог света, поред осталог, има за последицу да велики број држава захтева од својих обавештајних служби да истражују све друге државе (било за свој или за интерес треће државе), које су стога предмет њиховог обавештајног истраживања. На регионалном нивоу (нпр., Балкан, Блиски исток...), где егзистира по десетак држава, независно од квалитета њихових

¹⁴ ”Обавештајна делатност страних субјеката који у континуитету делују ка политичким, економским и безбедносним чиниоцима у Републици Србији, поред осталог и кроз субверзивнопропагандне активности усмерене ка покушајима дестабилизације институција и изазивања тензија у друштву, представља претњу безбедности Републике Србије“ (*Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 94/2019).

¹⁵ ”Извршни део система националне безбедности чине: систем одбране, систем унутрашње безбедности, безбедносно-обавештајни систем и други субјекти значајни за националну безбедност“ (*Ibid.*).

¹⁶ На пример, ”Актуелни безбедносно-обавештајни систем Републике Албаније чине: Државна информативна служба, Војна обавештајна служба, Полицијске снаге у оквиру МУП-а и Служба унутрашње контроле и граничне јединице“ (Милошевић Милан, Срећковић Зоран, *Безбедносне службе света*, ВИЗ, Београд, 2010, стр. 271.).

међусобних односа (партнерски, непријатељски...), несумњиво постоји извесно међусобно обавештајно истраживање. Такво стање претпоставља да је свака држава у савременом свету, независно од свог географског положаја и карактера унутрашње и спољне политике, изложена обавештајном истраживању (невидљивој агресији) обавештајних служби великог броја држава. Таква реалност указује на димензије и извесну неизвесност *проблема контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе* од угрожавајућих делатности страних обавештајних служби. Њено остваривање је још неизвесније због тога што сопствену обавештајну делатност предузима и низ недржавних (екстремистички, терористички, паравојни, побуњенички и организовано-криминални) и **наддржавних** актера. Најзад, није занемарљива опасност коју генерише неопрезно поступање многих ималаца осетљивих података, посебно посредством интернета.

Будући да ”контраобавештајна активност представља незаобилазан и интегрални део свеукупних безбедносних потенцијала државе у суочавању са тајним обавештајним и другим (необавештајним) активностима и операцијама страних обавештајних служби“¹⁷, препознавање проблема контраобавештајне заштите виталних националних вредности изискује претходно посматрање основних чињеница о методологији обавештајне делатности. У научној и стручној литератури не постоји пуна сагласност о садржају и унутрашњој структури појма обавештајне делатности, међутим, не ради се о драстично супротстављеним, већ нијансираним гледиштима, па се самим тим не може рећи да постоји колизија о суштинском значењу појма.

Преовлађује став да референтног носиоца обавештајне делатности представља обавештајна служба, али се не оспорава улога безбедносних и контраобавештајних служби обавештајно-безбедносног система државе¹⁸ у предузимању ”дефанзивне“ обавештајне делатности. У том смислу, обавештајна делатност као компонента спољне политике државе, препознаје се кроз остваривање четири засебне, али повезане функције¹⁹.

¹⁷ Бајагић Младен, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр. 46.

¹⁸ ”Национални обавештајно-безбедносни систем је прописима дефинисан делокруг надлежности и међусобних права свих обавештајних организација и других установа дате државе које су ангажоване на прикупљању, процени и презентирању обавештајних података и информација као и на извршавању других захтева који им се ставе у дужност“ (Ђорђевић Обрен, *Основи државне безбедности –општи део*, ВШУП, Београд, 1987, стр.109.).

¹⁹ 1) праћење важних догађаја у иностранству и извештавање о њима, у циљу да се политички креатори побуде и упозоре на актуелне претње и проблеме; 2) процена будућих догађаја у другим деловима света да би се смањила изненађења и ризици са којима се сусрећу политички креатори; 3) процене у посебном

Високоризичност реализације обавештајне делатности подразумева примену посебних метода, које се у обавештајној теорији углавном класификују на две групе: метод тајног прикупљања података (агентурни метод, метод инфилтрације и тајно коришћење техничких средстава) и метод легалног прикупљања (остваривање увида у садржај средстава јавног информисања, званични контакти, лични контакти, наручена научна истраживања и сл.), односно "метод обавештајне делатности и метод необавештајне делатности обавештајних служби"²⁰. Својеврстан синоним тајним методама прикупљања података је шпијунажа, а њен основни елемент представљају агенти од утицаја (грађани државе мете обавештајног напада), који извршавају и разноврсне необавештајне (субверзивне) задатке, и то: "саботирање доношења одлука, опструисање донетих одлука, индоктринарне, пропагандне, организовано-криминалне, саботајне, терористичке, побуњеничке, превратничке, изазивање кризних стања и др."²¹. Предузимање обавештајне делатности се одвија непрекидно, односно, константно функционише обавештајно-оперативни циклус који се условно састоји из више фаза, најчешће четири: планско-организациона, извршна (*прикупљање* података), аналитичка и информативно-презентациона (*коришћење* података).

Поменуте чињенице о обавештајној делатности (циљ, носиоци, стратегија, методе, последице...), чија су тајност, свеобухватност и офанзивност усмерене на откривање виталних тајни државе мете обавештајног истраживања, а нарочито могућности да сазнате тајне могу бити искоришћене за предузимање необавештајних делатности, указује на сложеност и неизвесност остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе. *Контраобавештајна заштита* представља противтежу обавештајној делатности, односно управну процедуру **супротстављања** обавештајном нападу. Основни (главни) носилац тога су контраобавештајне службе безбедносно-обавештајног система државе. Имајући у виду да је у крајњем исходу и сврха резултата деловања обавештајних служби

- контраобавештајна, и ове службе дају велики допринос у контраобавештајној заштити тих вредности. Основни циљ контраобавештајне заштите виталних националних

контексту, које подразумевају процене стварних реакција од стране политичких креатора као алтернатива политике током разматрања; и 4) надгледање услова који могу утицати на прихватање политике или тока операција од других субјеката међународних односа". Савић, *Op.cit.* фуснота 8, стр. 92.

²⁰ Делић Милан, *Основи безбедности – Обавештајна служба*, Институт безбедности, Београд, 1990, стр. 25-60.

²¹ Мијалковски Милан, *Обавештајне и безбедносне службе*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2009, стр.125.

вредности јесте заштита тајних **и осетљивих података** државних и друштвених субјеката од спољашњих (пре свега, страних обавештајних служби) и унутрашњих (екстремистичких, терористичких и организовано-криминалних) носилаца обавештајне делатности, који евентуално сазнавање могу да употребе на разне начине ради угрожавања виталних националних вредности, односно националне безбедности. Поменути циљ, носиоци контраобавештајне заштите остварују тако што, у складу са проценом стања могућности, намера и планова носилаца обавештајне делатности против виталних националних вредности, правовремено откривају, надзиру и документују њихову противзакониту делатност и потом их, самостално и/или у сарадњи са другим структурним елементима система националне безбедности државе онемогућавају да нанесу штету држави. Реч је о комплексу контраобавештајних мера, чије је суштинско обележје тајност (конспиративност), зато што се ”тајна и прикривена делатност противника може открити једино тајном применом средстава и метода, чиме се служби безбедности омогућује да из дефанзиве пређе у офанзиву и спречи намере противника; да ефикасније сузбија угрожавајућу делатност или онемогућава наступање штетних последица; да се појединцима у које се неосновано сумња не нанесе морална и друга штета; аутентичност прикупљених података, јер се носилац угрожавајуће делатности понаша слободно са уверењем да о његовој активности надлежни органи не знају ништа“²².

С обзиром да *шпијунажа* представља најзначајнији облик обавештајне делатности, тежиште контраобавештајне заштите је управо на сузбијању непријатељске *шпијунаже*. Сходнотоме, управном, научнои стручном саобраћајује, као синоним контраобавештајној делатности, у употреби термин *контрашпијунажа*. Овај термин занемарује друге садржаје контраобавештајне делатности, будући да органи надлежни за контраобавештајну заштиту предузимају комплекс мера и активности на плану супротстављања свим облицима непријатељске обавештајне делатности. Реализација контраобавештајне заштите се остварује кроз међузависни вишефазни циклус, који обухвата: планирање офанзивне (контра)обавештајне делатности, изучавање и идентификација непријатељске обавештајне активности и носилаца, примена тајних метода ради прикупљања података о обавештајној делатности, обрада и анализа прибављених сазнања о обавештајној делатности и коришћење расположивих сазнања за оптималну заштиту виталних националних вредности). Реч је о истоветном обавештајно-

²² Милошевић Милан, *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 182

оперативном циклусу обавештајне службе, а једна од разлика проистиче из усклађивања метода пространим условима – контраобавештајни циклус се претежно реализује на територији матичне државе, а обавештајни циклус, посебно његова извршна ("производна") фаза, претежно на територији друге државе. Основна разлика, према којој се методи рада уподобљавају су условљени циљем: сазнање планова и намера односно продор као примарни циљ за обавештајце у односу на спречавање продора у одлучивање као примарни циљ за контраобавештајце.

Релевантна сазнања о степену ефикасности контраобавештајне заштите виталних државних вредности од угрожавајућих обавештајних делатности, између осталог, указују да су изузетак државе које дотични циљ постижу потпуно ефикасно. Та сазнања заправо упозоравају на многа ризична пропуштања, за која јавност сазнаје тек када проузроковане штетне последице постану видљиве, а често

- никада не сазна. Узроци контраобавештајних пропуста су бројни и разноврсни, а то указује да је веома изражен проблем у погледу извесности остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе. Проблем се пре свега састоји у томе што у пракси чак и обавештајна служба наизглед тзв. нефункционалне државе успева успешно да шпијунира одређену институцију државе која важи за оптимално функционалну. Проблем додатно представља и ефикасно сузбијање инфилтрационе (шпијунске) делатности организовано- криминалних и терористичких колективитета. Осим тога, ситуацију усложњава и евентуална неопрезност врховних одлучилаца државе у препознавању значаја контраобавештајне заштите, што има за последицу подривање капацитета државе за супротстављање обавештајном наступу испод оптималних контраобавештајних потреба. Коначно, веома учестао проблем контраобавештајне заштите је и у области усмеравања и надзора (контроле) процеса рада њених носилаца и координације свих носилаца.

На основу контраобавештајне процене о регистрованим и могућим институционалним пропустима у заштити виталних националних вредности, пре свега о имаоцима тајни који могу нехатно или свесно да их учине доступним неовлашћеном лицу, контраобавештајна компонента државе мора да планира своје оперативно ангажовање²³.

²³ Ангажовање се односи на повезана питања: 1) зашто конкретан носилац обавештајне делатности (нпр. страна обавештајна служба, терористичка група, организована криминална група) покушава да дође до одређене информације, потом, да ли је успео да сазна и уколико јесте, како ју је сазнао, теда ли је предузимањем других (субверзивних) делатности проузроковао или може да проузрокује штету некој

Узимајући у обзир напред наведено, проблем истраживања ове докторске дисертације је преиспитивање утицаја непридавања одговарајућег значаја потреби контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе на развој објективних и субјективних ограничења која негативно делују на ниво оптималне делотворности и ефикасности стратегије њихове заштите.

1.2. Предмет истраживања

1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања

Разноврсно сучељавања невидљивих обавештајно-безбедносних система држава налази свој израз, између осталог, у неповерењу између самих држава. Ово сучељавање може да има одлике сукобљавања посебно између држава чији су национални интереси изразито супротстављени. На том невидљивом фронту, уколико одређена држава не успева да заштити сопствене тајне, ризикује угрожавање сопствених виталних националних вредности - свог опстанка до одрживог развоја. Из тога проистиче питање успостављања поузданости настојања да се бескомпромисно штити суверено одлучивање и стабилност, као и механизма заштите сопствених тајни од продора спољашних и унутрашњих носилаца непријатељске обавештајне делатности.

Остваривање поуздане контраобавештајне функције, као суштински значајног стратешког циља подразумева обезбеђивање извршења комплекса специфичних задатака за које је као основни носилац утврђена контраобавештајна компонента безбедносно-обавештајног система државе. У наведеном контексту, предмет ове докторске дисертације обухвата посматрање и анализу улоге, домаћаја, значаја, као и предуслова делотворности и ефикасности контраобавештајне заштите виталних вредности државе од непријатељске обавештајне делатности, са аспекта услова за остваривање националних интереса државе.

1.2.2. Теоријско одређење предмета истраживања

Државу као основни субјекат међународне заједнице легитимише систем вредности, које одражавају аутентичне интересе њених грађана (становништва). Дотичне вредности препознате су као виталне националне вредности и следствено томе, идентификоване су

националној вредности која је везана за предмет сазнања; као и, 2) какве мере (превентивне и репресивне) треба преузети ради успостављања оптималне заштите националних вредности од носилаца обавештајних и необавештајних-субверзивних делатности. Аздејковић Милош, "Нужност одсудне контраобавештајне заштите виталних државних вредности", *Национални интерес*, бр. 1/2022, Институт за политичке студије, Београд., 2022, стр. 110.

и дефинисане у највишем државном документу (уставу). Префикс "виталне" указује да су од пресудног значаја за опстанак и развој државе и наравно, да су гаранција квалитета живота и безбедности њених грађана. Подложност виталних државних вредности разноврсним угрожавањима и самоугрожавањима може бити различитог интензитета, која, како релевантна сазнања указују, могу бити физичка (смртоносна и рушилачка) и неоружана (несмртоносна). У својству носилаца угрожавајућих делатности могу се појавити спољашњи (из окружења државе) и унутрашњи (на територији државе) субјекти, који самостално и/или договорно угрожавају, подривају или нападају функционално одржавање одређене или свих виталних националних вредности државе. Реч је о суочавању са сложеним офанзивним (агресорским) процесом, чију важну одлику представља тајност (конспиративност) извршавања, као предуслов делотворности и ефикасности реализације непријатељских намера. Референтни носилац прикривеног и самим тим најопаснијег садржаја агресорског процеса су обавештајне службе страних држава или сазнајни механизми недржавних субјеката (терористичких, организовано- криминалних колективитета...). Како би се заштитила од непријатељског обавештајног деловања, држава мета у циљу ефикасне заштите својих виталних националних вредности од необјављене обавештајне агресије, приоритетно ангажује органе управе из безбедносно-обавештајног система. Наиме, иако контраобавештајне мере и активности предузимају сви структурни елементи безбедносно-обавештајног система (обавештајни и безбедносни органи), њихов основни носилац суконтраобавештајне службе. Синтетизовани резултати активности контраобавештајних и обавештајних служби се користе као спознајно и логистичко упориште за остваривање специфичног вишефазног процеса контраобавештајне заштите виталних националних вредности. Ефикасно функционисање овог процеса представља услов успостављања оптималне контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе. Отуда, а *contrario*, евентуално недовољно ефикасно или кампањско функционисање контраобавештајног процеса, представља показатељ неадекватне систематске контраобавештајне заштите виталних националних вредности.

1.2.3. Дефинисање основних појмова

Ради прецизнијег теоријског одређења предмета истраживања, дефинисаћемо појмове у смислу у којем ће бити коришћени у овом раду.

Држава је хијерархијска организација, основни и најважнији политичко- територијални и правни облик организовања одређеног друштва с монополом физичке принуде

посредством које врши своју суверену власт, коју одликује систем закона за чланове друштва, који се налазе под узајамним (међу)утицајима.

Виталне националне вредности представљају синтезу стратешких интереса (економских, политичких, културолошких, безбедносних...) различитих субјеката државе и друштва, који изражавају животне потребе свих припадника заједнице. Идентификоване су и дефинисане у највишем државном документу (територијални интегритет, политичка независност и квалитет живота грађана), и не могу да буду предмет преговора или калкулусања, те их зато држава одсудно брани употребом целокупне националне моћи.

Тајна²⁴ је све оно што је непознато. У контексту овог рада термин се користи за означавање *релативне тајне*, чија је садржина доступна строго одређеном кругу лица, док представља непознаницу за остале (непозвана лица, одређену групу људи, друштво итд.). Релативна тајна је производ (новостворена вредност) различитих интереса појединаца и других субјеката. Настала је као нужна потреба да се сазнања, подаци или информације једног субјекта која му обезбеђује предност у односу на друге субјекте, заштити, сачува у тајности. Зато, држава кривичним закоником дефинише више врста релативних тајни: државне, службене, војне, пословне, личне.

Ималац тајне је особа која је у њеном поседу, у процесу њеног стварања, или током обављања службене дужности, или неопрезним понашањем другог имаоца тајне или сопственим противзаконитим поступањем.

Заштита тајни је основна функција професионалног функционисања државне управе и пасивне контраобавештајне заштите²⁵ (контраобавештајна безбедност) која се спроводи применом тајних оперативно-обавештајних метода и средстава с циљем да се спречи да их имаоци тајни нехатно или свесно учине доступним неовлашћеном лицу.

Угрожавање виталних националних вредности је појава природног (екстремне природне појаве), техничко-технолошког (дисфункција техничко-технолошких система) или људског (свесне и/или нехатне активности човека и људских група) порекла, која проузрокује или може да проузрокује претње, ризике или штетне последице по одређену или све виталне националне вредности државе. Безбедност сваке

²⁴ Тајна, у смислу контраобавештајног рада, представља уређен и заштићен облик општења и информисања у процесу одлучивања.

²⁵ Супротстављање обавештајним службама је основна функција активне контраобавештајне заштите.

виталне националне вредности може да угрози једна или више различитих претњи. Такође, једна врста претње може да угрози све виталне националне вредности.

Обавештајна служба је орган управе одређене државе са надлежношћу за тајно прикупљање, анализу и чување података везано за спознају опасности и обезбеђење мера за осигурање безбедности државе²⁶.

Обавештајна делатност је јединство више међусобно повезаних фаза рада обавештајне/контраобавештајне службе (препознавање проблема, планирање обавештајног истраживања проблема, прикупљање, процењивање и анализа података о проблему, израда завршних докумената и презентовање обавештајних сазнања доносиоцима одлука), односно скуп планских, организованих, непрекидних и офанзивних тајних мера и активности које предузимају обавештајне и контраобавештајне службе одређене државе, претежно у иностранству (безбедносном окружењу државе), ради сазнавања намера и могућности објекта обавештајног истраживања, анализе, процене и коришћења обавештајних сазнања за унапређење ефикасности контраобавештајне службе као и за спољнополитичко ангажовање.

Необавештајна (субверзивна) делатност је својеврсна прикривена агресорска ангажованост (тајне акције и операције) обавештајне службе државе која крши Повељу ОУН и међународно право а ради остваривања одређених спољнополитичких циљева (пропаганда, индоктринација, саботаже, тероризам, диверзије, организовани криминал, побуњене, пучеви и сл.) усмерених ка омаловажавању, модификовању, дестабилизовању, преобликовању, урушавању и уништењу једне или свих виталних националних вредности циљане државе.

Шпијунажа је прикупљање поверљивих података о другим земљама, тајним и недозвољеним средствима и методама, ради остварења утицаја на политике и циљеве државе која је мета, ради заштите сопствене безбедности или наношења штете интересима, политици и безбедности других држава²⁷.

Обавештајац је припадник органа управе надлежног за обавештајне послове, оспособљен да у складу са законским овлашћењима извршава специфичне задатке обавештајне службе (обавештајно-оперативне, аналитичке, необавештајне...).

²⁶ Левков Миливоје, *Шпијунажа према међународном праву са освртом на праксу држава после II светског рата*, докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 1965, стр. 26.

²⁷ Лукић Драгутин, *Савремена шпијунажа*, Привредна штампа, Београд 1982, стр.8.

Сарадник је непрофесионални припадник обавештајне службе, односно особа која руковођена одређеним мотивом (идеолошким, материјалним, уцењивачким...), тајно и организовано, по њеном захтеву и за њене потребе, прикупља у структурама објекта обавештајног истраживања (државе, недржавног, међународног, транснационалног субјекта) податке који су законом заштићени или осетљиви и доставља их обавештајцу, или по његовом налогу извршава друге обавештајне задатке.

Сарадник од утицаја²⁸ је непрофесионални припадник обавештајне службе, лице од ауторитета које из идеолошких или материјалних побуда, тајно и организовано, по њеном захтеву предузима одређену необавештајну (субверзивну) делатност (лукаво саботира доношење адекватне одлуке, опструира донету одлуку, склапа штетне привредне уговоре, промовише и подстиче екстремистичке, анационалне и сличне програме, припрема заверу, изводи преврат итд.).

Контраобавештајна служба је орган управе или специјализована организација у оквиру безбедносног система која открива, прати и онемогућава деловање обавештајних служби противника или непријатеља, организује и непосредно се ангажује на заштити тајних података у структурама државе, ради на дезинформисању противника или непријатеља.²⁹

Контраобавештајац је припадник органа управе надлежног за контраобавештајне послове, оспособљен да у складу са законским овлашћењима применом тајних (оперативних) метода и средстава извршава задатке на супротстављању обавештајном наступу страних обавештајних служби и непријатељских ентитета.

Контраобавештајна активност је интегралан елемент националних безбедносних потенцијала у борби против обавештајних и других акција страних обавештајних служби³⁰. Реч је о комплексу планских и усклађених тајних мера, метода и поступака које се предузимају ради откривања, надзирања, документовања и онемогућавања обавештајних и необавештајних (субверзивних) делатности страних обавештајних служби, екстремистичких, терористичких и организовано- криминалних колективитета, усмерених против виталних националних вредности, затим ради заштите државне и других врста тајни, одређених личности, објеката и активностима дезинформисања непријатеља.

²⁸ Често се користи недовољно прецизан синоним "агент од утицаја".

²⁹ Ђорђевић Обрен, *Лексикон безбедности*, Партизанска књига, Београд, 1986, стр. 165.

³⁰ Бајагић, *Op. Cit.* фуснота 17, стр. 46.

Контрашпијунажа је делатност којом се открива, прати и спречава непријатељска шпијунажа.³¹

Контраобавештајна заштита је скуп мера, радњи и поступака које се предузимају ради ефикасне заштите тајних података, докумената, објеката, активности, установа, институција, лица - ималаца тајни и грађана од обавештајних и необавештајних (субверзивних) делатности страних обавештајних служби и недржавних (екстремистичких, терористичких, организовано-криминалних...) колективитета. Реализује се применом тајних (оперативних) метода и средстава контраобавештајних (безбедносних) служби, у сарадњи са другим подсистемима националног система безбедности државе.

Безбедносно-обавештајни (Обавештајно-безбедносни) систем државе је подсистем система националне безбедности државе намењен да правовремено открива, надзире, изучава, процењује и сузбија спољашне и унутрашње тајне угрожавајуће делатности усмерене ка виталним националним вредностима и да о резултатима сопственог ангажовања (завршним обавештајним сазнањима) правовремено извештава врховни менаџмент државе.

Национална безбедност је механизам заштите и остваривања вредности којим су осигурани витални интереси њених грађана, самог друштва и државе од унутрашњих и спољних угрожавајућих делатности, односно стање које омогућава безбедно остваривање уставних права, достојног квалитета живота грађана, суверенитета, територијалног интегритета, одбране и одрживог развоја друштва и државе.

1.2.4. Операционо одређење предмета истраживања

Предмета истраживања је операционо одређен кроз три фазе које ће се реализовати кроз структуру докторске дисертације:

- Систем виталних националних вредности државе
- Угрожавање безбедности виталних националних вредности обавештајним делатностима
- Систем заштите виталних националних вредности од обавештајне делатности

³¹ *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 229.

1.2.5. Просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања

С аспекта простора, истраживањем је у општем смислу обухваћен глобални простор, а у посебном смислу простор Краљевине и Републике Србије и наравно простор претходне три Југославије (Краљевина Југославија/СХС, Социјалистичка Федеративна Република Југославија, и Савезна Република Југославија/Државна заједница СЦГ) у чијем саставу се налазила Србија. Заправо, *просторно одређење предмета истраживања* обухвата простор читаве међународне заједнице.

Предмет истраживања, у *временском смислу* обухвата 20-ти век, са тежишним фокусом на последњу деценију 20. века и протекле године 21. века, током којих контраобавештајну заштиту виталних националних вредности државе одликују одређене нове димензије.

Предмет истраживања има мултидисциплинарни карактер у оквиру друштвено-хуманистичких наука, што условљава и избор метода истраживања.

Обавештајна и контраобавештајна делатност, односно њихово научно истраживање представљају интердисциплинарно ”питање”. Обавештајна делатност неизоставно подразумева контраобавештајну реакцију, претежно се одвија преко државних граница, представља облик угрожавања виталних националних вредности држава и у највећој мери припада наукама безбедности, али се овај проблем не може одговарајуће сагледати занемаривањем политичких и правних наука. С обзиром да се овакав предмет истраживања не може квалитетно обухватити занемаривањем других друштвено-хуманистичких наука које га изучавају – социологије, историје, а имајући на уму комплексност подстицајних фактора шпијунаже и контрашпијунаже, нужно је сагледавање ових делатности и са становништва криминалистичких наука.

Безбедносни аспекти контраобавештајне заштите у основи припадају безбедносним наукама, али због евидентног укрштања обавештајне делатности са садржајима екстремизма, тероризма и организованог криминала, као и изгледне злоупотребе носилаца поменутих облика угрожавања безбедности виталних националних вредности од обавештајних служби држава хегемона и агресора, овај сегмент предмета истраживања није могуће сагледати изван криминологије, правних и политичких наука. Такође, треба имати на уму да се држава мета напада суочава са обавештајним делатностима прекограничних размера а аналогно томе, њена контраобавештајна

ангажованост представља међународно-правно, безбедносно, социолошко, културолошко и политичко питање, као и предмет наука о међународним односима. Ангажованост (осим контраобавештајних служби) и разних врста снага државе у остваривању контраобавештајне заштите виталних националних вредности од обавештајне делатности, посебно полиције у систему контраобавештајне заштите, указује да је предмет истраживања и у домену полицијских и криминалистичких наука.

1.3. Циљеви истраживања

Научни циљ истраживања је научна дескрипција, с елементима класификације и објашњења карактеристика контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе од обавештајне делатности, као и систематизовање и допуњавање научно-теоријских сазнања о контраобавештајној делатности као актуелног и перспективног чиниоца заштите националне безбедности државе, посебно имајући у виду испреплетаност обавештајне делатности страних обавештајних служби са обавештајним делатностима екстремистичких, терористичких и организовано-криминалних колективитета и, у том смислу, давање доприноса продубљивању, поузданости и примењивости научних сазнања о контраобавештајној заштити у функционисању система националне безбедности државе.

Практични циљ истраживања је обезбеђивање научних сазнања која ће допринети ефикаснијем сузбијању носилаца обавештајне делатности и унапређивању система контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе. Научна сазнања добијена овим истраживањем моћи ће да буду примењена у ангажовању структурних елемената система националне безбедности држава, несумњиво и Републике Србије, посебно државне компоненте надлежне за контраобавештајно деловање. Истовремено, резултати овог истраживања могу допринети оснаживању наставних садржаја из обавештајно-контраобавештајне сфере на високошколским образовно-васпитним установама.

1.4. Хипотетички оквир истраживања

У оквиру дефинисаног проблема и предмета истраживања постављене су једна општа и три посебне хипотезе.

Општа хипотеза

Делотворна и ефикасна контраобавештајна заштита од обавештајне делатности страних

обавештајних служби, терористичких и организовано- криминалних колективитета представља неопходан услов заштите (остваривања и унапређивања) националне безбедности државе.

Прва посебна хипотеза

Заштитом виталних националних вредности и интереса, које идентификује и утврђује у свом највишем акту- уставу, држава обезбеђује сопствени опстанак и одрживи развој.

Друга посебна хипотеза

Међу бројним и разноврсним прикривеним облици угрожавања виталних националних вредности и интереса државе, обавештајни облик угрожавања је најопаснији, зато што им претходи, и истовремено се испољава и наставља испољавање након њиховог окончања.

Трећа посебна хипотеза

Посебан подсистем (безбедносно-обавештајни) система националне безбедности чија је приоритетна функција контраобавештајна, а коју остварује усклађеном применим комплекса тајних метода и средстава и са ослоном на све државне и друштвене субјекте представља институционални израз потребе за поузданом спознајом обавештајне делатности којом се угрожавају сопствене виталне националне вредности и интереси.

1.4.1. Варијабле

У овом научном истраживању *независна варијабла* је:

Обавештајна делатност представља константан, повремено кампањски и несумњиво најопаснији облик угрожавања безбедности виталних националних вредности, будући да је преовлађујући садржај обавештајне претње тешко препознатљив и буде уочен тек након проузроковане штете одређеној виталној вредности.

Зависна варијабла у истраживању гласи:

Предуслов обезбеђивања оптималне контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе су мере и активности контраобавештајне компоненте државе на сузбијању обавештајних делатности усмерених на њихово угрожавање, што обухвата ангажованост контраобавештајне компоненте државе, односно функционисање система контраобавештајне заштите, чији обим, врсте и интензитет зависе од односа између

стварне и могуће обавештајне делатности, а резултати одражавају достигнути ниво заштите виталних националних вредности - функционалност државе.

1.5. Начин истраживања

Начин истраживања и избор метода одређени су дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, циљевима, хипотетичком основом и комплексношћу предмета истраживања. Уважавајући сложеност проблема и мултидисциплинарност предмета истраживања, научни приступ контраобавештајној заштити виталних националних вредности државе од обавештајне делатности захтева примену теоријских знања из више научних дисциплина и различитих, одговарајућих научних метода.

У циљу постизања што већег степена поузданости и обухватности, истраживање ће укључити анализу података из различитих извора:

- научних и стручних радова који третирају контраобавештајну заштиту виталних националних вредности државе од обавештајне делатности;
- позитивно правних прописа националних и међународних субјеката, који су непосредно или посредно везани за проблем, односно антагонизован процес: обавештајна делатност – контраобавештајна делатност;
- докумената органа и институција задужених за контраобавештајну заштиту виталних националних вредности од обавештајне делатности;
- медијских извештаја у вези са контраобавештајном заштитом виталних националних вредности државе од обавештајне делатности.

С обзиром на природу предмета истраживања, његову нормативно-теоријску одређеност и неопходност проучавања разноврсних списа и докумената, у циљу постизања општости, објективности, поузданости, систематичности и прецизности научног мишљења, за потребе овог истраживачког рада упоредо ће бити коришћено више научних метода, одвојено и у комбинацији једних са другима. Разноврсност извора података захтева примену триангулације у свим фазама истраживања – од прикупљања података, преко њихове анализе до извођења закључака чији је крајњи циљ потврђивање опште и посебних хипотеза.

Ради квалитетног сагледавања различитих погледа и приступа постојећих сазнања о предмету истраживања, када су у питању примарни извори (нормативни/ политички и правни документи) биће нужна примена *анализе садржаја*. Ради се методи изучавања

обавештајне делатности против виталних националних вредности и вршења њихове контраобавештајне заштите, на начин који даје објективан увид како у ширину, тако и у дубину предмета истраживања. Избор садржаја примарних извора који ће бити анализиран одређен је постављеним хипотезама, као и питањима на која треба одговорити.

Преглед научне и стручне литературе (секундарних извора) ће бити вршен на систематичан и објективан начин, применом секвенцијалних анализа. Следствено томе, анализираће се доступни садржаји из домаће и стране литературе – студија, монографија, приручника и чланака – у штампаном облику и из извора доступних на интернету. У фази упознавања са деловима који чине целину предмета истраживања, у овом случају - аспектима контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе, анализа ће бити дескриптивна. У спајању ових елемената у суштинску целину, анализа ће по својим својствима бити експликативна, како би се дошло до дубљих сазнања о предмету истраживања. Заправо, у циљу сагледавања међузависности супротстављеног процеса обавештајна делатност - контраобавештајна заштита, осим методе анализе садржаја, биће неопходна примена *методе апстракције*, како би се се битни елементи предмета истраживања одвојили од небитних.

Применом *правно-догматског метода* ће бити извршена анализа правних докумената којима се уређује контраобавештајна заштита виталних националних вредности од обавештајне делатности, с посебним освртом на позитивно-правну регулативу Републике Србије. Овакав приступ ће бити неопходан због чињенице да свака држава чини напоре да законима омогући оптимално ангажовање сопственој контраобавештајној компоненти у сузбијању обавештајне делатности. Самим тим, биће неизбежна примена *компаративно-правне методе* ради приказа правних решења различитих држава у вези са контраобавештајном заштитом виталних националних вредности.

Метод секундарне анализе ће бити коришћен за квантитативну анализу података о контраобавештајној заштити виталних националних вредности од обавештајне делатности, односно анализирање постојеће искуствене евиденције и доступних статистичких извештаја и база података оних организација које су закупљене проблемом контраобавештајне заштите, као и националних специјалних служби који се непосредно или посредно ангажују у решавању проблема сузбијања обавештајне делатности. При томе ће се водити рачуна о поузданости извора података, како у погледу објективности, тако и прецизности садржаја, посебно када се ради о извештајима чији су извор медији. У случајевима када прикупљени подаци не потичу од

званичних органа, институција и организација, извршиће се (процениће се) вредновање садржаја у односу на контекст исказивања, односно у односу на околности под којима је настао, с циљем да се препозна евентуални утицај одређених интересних група.

Имајући у виду комплексност проблема – обавештајна делатност против виталних националних вредности државе – контраобавештајна заштита виталних националних вредности државе од обавештајне делатности и посебно значај континуираног праћења свих квантитативних манифестација проблема и предмета истраживања, за потребе анализе ризика биће коришћена *статистичка метода*. Примена ове методе ће помоћи утврђивању структуре обавештајне делатности према друштвеном статусу њених носилаца, тежишне усмерености и ефеката обавештајне делатности, као и најчепћих пропуста контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе.

1.6. Научна и друштвена оправданост истраживања

Научна и друштвена оправданост истраживања је одређена научним и практичним циљевима који се желе постићи овим радом.

Независно од карактера постојећег светског поретка, најмоћније државе, незајажљиве у смислу ширења свог утицаја, ради постизања таквог стратешког циља, између осталог, предузимале су прикривене офанзивне делатности, наравно противне међународном праву. Заправо, самостално и у дослуху са својим савезницима и партнерима чиниле су агресорске напоре у правцу постепеног преобликовања или наглог рушења постојећег светског поретка и успостављана новог, у складу са својим циљевима и интересима. Та глобална друштвена догађања су се рефлектовала на све државе света, а обавештајна делатност, посебно њен шпијунски садржај, представља својеврстан први борбени ешелон. За државе хегемоне (агресоре) у настојању да сазнају виталне тајне о државама метама напада искористе за предузимање необавештајних делатности и извршење припрема за евентуалну примену силе против њих, а за државе мете агресије, у постављању да сазнају виталне тајне о агресоровим намерама и могућностима искористе за ефикасну контраобавештајну заштиту сопствених виталних националних вредности и израду планова за одбрану сопствене територије од спољне агресије. Током протекле две деценије 21. века, првенствено захваљујући високософистицираним средствима за комуникацију (интернет, мобилни телефони...), овај невидљиви, подмукли и сурови обавештајни рат попримио је неслућене димензије (свеприсутан је непрекидно) и самим

тим постаје облик угрожавања виталних националних вредности држава до нивоа да неспособност државе да се заштити од обавештајне агресије представља највиши ризик за њену независност (често се политичка елита понаша као да се то није догађа).

На научну и друштвену оправданост истраживања овог проблема указују чињенице констатоване у дефинисању проблема. Наиме, није спорно да у међународној арени преовлађују државе које чине одговарајуће напоре у погледу константног јачања сопствених контраобавештајних органа, снага и система у циљу оптималне заштите сопствених виталних националних вредности од обавештајне делатности. Такође, није спорно да те снаге извршавају поверени контраобавештајни задатак, али да чак и јавност повремено сазна за неке контраобавештајне пропусте. Имајући у виду могуће домете објективног сазнавања истине у највећем броју области друштвеног живота, дакле и у сфери безбедности, основано је констатовати *научну оправданост* истраживања проблема контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе од обавештајне делатности. Резултати научних истраживања овог проблема несумњиво могу позитивно да утичу на оснаживање праксе система контраобавештајне заштите државе. Дакле, постоји неизоставна *друштвена оправданост* сагледавања овог проблема.

2. СИСТЕМ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

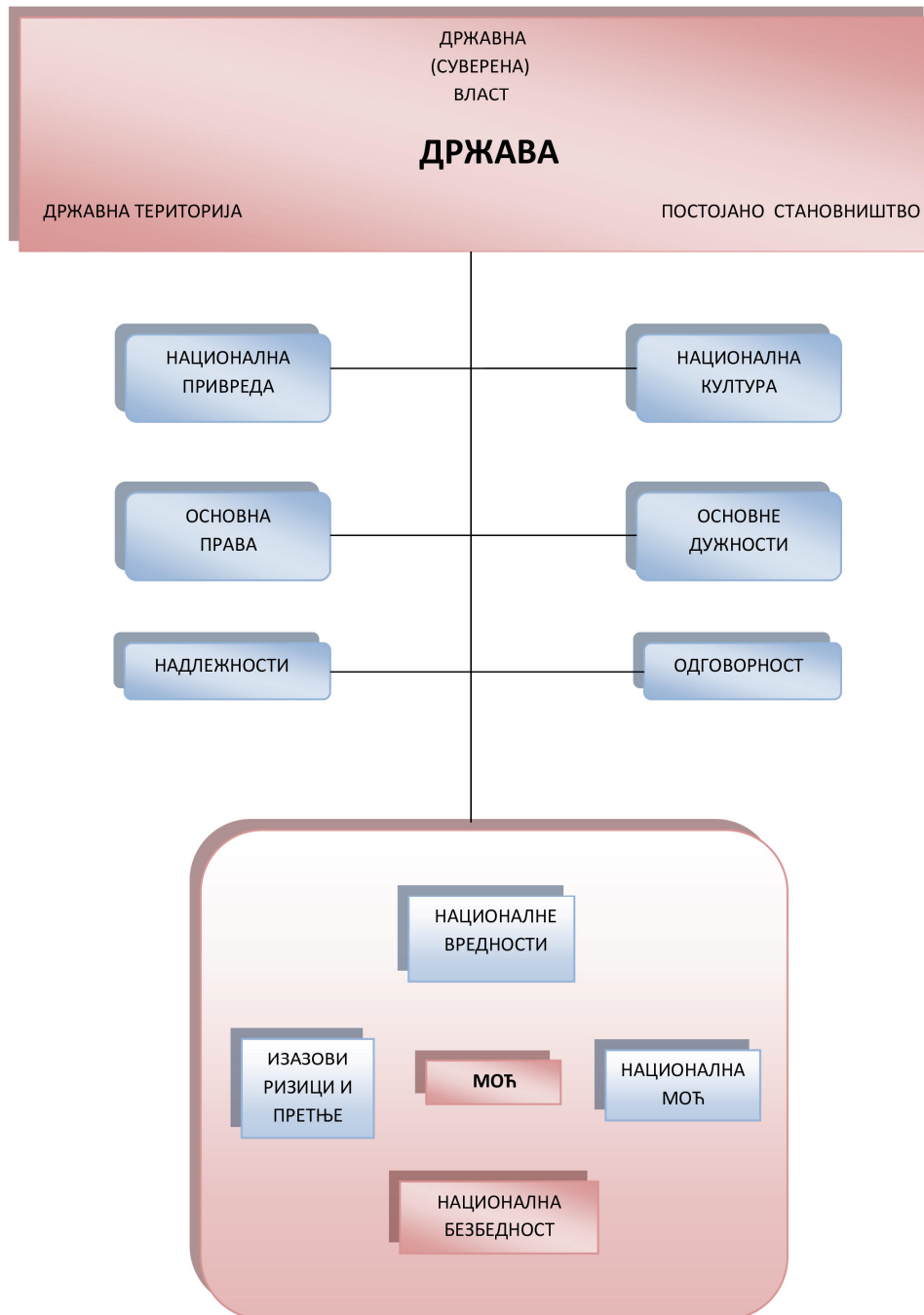
2.1. Појам и карактеристике државе

Правилно дешифровање понашања (легитимисања) било ког људског колективитета претпоставља одговарајуће знање и константну квалитетну информисаност о њему. Пре свега, захтева установљивање односно одговарајући одговор на питање: *зашто се тако понаша?* Знање о престижној људској заједници – *држави*, њеном настанку, основним елементима, надлежностима, функцијама итд. и њеним *вредностима*, помоћу којих се она легитимише у међународној заједници, нужан је предуслов за било какво додатно знање, посебно за препознавање њених способности да брани и развија (оснажује) *сопствене националне вредности (обезбеђује националну безбедност)*, односно *опстанак и одрживи развој*, у објективним природним и друштвеним условима. Зато, без обзира са ког аспекта се размишља (изучава, истражује, процењује или оцењује) о безбедности – о њеним актерима, димензијама или обележјима, увек је у центру пажње кључни и највиши контекст: *(национална) држава*. Такав њен ранг у безбедносној сфери потврђује чињеница о томе да упркос бројним суптилним и грубим идеолошким инсинуацијама о њеној ”истрошености, одумирању, превазиђености и извесном нестанку“ и пророчким најавама о њеном ”природном нестајању“, посебно у периоду после распада биполарног светског поретка (1991), држава је и данас, у 2023-ој години, највиша друштвено-политичка и територијална организација у међународној заједници, главни субјект међународних односа и међународног јавног права и референтни субјекат, и објект међународне безбедности. Такав друштвено- правни статус је задржала, између осталог, зато што поменута предвиђања о ”крају аутентичне“ државе не нуде одговарајућу замену за њу, односно не наводе модел људске заједнице, који би успешније одражавао остваривање међусобне интересне повезаности појединаца (становништва) на одређеној територији.

Појам *држава* употребљава се у више различитих значења. У историји развоја теоријске, филозофско-научне мисли о друштву и политици чињени су многи покушаји да се схвати и објасни порекло и природа државе³², а напори у том смислу, евидентни су и данас. Без претензије да проникнемо у све ”тајне“ државе, у циљу препознавања

³² У српском језику реч држава долази од старословенског ”држати“, што указује на патримонијално схватање у пореклу самог назива: држава је она територија са својим становништвом коју владар држи под својом влашћу као свој посед, као баштину. У овом смислу се реч ”држава“ употребљава и у Душановом законнику (*Мала политичка енциклопедија, Оп. Cit.* фуснота 6, стр. 241).

садржаја сложеног појма *држава*, најпре, узимамо у обзир скроман узорак њеног енциклопедијског и академског одређења и потом, шематско-текстуалним приступом сажето установљавамо значење њених појмовних елемената и карактеристика: државна територија, постојано становништво, државна (суверена) власт, национална привреда, национална култура, национални циљеви, националне вредности, национални интереси, надлежности државе, основна права државе, основне дужности државе, одговорност (функције?) државе, изазови, ризици и претње безбедности државе, национална моћ и национална безбедност (Шема 1).

Шема 1

У политичком смислу, ”држава је основни и најважнији облик политичког организовања

сваког класног друштва³³. Социолошко одређење, под државом подразумева ”друштвену организацију која има монопол физичке принуде, путем које врши своју власт“³⁴. У правном смислу, ”држава као правна заједница у најопштијем смислу представља организацију с монополем физичке принуде која служи владајућој класи за одржавање њене економске и политичке власти“³⁵. Макс Вебер је дефинисао државу као ”заједницу људи која полаже право на монопол легитимне употребе физичке силе унутар одређене територије“³⁶. ”Држава је субјект међународног права који поседује четири државноконститутивне квалификације: перманентно становништво, утврђену територију, владу (суверену власт) и капацитет да уђе у односе са другим државама“³⁷. Овде сматрамо потребним додатно појаснити појам ”власт” из наведене дефиниције - у питању је апарат владавине, односно ималац монопола физичке силе, који путем бирократског апарата спроводи законе.

Поменути узорак одређења појма *држава*, пре свега, указује на минималне услове за постојање државе, односно нужно истовремено постојање три конститутивна елемента: омеђене територије, постојаног становништва и суверене власти. За квалитетно препознавање суштине државе, неопходно је имати на уму сложену међузависност између њених конститутивних елемената, чија је сврсисходност у крајњем смислу оптимална национална безбедност државе.

Државна територија.- Оно што разликује државу од осталих субјеката међународних односа јесте територија (одређени део планете Земља) коју заузима. Територија државе је део простора (копна, воде, ваздуха) који насељава и користи заједница људи (становништво) и који се налази под њеном сувереном влашћу. Државна територија ”се састоји од копнене области, заједно са њеним подземљем, водених токова, површина и унутрашњих пловних путева и обалног мора, заједно са његовим подморјем, и ваздушног простора изнад копнене области. Због тога границе територије представљају усправне равни према површини земље. На мору, државе се не граниче непосредно, осим када им се територијална мора додирују“³⁸. Територија материјално разграничава једну државу од других држава, суверенитет и унутрашње-правно устројство простиру се унутар граница, а у међународним односима територија се, као израз суверености,

³³ *Политичка енциклопедија* *Op.Cit.*, фуснота 2, стр. 213.

³⁴ *Социолошки лексикон*, *Op.Cit.*, фуснота 1, стр. 150.

³⁵ *Правна енциклопедија*, *Op.Cit.*, фуснота 3, стр. 103.

³⁶ Weber Max, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1946, стр.36.

³⁷ Мијалковић, Поповић, *Op.Cit.*, фуснота 12, стр. 31.

³⁸ Војни лексикон, *Op.Cit.*, фуснота 31, стр. 621.

испољава у основним правима државе и у њеној одговорности према међународном праву.

Величина, квалитет и географски положај сматрају се општим мерилима за описивање и упоређивање државних територија. *Величина* државне територије се квантитативно изражава величином њене површине, а не запремином укупног простора који заузима држава. Разлике између постојећих држава су у том погледу упадљиве. На пример, територија Кине је 9.561.000 квадратних километара, а Малте 316 квадратних километара. Под *квалитетом* територије подразумева се економска вредност земљишта, подземља, воде и подморја. Стратешки значај квалитета територије првенствено је економски, односно, квалитет одређује пољопривредна и сировинска самодовољност територије. *Географски положај* је јединствен за сваку државу. Означава њен положај на планети, а у међународним односима положај државе производи различите последице – одређује њене суседе и самим тим и врсту утицаја које ће држава трпети и утицати на друге државе. Географски положај државе одражава конфигурацију њеног тла и климе која преовладава - чињенице су које имају стратегијски значај за њену националну безбедност.

Постојано становништво.- Под становништвом државе се подразумевају људи који на њеној територији трајно пребивају, односно њени држављани над којима она остварује потпуну персоналну надлежност, а не сви они који се у датом тренутку затекну на њој (страни држављани који по одређеном основу бораве у држави и чији положај се уређује посебним прописима). Укупан број постојаног становништва (*квантитет*) није битан за постојање државе (на пример, најмоногљуднија Кина има 1,5 милијарди становника, а Гренада свега 91.000 становника), међутим, бројност се узима као један од важних показатеља моћи државе. *Квалитативне особине становништва* су погодне за нумеричко изражавање и поређење, пре свега у погледу односа полова, старости становништва (просечна старост и распоређеност група), писмености и степена образовања и карактера насеља. Према националном саставу становништва, државе се могу сврстати у три групе: национално хомогене државе (становништво у потпуности или у већини припада једној нацији), вишенационалне државе (становништво чине више од две или више нација) и државе чији је национални карактер тешко одредити (становништво још није развило националну свест или становништво претежно чине досељеници из других држава и њихови потомци).

Државна (суверена) власт.- Суштина овог конститутивног елемента државе је у

независности и супрематији државне власти. Реч је о изворној власти јер не произилази из било које друге власти (нпр., власт међународних организација је изведена, односно створена добровољно од стране држава чланица), а независност значи да је државна власт слободна у доношењу одлука, односно да није обавезна да слуша заповести неке друге власти ниже од себе или изван своје територије. Супрематија означава њен највиши положај унутар државе, који јој омогућава да наметне своју вољу и монополом физичке силе обезбеди њено спровођење. Наиме, држава има грађане ("поданике") којима није дозвољено да само из сопственог осећања дужности испуњавају задата правила и предвиђене норме, што је уобичајено у другим људским заједницама. Функционисање државне власти, у највећој могућој мери државу чини другачијом од друштва. Та разлика се састоји у моћи државе да, према, потреби, изнуди од својих грађана (становништва) поштовање норми (закона), независно од тога колико су оне у нескладу са њиховим слободним уверењем. У ту сврху, државна власт има посебно задејствоване институције, органе и снаге, који усклађеном ангажованошћу спроводе законе, односно чувају и јачају националне вредности матичне државе. Међутим, с тим у вези, важно је имати на уму да је карактер државне власти заснован (треба да произилази из хтења њених грађана) на степену учешћа грађана у политичком систему, а да ангажованост државних одлучилаца (доносилаца одлука) претпоставља обезбеђивање стабилности уставног уређења (одсуство противуставних еволуционих или револуционарних промена друштва и државе). Најзад, важно је истаћи да државна (суверена) власт подразумева да држава има средиште одлучивања које се најчешће назива владом, а да је суверена једнакост држава један од темељних принципа међународног права који је посебно истакнут у Повељи ОУН.

Национална привреда/економија.- "Типична савремена држава представља економску целину"³⁹, односно национална економија, у сажетом смислу речено, представља спрегу околности (расположивих људских и материјалних добара) и правила (регулатора односа у производњи, расподела и потрошњи). Као што државно уређење (суверена власт) зависи од односа у производњи, носиоци (суверене) власти могу одлучујуће да утичу на њих. За препознавање суштине сложеног појма "национална привреда" неопходно је имати на уму њене опште одреднице: друштвено-економски систем, економски потенцијал, потрошњу и зависност од светског тржишта. Заправо, под

³⁹ Димитријевић Војин, Стојановић Радослав, *Међународни односи*, НИУ Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 99.

националном привредом се, условно, подразумевају људска и материјална добра, односи и облици понашања у процесу производње, расподеле и потрошње.

Преовладавајуће класификације националних економија се првенствено ослањају на односе у производњи и расподели, а осликавају *друштвено-економски систем државе*. Према тим критеријумима, државе се деле на оне које карактерише приватна својина над средствима за производњу, незнатна централна улога државе у планирању привреде и усмеравање потрошње и, на државе где је приватна својина над средствима за производњу делимично или потпуно укинута, постоји изражен степен централног планирања и где државни органи усмеравају расподелу. Међутим, независно од врсте и ефикасности друштвено-економског система, за стабилност државе је веома важно колико од остварене добити државни апарат усмерава на задовољавање социјалних потреба грађана (здравство, социјална сигурност, образовање, спорт итд.). Карактер поменуте одлуке државних ”одлучилаца“ може, а не мора пресудно да зависи од *економског потенцијала државе* - становништва и особина територије (сировина, енергије итд.). Реч је о обиму и структури производње - квантитативном показатељу обима производње односно друштвеном (или националном) бруто-производу (ДБП), који се одређује као укупна вредност свих производа и услуга произведених у току једне године у једној држави. Овај податак се дели са бројем становника да би се добио ДБП по глави становника и углавном служи као основно мерило економске снаге државе Иако, овај податак не казује много о развијености и о ”благостању“ једне државе, често се сматра важним обележјем државе. Потпуна слика о националној економији се добија узимањем у обзир обима и структуре њене *потрошње*. У том смислу, потрошња се најчешће разврстава у три групе: производна потрошња (амортизација и инвестиција), лична потрошња (обухвата добра и услуге за задовољење личних потреба становништва) и општа потрошња (обухвата добра која иду на задовољавање потребе друштва у целини – култура, образовање, здравство, социјално осигурање, државна управа итд.). На послетку, треба напоменути да битан утицај на националну привреду има њена *зависност од светског тржишта*. Реч је о утицају који се огледа у томе што добра, робе, услуге и капитал напуштају територију државе и/или у њу улазе. Стога, њен спољнотрговински биланс, који представља разлику између извоза и увоза, и може да буде позитиван (извоз премашује увоз) или негативан (ако је обрнуто).

Национална култура.- Државу као основни субјекат међународних односа, осим политичког и економског одређења легитимише и национална култура, која не

подразумева изједначавање нације с државом⁴⁰. Поистовећивање националне с ”државном“ културом утицало је на препознавање значења речи ”националан“ у међународном речнику, у смислу државе - једне нације. То значи, да вишенационална држава, без обзира на уставни положај нација у њој – има, строго говорећи, више националних култура. Пошто не постоји потпуна сагласност о дефиницији појма култура⁴¹ и самим тим о националној култури, за исправно препознавање националне културе државе неопходно је, најпре имати на уму тзв. објективизирану културу, коју чине творевине (језик, религија, филозофија, идеологија, уметност, право, морал и обичаји) и институције (образовне, верске, научне...) и потом, људски (психолошки) садржај културе (утврђивање нечега што се назива ”националним карактером“, ”друштвеним карактером“, ”основном структуром личности“ итд.) у одговарајућем друштву.

Основна права државе.- Повеља ОУН⁴² и Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава у складу с Повељом ОУН, јесу међународни документи, у којима је, поред осталог, афирмисан (Повеља) и дефинисан (Декларација) корпус основних права држава.

Право на сувереност и независност.- У свом изворном значењу ”сувереност означава својство државне власти да је на територији над којом се простире највиша и независна од свих других власти (независна у одлучивању) и надређена свим другим властима и лицима на тој територији којима може наметати своју вољу“⁴³. Као таква, испољава се као *унутрашња сувереност* (неотуђиво право да одлучује о свом унутрашњем друштвеном уређењу) и као *спољна сувереност* (неотуђиво право да одлучује о својој спољној политици – успостављање дипломатских подноса, закључење међународних уговора, учлањење у међународне организације и др.). Поменути облици суверености само су привидно раздвојени. Реч је о јединственом појму, будући да је унутрашњи облик суверености основни предуслов за спољни.

⁴⁰ Под националном културом у међународним односима обично се подразумева она особена култура која се може описати у једној држави и која је значајна да би се та држава не само разликовала од других, које имају друкчију (сличну или мање сличну) културу, већ и да би се помоћу ње схватило и објаснило њено међународно понашање. *Ibid.*, стр. 106.

⁴¹ ”У најширем смислу култура је оно што издваја човека од животиња, којима је биолошки сличан“ (Herskovits Mark, *Културна антропологија*, Култура, Београд, 1972, стр. 73).

⁴² Повеља ОУН је основни инструмент стварања Организације уједињених нација и основ развитка новог међународног права. Повеља ОУН усвојена је на Конференцији држава учесница Конференције у Сан Франциску марта-априла 1945. године, а ступила је на снагу 24. октобра 1945. године.

⁴³ Вучинић Зоран, *Међународно јавно право*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 87.

Наравно, сувереност као основно право државе није апсолутна, а свако ограничење суверенитета мора да произилази искључиво из међународног права, а не из односа снага. У том контексту, држава не располаже неограниченом слободом деловања у међународној заједници (савремени међународноправни поредак, оличен у Повељи ОУН, наметнуо је државама извесна ограничења и забране одређеног деловања у циљу очувања прокламованих универзалних вредности: међународног мира, међународне безбедности, основних људских права и др.), а у извесној мери и на матичној територији (одсуство кршења основних људских права позивањем на принцип суверености). Стога се сматра да је ”сувереност у савременом међународноправном поретку правило, а ограничење суверености изузетак“⁴⁴.

Право на једнакост.- Повеља ОУН почива на начелу суверене једнакости свих својих чланица и препоручује начело једнакости држава, независно од идеолошких, политичких или економских разлика које међу њима постоје. Суверена једнакост држава, с једне стране, потврђује се кроз правну једнакост, неповредивост територијалног интегритета и политичке независности и право на слободан избор и развој система унутрашњег друштвеног уређења, а са друге стране, захтевима о савесном испуњавању међународноправних обавеза и поштовању начела мирољубиве коегзистенције. Имајући у виду фактичке неједнакости између држава у погледу величине територије и укупног броја постојаног становништва, могуће је препознати огроман значај права на једнакост држава.

Право на самоодржање.- Опстанак и одрживи развој државе представљају трајне националне циљеве, према неким гледиштима, интерес над свим националним интересима. Повеља ОУН потврђује суверено право државе да у оквиру сопственог правног поретка успостави систем безбедности намењен да брани националне вредности од унутрашњих и спољних изазова, ризика и претњи њиховој безбедности. Реч је о ”егзистенцијалном“ праву државе да заштити своје грађане (становништво), сопствену територију, материјална и културна добра од постојећих (испољених) и могућих опасности, односно угрожавајућих делатности. Тако, на пример, на основу права на индивидуалну и колективну одбрану која произлазе из права на самоодржање, а које је потврђено Повељом ОУН (члан 51.), национални систем одбране може да се покрене у случају оружаног напада, док Савет безбедности ОУН не преузме случај.

⁴⁴ Аврамов Смиља, Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1997, стр. 83.

Право на саобраћај.-Вишедимензионална економска сарадња и међузависност држава, као важан предуслов њиховог развоја и самим тим унапређења квалитета живота грађана, подразумева право на саобраћај у корелацији с правом држава на самоодржање. Заправо, да државе имају право на међународни друмски, железнички, речни, поморски, ваздушни и електронски саобраћај, чињеница је која је утицала и на успостављање међународног права у свим поменутиим саобраћајним сегментима.

Право на поштовање.- Држава је својеврсна међународноправна "личност" и по том основу има право на поштовање свог достојанства, државних обележја и уставног поретка. Достојанство државе обезбеђује се и међународним правом које гарантује неприкосновеност шефа државе и њених дипломатских представника у иностранству, објеката у којима бораве и раде и средствима која користе. У том смислу, свака држава има обавезу да санкционише дела која штете угледу других држава.

Основне дужности (обавезе) државе.- Према Повељи ОУН, државе су дужне, односно имају обавезу да се уздржавају од претњи или употребљавања силе у међусобним релацијама, да међусобне спорове решавају мирним средствима, да се уздрже од интервенције у унутрашњим и спољним пословима других држава, да сарађују у складу Повељом ОУН и савесно испуњавају међународно правне обавезе.

Обавеза уздржавања од претње или употребе силе.- Према Повељи ОУН, све чланице ОУН обавезне су да се међусобно уздржавају од претње или употребљавања силе на штету територијалне целовитости и политичке независности сваке државе, као и сваког другог поступка који је противан циљевима ОУН. Употреба силе могућа је изузетно, и то: а) у случају индивидуалне и колективне самоодбране и б) у случају колективне акције коју, сагласно Глави VII Повеље ОУН, предузима Савет безбедности. Следствено томе, забрањено је да се претњом или употребом силе мењају постојеће границе држава, решавају територијални спорови, подстичу и организују субверзивне делатности на територији друге државе, анкетирају територије других држава и сл.

Обавеза решавања спорова мирним средствима.- Повеља ОУН забрањује државама да у својим међусобним односима претњом или употребом силе решавају своје спорове. Заправо, Повеља их је обавезала да све своје спорове решавају мирним средствима, тако да међународни мир и безбедност, наравно и правда не буду повређени (чл. 2). Уместо силе, државама је понуђено више модела решавања насталих спорова, као што су: преговори, анкетне комисије, посредовање, измирење, судско решавање... и други начини

по сопственом избору (чл. 33).

Забрана интервенција.- Имајући на уму да интервенција представља само један облик силе и да се обично дефинише као мешање једне државе у односе других држава или мешање у унутрашње послове других држава с циљем одржавања или мењања постојећег стања супротно вољи ових држава⁴⁵, Повеља ОУН забрањује државама да оружаном (војском) или неоружаном (дипломатски, политичко- пропагандно, економски...) интервенишу противно вољи државе према којој се предузима одређена интервенција. Једини изузетак од ове забране представља интервенција коју предузима Савет безбедности на основу Главе VII Повеље ОУН (формално, изузеци су и право на самоодбрану, регулисано чланом 2, ставом 7 у Глави VII, као и постојање регионалних споразума за одржање међународног мира у складу са ОУН, регулисано чланом 52, Главе VIII).

Обавеза сарадње у складу с Повељом ОУН.- Државе као суверене јединке самостално одлучују да ли ће сарађивати међусобно, у којој области и на ком простору ће се њихова сарадња остваривати. Међутим, успостављајући односе сарадње, оне су дужне да уважавају норме међународног правног поретка који је сагласан Повељи ОУН. Закључак је једноставан: ниједан уговор којим се утврђује предмет и начин остварења сарадње између држава не сме да буде у супротности с циљевима и принципима Повеље ОУН. (На пример, недопустив је уговор о војној сарадњи између две државе уколико би његов циљ био угрожавање територијалног интегритета друге државе).

Обавеза савесног испуњења међународноправних обавеза.- Примарни услов одржања и развоја међународноправног поретка (циљева због којих је успостављен), дефинисан је у члану 1 Повеље ОУН и с тим у вези, она у члану 2 захтева од држава чланица да савесно испуњавају обавезе које су преузеле у сагласности с њом. Тиме се истовремено истиче и значај принципа законитости, који подразумева да сваки закључени уговор између држава мора да буде сагласан с општепризнатим начелима и правилима међународног јавног права, јер би у противном био незаконит.

Надлежност држава.- Специфичности државе и појединих њених органа, између осталог, огледају се у датој надлежности⁴⁶. Надлежност државе обухвата скуп

⁴⁵ *Ibid.*, стр.524.

⁴⁶ Надлежност (компетенција) је 1) утврђени оквир вршења власти неког органа у склопу једне организације, 2) скуп конкретних права и дужности свих органа једне организације или заједнице (нпр., "надлежност државе"), 3) основ за овлашћења и њихов израз и скуп (*Мала политичка енциклопедија*,

овлашћења која су општим међународним правом призната свим државама за извршење унутар својих граница, као и на просторима који представљају опште добро човечанства. У том смислу, свака држава има неколико надлежности: територијалну надлежност, персоналну надлежност, надлежност у општем интересу и искључиву надлежност⁴⁷.

Територијална надлежност.- Територијална надлежност државе произлази из њеног суверенитета и њеног апсолутног права, које подразумева обавезу поштовања од стране других држава. Састоји се у искључивој власти државе над лицима и стварима (средствима) на својој територији, односно да применом законодавне, извршне и судске власти унутар својих граница обезбеђује монопол принуде. Међународно право дозвољава у извесној мери примену такве надлежности и над лицима и стварима изван државне територије (нпр. држава има надлежност над својим дипломатско-конзуларним представништвима и представницима у иностранству, има надлежност над својим путничким авионима у лету изван сопственог ваздушног простора...). Држава је обавезна да врши територијалну надлежност у складу с постојећим принципима и правилима међународног права, чиме отклања могућност да нанесе штету другој држави или њеним грађанима. У супротном, одговорна је за противправне акте и ризикује да се суочи са одговарајућим међународно-правним последицама. Најзад, треба истаћи да држава вишестраним и билатералним уговорима може добровољно ограничити сопствену територијалну надлежност. Та ограничења могу бити општа/наметнута свим државама (нпр., процедура о нешкодљивом пролазу страних трговачких бродова кроз територијално море) и специјална (нпр., успостављање војних база на страниј територији).

Персонална надлежност.- Ова врста надлежности се односи на сва лица која трајно или привремено бораве на територији одређене државе – држављане и стране држављане, осим страних држављана који по основу међународног права уживају имунитет. Персонална надлежност држава се уређује посебним законима. На пример, она у односу на сопствене држављане није ограничена матичном територијом, јер матични закони важе и на оне који пребивају или бораве на територији друге државе (нпр., Закон о војној обавези, Кривични законик...), а имају и право на дипломатску и конзуларну заштиту матичне државе. Међутим, ограничена је територијалном надлежношћу (нпр., држава не може да лиши слободе свог држављанина на територији друге државе, оптуженог за

Op.Cit. фуснота 6, стр.702).

⁴⁷ Вучинић, *Op.Cit.*, фуснота 43, стр. 95.

кривично дело. Принуду против њега може остварити применом билатералних споразума са дотичном државом).

Надлежност у општем интересу.- Свака држава има и може да врши надлежности које подразумевају општи интерес међународне заједнице. Наиме, државе имају надлежност да сузбијају угрожавајуће делатности које су дефинисана као међународна кривична дела (шверц наркотика, тероризам, трговина људима, кријумчарење миграната...) и кажњавају њихове починиоце. Ову врсту надлежности држава спроводи непосредно и посредно преко међународних организација и тела којима су државе повериле да у њихово име врше надлежност у интересу међународне заједнице.

Искључива надлежност.- Ова врста надлежности односи се на овлашћења државе да суверено и независно од међународног права регулише одређене друштвене односе на матичној територији (нпр., питање држављанства, област здравствене заштите, образовања, систем царина и др.). Иначе, треба напоменути да домет искључиве надлежности државе није прецизно одређен у неком међународном документу, а може бити ограничен билатералним споразумима између држава.

Одговорност држава.- Извориште института одговорности државе у међународном праву је у међународним санкцијама Повеље ОУН (Глава VII). Реч је о међународним принудним мерама (сличним мерама унутрашњег кривичног законодавства државе) које приморавају државе да испуњавају своје најважније међународне обавезе, пре свега, обавезе у очувању мира и безбедности. (Глава VI Повеље предвиђа принуду тзв. "мирним" средствима). Пошто је Повеља ОУН ставила ван закона употребу силе државе против друге државе, односно дозвољава само право на индивидуалну и колективну самоодбрану и колективну акцију ОУН под руководством Савета безбедности ОУН, држава која прекрши ту забрану, ризикује да се суочи са санкцијама (економским, дипломатским, војним...) Савета безбедности ОУН. Међутим, пракса из тог домена упозорава да је колективна акција ОУН против државе прекршиоца одредби Главе VII Повеље ОУН, у многим случајевима тенденциозна или потпуно изостаје (примери агресије НАТО на Републику Српску Крајину и Републику Српску 1995. и Савезну Републику Југославију 1999., као и агресија Израела на Египат 1967. године).

Националне вредности државе.- Државе се опредељују и одлучују за вредности које чувају (бране) у својој унутрашњој и спољној политици. Међутим, не постоји нека општеусвојена дефиниција о појму националне вредности државе, нити прецизна

класификација система (корпуса) националних вредности⁴⁸. Преглед садржаја националних докумената (устава, доктрина и стратегија) држава указује на често поистовећивање националних вредности и интереса, док је у академској сфери, препознатљива њихова подела на *заједничке вредности сваке државе* и *специфичне (посебне) вредности за поједине државе*. У оптицају су присутна распрострањена гледишта о њиховој подели на две групе: (1) *виталне (суштинске, најзначајније, стратегијске) националне вредности* и (2) *остале (виталне вредности мањег степена опитости али не и значаја) националне вредности*.

Националне вредности (вредности државе) представљају својеврсну личну карту државе. Неопходне су и битне за сваку државу понаособ и самим тим, морају да буду безбедне: њихово угрожавање скопчано је са ризиком да насупротив ”државној“ вољи буду промењене: омаловажене, модификоване, преобликоване, уништене или отете. Зато, у најширем смислу, националне вредности државе могу да се поистовеће са националном безбедношћу државе. У складу са констатованим, може се закључити да се под првим елементом националне безбедности државе подразумевају следеће групе националних вредности: ”опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота“⁴⁹.

Изазови, ризици и претње безбедности државе.- Опасност, односно изложеност повреди, штети или уништењу националних вредности државе, представља један од централних елемената појма националне безбедности државе. Осим овог елемента – *опасност* (оно што угрожава – извор или субјекат угрожавања), елементи националне безбедности су и *референтни објекат безбедности* - оно што се штити – националне вредности, и *субјекат безбедности* (онај који штити и како штити – држава).

Опасност по безбедност националних вредности се може испољавати као *изазов* (ситуација која некога или нешто ставља на пробу, искушава и може имати негативан или позитиван исход), *ризик* (већа или мања могућност повреде или уништења националних вредности) или *претња* (нечија изразита намера да се неко или нешто повреди, казни или уништи)⁵⁰. Изазове, ризике и претње (ИРП) могуће је класификовати према неколико критеријума. Према критеријуму *извора*, ИРП могу се разврстати на

⁴⁸ О томе детаљније у одељку ”Националне вредности и интереси државе“ овог поглавља.

⁴⁹ Димитријевић Војин, *Појам безбедности у међународним односима*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1973, стр. 26.

⁵⁰ О томе детаљније у трећем поглављу рада (Обавештајно угрожавање виталних националних вредности државе).

природни и људски. Према критеријуму *субјекта*, актери ИРП могу бити суверени (државе) и несуверени (недржавни). Према критеријуму *односа снага (моћи)* супротстављених субјеката, ИРП могу бити симетрични и асиметрични. Према критеријуму *простора*, ИРП могу бити унутрашњи и спољни. Према критеријуму *времена* (трајања, испољавања), ИРП могу бити краткорочни, средњорочни и дугорочни. Према критеријуму *препознатљивости* (опипљивости, видљивости), ИРП могу бити јавни (отворени) и тајни (невидљиви).

Национална моћ државе.- У најсажетијем смислу, моћ одређеног субјекта одражава његову способност да постигне жељени циљ у условима неизвесности. Заправо, моћ одражава нечију способност (способност персоналног субјекта) да опстане у објективној природној и друштвеној средини коју карактерише неизвесност. Поменуто сажето одређење појма *моћ* указује да се под појмом *национална моћ* може подразумевати ”способност државе да планским ангажовањем својих ресурса производи промене у унутрашњем (интеракција између институција и грађана у оквиру своје територије) и спољном амбијенту (интеракција са субјектима у свом окружењу, ван својих граница) које у синтетизованом смислу обезбеђују њен опстанак и одрживи развој“⁵¹. Реч је о интеракцијској способности државе да употребом сопствене моћи утиче на понашање других субјеката сагласно њеним националним интересима, односно створи и одржава услове у којима је њен систем вредности безбедан, а њени грађани безбедно остварују своје интересе - да поседује стабилну националну безбедност. Имајући на уму да изазови, ризици и претње усмерени (испољени) ка националним вредностима могу да на њима проузрокују физичке (смртоносне и рушилачке) последице или несмртоносне последице, националну моћ државе условно чине две целине: оружана или војна моћ (употребљава се за заштиту националних вредности од физичких облика угрожавања) и неоружана или цивилна моћ (употребљава се за заштиту националних вредности од нефизичких облика угрожавања).

Национална безбедност.- Првенствено због спорења (опречних мишљења) о референтном објекту безбедности (ономе шта се штити), не постоји нека општеприхваћена дефиниција појма национална безбедност. Преовладавају сазнања која саму државу идентификују као референтни (централни) објекат националне безбедности. Тиме се, међутим, не упрошћава дефинисање националне безбедности државе, јер држава има групе вредности (примарних/трајних и ”секундарних/ текућих”) и према том основу,

⁵¹ Мијалковски, Ђорђевић, *Op.Cit.* фуснота 11, стр. 15.

поново искрсава питање о референтном објекту националне безбедности. Аналитички преглед највишег законског акта (устава) држава указује на операционализованост система националних вредности и њихову својеврсну рангираност, која се своди на констатацију: виталне националне вредности (територијални интегритет, суверенитет/независност, уставно друштвено уређење и права, слободе и обавезе грађана) одражавају животне потребе нације или државе и друштва. Поменута констатација чињенично идентификује *референтни објекат националне безбедности*, који је, наравно, вишеструко међузависан са осталим националним вредностима. То подразумева неопходну способност државе да ефикасно штити све националне вредности од свих опасности (угрожавајућих делатности). У том смислу, национална безбедност јесте делатност државе (усклађена делатност законодавне, извршне и судске власти), односно употреба националне моћи ради оптималне заштите националних вредности од угрожавајућих делатности, независно од њиховог носиоца и примењених стратегија, чиме обезбеђује сопствени опстанак и одрживи развој. Наведено одређење националне безбедности, између осталог, указује да је национална безбедност релативно стање безбедности националних вредности, будући да њена стабилност првенствено зависи од способности државе да применом усклађених превентивно-репресивних мера и активности у највећој могућој мери штити свој опстанак и развој.

2.2. Национални циљеви, вредности и интереси државе

Човек је свесно субјективно биће које егзистира у објективној природној и друштвеној средини константно руковођен конкретним циљем - замишљеним будућем стањем које жели да достигне и потом одржава и оснажује. У зависности од тога да ли је себи поставио реалан и позитиван циљ, то претпоставља да се определио за *извесну вредност* ради чијег стицања (достизања и уживања) чини одговарајуће напоре, у извесном смислу подржане од људске заједнице чији је члан. Уколико се определи за ирационалан циљ (према субјективном схватању реалан и позитиван, а према критеријумима заједнице чији је члан нереалан и негативан), ризикује да не оствари жељени исход.

Имајући на уму да постојано становништво (мноштво појединаца – грађана који имају личне и заједничке циљеве) представља конститутивни елемент државе, значи да се држава као најорганизованија људска заједница, независно од система политичког организовања (политичке власти), константно руководи конкретним државним

(националним) циљевима – будућим стањем које жели достићи и одржати. Новоформирана држава идентификује националне циљеве (вредности), а постојећа држава их модификује или редефинише у некој од етапа сопственог развоја. Међутим, у оба случаја, идентификовани национални циљеви (*вредности*), осим што треба да буду реални, неизоставно треба да буду и одобрени (прихваћени) од грађана, као предуслов стабилног националног идентитета. Само у том случају, реално је претпоставити или еволутивно (постепено) или револуционарно (нагло) постизање циљева, односно одбране националних вредности. Процес пројектовања, постизања, чувања и оснаживања националних циљева (вредности) представља планску опсежну ангажованост, односно активни однос грађана, друштва и државе који се термилошки претежно означава појмом *национални интерес*. Несумњиво, због сложене интеракције између националних циљева, вредности и интереса, евидентно је њихово поистовећивање у доктринарним документима из области националне безбедности огромног броја држава савременог света, а сличан је њихов третман у многим научним и стручним радовима. Не претендујући да у потпуности извршимо прецизно разграничење поменутих појмова, определили смо се за методолошки приступ који полази од утврђивања значења појмова ”циљ(еви)“, ”вредност(и)“ и ”интерес(и) и потом аналогичном установљавања значења националних циљева, вредности и интереса.

Појам *циљ* је вишезначан⁵². Заправо, означава одређену стратешку или тактичку вредност у одређеној области друштвеног живота (образовној, научној, политичкој, војној...) персоналне људске заједнице, док се са аспекта времена потребног за његово остваривање циљеви класификују на краткорочне, средњорочне, дугорочне и трајне.

Социолошко одређење појма *циљ* указује на тврдњу да је циљ замишљено стање одређеног субјекта које карактеришу вредности: ”друштвени циљ је замишљено стање које чланови друштва настоје да остваре ради задовољења одређених потреба и интереса. Пројекција жељеног стања произилази из свести припадника друштва о свом положају, својим потребама и интересима, а садржи *вредности* које показују шта треба ценити, чему тежити, шта чинити“⁵³. Поменуто одређење неизоставно указује да друштвени циљ значајно утиче на правац, карактер, норме и динамику друштвених мера и активности, као

⁵² - ”Циљ је оно што изазива потребу за доношењем одлуке“ (Марјановић Светозар, Доношење *одлуке у привредним организацијама*, Информатор, Загреб, 1971, стр. 53.); ”Циљ је вредност коју треба стећи, остварити или сачувати“ (Јовановић Бранислав, *Увод у теорију војног руковођења*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984, стр. 35.).

⁵³ *Социолошки лексикон, Оп.Сит.*, фуснота 1, стр. 126.

и на избор одговарајућих средстава ради његовог постизања.

Појам *циљ* у *војној терминологији* означава хтеће (намеру) да се нешто постигне свесним деловањем појединца, групе, јединице или оружаних снага државе у целини⁵⁴. У њему је садржан крајњи резултат деловања – уништење и разбијање одређеног војног састава или целокупне непријатељеве војске, разарање или онеспособљавање објеката, ограничавање маневра и покрета противника, одбрана или заузимање простора и сл. Наведено условљава различиту класификацију циљева: према ангажованим снагама, намерама и крајњем ефекту може бити стратегијски, оперативни и тактички; према броју може бити појединачни и групни; према величини може бити мали и велики; према степену заклоњености може бити откривени, маскирани и заклоњени; према стању и положају може бити покретни, тренутни и непокретни итд.

Сваки политички субјекат (покрет, странка, партија...) поставља пред своје припаднике и следбенике одређене циљеве, формулисане најчешће у посебном програму и другим документима и одлукама. У складу са постављеним циљевима, усмерава њихову ангажованост, односно своју политичку делатност која подразумева усмеравање одређених друштвених снага или друштва у целини ка остваривању циљева (постизању одређених стања, идеја, облика живота). У том контексту, *циљ* у *политичком смислу* означава: "1) неко стање, облик, ситуацију, тачку коју треба достићи; 2) саму субјективну намеру да се постигне нешто што се може сматрати као циљ у смислу под 1); 3) правац ка коме је усмерена или стање ка коме тежи једна делатност и 4) само достигнуће"⁵⁵. С обзиром на то какви се резултати желе постићи, какав је њихов временски однос, затим на моралне, политичке и друге вредности, може се извршити различита класификација циљева. У ужем смислу, циљеви могу бити економски, културни, морални, политички, безбедносни итд. С аспекта моралног вредновања циљева (релативно, јер оцена зависи од гледишта онога ко оцењује), они могу бити морални и неморални, хумани и нехумани, добри и рђави, корисни и бескорисни итд. Према времену потребном за постизање циљева (остваривање крајњих/коначних циљева), циљеви могу бити дневно-политички, краткорочни, средњорочни и дугорочни.

Вишезначан појам *вредност*⁵⁶ у најсажетијем смислу означава идеје, ситуације или

⁵⁴ *Војни лексикон*, *Op.Cit.*, фуснота 31, стр. 86.

⁵⁵ *Мала политичка енциклопедија*, *Op.Cit.*, фуснота 6, стр. 129

⁵⁶ Вредност лингвистички је "1. а. својство онога што је вредно, што је на цени: злата, иметка, бити од вредности, б. екон. основно својство робе на основу којег се она може заменити за неку другу робу или продати за новац; ...; 3.а. оно што се цени, личност или културна тековина која се високо цени, која има

стања чијем остварењу треба тежити и одговорно и одлучно чувати и јачати.

И појам *интерес* (од лат. *intersum, interesse* – учествовати, узети удела у нечему) је вишезначан⁵⁷. Суштинско обележје интереса представља активан однос (свесну ангажованост) човека или колективног субјекта (политичка странке, друштва, државе) према одређеној вредности. У ствари, изражава одређен активан однос човека према некој ствари, неком средству, другом лицу или извесној идеји, учешће човека у нечему, корист човека из тог односа. Бити заинтересован претпоставља нечију спремност за деловање према нечему или некоме, било ради задовољавања неке сопствене потребе или жеље (лични интерес) или одређене друштвене или државне потребе или тежње (друштвени или државни интерес).

Довођењем у везу значења појмова *циљ(еви), вредност(и) и интерес(и)* с аспекта државе, могуће је одредити значење појмова *национални циљеве, националне вредности и национални интереси*. Упркос томе, аналитички преглед садржаја тзв. ”кровног“ државног документа из области безбедности (*стратегије националне безбедности*), између осталог, указује да је дотични критеријум само делимично узет у обзир. Наиме, не наводе се већ посредно препознају национални циљеве, наводе се националне вредности и углавном се, поистовећују националне вредности и интереси. Ради потврђивања констатованог, наводимо скроман узорак.

Национални циљеве могу се само наслутити у *Стратегији националне безбедности Републике Србије*⁵⁸, а наведене су основне *националне вредности*.

велики значај; уметничке, културне вредности, признате вредности у друштву;...: 4. ваљаност, пуноважност...“ (*Речник српског језика, Оп.Сит.*, фуснота 9, стр. 171.); а социолошки “Вредности су релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединца и група (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелно социјалних и индивидуалних чинилаца, које због тако прописане пожељности, усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима“ (*Социолошки лексикон, Оп.Сит.*, фуснота 1, стр. 121.).

⁵⁷ ”Интерес је: 1. занимање за нешто, обраћање пажње на нешто, 2. корист, 3. камата“ (Московљевић Оп. Сит фуснота 10, стр. 245). - ”Интерес је: 1.а. оно што нечему иде у прилог, у рачун, корист, добит – државе, лични, б. важност, значај од великог интереса; ...; 3. пажња према ономе што одговара нечијим потребама, настојањима, занимање, заинтересованост“ (*Речник српског језика, Оп.Сит.*, фуснота 9, стр. 476.).

⁵⁸ Слобода, независност, мир, безбедност, демократија, владавина права, социјална правда, људска и мањинска права и слободе, једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље и здрава животна средина и национални интереси: очување суверености, независности и територијалне целovitости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 94/2019.

У садржају актуелне *Стратегије националне безбедности Руске Федерације*⁵⁹ написане у 106 параграфа на 43 стране текста, изостаје одвојено навођење националних циљева и вредности, односно обухваћене су у дефиницији појма *национални интереси* – као ”објективно значајне потребе појединца, друштва и државе за безбедношћу и стабилним развојем“.

У *Стратегији националне сигурности Републике Хрватске*⁶⁰ се не наводе национални циљеви, а ”помешано“ се наводе националне вредности и интереси. Наиме, у оквиру поднасловa ”Вредности и интереси Републике Хрватске“ се каже: ”Национални интереси произилазе из највиших вредности Републике Хрватске које су утврђене Уставом, а то су слобода, једнакост, национална равноправност и равноправност сполова, миротворство, социјална правда, права човека, неповредивост власништва, очување природе и човековог околишта, владавина права и демократија“.⁶¹

Узимање у обзир значење појма *политика*⁶² представља прихватљив приступ за препознавање и разграничење изукрштаних корелација између националних циљева, вредности и интереса. Наравно, политику треба посматрати кроз призму државе – друштвене организације основане (успостављене, конституисане) ради постизања конкретног циља (задовољавања потреба њених грађана – становништва). Будући да политика односно ангажованост владајућих политичких субјеката у држави подразумева усмеравање комплексног деловања читавог друштва, почев од одређивања националних циљева до остваривања националних интереса (који одражавају употребу националне моћи ради остваривања циљева - заштите идентификованих националних вредности), констатовано наговештава могуће разграничење између националних циљева, вредности и интереса.

Најпре, основано је поћи од чињенице да *национални циљеви државе*, у суштинском смислу *јесу политички циљеви*. Првенствено зато што се исходишни дугорочни циљеви једног политичког покрета ангажованог ради стварања државе или њеног ослобађања од окупатора, као и сваког владајућег политичког субјекта у једној (постојећој) држави, се

⁵⁹ *Стратегија националне безбедности Руске Федерације*, <http://www.scrf.gov.ru/media/files/file/l4wGRPqJvETSkUTYmhepzRochblj1jqh.pdf>, (приступ 13.9.2022.).

⁶⁰ *Стратегија националне сигурности Републике Хрватске* Документ преузет са интернет адресе: https://soa.hr/UserFiles/File/Strategija_nacionalne_sigurnosti_RH.pdf, (приступ 21. 12. 2021).

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Политика у најширем смислу ”обухвата укупност оних процеса односа и институција кроз које се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса и одлучује о заједничким пословима и животно активностима једне глобалне друштвене заједнице“. *Мала политичка енциклопедија*, *Ор.Сит.* фуснота 6, стр. 891.

своде на коначне, крајње (трајне) циљеве, а то су *опстанак* и *одрживи развој матичне државе*. Реч је о тзв. ”кровним“ националним вредностима државе ради чије одбране (чувања, заштите) државни и друштвени субјекти и снаге употребљавају целокупну националну моћ. С обзиром да остваривање трајних националних циљева (стицање и чување ”кровних“ националних вредности) надмашује напоре једне генерације, реч је о континуалној ангажованости низа генерација, која обухвата реализацију дневнополитичких (текућих), краткорочних и средњорочних циљева. У том контексту, трајни национални циљеви представљају обавезивање једне генерације или читавог низа генерација да остварују (или чувају) нешто што је постигла претходна генерација и стварају услове за истоветно поступање будућих генерација. Полазећи од претпоставке да је претходна генерација поставила трајне националне циљеве уважавањем жеља и интереса мноштва различитих субјеката државе, пре свега, грађана као појединаца (становништва), значи да они изражавају животне потребе нације, народа, државе и друштва. Дешифровање садржаја трајних националних циљева идентификује *виталне (стратегијске, примарне) националне вредности државе*: територијални интегритет, суверенитет (политичка независност) и уставом утврђено друштвено уређење (ниво квалитета живота грађана представља његову најпоузданију легитимисаност), а њиховом операционализацијом, идентификује се комплекс *осталих ”тактичких, секундарних“ националних вредности*, наравно, такође врло значајних за ефикасну одбрану виталних националних вредности.

Добар пример у вези са наведеним представља следећи став: ”од оснивања Републике, Сједињене Америчке Државе су као држава усвојиле неколико основних и трајних циљева: очувати суверенитет, политичку слободу и самосталност Сједињених Држава, са њиховим вредностима, институцијама и нетакнутом територијом; штитити животе и личну сигурност Американаца, и код куће и у иностранству; обезбеђивати благостање и просперитет државе и народа“⁶³, констатовао је некадашњи амерички министар одбране Вилијем Коен.

На послетку, треба истаћи да без обзира на често поистовећивање *националних вредности* и *националних интереса* државе, између њих постоји разлика. Она се пре свега, састоји у томе што националне вредности карактерише извесна статичност (трајност, постојаност), док *национални интереси* представљају оперативно-динамичну

⁶³ Cohen, S. William, Report of the Quadrennial Defense Review, May 1997, преузето из часописа *Војно дело*, ВИЗ, Београд, 3-4, 1999, стр.74-174.

категорију, плански дугорочну (етапну, фазну) ангажованост (употребу националне моћи) државних и друштвених субјеката и снага ради очувања националних (виталних и других) вредности. Заправо, национални интереси огледају континуалну заинтересованост грађана, самим тим и државе, да остварују постављене циљеве – одлучно чувају и оснажују националне вредности. У том контексту упутно и довољно је консултовати две чињенице.

У уџбенику на Универзитету у Пенсилванији (САД), у комплексу ставова о безбедности, један став формулисан је овако: ”Национални интерес као стандард почива на фундаменталној претпоставци: да је једна нација – држава за грађане фокус оријентације, или, у нашем специфичном случају да је за Американце сигурна егзистенција САД свеукупност вредности којом се не тргује. Никада није у националном интересу САД да буду освојене или подјармљене од стране силе. Никад није у нашем интересу да делегирамо или добровољно пренесемо било којој страни земљи или међународној организацији наше право да водимо нашу спољну политику у складу са сопственим циљевима“⁶⁴.

”Национални интереси“ у Стратегији националне безбедности Руске Федерације (2015.) су дефинисани као ”објективно значајне потребе појединца, друштва и државе за безбедношћу и стабилним развојем“⁶⁵.

2.3. Виталне националне вредности државе

У теорији државе и права преовлађују становишта да држава представља део друштва, односно друштвену творевину познатија под називом друштвена организација. Друштво подразумева целокупност становништва једне државе, које се дели на различите класе и друштвене групе које заузимају одређено место у социјалној структури. Друштво и држава су вишеструко испреплетане и међузависне људске творевине у којима човек (грађанин) исказује своју индивидуалност и задовољава своје потребе. Да би држава и друштво опстали и функционисали као целина, свака држава и друштво морају имати одабран (усвојен) и изграђен систем вредности. Тај систем, с једне стране, осликава заједнички циљ припадника друштва (грађана државе), и са друге стране, садржи критеријуме и обрасце (стандарде, норме) понашања у њему.

Друштвене вредности су специфичне за свако друштво, често и за сваку генерацију, јер

⁶⁴ Петровић Зоран Пироћанац, ”Свет –Америка“, *Дуга*, бр.530, Београд, 1994.стр.32.

⁶⁵ *Стратегија националне безбедности Руске Федерације, Оп.Сит*, фуснота 59.

се стално дограђују и подложни су променама. Будући да су пожељне за људе јер им доприносе побољшању живота и уживања, указује да је друштвена вредност свака она вредност која за појединца, друштвену групу, државу или међународну заједницу има велики значај. Зато, сваки појединац држи до неких вредности, а то важи и за сваку организовану људску заједницу, посебно за најорганизованију друштвену заједницу – *државу*. Концепт националних (државних) циљева састоји се, у суштини, у одабирању националних вредности државе (свака вредност садржи и циљ) који се желе постићи или сачувати. Независно од карактера државе (унитарна, федерална, конфедерална...), бројне су и разноврсне одабране националне вредности, ради чега су чињени покушаји да се створи типологија вредности⁶⁶. У том смислу, у теорији је постигнута само начелна сагласност, будући да је заступљена општа (вишекритеријумска) класификација националних вредности државе, попут: основних и посебних вредности, суштинских, супстантивних (нпр. моћ, поштовање, просвећеност итд.) и модалних или инструменталних (нпр. безбедност, слобода, достојанство, легитимитет итд.) вредности, доминантних и партикуларних, виталних и ”маргиналних“, примарних и ”секундарних“, стратегијских и тактичких, биолошких, економских, моралних, религиозних и сл.

У међународним односима, суштинске и инструменталне (модалне) вредности сваке државе сматрају се истовремено и међународним. То претпоставља да се државе опредељују за вредности којима ће тежити или које ће чувати у својим унутрашњим и спољнополитичким активностима, у одговарајућој мери узимањем у обзир истоветних потреба других субјеката. Заправо, држава приликом избора националних вредности треба да има на уму њихову неопходну саобразност са међународним вредностима и легитимним интересима других субјеката, посебно референтних субјеката (држава). Да ли је, односно у коликој мери је одређена држава испоштовала поменуте захтеве могуће је установити прегледом садржаја њеног највишег државног правног акта (устава) у коме су националне вредности дефинисане (прокламоване и гарантоване), као и правила државне ангажованости у њиховој одбрани. Такође, аналитички преглед садржаја устава државе неизоставно указује на условну поделу заједничких националних вредности у две групе: *виталне вредности* и *остале вредности*.

За успешно разумевање поменуте поделе националних вредности државе упутно је поћи

⁶⁶ Вредности на међународном плану би се могле поделити у три групе: заједничке вредности свим државама (па и другим субјектима међународних односа), или које се као такве претпостављају и штите; опште вредности целе међународне заједнице, целога човечанства и посебне вредности, специфичне за поједине субјекте међународних односа (Димитријевић, Стојановић, *Op.Cit.*, фуснота 39, стр. 259.).

од неколико поузданих чињеница. *Прво*, витални циљ човека као свесног живог бића јесте да одсудно чува свој физички и духовни (психички) интегритет и обезбеди материјалну сигурност, који остварује својим индивидуалним ангажовањем у објективним друштвеним условима. *Друго*, у тренутку када престане да ради неки човеков витални орган (нпр., срце), он умире (наступа смрт), док у случају када изгуби неки други део тела (нпр., рука), наставља да живи. *Треће*, човек - људи (грађани, становништво) је најважнији ресурс сваке државе. Као такав, он је своју урођену интересну територијалност удружио са другим људима и успоставио неприкосновено право на омеђену националну (државну) територију коју одсудно, свим расположивим средствима штити од сваког облика угрожавања. Затим, човек (грађани/н) је успоставио строга правила понашања за све људе на одређеној територији (суверену власт) и обезбеђује поштовање тих правила - оптимално отклања физичко, материјално и друге врсте сопственог угрожавања. Коначно, човек (грађани/н) плански користи природне ресурсе на сопственој (државној) територији и успоставља производне и друштвене односе с циљем да квалитетно живи и ствара услове за квалитетнији живот својих потомака и (и нације).

Констатоване чињенице, између осталог, указују на условну поделу друштвених вредности, њихово рангирање, као и вишеструко прожимање са националном безбедношћу. Наиме, друштвене вредности се условно могу поделити на вредности појединца (индивидуалне вредности), вредности друштвених група и вредности државе (националне вредности). У сажетом смислу речено, *индивидуалне вредности* се означавају као људска права (скуп принципа, стандарда и норми у функцији заштите човека, његовог достојанства и обезбеђивања квалитетног живота): *универзална* су (свако их поседује и важе свуда у свету), *неотуђива* (не могу се одузети ни ограничити, осдим у случајевима који су унапред предвиђени законом и ограничена су правима других чланова друштва) и *стичу се рођењем*. *Вредности друштвених група* специфичне су за одређене друштвене групе (социјалне, етничке, верске...) ⁶⁷, односно представљају својеврсну синтезу индивидуалних вредности. За разлику од ”тактичког“ значаја вредности појединца и друштвених група јер су својствене појединим структурама друштва, *националне вредности* имају стратегијски значај, односно од значаја су за целокупно

⁶⁷ Друштвена група је битан елемент друштвене структуре и она повезује друштва и индивидуе (скуп људских јединки), односно специфична форма заједничког живота индивидуа, просторно и временски ограничена ради обављања задатака и функција њених чланова, уоквирена комуникативним и функционалним спојама, а повезана заједничким циљем и интересом, унутар које се развијају разноврсни односи и процеси“ (*Социолошки лексикон*, *Op.Cit.*, фуснота 1, стр. 111).

друштво и државу. Зато, у општем смислу, националне вредности се могу поистоветити са безбедношћу државе и друштва, док у посебном смислу, условно се могу разврстати на *виталне националне вредности* и остале вредности.

С аспекта државе, њен опстанак и одрживи развој подразумева адекватну националну безбедност. Кључни предуслов томе јесте оптимална безбедност свих националних вредности, а нарочито виталних националних вредности. То претпоставља извесно рангирање националних вредности у контексту на оне вредности од чије безбедности неизоставно зависи опстанак и одрживи развој државе (територијални интегритет, сувереност и уставни поредак) и на оне вредности чије евентуално повремено нарушавање (нпр., јавни поредак, ред и мир, којима се остварује хармоничан живот појединаца и група...) може негативно да утиче на безбедност виталних националних вредности.

Несумњиво руковођен тим критеријумом, Војин Димитријевић сматра да се виталне државне вредности могу грубо поделити у четири групе: ”опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност и квалитет живота“⁶⁸. Професори Милан Мијалковски и Ивица Ђорђевић, узимањем у обзир сазнање да је циљ вредност коју треба стећи или сачувати, као и да свака вредност садржи и циљ, опстанак и одрживи развој државе сматрају за трајне националне циљеве државе или тзв. ”кровну“ виталну националну вредност⁶⁹.

Између наведених подела виталних националних вредности државе не постоји суштинска разлика. Наиме, обе поделе одражавају животне потребе грађанина, друштва и државе и подразумевају достизање и извесно уживање обезбеђивањем њихове оптималне заштите од физичког угрожавања безбедности и заштите квалитета живота (заштита виталних привредних и политичких интереса) јер би њихово урушавање или уништење могло да угрози биће (опстанак и развој) државе. Заправо, идентификују највиши значај виталних националних вредности, који се састоји у томе да не могу буду предмет калкулисања или преговора са било ким. Грађани, друштво и држава одсудно их бране усклађеном употребом целокупне националне (тзв ”меке“) и физичке (тзв. ”тврде“) моћи. Реч је о својеврсној борби за опстанак (опстанак државе) у објективној природној и

⁶⁸ Димитријевић Војин, *Op.Cit.*, фуснота 49, стр.11.

⁶⁹ Операционализовано у три групе: територијални интегритет (неповредивост територије), сувереност (политичка независност односно неприкосновеност у унутрашњој и спољној политици) и уставом утврђено уређење (економско-друштвено уређење, организација система политичке власти, права, слободе и обавезе грађана). Мијалковски, Ђорђевић, *Op.Cit.*, фуснота 11,стр.33.

друштвеној средини. У том неизвесном процесу присутно је упозоравајуће сазнање о томе да није занемарљив број држава које услед повремене или дугорочне унутрашње дезорганизованости или због спољних агресорских деловања нису успеле да се одрже (опстану) - распале су се, или су постале нечији плен.

2.3.1. Територијални интегритет

Државна територија, како је истакнуто, један је од конститутивних елемената државе без кога она не би постојала као субјекат међународне заједнице. Реч је о тродимензионалном простору који чине: сувоземна површина и утроба земље испод ње; водене површине (реке, језера, обално море) и утроба земље испод њих; ваздушна област изнад сувоземних и водених површина. Све то чини јединство државне територије, у политичко-безбедносном смислу квалификоване као територијални интегритет⁷⁰ државе и представља једну од њених виталних националних вредности.

Територија као битан конститутивни елемент државе (државности) изражава се старањем за целовитост (интегритет) државе - територијалну целовитост државе, а њено очување представља поуздан доказ о способности државе за опстанак. Наиме, територијални интегритет је неприкосновеност целовитости државне територије. То подразумева недопустивост одвајања дела или делова државне територије (одсудно одупирање територијалним претензијама спољних фактора и унутрашњих сепаратистичких колективитета) мимо воље свих грађана и државе изражене уставом. Такав третман ове виталне државне вредности (један је од услова опстанка државе) је евидентан у многим међународним документима и у уставу сваке државе.

Према *Повељи Организације уједињених нација* (ОУН), да би се могли остварити основни циљеви ОУН⁷¹, државе чланице треба да делују на начелима: суверене једнакости свих чланица ОУН;...; уздржавања свих чланица ОУН у међународним односима од претње силом или употребе силе против *територијалног интегритета* или политичке независности било које државе;...; (United Nations Charter). И Генерална

⁷⁰ Интегритет (од латинске речи *integritas* – уједињеност, целокупност) је израз који се првенствено односи на физичку и моралну сферу људске личности. Означава постојање и нужност очувања физичке и моралне целокупности и неповредивости човека као људског бића... Израз је од овог значења пренет и у државно право и политичку сферу. Под "интегритетом краљевине", а доцније државе, подразумева се стање потпуности и неподељености територије и суверенитета једне државе (*Мала политичка енциклопедија*, *Op.Cit.* фуснота 6, стр. 388).

⁷¹ Одржавање и сачување међународног мира и безбедности предузимањем колективних мера од УН ради спречавања и отклањања свега што би могло да угрози светски мир, као и предузимањем мирних средстава ради уређивања и решавања међународних спорова и сукоба.

скупштина ОУН је у том контексту 1970. године усвојила *Декларацију о принципима међународног права* (ГС Резолуција 2625) у којој се наводи да територија једне државе не може бити предмет стицања од стране друге државе која проистиче из претње или употребе силе и да се територија која је стечена употребом претње или употребом силе неће признати као да је стечена легалним путем. У *Завршном акту конференције о безбедности и сарадњи у Европи* (Хелсинки, 1975), такође се гарантује територијални интегритет држава⁷².

У Уставу Републике Србије је дефинисана јединственост и недељивост њене територије: "Територија Републике Србије је јединствена и недељива. Граница Републике Србије је неповредива, а мења се у поступку предвиђеном за промену Устава" (члан 8)⁷³. Целовитост државне територије штити се и Кривичним закоником Републике Србије⁷⁴.

Констатована међународна и национална одређења у вези са заштитом територијалног интегритета државе су заснована, с једне стране, на урођеном праву државе да одсудно брани свој опстанак, и са друге стране, на сазнањима о јавним и прикривеним покушајима спољних (суверених) актера (држава) и унутрашњих (недржавних) актера да самостално, или у дослуху, угрозе дотичну виталну вредност одређене државе. Реч је о прилично распрострањеним и разноврсним нападима на територијални интегритет многих држава, и наравно, очекиваним одсудним одговорима нападнуте државе, што доводи до међудржавних ратова или унутрашњих ратова који могу имати за последицу разбијање или уништење државе-жртве. Велике силе непосредним ангажовањем (агресијом на територијални интегритет) или посредно, кроз пружање подршке терористичким и побуњеничким колективитетима у одређеној држави представљају преовлађујуће носиоце угрожавања територијалног интегритета држава. Оне, такву своју моћ често показују и кроз злоупотребу појединих међународних организација.

У вези са територијалним интегритетом - виталном националном вредности државе у савременим условима, треба имати на уму још неке чињенице. Бити држава значи имати у

⁷² Државе учеснице ће се, у својим међусобним односима као и у својим међународним односима уопште, уздржавати од претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности било које државе, или на било који други начин који није у складу са циљевима Уједињених нација и овом декларацијом. Симић Драган, *Наука о безбедности: савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 149.

⁷³ *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/06.

⁷⁴ Кривично дело угрожавање територијалне целине (члан 307 КЗ) – "онај ко силом или на други противустанован начин покуша да отцепи неки део територије Републике Србије или да део те територије припоји другој држави, казниће се..." и кривично дело повреда територијалног интегритета (члан 318 КЗ) "чини свако ко кршећи правила међународног права продре на територију Републике Србије". *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09.

поседу неки део планете Земље. Величина и облик територије на разне начине утичу на многе карактеристике државе, посебно на њену националну моћ. На пример, не мора да буде, али је већа могућност, да већа територија буде богатија природним и рудним богатствима. Истовремено, већа територија подразумева различите климатске услове са свим погодностима или непогодностима бивствовањем на њој. Последице климатских промена данас, препознатљиве су на простору северног пола (Арктика) наше планете и проузрокују сучељавања (спорења) неколико држава о праву на власништво копна које настаје топљењем леда. Такође, изгледна су територијална сучељавања између моћних држава у процесу освајања других планета (нпр., Марса и Месеца).

2.3.2. Сувереност (политичка независност, државна власт)

Друга група виталних државних вредности која чини део појма националне безбедности повезује се са сувереном влашћу као конститутивним елементом сваке државе. Означава се речима политичка независност⁷⁵, сувереност⁷⁶ и државни начин живота, а подразумева неприкосновеност државе у унутрашњој и спољној политици. Сувереност је као витална национална вредност државе међународно верификована Вестфалским уговором⁷⁷. Том приликом, последице анархије у међународним односима схваћене (оцењене) су у смислу одсуства ауторитета у односима међу државама, јер улога суверених држава дозвољава неке врсте активности. Стога је, договорено поштовање правила суверенитета која дају пуну аутономију над активностима које се предузимају унутар сопствених граница државе, али забрањују интервенцију у другим државама. Међутим, у наредном периоду (и данас, у савременом свету) одредбе Вестфалског мира су често омаловажаване и компромитоване. С тим у вези, релевантна сазнања о овој виталној националној вредности указују и упозоравају да је њен опстанак (њена одрживост) скопчан са

⁷⁵ "Независност је у најширем смислу карактеристика оног лица, организације, уопште субјекта у политичком, економском и другим облицима друштвеног живота, који може да независно од туђе воље одлучује о својим поступцима, радњама, односима у које ће ступити у датој области живота. У овом смислу нема потпуне независности ни индивидуе од других чланова друштва (пошто је друштвено биће) ни организација и група и друштвених заједница пошто и у природи и у друштву постоји узајамна зависност и условљеност..." (*Мала политичка енциклопедија, Оп.Сит. фуснота 6, стр. 738*).

⁷⁶ "Реч сувереност (од новолат. *superanus* – највиши, врховни) употребљава се да означи квалитет неког субјекта да је врховни у свом домену, да су сви остали зависни, будући да су нижи од њега... Најшира и најзначајнија употреба овог израза се везује за политичке феномене у друштву, у првом реду за државну власт..." (*Ibid*, стр. 1200).

⁷⁷ Вестфалски мир је закључен 1648. у Минстеру, главном граду Вестфалије, на крају тридесетогодишњег рата (1618-48), између представника хабзбуршко-католичке коалиције (Немачког Царства) и антихабзбуршке коалиције (Француске и Шведске). Одредбама Вестфалског мира ослабљена Немачка је подељена на око 400 државица, чија је зависност од немачког цара била формална... У верском погледу призната је равноправност католичке, лутеранске и калвинистичке вероисповести (*Војна енциклопедија, Издање Редакције Војне енциклопедије, Београд, 1975, стр. 447*).

бројним ризицима, будући да је прелаз између губљења политичке самосталности и нестанка државе тешко препознатљив и углавном неосетан. У прошлости се губљење политичке самосталности државе означавало терминима вазална држава или протекторат, док у савременим условима демагошка вазална политичка елита одређене државе настоји да пласирањем у оптицај скуп пропагандних ставова и порука прикрије губљење ове виталне вредности. Најзад, у вези са овом виталном националном вредношћу важно је имати на уму да њено губљење значи увод у губљење других виталних вредности. Зато, свака неопрезност у погледу њеног значаја или порицање њеног значаја, представља највећу претњу њеном очувању.

Суштина суверености је у самосталном одлучивању државне власти о моделу сопственог уставног уређења и о начину његове заштите. То значи да нису потчињене нити подвлашћене нечијој вишој власти унутар граница државе нити ван ње. Надлежности и овлашћења (власт) других субјеката и снага унутар државе изведене су из државне (суверене) власти, и једино државна власт је изворна, супремативна, легитимна и монополна над свим другим властима. Самосталност (независност) суверене (државне) власти је правна могућност и способност државе да властитом одлуком одреди оквир својих надлежности и овлашћења чија је сврха обезбеђивање функционисања матичне државе унутар сопствених граница, и у међународној заједници, као и употреба националне моћи (свих расположивих средстава) ради заштите сопствене суверености.

Сувереност као витална национална вредност државе је битан политички појам јер означава владајући однос између носилаца власти и власти и атрибут је државне независности (државни суверенитет). Њена неизоставна обележја су недељивост и непрекидност у унутрашњем и спољнополитичким деловању државе и са тог аспекта, сувереност условно може да буде унутрашња и спољна⁷⁸.

Унутрашња сувереност значи да је држава у поседу врховне власти унутар своје територије. Њена моћ искључује сваку другу моћ, сваку другу вишу власт. Заправо, одражава својеврстан хијерархијско-субординациони однос између врховне власти и свих других власти и институција на својој територији и самим тим, ексклузивно право одлучивања о условима и критеријумима под којима се формирају (установљавају, конституишу и постоје), начинима деловања (функционисања), као и право санкционисања повреда уставног уређења државе.

⁷⁸ Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 122-125; Димитријевић, *Op.Cit.*, фуснота 67, стр. 33-32.

Спољна сувереност значи да на одређену државу ни једна друга држава нема право да врши било какву присилу или утицај. Синоним је *независност*. Унутрашња сувереност је извориште и упориште спољне суверености, иначе засноване на међународном праву. Наиме, нису спорни (углавном су видљиви) спољни утицаји на одређену државу који на разне начине утичу на неке доношење одлука (њено одлучивање), али се они не сматрају увек опасним. Карактер њиховог утицаја процењује и оцењује врховни менаџмент државе, а у многим државама о њима се воде политичке расправе и проверава мишљење грађана (нпр., провођењем референдума). Реч је пре свега о спољнополитичким одлукама које подразумевају извесно преношење дела државног суверенитета на неку надржавну (наднационалну) организацију (нпр., учлањење у војни савез, одобрење страниј држави да успостави војну базу на територији државе итд.).

Сувереност као витална вредност државе дефинисана је у уставу државе и гарантована националним и међународним правом. Носиоци суверенитета су грађани⁷⁹. У погледу остваривања суверености народа постоје приличне разлике између држава. Преовлађујући начин је представничка демократија (владавина народа посредством изабраних представника) која има атрибуте легалности (институције власти организоване су и врше власт сагласно позитивним законима) и легитимности (одлуком или пристанком већине народа, сагласна је начелима правде, демократије и једнакости). Сувереност народа одражава његову вољу изабраном врховном државном влашћу. Карактерише је вертикална или хијерархијска ограниченост суверенитета, независно од територијално-политичке структуре државе (нпр., у федералној држави, сувереност федералних ентитета – државе, републике, покрајине, ограничена је сувереношћу федерације). Најзад, имајући на уму да је јединствена (недељива) суверена власт државе условно подељена на три гране власти (занонодавна, извршна и судска), важно је истаћи да је сувереност једне гране власти ограничена сувереношћу других грана државне власти. Задатак поменутих грана власти је да одсудно штите сувереност, чије се повређивање санкционише Кривичним закоником а дефинисано је као посебно кривично дело⁸⁰.

⁷⁹ „Сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана“ (Члан 2, *Устав Републике Србије*).

⁸⁰ Кривичним закоником Републике Србије инкриминисано је кривично дело Угрожавање независности (члан 305) које чини онај ко на противустанован начин покуша да доведе Србију у положај потчињености или зависности према другој држави и кривично дело Признавање капитулације или окупације (члан

Иначе, треба имати на уму да апсолутна сувереност готово не постоји. Попут ограничене суверености између врховне државне власти и суверености ентитета и грана власти унутар државе, такође, и спољна сувереност државе је ограничена суверенитетом других држава. Наиме, економска, енергетска, еколошка, информациона и нарочито безбедносна међузависност држава у савременом глобализованом свету, између осталог, има за последицу да ниједна држава није себи "самодоволна", већ утиче на друге државе и трпи њихов утицај, односно, с једне стране изражава обим и карактер "одрицања" од спољне суверености, а са друге стране, изражава степен "одрицања" од унутрашње суверености (одсуство апсолутне контроле над појединим унутрашњим дешавањима). Констатовани ризици у вези са суверенитетом држава дешавају се упркос томе што њихов суверенитет (политичку самосталност) гарантује Повеља Организације уједињених нација и међународно право.

2.3.3. Квалитет живота (морални циљ или сврсисходност државе)

Национална држава представља ексклузивно достигнуће људске цивилизације и текући (свакодневни, актуелни) део историјског процеса који повезује прошлост са будућношћу. У том смислу, основано је констатовати постојање најмање две врсте држава у актуелном тренутку или периоду: *државе затечене у савремености* и *свеже формиране (новонастале) државе*. Уобичајено, актуелни историјски тренутак или доба називамо *светским поретком* кога карактеришу еволуциони или револуционарни глобални друштвени процеси који наговештавају и могу да доведу или доводе до успостављања *новог светског поретка*. Нови (униполарни) светски поредак који се догодио у последњој деценији 20. века (распадом биполарног светског поретка), поред осталог, имао је за последицу разбијање вишенационалних федералних европских држава (СССР, СФРЈ, Чехословачка) и успостављање нових (свеже формираних) националних држава. Актуелна геополитичка тектонска гигања наговештавају успостављање мултиполарног светског поретка, који претпоставља последице нестанка појединих држава и настанак нових држава. За разумевање опстанка како затечених тако и новоформианих држава, неопходно је имати на уму карактер сврсисходности њиховог

306) које чини грађанин Србије који потпише или призна капитулацију или прихвати или призна окупацију Србије или појединог њеног дел а (*Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 111/09).

функционисања, а поуздан критеријум о резултатима сврсисходности представља *ниво квалитета живота*, односно *животног стандарда*⁸¹ њихових грађана.

Затечене државе у актуелном тренутку (униполарног светског поретка и настанка извесног мултиполарног светског поретка) имају за собом период многих искушења сопственог опстанка и одрживог развоја. Несумњиво, важан, чак можда најважнији аспект сврсисходности њиховог функционисања (одрживог развоја) којим су савладале искушења, састојао се у обезбеђивању квалитета живота грађана. И *свеже формиране (новонастале) државе* суочавају се са сличним искушењима, чије савладавање подразумева обезбеђивање квалитетног живота својих грађана. Обе врсте држава у савременом свету свесне су да начин и квалитет живота својим грађанима битно опредељује њихову безбедносну ангажованост и самим тим даје активан допринос у заштити матичне државе. Заправо, узимају у обзир поуздано сазнање о томе да како грађанину (појединцу) није циљ само голи живот, тако ни за одређену друштвену групу пука егзистенција није довољна, већ живот достојан човека. Зато, не поричући важност животног стандарда, државе имају у виду остале аспекте (економски, културни, политички...) квалитетног живота јер у супротном, ризикују да друштво постане дезијорентисан и омаловажен скуп потрошача – чиме живот губи понос и сврху. У складу с тим, државе које су обезбедиле квалитетан живот својих грађана чине напоре да очувају стечено стање, а оне које нису постигле жељени (реално могући) квалитет живота, претпоставља се, ангажују се ради постизања тог циља.

Размотрене чињенице указују на значај квалитета живота као виталне националне вредности државе, чије достизање и очување зависи од многих унутрашњих и спољних фактора. Наравно, привредни и индустријски развој државе представљају важне предуслове за постизање и очување одговарајућег квалитета живота грађана. Међутим, исто толико, важан је однос државе према производњи, расподели и потрошњи, односно према начину како држава троши остварену добит и материјална добра. На пример, колика су издвајања за здравствено и социјално обезбеђење грађана. Евентуална неопрезност у тој сфери, која се у драстичном смислу испољава тако што мањи део грађана поседује огромно богатство, а већи део становништва се налази у сиромаштву, представља поуздан показатељ о лошем, неквалитетном животу у таквој држави. Лична

⁸¹ ”Животни стандард према ширем значењу је укупност разних услова живота и рада појединих група или целог становништва једне земље у одређеном периоду времена, а према ужем схватању, врсте и квалитет материјалних добара која се троше“ (*Социолошки лексикон, Оп.Сит.*, фуснота 1, стр. 758).

и колективна потрошња представљају одређене параметре квалитета живота у држави. *Лична потрошња* остварује се (обухвата) појединачним трошењем материјалних добара и на тај начин се обезбеђује материјална егзистенција грађана, док *колективна потрошња* подразумева заједничко коришћење услуга које пружају државне и друштвене институције. Међутим, животни стандард (квалитет живота) грађана не подразумева само ниво задовољавања материјалних потреба становништва помоћу добара и услуга која се троше у одређеној јединици времена. Материјални услови живота представљају само основу животног стандарда⁸² (квалитета живота), који поред материјалног благостања, обухвата елементе духовне културе (културне активности, одмор, разонода), радне услове (запосленост, радно време, одмор и хигијенско-техничке услове рада), друштвене услове (располагање дохотком, услове становања, комуналну инфраструктуру, здравствене услуге, политичка, правна и безбедносна сигурност) живота и рада становништва.

Квалитет живота као виталну националну вредност државе треба веома озбиљно узимати у обзир, јер њена евентуална заснованост на нереалним параметрима или систематско или драстично повређивање у било ком смислу, у крајњем, негативно утиче на националну безбедност државе. На пример, уколико је висок квалитет живота грађана једне државе делимично заснован на страним кредитима који се ненаменски користе, доспевањем рока њихове отплате једна од могућих последица је нагли пад квалитета живота. Или, ако је неадекватно функционисање законодавне, извршне и судске власти у заштити националних вредности од носилаца корупције и организованог криминала, несумњива последица ће бити низак ниво квалитета живота грађана и наравно, оправдано незадовољство. На послетку, у вези са квалитетом живота треба имати на уму да ова витална национална вредност није статична, већ променљива, динамична. То значи да када држава оствари висок ниво квалитета живота, треба да чини и комплекс мера ради његовог очувања - циљ који се може постићи одрживим развојем привредних активности. У супротном, држава ризикује да се суочи са падом квалитета живота и могућим социјалним грађанским нередима, који у неким случајевима озбиљно угрожавају националну безбедност. С тим у вези треба напоменути да није занемарљив број случајева у савременом свету који констатовано потврђују.

⁸² У оптицају су схватања да животни стандард као комплекс животних услова подразумева следеће елементе: општи ниво живота, демографски услови, исхрана, одевање и обућа, снабдевеност трајним потрошачким добрима, здравље, образовање, социјална сигурност, објекти становања, саобраћај и комуникације, разонода, одмор, културни живот и средства инфорација и диференцијација у условима живота.

3. ОБАВЕШТАЈНО УГРОЖАВАЊЕ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

3.1. Облици угрожавања безбедности државе

Разматрање облика угрожавања безбедности државе најпре претпоставља установљивање значења појма угрожавање. Појам *угрожавање* се често употребљава у безбедносној, али и другим сферама људске делатности ради указивања (или идентификовања) на извор или субјекат *опасности* који може да угрози или угрожава безбедност конкретне или скуп нечијих вредности. Испреплетаност значења појмова *"угрожавање"* и *"опасност"*, између осталог, указује на њихову синонимност. Наиме, реч *угрожавање* представља несвршени глагол који у свом свршеном облику гласи *угрозити*⁸³ и има тројако значење: запретити некоме опасношћу, згрозити и уплашити. Довођењем у везу првог изворног облика појма угрожавање – *"запретити некоме опасношћу"* и значење појма *"опасности"* у књижевном језику, чију основу чини трозначни придев *"опасан, опасна, опасно"*⁸⁴ оснажује схватање о синонимности појмова угрожавања и опасности. Њихова синонимност је још израженија у *кривично-правној сфери*, у којој *"угрожавање* значи *опасност"*, односно подразумева мању или већу могућност оштећења или уништења неког добра или вредности персоналног субјекта (човека, друштвене групе, државе...). То поуздано потврђује дефиниција појма кривичног дела која обухвата неколико елемената, док последица кривичног дела представља произведену промену или стање у спољном свету. Свако кривично дело има и последицу у ужем и у ширем смислу. Под последицом кривичног дела у ширем смислу подразумева се промена на објекту заштите (одређеној вредности) нечијим друштвено опасним понашањем и у складу с тим, *"с обзиром на врсту последице уобичајена је подела на кривична дела повреде* (подразумева негативну физичку, материјалну промену на вредности која се штити односно њено уништење или оштећење проузроковано неким угрожавањем)

⁸³ *Рјечник хрватског или српског језика*, Издавачки завод ЈАЗУ, део XIX, Загреб, 1967-1971, стр. 35.

⁸⁴ "1.а. који проузрокује пропаст, који угрожава живот, погибелџан. Болест је постала опасна; 1.б. у коме и у чему се наслућује опасност, који садржи у себи опасност; 2. кадар, спреман да нанесе, учини неко зло, зао, прек, opak и 3. који изазива, чини и наводи на што, заводљив" (*Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица Српска, Нови Сад, 1971, стр. 147.).

и кривична дела угрожавања (последича се састоји у могућој/апстрактној или конкретној опасности/опасност која је наступила)⁸⁵. У социолошком смислу⁸⁶ угрожавање представља променљиву друштвену категорију која настаје нечијим противдруштвеним понашањима и зависи од њеног схватања у сваком конкретном друштву – друштво идентификује појаве које угрожавају његове вредности.

Основна замерка одређења појма *угрожавање* у кривично-правном и социолошком смислу је у томе што има у виду (идентификује) субјекат (индивидуу, групу, организацију...) који предузимањем неке делатности тежи да проузрокује или изазове промене на вредности коју угрожава (напада), међутим, превиђа (не узима у обзир) природне (земљотреси, суше, пожари, поплаве...) и техничко-технолошке (удеси у хемијској индустрији, одлагање радиоактивног опада...) изворе угрожавања заштићених вредности.

Размотрене чињенице указују да је основни облик опасности угрожавање нечијих вредности, нечије безбедности. Заправо, угрожавање је делатност, односно опасност - могућност уништења или оштећења било које природне или друштвене вредности. Извор угрожавања може бити било који субјекат (појединац, група) чија делатност може бити свесна (намерна) или несвесна (ненамерна), или било који облик кретања енергије природе. Према констатованом, под угрожавањем треба подразумевати, тачније - *угрожавање је свака врста друштвене, природне или техничко-технолошке опасности која прети (може) да проузрокује или остварује промене на одређеној (нечијој) вредности*. Наиме, *опасност представља потенцијално (могуће) угрожавање одређене (нечије) вредности*, што значи да се у опасности може наћи (може да буде подложна) било која вредност, док је *угрожавање делатност*, чија је последица *угроженост*, односно стање (ниво заштићености нечије вредности). *Узрок(ци) угрожавања* које може(могу) довести до *угрожености* (као безбедносног стања нечије вредности) може(могу) бити *унутрашњи* (самодеструктивно деловање или самоугрожавање) носиоца/ субјекта - имаоца вредности, или, *спољашни* (носилац/субјекат – друштвена сила или природна сила). У првом случају, субјекат (ималац вредности) евентуалним незнањем, неопрезношћу, неодговорношћу и сличним субјективним слабостима може самоугрозити сопствене вредности, укључујући и случајеве њиховог намерног угрожавања (нпр., корупција). У другом случају,

⁸⁵ Стојановић Зоран, Коментар *Кривичног законика*, ЈП Службени гласник, Београд, 2007, стр. 58.

⁸⁶ Стајић Љубомир, *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 51.

носилац/субјекат угрожавања (појединац или људски колективитет) свесном, намерном и сврсисходном делатношћу покушава да оствари (штетне) промене на нечијој вредности у складу са сопственим интересима, док природни извори угрожавања ”несвесно” могу да оштете или униште нечију вредност.

Према наведеном, изворе угрожавања могуће је разврстати у три групе: ”1) друштвени извори; 2) природни изводи и 3) техничко-технолошки извори”⁸⁷. Сваки од поменутих извора специфичним деловањем (*аутентичним облицима*) угрожава или може да угрози безбедност нечијих вредности. С тим у вези, у теорији безбедности, постоје бројне и разноврсне класификације облика угрожавања (угрожавајућих делатности) нечијих вредности, попут: према простору одакле долазе - деле се на спољне и унутрашње; према средствима - деле се на физичке (оружане) и нефизичке (неоружане); према откривености односно видљивости - деле се на јавне и тајне; према временском трајању (испољавању) - деле се на краткорочне, средњорочне и дугорочне итд.

Изложене чињенице о појму *угрожавања*, представљају добру основу за идентификацију *облика угрожавања безбедности државе*. У том смислу, треба имати на уму да стратегијско и суштинско питање сваке државе јесте како да опстане и одрживо се развија. Важан предуслов за успешно суочавање са овим питањем јесте како да ефикасно одбрани и оснажује сопствене виталне и све друге друштвене вредности. На сложеност успешног решавања питања опстанка и развоја одређене државе указују чињенице да њена безбедност може бити изложена угрожавању у различитом облику, обиму, ситуационо (кампањски) или у дужем временском периоду. Заправо, безбедност државе је изложена угрожавању од било које групе извора угрожавања (друштвени, природни и техничко-технолошки), а облици испољавања могу да буду на њеној територији или изван граница. Имајући пак у виду обим и карактер могућих последица угрожавања безбедности државе, релевантне чињенице упозоравају на то да су *друштвени извори угрожавања најопаснији*, јер како у далекој тако и у блиској прошлости, били су узрок распада (разбијања, укидања) многих држава, што није случај са природним и техничко-технолошким изворима угрожавања. Друштвене изворе угрожавања чини комплекс субјеката (појединци, групе, организације, институције и други делови друштва) који међусобно интересно комуницирају – у питању је друштвени процес који, између

⁸⁷ Савић Андреја, Стајић Љубомир, *Основи цивилне безбедности*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2006, стр. 44-45.

осталог, карактеришу супротности и конфликти, односно разноврсна угрожавања. С тим у вези, веома важно је имати на уму да су сва постојећа друштва у оквирима међународне заједнице организована друштва, међутим, ”најмоћнија, репрезентативна, њихова организација је држава“⁸⁸. Таква моћ и друштвено- правни статус државе указује на могућност да држава представља најопаснији друштвени извор угрожавања безбедности друге(их) државе(а), а то потврђују и многе релевантне чињенице из области међудржавних односа. Зато, у даљем разматрању проблема угрожавања безбедности државе тежишно усмеравамо пажњу на друштвене изворе и облике угрожавања.

Са становишта угрожавања безбедности државе првенствено треба узимати у обзир њене виталне националне вредности које су настале циљно-организованом ангажованошћу грађана (суверене власти) и све друге вредности које угрожава човек као појединац или људска заједница чији је припадник. У ствари, појам угрожавања првенствено треба посматрати у контексту *угрожавалац (човек/ људски колективитет – субјекат) – предмет (вредност, објекат) угрожавања - последице*, која искључује природне изворе угрожавања. На неопходност наведеног приступа указује чињеница о томе да угрожавајућа делатност чији је носилац човек/људски колективитет, намерна или ненамерна, активна (офанзивна, чињење) или пасивна (нечињење), краткотрајна или дуготрајна, физичка или духовна, јавна или тајна, у некаквом смислу је усмерена против суверене власти одређене државе, а последице угрожавања могу бити разноврсне (омаловажавање, модификовање, преобликовање или свргавање суверене власти), односно могу бити тактичке (локалне) и стратегијске. Насупрот томе, природни извори угрожавања могу да угрозе део или целу територију државе, живот и имовину појединаца или дела грађана, или да проузрокују катастрофалне последице с бројним људским жртвама и великим разарањима (вулкани, земљотреси, поплаве итд.). Међутим, оне нису усмерене против актуелне власти одређене државе, нити је могу свргнути.

С аспекта друштвених извора угрожавања безбедности државе важно је имати на уму да је свака држава потенцијално самоугрожена, и угрожена, и самим тим, њена безбедност је само релативна, али никако апсолутна. Наиме, друштвени односи у држави и у међународној заједници су оптерећени друштвеним противречностима, пре свега као последице односа у производњи, друштвеној подели рада и потрошњи,

⁸⁸ Јовановић Слободан, *О држави – Основи једне правне теорије*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1922, одредница ”држава“ и ”држава и црква“, стр.1 - 95.

односно, карактерише их неравноправност, експлоатација и доминација. Агресивно понашање властодржачке стране у држави с циљем одржавања или проширивања друштвених противречности може имати за последицу заостравање супротних интереса са подвлашћеном страном – у питању је стање које у многим државама представља латентни унутрашњи облик угрожавања безбедности државе. Евентуална ескалација таквог стања у сукоб (настаје у случају када степен супротности достигне ниво да се не може решити легалним/законитим средствима) представља виши степен угрожавања безбедности државе. Могућа одлука једне стране да постојећи сукоб решава применом физичке (оружане) силе, подразумева највиши степен угрожавања безбедности државе. У сличном, само много компликованијем контексту се одвија спољашње угрожавање безбедности државе, будући да су облици угрожавања бројнији, а њихови актери моћнији и безобзирнији.

Друштвени субјекти угрожавања безбедности државе могу се класификовати на основу различитих критеријума. Међутим, ”будући да је држава друштвена заједница која има сопствену територију, основано је сматрати да најважнији критеријум за класификацију носилаца угрожавања њене безбедности јесте простор са кога они то чине. Према том критеријуму, носиоци угрожавања безбедности државе деле се на унутрашње и спољне субјекте”⁸⁹. Независно од мотива одређеног субјекта угрожавања безбедности државе, у зависности од тога да ли намерава да предузме одређену или скуп угрожавајућих делатности или их већ предузима (спроводи, реализује), теорија националне безбедности државе условно препознаје две групе: актуелни (стварни); и могући (потенцијални) субјекти угрожавања државе.

Преовлађујуће *унутрашње субјекте угрожавања безбедности државе* чине њени грађани (држављани), чији је друштвеноправни статус службени или приватни. То су појединци или организовани колективитети (групе, удружења, организације, покрети) који свесно или нехатно, повремено или континуално, директно и индиректно неком делатношћу угрожавају одређену вредност матичне државе, у крајњем - националну безбедност државе. Када такви појединци или колективитети свесно угрожавају безбедност матичне државе то значи да предузимају угрожавајуће делатности ради постизања конкретног политичког (непријатељског) или материјалног (криминалног) циља. Насупрот њима, појединци и групе који несвесно (због незнања, неопрезности, неодговорности...) угрожавају безбедност матичне државе, не чине то ради остваривања

⁸⁹ Мијалковски Милан, ”Угрожавање безбедности држава“, *Војно дело*, Београд, 2, 1998, стр.182.

одређеног циља. Независно од различитости циљева поменутих група субјеката угрожавања, евентуална распрострањеност угрожавајућег деловања било које групе, неминовно проузрокује штетне последице по националне вредности државе, а оне су највеће уколико обе групе субјеката истовремено угрожавају државу. Напоследку, треба напоменути да иако се деловање унутрашњих субјеката угрожавања безбедности државе преовлађујуће испољава на територији матичне државе, део њих (нпр., политичка емиграција) делује и испољава се у иностранству.

Спољне субјекте угрожавања безбедности државе чине страни држављани као појединци и људски колективитети (организоване групе појединаца, државе, савез држава, група држава, међународне организације, легалне и илегалне транснационалне организације).

Подударни и заједнички циљеви појединих унутрашњих и спољних субјектата угрожавања одређене државе, често води успостављању савезништва (дослуха, договора), односно формирању "нових", тзв. *мешовитих субјеката угрожавања* (нпр., *терористички, шпијунски, организовано-криминални...*). чији персонални састав чине грађани (држављани) државе објекта агресије и страни држављани. С аспекта друштвеноправног статуса припадника мешовитих субјектата угрожавања, условно их је могуће разврстати у две групе: невладини/несуверени (нпр. транснационални организовано-криминални колективитети) и хибридни (нпр., обавештајна служба државе агресора и агенти-издајници/грађани државе жртве агресије).

У претходном делу рада смо констатовали да се свака држава може наћи у опасности, као и да су друштвени извори угрожавања најопаснији, било да је реч о унутрашњим или спољним субјектима опасности. Такође, констатовали смо да иако постоје бројни субјекти опасности, само део њих предузима угрожавајуће делатности ради проузроковања промена (наношења штете) националним вредностима државе, док други, представљају само потенцијалну опасност. Коначно, важно је напоменути да су угрожавајуће делатности односно *облици угрожавања безбедности државе* веома разноврсни и специфични за сваку државу

- мењају се и обликују према карактеру догађаја у држави и њеном безбедносном окружењу. Зато, неопходно је да поступак у погледу регистрација и препознавања садржаја облика угрожавања безбедности државе карактерише узимање у обзир скупа елемената који чине појам *безбедност*, и то: *опасност*, оно што угрожава (омаловажава,

повређује, наноси штету или уништава нечију вредност), *носилац (субјекат) опасности* - појединац или људски колективитет који чињењем или нечињењем, односно конкретном делатношћу (применом метода и средстава) угрожава одређену националну вредност државе, *виталне вредности државе* – оно што се штити од угрожавања - референтни објекат безбедности државе, и *субјекат безбедности (држава)* - надлежан да штити сопствене вредности, обављајући сложен задатак предузимањем одговарајућих *мера безбедности* (начин којим их штити) и употребом одговарајућих средстава.

С обзиром на поуздано сазнање о томе да *ефективно угрожавање виталних националних вредности подразумева проузроковање разноврсних штетних последица*, почев од омаловажавања и нарушавања духовног идентитета и интегритета преко отимања делова територије до окупације или уништења државе, основано је констатовати да у најопштијем смислу, облици угрожавања безбедности државе чине сложен процес, који начелно садржи усклађене неоружане (нефизичке) и оружане (физичке) делатности посредством којих њихови носиоци покушавају да омаловаже, дестабилизују, преобликују, преотму, разоре или униште вредности државе мете, зарад остварења сопствених циљева и интереса. Услед тога, свака држава има своје критеријуме за идентификовање (и термилошко означавање) облика властитог угрожавања, које, према актуелном или могућем испољавању и обиму и карактеру проузрокованих штетних последица на виталним националним вредностима, означава терминима изазови, ризици и претње безбедности (Прилог Табела 1).

Основна подела облика угрожавања безбедности државе на *неоружане* и *оружане облике* омогућава да се обухвате сви аспекти угрожавања безбедности државе, без обзира на то да ли се безбедност државе угрожава споља или изнутра. Испреплетаност неоружаних и оружаних облика је веома изражена јер многи од тих облика садрже обе делатности – преовлађује, на пример, неоружана (обавештајна делатност) а маргинална је оружана (диверзија), или обратно. Чак и летимичан преглед садржаја Табеле 1 омогућава препознавање њихове вишеструке испреплетености, а то потврђује и консултовани скроман узорак академских класификација облика угрожавања безбедности државе.

Узимањем у обзир основне (условне) поделе према месту настанка, Љубомир Стајић облике угрожавања (појаве или делатности угрожавања) дели на: *спољне* и *унутрашње*⁹⁰.

⁹⁰ Спољни - оружани (агресија, оружана интервенција, оружани притисак) и неоружани (специјални рат –

Милан Мијалковски и Ивица Ђорђевић, узимањем у обзир критеријум који дефинише укупан број субјеката угрожавања безбедности државе, сврставају их у две групе: стварни субјекти (они који предузимају одређену угрожавајућу делатност против једне или свих виталних вредности државе – носиоци безбедносних претњи) и потенцијални субјекти (они који могу предузети неку угрожавајућу делатност против националне безбедности државе у догледно време – носиоци безбедносних изазова), и вишекритеријумски класификују облике угрожавања безбедности државе: *према садржају*: смртоносно-рушилачке/оружане и несмртоносне/ неоружане; *према простору*: унутрашњи, спољашни и комбиновани; *према времену испољавања*: актуелни и могући; *према обимности*: свеобухватни и делимични; *према директношћу*: директни и индиректни; *према предвидивости*: предвидиви и непредвидиви; *према откривености*: јавни и тајни; *према времену трајања*: тренутни/на мах, краткотрајни и дуготрајни; *према ефективношћу*: делимично успешни и потпуно успешни⁹¹.

Саша Мијалковић, такође користи вишекритеријумски приступ у класификацији облика угрожавања безбедности, и то: *према карактеру односа (релације) носилаца и објеката угрожавања*; *према свести и вољи носиоца угрожавајуће активности*; *с обзиром на масовност употребе војног наоружања*, *према обиму (захвату) носилаца*, *односно објеката угрожавања*, *према усмерености деструкције ка мети*: *с обзиром на могућност превазилажења наступиле последице*; *према извесности настанка*; *према времену трајања*, *према циљу*; *према јавности испољавања*, *с обзиром на корелацију намере носилаца угрожавања и мете - објекта угрожавања*⁹².

Тврдњом да се опасност може манифестовати као изазов, ризик или претња (ИРП), као и да ови појмови (облици) немају исто значење, Ејдус сматра да је изазове, ризике и претње безбедности могуће класификовати према неколико критеријума: порекло опасности, носиоци, извори, трендови, однос снага између субјекта безбедности и носиоца претње, и степен интензитета⁹³.

За потпуније разумевање операционализованости појма *опасност* на посебне целине

изазивање унутрашњих немира, међународни тероризам и субверзије) и унутрашњи – оружани (оружана побуна и тероризам масовнијих размера) и неоружани (обавештајно-извиђачка делатност, саботаже, диверзије, грађански нереди, деструктивна психолошко-пропагандна делатност, разне криминалне и социопатолошке појаве, екстремизам, угрожавање безбедности саобраћаја, пожари, угрожавање животне средине, техничко-технолошки акциденти и друго) Стајић, *Op.Cit.*, фуснота 85, стр.72-73.

⁹¹ Мијалковски, Ђорђевић, *Op.Cit.* фуснота 11, стр. 200

⁹² Мијалковић, *Op.Cit.*, фуснота 77, стр. 108-109.

⁹³ Ејдус Филип, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, ЈП Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012, стр. 37-38.

познатије као *изазови, ризици и претње (безбедности државе)*, неопходно имати у виду значење појмова изазов, ризик и претња, и у том контексту посматрати манифестацију сваког облика (неоружаног и оружаног) угрожавања безбедности државе. То отуда, што иако се ове три врсте опасности често помињу заједно, односно се не прави садржајна разлика међу њима, ови општи облици угрожавања безбедности државе немају исто значење. Њихово поистовећивање је евидентно у тзв. ”крвном“ документу из области националне безбедности (стратегија националне безбедности) преовлађујућег броја држава савременог света. Наиме, изнимне су државе које у овом документу раздвајају (посебно наводе/ набрајају) изазове, ризике и претње властитој безбедности.

У најопштијем смислу, *изазов* је ситуација која заокупља нечију (неког субјекта) пажњу и ставља на пробу у смислу реаговања. Заправо, изазов је нешто потенцијално – извор опасности са потенцијалом који може да произведе одређену врсту негативних последица, у временском смислу то је најудаљенија могућа опасност, која може али не мора да угрози безбедност неке/нечије вредности. У највећем броју речника појам ”изазов“ није регистрован, или су регистровани појмови попут именице ”изазивач“ и глагола ”изазвати“⁹⁴. С аспекта угрожавања безбедности државе, изазов је нека појава, процес или ситуација на њеној територији или у њеном окружењу која захтева праћење и процењивање, с циљем да се утврди да ли представља опасност по неку или све националне вредности, или може ескалирати у том контексту. На основу закљученог, доноси се одлука да ли и како треба реаговати ради предупређења њених актера да постојећи безбедносни изазов преобликују у безбедносну претњу. На пример, глобализованост савременог света садржи бројне и разноврсне изазове националној безбедности сваке државе (укључујући и најмоћније). Пре свега због прикривености и проузроковања огромних штетних последица по националну безбедност држава, обавештајна делатност представља неизоставан изазов безбедности свакој држави. Уколико одређена држава занемари опште познате циљеве носилаца обавештајне делатности, то значи да је превидела обавештајни изазов и неопходно реаговање (откривање и сузбијање), чиме ризикује његово испољавање у облику обавештајне претње властитој националној безбедности.

Други општи облик угрожавања безбедности државе јесте *ризик*, који подразумева

⁹⁴ ”Изазвати: 1. вичући учинити да неко изађе напоље; 2. речима учинити да неко каже или учини нешто; 3. наљутити; 4. (на двобој) позвати...; односно, изазивач: 1. онај који изазива; 2. проузроковач (болести); 3. течност за изазивање фотографских слика“ (Московљевић, *Op.Cit.* фуснота 10, стр. 228.).

могућност губитка, стварање неугодне ситуације или уништења. За разлику од ”неутралног“ значења изазова, чије преобликовање може да проузрокује штетне последице по државу, ризик углавном има негативно значење.⁹⁵⁹⁶ У свакој држави постоји мања или већа вероватноћа, односно ризик, од избијања природних несрећа. Међутим, ризик може бити последица неадекватне одлуке највишег менаџмента државе или неког нижег нивоа државног одлучивања у вези са начином суочавања са неким безбедносним изазовом или претњом. Наиме, свака одлука је скопчана са извесним (свесним или несвесним) ризиком, а свођење ризика на најмању могућу меру подразумева доносиоца државне одлуке и његово располагање поузданим информацијама о субјекту опасности и адекватну употребу информација ради ефикасне заштите виталних националних вредности. У том случају, последице ризика (одлучивања) биће минималне.

Трећи општи облик угрожавања безбедности државе јесте *претња* – опасност која је стекла капацитет да буде узрок неког нежељеног инцидента (конфликта) који може резултовати повредом одређене виталне националне вредности односно конкретним негативним последицама. У реалционом смислу, претња⁹⁷ представља однос између субјекта опасности и субјекта безбедности (државе), у коме субјекат опасности тежи томе да се држава субјекат безбедности осећа угрожено и успева у тој тежњи. ”Претња“, као врста комуникације између држава ”је врста притиска са позиције силе“⁹⁸, којом се супротна страна жели застрашити и исцрпљивати, како би се присилила на одређене уступке. Претња може бити политичка, економска и војна, а може бити и увод у оружану агресију. Очеvidно, безбедносна претња представља највиши облик угрожавања безбедности државе јер њен актер (субјекат опасности) безобзирно покушава да од државе коју напада изнуди уступке (нпр., нарушавање интегритета једне или свих виталних националних вредности) у складу са својим интересима. Уколико носилац претње успе да је реализује, то значи да је противникову вољу потчинио сопственој

⁹⁵ У пословној сфери, ризик подразумева могућност и одређени степен вероватноће да ће наступити неки догађај или дејство са неповољним последицама, а ”у спољној трговини ризицима се означавају могућности настајања штете услед непредвиђених догађаја и опасностима услед доношења погрешних одлука“ (*Економска и пословна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1994, стр. 1360).

⁹⁶ Ризик је свесно излагање опасности различитих могућности исхода – ризик може проузроковати нежељене последице, неуспех одређене акције или претерано велике губитке, али и ванредан успех. Војна енциклопедија, *Op.Cit.*, фуснота 76, стр. 194.

⁹⁷ ”Претња је свесна намера проузроковања штете особи, својини или праву да би се објект претње принудио да испуни наметнуте захтеве“ (*The Encyclopedia Americana – international edition, volume 26*, Americana Cooragation, New York, 1971, стр. 704.).

⁹⁸ Војни лексикон, *Op.Cit.*, фуснота 31, стр. 444.

вољи.

3.2. Теоријско одређење појма обавештајне делатности

Моћ човека појединца, посебно друштвене заједнице чији је припадник одражава његову способност да опстане и успешно остварује (задовољава) своје потребе у објективним природним и друштвеним условима којима је често својствена неизвесност. Препознавање наведене способности персоналног људског колективитета претпоставља узимање у обзир функционисање релационог односа ”знање – информисаност/обавештеност“ у коме је знање - вредност, а информисаност - моћ која се углавном стиче *обавештајном активношћу*. Реч је о управљачком процесу у коме знање менаџмента неке групе или заједнице - државе, подржано квалитетним информацијама о стању, намерама и могућностима субјеката у непосредном окружењу, директно утиче на одлуке које доноси у вези са својим функционисањем ради остваривања опстанка и стабилног развоја. Констатоване чињенице претпостављају обавезу сваког организованог колектива људске заједнице да придаје одговарајући значај оснаживању сопственог знања и обавештености (обавештајном деловању) и да их, наравно, рационално користи, независно од тога да ли почиње, наставља или окончава неку активност. Сазнања о првобитним (родовским и државотворним) облицима људских заједница указују да су оне придавале неопходан значај властитој обавештености (обавештајној делатности)⁹⁹. Тај (обавештајни) задатак (прикупљање сазнања, приоритетно о војној моћи људских заједница у непосредном окружењу матичне заједнице) извршавали су талентовани појединци (извиђачи, уходе) или неформалне групе људи директно потчињене владару. Они су прикупљене податке саопштавали налогодавцу (врховном владару или неком његовом саветнику) који их је користио за доношење одлука, пре свега, ради остваривања одбране матичне заједнице од могућих спољних војних напада или за извођење војног напада на неку суседну људску заједницу.

Првобитна селективна (војна) ”радозналост“ одређене људске заједнице, која је развојем територијализованих друштвених заједница материјално разграничена од других заједница (држава), проширивана на друге сфере (политичка, економска, демографска...) и временом је досегла обим свеобухватне ”радозналости“ - заинтересованости за све

⁹⁹ Ричард Хилсмен, аутор књиге Стратешка обавештајна служба и државне одлуке, између осталог, наводи да је обавештајна делатност човеку дата од Бога и да је одувек постојала (Hilsman Richard, *Strategic Intelligence and Decisions*, Westport, Greenwood Press, Connecticut, 1981).

виталне вредности, могућности и намере субјеката у непосредном и даљем окружењу матичне државе. Обим и сложеност искрслих обавештајних захтева, поред осталог, указивали су на то да их не могу извршавати само талентовани појединци већ је потребна посебна организација - *обавештајна служба*. Размотрене и констатоване чињенице, између осталог, указују да је *обавештајна делатност* настала на одређеном нивоу развоја људског друштва и имала значајну улогу у процесу развоја људске цивилизације. Заправо, указују да је обавештајна делатност била (и данас јесте) незаобилазна категорија у теорији и пракси међудржавних и међународних односа, као аутономна делатност и као неизоставан садржај појмова моћ, сила, изазови, претње, конфликти, ратови, безбедност, мир и сарадња. Резултат препознатог великог значаја обавештајне делатности јесте њена квалитетна теоријска одређеност. Поред осталог, то потврђују бројне академске, административне и енциклопедијске дефиниције појма *обавештајна делатност*, чији је садржај углавном подударан, односно није драстично опречан (Прилог: Табела 2).

Аналитички преглед наведеног узорка дефиниција обавештајне делатности омогућава да се проникне у њену суштину, почев од мотива њених носилаца преко планирања и организовања њеног реализовања до ефеката које производи, наравно – корисних за носиоца а негативних (штетних) за субјекат (објекат) обавештајног истраживања. Све поменуте аспекте обавештајне делатности су теоријски уобличене, односно резултати истраживања обавештајне делатности као друштвеног и политичког феномена указују на претежну испуњеност већине захтева научне теорије¹⁰⁰ за област политичких наука. Наиме, појам обавештајне делатности углавном се јавља упоредо са неким основним појмовима политичке теорије (владавина, моћ, сила, мир, рат, безбедност) и у контексту њеног значаја утиче (”снажно утиче на доношење одлука о спољној политици“, ”прва линија одбране“, ”обезбеђење од изненађења“) на опстанак, стабилан развој и националну безбедност државе. У ствари, теорија обавештајне делатности представља знање, скуп резултата мишљења, целовито објашњење и систематичан опис обавештајног циклуса (процеса обавештајне делатности) и закона чијим деловањем настаје и модификује се.

На основу прегледа садржаја дефиниција у Табели 2, може се закључити да појам обавештајна делатност условно чине две компоненте (целине). *Прву целину* чине: захтеви

¹⁰⁰ ”Свака научна теорија је неки систем сазнања одређене вредности, која се изводи из извесних историјских, апстрактних принципа и која описује или објашњава неку област предмета или појава“ (Зајечарановић Григорије, *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1972, стр. 196).

за њено предузимање, активности (методе прикупљања података), носиоце активности (обавештајна служба), процес обавештајног рада (фазе обавештајног циклуса), и обавештајни производ (завршна обавештајна сазнања). Друга целина (компонента) обухвата управљање обавештајним знањем¹⁰¹ (аналитички обрађене податке о објекту обавештајног истраживања систематизује у једну целину) од стране менаџмента обавештајне службе у циљу унапређења властите ангажованости и процеса одлучивања највишег менаџмента државе. Теоријско одређење обе целине обавештајне делатности, *обавештајна теорија*, је сагласна (не противречи) националној нормативи (закони, уредбе, правила, инструкције...) која дефинише (одређује) надлежности и овлашћења сваког актера обавештајне делатности. Заправо, национална обавештајна теорија представља квалитетну подршку нормативној регулативи обавештајне делатности. Њен допринос, пре свега је у омогућавању носиоцима обавештајне делатности да схвате (прозру) суштину објекта обавештајног истраживања и оснажују сопствену способност у планирању и предузимању ефикасних обавештајно-оперативних и аналитичких мера и метода. Као таква, обавештајна теорија представља виталну државну тајну. Реч је о инструктивно-обавезујућим препорукама припадницима и организацијским саставима обавештајне службе у вези са планирањем и реализовањем ефикасних и ефективних метода ради сазнавања (виталних) тајних и осетљивих података објекта истраживања. Коначно, обавештајна теорија помаже корисницима завршних обавештајних производа да предупредују разноврсна изненађења.

Ради јаснијег схватања значаја обавештајне теорије у функционисању одређене државе треба поћи од опште познате чињенице да свака држава усваја (доноси) неопходан број теоријских докумената (*стратегија*) у којима описује и објашњава (формулише низ ставова о безбедносним изазовима, ризицима и претњама), односно препоручује државним и друштвеним субјектима *зашто и како треба* да организују, спроводе и унапређују сопствену општу, а посебно одбрамбену ангажованост ради обезбеђења националних вредности и интереса од постојећих и могућих облика угрожавања, Реч је о комплексном задатку, који се, између осталог, заснива на квалитетној обавештајној делатности¹⁰². Иначе, све државне стратегије одражавају својеврстан хијерархијски

¹⁰¹ Сазнајна хијерархија (нивои) знања су: податак (први и најнижи ниво знања – индивидуална опажања...), информација (други ниво знања – сортирани и класификовани скупови података...) и знање или предвиђање/прогнозирање (највиши сазнајни ниво – коначан производ).

¹⁰² "Безбедност наше земље и просперитет зависе од квалитета обавештајних података које сакупљамо и анализирамо, наше способности процењивања и правовременог дељења ових информација, и наше способности парирања интелигентним претњама...", наводи се у Стратегији националне безбедности

однос у коме, *стратегија националне безбедности* има стратегијску (најзначајнију, тзв. ”кровну“) улогу. Други ниво у ”хијерархији“ представљају *полистратегије* односно *ресорске стратегије* (стратегија одбране, обавештајна стратегија, контраобавештајна стратегија, противтерористичка стратегија...), док трећи ниво јесу упутства, инструкције и други документи, који садрже ставове о обавештајној ангажованости појединаца и организацијских састава.¹⁰³

Уобичајено, *стратегија националне безбедности државе* (јавни теоријски документ) садржи двострано одређење обавештајне делатности, с једне стране, као безбедносног изазова или претње националним вредностима, и са друге стране, као ”првог или превентивног ешалона“ заштите националних вредности од стварних и могућих безбедносних изазова, ризика и претњи¹⁰⁴. Национална *обавештајна (ресорска) стратегија* (интерни, тајни теоријски документ) садржи све аспекте ангажовања носилаца обавештајне делатности, познате као ”обавештајно-безбедносни систем”. Реч је о систему научних сазнања, искључиво намењеном (доступном) припадницима и саставима обавештајних и безбедносних служби, односно обавештајно-безбедносном систему. Начелно, структуру обавештајне стратегије чине систематизована обавештајно-оперативна сазнања о карактеристикама¹⁰⁵ и принципима (законитост, координација, разграничење надлежности, интеграција резултата рада, одговарајући распоред снага и принцип јединствене технологије)¹⁰⁶ рада носилаца обавештајне делатности, обавештајног циклуса и значаја коришћења завршних обавештајних производа. Узорак дефиниција обавештајне делатности (Табела 2) односно њихов садржај, у

САД из 2010. године (*The National Security Strategy of the United States of America*, White House, Washington, 2010, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (приступ 17.10.2022).

¹⁰³ Мијалковски Милан, *Обавештајни системи*, Пи-прес, Пирот, 2013, стр. 133-150.

¹⁰⁴ ”Обавештајна делатност – и како је ми користимо – јесте наша прва линија одбране против терориста и претње коју намећу непријатељске државе...Морамо трансформисати наше обавештајне способности и изградити нове да бисмо држали корак са природом ових претњи... Морамо појачати обавештајне могућности упозоравања и анализе да бисмо обезбедили интегрисане процене опасности која прети националној безбедности...“, наводи се у Стратегији националне безбедности САД из 2002. године (*The National Security of the United States of America*, White House, Washington, 2002., <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>, (приступ 17.10.2022.)

¹⁰⁵ Опште карактеристике савремених обавештајних служби су: ”представљају један од основних инструмената у функцији остваривања виталних интереса носилаца политичке власти државе којој припадају; основни елемент постојања и деловања обавештајних служби је тајност; основни видови деловања обавештајних служби јесу обавештајна и субверзивна активност; основна ангажованост обавештајних служби обухвата примену специфичних метода и средстава у спровођењу обавештајних и субверзивних активности; и превентивност као основна функција претпоставља деловање обавештајних служби на предупређењу активности противника усмерених против виталних вредности сопствене државе“ (Милошевић, *Op.Cit.*, фуснота 22, стр. 25-27).

¹⁰⁶ Бајагић, *Op.Cit.* фуснота 17, стр. 86-90.

потпуности потврђује проблематизовану структуру обавештајне стратегије, условно двонивоовску - стратегијску и тактичку.

Теоријско одређење обавештајне делатности (обавештајна теорија) описује и објашњава све аспекте функционисања *обавештајног циклуса* (процеса обавештајне делатности) државе, сложеног интерног задатак, који се састоји из више међусобно повезаних релативно самосталних фаза. Због тога што неки аутори под обавештајним циклусом подразумевају само непосредну обавештајну ангажованост обавештајних служби, а други узимају у обзир и ангажованост налогодавца (руководства државе), његов укупан број фаза је различит. У првом случају, обавештајни циклус чине четири фазе (планирање обавештајне делатности, прикупљање података, обрада података и коришћење обавештајних сазнања), док се у другом случају, њихов број се креће од пет до десет: ”појава обавештајног проблема, анализирање проблема, разматрање расположивих података и прикупљање, критичко процењивање података, проучавање процењених података, прикупљање података према хипотези, излагање - утврђивање веродостојности једне или више хипотеза“¹⁰⁷, ”утврђивање безбедносног/политичког и другог обавештајног проблема, утврђивање обавештајних потреба, преношење обавештајних захтева, иницијатива (анализа потреба и захтева, доношење одлуке о покретању истраживања...), планирање и организовање обавештајног истраживања (избор метода и поступака), прикупљање сирових обавештајних информација, обрада обавештајних информација, израда завршних обавештајних докумената, уступање завршних обавештајних докумената крајњим корисницима (спољнополитичким одлучиоцима/креаторима) и техничка (евентуално и политичка) интерпретација/оцењивање завршних обавештајних сазнања“¹⁰⁸ и сличних одређења - Милан Мијалковски (осам фаза)¹⁰⁹, Едвард Волц (шест фаза)¹¹⁰ итд. Обавештајни продор јесте својствен службама државе, али га могу остварити и други ентитети. Данас, с обзиром на циљ – не само сазнавање тајни него и продор у процес одлучивања, обавештајни наступ може резултовати диверзијом, саботажом, тероризмом,

¹⁰⁷ Sherman Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1949, стр. 112.

¹⁰⁸ Бајагић, *Op.Cit.* фуснота 17, стр. 66-74.

¹⁰⁹ ”Фазе циклуса: одређивање обавештајно-безбедносних потреба, преношење захтева, оперативно одлучивање, операционализација оперативних одлука у планове, прикупљање обавештајних података, обрада обавештајних података, презентација завршних докумената, и коришћење обавештајних сазнања“ (Мијалковски, *Op.Cit.*, фуснота 21, стр.55-60).

¹¹⁰ ”Фазе циклуса: планирање и усмеравање, прикупљање, обрада, анализа и синтеза свих извора и производња, и уступање“ (Waltz Edward, *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*, Artech House, Boston & London, 2003, стр 33).

пролиферацијом средстава за масовно уништење... Заједнички именитељ, без обзира да ли кроз утицај на одлучивање или кроз акт насиља јесте утицај на перцепцију одлучилаца или становништва, те стога информационе операције, когнитивно ратовање и сличне формулације.

Национална норматива, односно закони који прописују надлежности и овлашћења обавештајних и безбедносних служби представља кључни оријентир теоријском одређењу фаза обавештајног циклуса. Наиме, законом регулисан делокруг рада носилаца обавештајне делатности неизоставно узима у обзир и искуствену обавештајну праксу. У том контексту, теорија препознаје суштинску сврху обавештајне делатности и њено остваривање кроз вишеструко испреплетане тродимензионалне вишенивоовске *обавештајно-информационо-безбедносне функције*. Начелно, ову функцију чине посебне целине, и то: 1) *уобичајена или текућа обавештајна делатност*, која подразумева непрекидну (редовну, свакодневну) професионалну обавезу носилаца обавештајне делатности да уочавају и процењују актуелне актере, догађаје и појаве од значаја за националну безбедност матичне државе, 2) *посебна (ванредна) обавештајна делатност*, која подразумева обавезу носилаца обавештајне делатности да после идентификације актера, појава, догађаја и процеса које могу нагло (изненадно) да проузрокују штетне последице по једну или свих националних вредности државе, те надзиру њихово тајно (опасно, угрожавајуће) испољавање, 3) *аналитичка и прогностичка обавештајна делатност*, која подразумева обавезу носилаца обавештајне делатности да анализирају расположиве обавештајне податке и информације и израђују завршна обавештајна документа, 4) *информациона обавештајна делатност*, која подразумева обавезу носилаца обавештајне делатности да информишу (извештавају) менаџмент матичне државе о резултатима сопственог рада и 5) *безбедносна функција*, која подразумева обавезу носилаца обавештајне делатности да у складу са сировим и завршним обавештајним сазнањима предузимају превентивно-безбедносне и контраобавештајне мере ради унапређења сопствене обавештајно-оперативне делатности.

Обавештајна теорија је у општем, посебном и појединачном смислу дефинисала (садржи теоријско одређење) сваку од поменутих целина *обавештајно-информационо-безбедносне функције* у *стратегичком* и *тактичком* смислу. Легитимише је основани став (тврдња, констатација) који под појмом обавештајна делатност означава целокупан процес (обавештајни циклус) обавештајне делатности. У том смислу, истиче да

*обавештајни циклус почиње утврђивањем обавештајних потреба државе. С тим у вези, описује и објашњава метод рада, односно објашњава како политички одлучиоци (менаџмент) извршавају тај задатак - узимањем у обзир актуелни међународни положај државе, утврђују кључна питања (безбедносне изазове и претње који утичу или могу утицати на националну безбедност) и одређују приоритете у обавештајном истраживању. Заправо, обавештајна теорија описује и објашњава могуће врсте одлука руководећих политичких субјеката, заснованих на информацијама у завршним обавештајним документима (текућим и периодичним општим и проблемским информацијама, проценама, студијама...) процеса планирања и предузимања спољнополитичких активности државе. У том смислу, теоријско одређење се начелно фокусира на две врсте одлука. Прво, на одлуке о приоритетним начинима обавештајног ангажовања обавештајних служби, чије је тежиште на сазнавању виталних тајних субјеката у непосредном и даљем окружењу матичне државе (*обавештајне делатности*). Друго, на одлуку о начинима необавештајног (субверзивног) ангажовања обавештајних служби ради подршке спољне политике матичне државе (*необавештајне делатности*).*

Теоријско одређење друге фазе обавештајног циклуса (планирање и организовање обавештајне делатности) обухвата дескрипцију и објашњење метода оперативног одлучивања руководиоца обавештајних служби, разматрањем захтева налогодавца (руководство државе) и текућих обавештајних сазнања. Такође, подразумева препоруке о операционализацији одлука кроз израду општих и посебних планова о ангажовању обавештајних капацитета: укупног броја објеката обавештајног истраживања, позицијама које ће се истраживати, примени обавештајно-оперативних метода и средстава, рокова за извршење задатака итд. Осим општих ставова о планирању и организовању као функције руковођења, обавештајна теорија у овој фази обавештајног циклуса је специфична за сваког персоналног носиоца обавештајне делатности (свака обавештајна служба има упуство/правило о начину сопственог ангажовања).

*Квалитетно теоријско одређење прве и друге фазе обавештајног циклуса пресудно утиче на реализацију осталих фаза, јер усмерава, координише и надзире ангажованост носилаца (извршних и аналитичких организацијских састава обавештајне службе). Обавештајну теорију у првој и другој фази обавештајног циклуса карактерише висок степен тајности и несумњиво зато, не заокупља посебну пажњу јавности. Обавештајна теорија о трећој фази обавештајног циклуса – ”производној“ (*обавештајно-оперативна делатност или прикупљање обавештајних података*) представља строго чувану тајну.*

Међутим, бројни научни, стручни и белетристички радови, који су доступни јавности, између осталог, имају за последицу распрострањено схватање да не постоје непознанице о њеној суштини. Наравно, реч је о заблуди, будући да сваки носилац обавештајне делатности уважавањем опште обавештајне теорије, има сопствену (интерну) теорију о методама прикупљања обавештајних података. Обавештајна теорија региструје и дефинише бројне методе (агентурни, опсерверски, извиђачки, технички метод) и разврстава их у две опште групе - *тајне (илегалне) методе* и *јавне (отворене, легалне) методе*. Свака метода је теоријски адекватно описана и објашњена, односно, теорија даје одговор на то како их извршни органи (самостални оперативци, обавештајни пунктови и центри) примењују ради прикупљања обавештајних података о објекту истраживања: *људима*, односно групама (организацијама, државама...), *предметима* (природни и вештачки објекти, простори, територије и средства), *активностима* људи (политичке, војне, јавне, тајне...) и *документима* који садрже тајне и/или осетљиве податке о људима, предметима, активностима и технолошким процесима/ научним истраживањима.

Обавештајна теорија истиче значај ”производне“ фазе обавештајног циклуса наводима да обавештајна служба њеним спровођењем долази се до виталних података о објекту истраживања (другим државама пре свега) који омогућавају матичној држави да правовремено и ефикасно заштити сопствене виталне вредности – укупну националну безбедност. У ствари, теорија напомиње да успешна реализација ове фазе представља најважнији услов за обезбеђивање државе од стратегијских изненађења, чији су носиоци првенствено спољни субјекти опасности. Теоријски ставови с тим у вези указују на значај свих метода прикупљања података. Такође, препознају чињеницу да ниво заштићености неопходног (жељеног) обавештајног податка, пресудно утиче на избор метода који ће припадник или састав обавештајне службе применити ради сазнавања. Ипак, основано се издваја као најзначајнији - агентурни метод, који представља својеврсну осовину шпијунаже.

Узимањем у обзир дефиниције појма метод¹¹¹, обавештајна теорија дефинише обавештајне методе као ”скуп карактеристичних и посебних поступака којима се прикупљају

¹¹¹ ”Метод се у најопштијем смислу дефинише као свесни, плански и организовани пут долажења до одговарајућих сазнања, плански начин остварења неког жељеног циља, било на теоријским или практичном пољу људског деловања“ (Вујакија Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1980, стр. 559.).

обавештајни (и други) подаци и информације које су од виталног државног интереса¹¹². Обавештајна теорија вишекритеријумски класификује *методе обавештајне делатности* – *методе прикупљања сирових обавештајних информација*: ”агентурни метод, технички метод, иследни метод, метод сарадње и поједини научни методи и методски поступци¹¹³; ”обавештајни методи (агентурни метод, метод инфилтрације у структуре противника, метод коришћења техничких средстава и методи прикривеног прикупљања података) и коришћење легалних могућности за обавештајно деловање: испитивањем ратних заробљеника, дезертера, емиграната, извиђањем, из средстава јавног информисања и прикупљање података методом сарадње¹¹⁴ и др.

Теоријско одређење *агентурног метода* обухвата (описује и објашњава) све његове специфичности, истицањем да је реч о најквалитетнијем и најризицијем методу сазнавања тајни објекта обавештајног истраживања. Као извор података идентификује човека (агента)¹¹⁵, углавном држављанина државе која је објекат истраживања, руковођеног неким мотивом (идеолошким, материјалним...), који тајно прикупља, саопштава или на други начин предаје податке страниј обавештајној служби. У теорији постоје бројне дефиниције агента, које међусобно нису драстично опречне.¹¹⁶ Целокупан рад агента је тајан, како однос са обавештајном службом, тако и активност на прикупљању података и извршењу других задатака. Организовани однос између агента и обавештајне службе је у томе, што он прибавља само оне податке који се од њега захтевају, и о своме раду подноси извештаје обавештајцу (припаднику обавештајне службе) у непосредном сусрету, или коришћењем тајнописа или шифре, телекомуникационих средстава, преко везника, поштанског сандучета и на други начин.

Обавештајна теорија објашњава начине како обавештајна служба проналази агента¹¹⁷ у објекту истраживања, процес врбовања и рада са агентом, као и поступке у случају

¹¹² Ђорђевић, *Op.Cit.*, фуснота 18, стр.13.

¹¹³ Бајагић Младен, *Обавештајна активност и спољна политика: студија случаја САД*, ВШУП, Београд, 2004, стр. 41-68.

¹¹⁴ Милошевић, *Op.Cit.*, фуснота 22, стр. 105-164.

¹¹⁵ Реч агент потиче од латинског израза ”agens“, који означава особу која нешто ради, дела. Израз има значење пословође – посредника у неком послу, представника фирме, заступника, тајног полицајца, и сл. Такође,, под тим изразом се подразумева заступник неке фирме, трговачки путник, посредник у пословању, шпијун, детектив, тајни орган службе безбедности (Вујаклија, *Op.Cit.*, фуснота 110, стр. 7.).

¹¹⁶ Пример: ”агент је лице руковођено одређеним мотивима, које непрофесионално, тајно, организовано, по захтеву или за рачун обавештајне службе дате државе или покрета, прикупља у структурама противника или непријатеља заштићене (тајне) податке и, на тајни начин их доставља обавештајцу, или извршава и друге задатке који му се ставе у дужност“ Ђорђевић, *Op.Cit.*, фуснота 29, стр. 3

¹¹⁷ Агент је термин за представника/заступника, оног који обавља посао у име и за рачун. Уколико причамо о извору, он може бити агент, или позиција, сарадник, веза... Англосаксонци изворе називају asset, source, snitch...

прекида сарадње. С аспекта ангажовања агента, теорија препознаје разноврсне категорије агената, наводимо једну класификацију: према стручној оспособљености (општи и специјализовани), према карактеру задатака који извршавају (обавештајни и субверзивни), према значају задатака који извршавају (стратегијски, оперативни и тактички), према степену тренутног ангажовања (активан, конзервиран-залеђен), према месту рада (на објектима и изван објеката), с аспекта функционисања обавештајне службе (сарадник, резидент, веза, посредник) и с аспекта оданости обавештајној служби (поуздан, двојник, који нуди услуге)¹¹⁸.

Обавештајна теорија основано истиче да без обзира на категорију агента, најважније обележје овог метода јесте тајност, односно тајно прикупљање осетљивих и штићених података о објекту истраживања или извршење других (необавештајних) задатака. У том контексту, оперативна ангажованост обавештајне службе усмерена је на успостављању обавештајне мреже у структури објекта истраживања и наравно, на њено коришћење за континуално остаривање увида у намере, стање/а и могућности. Став теоријског одређења агентурног метода као најефикаснијег обавештајног метода заснива се на поузданом сазнању о томе да агент осим сазнавања тајни матичног колективитета (објекта обавештајног истраживања), може да извршава и низ необавештајних задатака (да саботира доношење квалитетних одлука, опструира донетих одлука, изводи терористичке акте...). Примарност агентурног метода у раду обавештајних служби потврђују бројни шпијунски случајеви у релацијама између држава широм света. Наиме, иако се ангажованост обавештајних служби у примени агентурног метода одвија по углавном општеприхваћеним и познатим правилима заснованих на богатом (миленијумском) искуству, сваку обавештајну службу у том тајновитом процесу карактеришу бројне специфичности, које резултују тезом: ”свака обавештајна служба успева да посредством агентуре сазна неку виталну тајну објекта истраживања“.

Теоријско одређење *техничког метода*.- Развој техничко-технолошких и информационих комуникационих иновација утицао је на њихову разноврсну примену у свим фазама обавештајног циклуса, посебно у ”производној“ фази (прикупљању обавештајних података). Попут речи ”агент“ – изворишта назива ”агентурни метод“, тако је синтагма ”техничка средства“ утицала на идентификацију ”техничког метода“ обавештајне делатности. Обавештајна теорија дефинише технички метод као

¹¹⁸ Милошевић, *Op.Cit.*, фуснота 22, стр. 75.

прикупљање разноврсних обавештајних података¹¹⁹. У том смислу, теорија проблематизује варијанте примене техничког метода, које се своде на његову примену као дела агентурног метода или самостално. У првом случају, реч је о тајном уграђивању техничког средства на објекат истраживања ради прикупљања података регистравањем разговора, осматрањем, праћењем или снимањем, као и снабдевање агента одговарајућим техничким средством ради прикупљања података. Дакле, реч је о примени прикривене варијанте техничког метода. Обавештајна теорија у вези са другим случајем (самостална примена техничког метода) истиче да је овај метод, односно да су његови носиоци углавном познати јавности, као и циљеви/ објекти обавештајног истраживања, укључујући и резултате које се постижу његовом применом. Наиме, теорија указује да није тајна да многе државе имају задејствоване посебне обавештајне агенције које, преовлађујуће или искључиво, прикупљају обавештајне податке о објектима интересовања применом техничког метода. Истовремено, с једне стране, упозорава на ”бесконачне“ могућности техничког метода, и са друге стране, на ”немоћ“ објекта обавештајног истраживања да заштити сопствене тајне. Такву констатацију оснажује употребом термина *електронска шпијунажа* – ”вишедимензионални сазнајни метод обавештајних служби за праћење стања и процењивање праваца развоја, контролом свих телефонских разговора, е-маил и телефакс порука које се шаљу путем дигиталних и аналогних комуникација, укључујући и мобилну телефонију“¹²⁰. Тиме, разоткрива тајну страну техничког метода, јер објекат обавештајног истраживања познаје степен ризика у погледу заштите сопствених тајни од техничког метода. Ниво заштите је предмет претпоставки, посебно уколико имаоци тајни нису у довољној мери опрезни. Иако технички метод има различите употребне облике, обавештајна теорија посебно се фокусира на прислушкивање као најраспрострањенији модел. То отуда, што је целокупна комуникација између људи посредством неког техничког средства (интернет, мобилна телефонија, факсови, телефонски разговори, радио- везе, банковни рачуни...), у некаквом смислу подложна прислушкивању (увиду у садржај).

Теоријско одређење ”илегалне” шпијунаже, која се првенствено спроводи применом

¹¹⁹ Прикупљање електронским (електромеханичким, електрооптичким или биоелектронским) сензорима из свемира, са земље, мора и из атмосфере, визуелним и аудио снимањем – пресецањем и регистравањем свих врста сигнала и комуникација страних држава и других ентитета (нпр., терористичких група и организација, или носилаца транснационалног организованог криминала), применом савремених техничких средстава са велике удаљености (до космичких пространа)“ Waltz, *Op.Cit.*, фуснота 109, стр. 38-39.

¹²⁰ Марковић Слободан, *Моћници од ЦИА – електронска шпијунажа у ери глобализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2002, стр. 81

тајног (агентурног метода) и полутајног (техничког метода) јасно идентификује и објашњава актере, етапе и могуће резултате (последике по објекат истраживања). Насупрот томе, теорију о *тзв. "легалној" шпијунажи* (прикупљање података из отворених извора или прикупљање података методама легалног рада, тзв. "легални" методи) карактеришу прилично опречна гледишта и ставови. Извориште поменуте опречности, пре свега је у неоснованом схватању да подаци о објекту истраживања који су доступни широј јавности нису најважнији носиоцима обавештајне активности, при томе, губећи из вида да се циљ обавештајне делатности најуспешније остварује применом више усклађених метода, а кључни део процеса јесте *тајно извештавање сопственог највишег менаџмента о резултатима те делатности*. Независно од тога, обавештајна теорија садржи релевантне чињенице о *"легалним" (отвореним) методама* прикупљања обавештајних података, тзв. "легалној" шпијунажи, груписаним у три целине: *категорија обавештајних података из отворених извора, основни носиоци отвореног метода прикупљања обавештајних података и могући допринос овог метода у процесу сазнавања виталних тајни објекта истраживања*.

Међу бројним мишљењима у вези са обавештајним информацијама из отворених извора које се нијансирано разликују, наводимо следеће: "Постоје четири категорије информација из отворених извора: 1) широко доступни подаци и информације, 2) циљани комерцијални подаци, 3) појединачна стручна писана и друга дела и 'сива' литература коју чине информације којима је слободан приступ ограничен и контролисан; и 4) академска литература ограниченог приступа"¹²¹. Заправо, реч је о отвореним информацијама које могу поседовати: а) медији – штампани (новине, часописи) и електронски (радио, телевизија, рачунарске мреже); б) јавни извештаји државних органа о појединим областима друштвеног живота, питањима и проблемима (о буџету, привреди, науци, организованом криминалу...), јавне седнице законодавних и извршних органа, јавне расправе, конференције за медије; в) научне и стручне студије, монографије, докторске дисертације, научни симпозијуми; г) комерцијални подаци; и д) незванични владини документи, истраживачки извештаји и сл.¹²².

За разлику од агентурног метода (илегална релација обавештајна служба – агентура/извори), претпостављени носиоци отвореног метода прикупљања обавештајних

¹²¹ Sands Amy, Integrating Open Sources into Transnational Threat Assessments. –In: Sims Jennifer, Gerber Burton, *Transforming U.S. Intelligence*, Georgetown University Press, Washington, 2005, стр. 65.

¹²² Lowenthal Mark, *Intelligence, From Secrets to Policy*, Second Edition, CQ Press, Washington, 2003, стр.79.

података имају легалан друштвено-правни статус. На пример, обавештајна теорија сматра да дипломатско-конзуларни представници акредитовани у иностраној држави задужени да извештавају матичну државу о конкретним појавама, процесима, ситуацији и стању у држави домаћина, између осталог, имају задатак да прикупљају обавештајне информације из отворених извора. Дакле, реч је о легалним носиоцима обавештајне делатности. Међутим, тајну представља како, односно коришћењем којег (једног) или више (свих) отворених извора прикупља обавештајне податке, као и начинима њихове обраде. У том контексту, обавештајна теорија осим дипломатско-конзуларних представника, препознаје и многе друге носиоце: научници, стручњаци и експерти за поједине области; образовне и научне институције, невладине не/профитне организације, организацијски састави појединих министарстава и посебни састави обавештајних служби.

Без обзира на статус персоналног носиоца који применом отвореног извора прикупља обавештајне податке, важно је имати на уму да свака држава забрањује обавештајну активност на својој територији. То значи да термин "легално" (нешто што је дозвољено, законито, јавно) добија другу димензију, односно забрањено. У ствари, значи да стране обавештајне службе тајно користе јавне методе за прикупљање обавештајних података из отворених извора. Обим и карактер опасности по безбедност националних вредности одређене државе од примене овог обавештајног метода могуће је препознати тек када се узме у обзир: а) његов допринос у укупној обавештајној делатности и посебно, б) обрада укрштањем обавештајних података из отворених извора са подацима добијеним применом агентурног и техничког метода. Наиме, иако отворен метод ("легална" шпијунажа) није приоритетан у раду обавештајних служби, свакако представља важан извор обавештајних сазнања, посебно за аналитичаре обавештајне службе у изради завршних обавештајних докумената. Важност отвореног метода обавештајне делатности препозната у прошлости, у савременим условима има још већи значај. Према неким мишљењима, информације из отворених извора, чине готово 80% свих информација из људских извора¹²³, односно збирно 80%¹²⁴, а биће већи у блиској будућности.

¹²³ Steele Robert, *Human Intelligence: All Humans, All Minds, All the Time*, U.S. Army War College, The Strategic Studies Institute, Carlisle, 2010, стр.1.

¹²⁴ Начини добијања информација у процентима: "Тајне акције, тајни извори и тајни агенти (шпијуни) – 20%; штампа, радио и телевизија, туристи, објављена документација и други стандардни легални извори – 25%; редовни извештаји државних органа и Државног секретаријата за иностране послове и званични државни органи у иностранству – 25%; и редовна делатност војних изасланстава, акредитованих код иностраних влада и држава – 30%" . Ransom Harry, *Central Intelligence and National Security*, Harvard

3.3. Обавештајна делатност

Сведоци смо тога да медији повремено објаве вест о неком изведеном терористичком нападу на територији одређене државе. Вест (текст) углавном садржи чињенице о последицама (укупном броју убијених и/или рањених особа и обиму деструкције средстава и/или објеката - инфраструктуре), а често и назив персоналног извођача (нпр., терористичка група "Осветници") насилног акта. С тим у вези, врло важно је имати на уму следеће: независно од тога да ли се у дотичној вести помиње или не помиње *извођач терористичког акта*, основано је констатовати да *је показао обавештајну супериорност* у односу на примарну жртву (државу). Пре свега, због чињенице да сложен процес припрема сваког насилног терористичког напада обухвата реализацију бројних усклађених илегалних делатности, попут: стварања терористичког колективитета, набавке средстава за примену насиља, обучавања потенцијалних извођача,..., и нарочито, *прикупљање, анализу и процену обавештајних података о непосредној и посредној/примарној жртви напада*, углавном у *дужем временском периоду*. Садржај и динамика оваквог процеса се нијансирано разликују, а разлике првенствено зависе од тога да ли је његов носилац аутономан (нпр., терористичку групу чине искључиво грађани примарне жртве и нису у дослуху са неким спољним субјектом) или спонзорисан споља (нпр., аутономна терористичка група која има подршку обавештајне службе одређене државе из окружења примарне жртве). Те чињенице указују и на величину простора где су реализоване припреме терориста: на територији примарне жртве, на територији друге или више држава, или комбиновано, на територији примарне жртве и територији неке државе у окружењу. У сажетом смислу речено, поменути аспекти прикривених (илегалних) терористичких припрема, које резултују извођењем насилног акта указују на *потпуну обавештајну супериорност носиоца и контраобавештајну инфериорност примарне жртве (државе)*, јер се суочава са нелагодним изненађењем (држава жртва није детектовала и онемогућила терористе да се насилно испоље).

Проблематизоване чињенице, пре свега, треба посматрати у контексту чињенице да се респектабилан број држава у блиској прошлости суочио са неким нелагодним (терористичким, побуњеничким, пучистичким...) изненађењем, тежишно усмереним ка

угрожавању једне виталне националне вредности (нпр., територијалног интегритета), а у крајњем, свих виталних вредности. Затим, треба имати на уму општепознато и поуздано сазнање о томе да испољавању било ког облика организованог (физичког) насиља против виталних националних вредности државе обавезно претходи ефикасна обавештајна делатност. Надаље, важно је имати на уму да у билатералној комуникацији између држава преовлађују невидљиве врсте обавештајних делатности чије исходиште није насилно (неки директни облик насиља). Коначно, тешко препознатљива (строго дискретна) ангажованост обавештајних субјеката у прикупљању обавештајних података о објекту истраживања (из више разлога држава је референтни објекат) има за последицу да многе врсте обавештајне делатности буду касно откривене, а неке, никада. Свему томе, често погодује занемаривање (превиђање) значаја свих фаза обавештајног циклуса, односно претерано фокусирање на његову тзв. ”производну“ фазу (прикупљање обавештајних података). Такав пропуст примарне жртве представља несвестан ризик који веома погодује носиоцима обавештајне делатности и подстрек да предузимају како обавештајне тако и разноврсне необавештајне делатности уперене против ње.

Ефикасно препознавање и исправно разматрање сажето поменутих аспеката обавештајне делатности претпоставља узимање у обзир целовитост (фаза) обавештајног циклуса и наравно, друштвених услова у којима се циклус одвија. Заправо, треба поћи са позиције (сурове) реалности међународних односа који, услед сукобљавања различитих интереса и делатности бројних фактора, често, нагло и радикално мењају конкретан однос снага и моћи – учесника. Констатована реалност у драстичном смислу је потврђена у последњој деценији 20. века (распадом биполарног светског поретка) и у овом 21. веку (оружаним сукобима у Сирији, Украјини и др.). *Обавештајна делатност* у тим процесима (геополитичким) има улогу узрока, последица, условљавања и околности, и обратно. Наведено не значи да у савременим међународним односима немају одређени значај и остале делатности. Потребно је узети у обзир да се садржај, димензије, интензитет и начин реализације обавештајне делатности одређују на основу спољнополитичких циљева и ангажованости државе. Према том критеријуму, начелно постоје, две врсте држава: 1) државе које поштују Повељу ОУН и међународно право (обавештајну делатност према субјектима у непосредном и даљем окружењу спроводе с циљем да организују и ефикасно штите сопствене виталне вредности, односно прибављене обавештајне податке искључиво користе у одбрамбену сврху) и 2) државе које повремено или систематски крше Повељу ОУН и међународно право (под изговором да обавештајну

делатност спроводе ради одбране сопствених виталних вредности, подмукло угрожавају безбедност виталних националних вредности држава у непосредном окружењу, региону или свету).

Носиоци обавештајне делатности у анархичној међународној арени, углавном неприметно (прикривено, илегално), усклађеном применом илегалних (тајних) и ”легалних“ (јавних) метода настоје да дођу у посед виталних осетљивих података објекта који истражују. Несумњиво је, резултати такве делатности, са једне стране зависе од способности њених персоналних носилаца, а са друге, у већој мери, зависе од способности и одлучности објекта истраживања (нападнута државе) да се брани од ове врсте ”прикривене“ агресије. Наиме, многе државе неопрезно игноришу сазнања о деловању обавештајних служби држава чија је спољна политика тајно или јавно агресорска. Реч је о томе да је њихова обавештајна делатност приоритетно усмерена на сазнавању тајни непријатеља, али истовремено обухвата и ”радозналост“ за увид у тајне партнера, савезника и пријатеља. Такав безбедносни пропуст у највећој могућој мери погодује обавештајној служби - држави/ обавештајном интервенту - да комбинованом применом илегалних и ”легалних“ метода, успешно прибавља жељене обавештајне податке о објекту истраживања (држави-жртви подмукле обавештајне агресије) и према потреби их користи за необавештајно деловање. Зато је, у циљу квалитетнијег препознавања димензија поменуте *међудржавне невидљиве сложене обавештајне релације* неопходно имати у виду моделе светског поретка у недавној прошлости: *биполарни светски поредак* (1945-1991), карактеристичан по томе што је највећи број држава поштовао Повељу ОУН и међународно право, *униполаран светски поредак* (1991- 2000), у коме је ”колективни запад” предвођен САД систематски кршио Повељу ОУН и међународно право и *мултиполаран светски поредак*, наговештен (промовисан) 2000. године , чије обликовање траје, а карактерише га одлучна ангажованост многих (моћних пре свега) држава да се изборе за поновно поштовање Повеље ОУН и међународног права.

Међународни положај државе -обавештајног интервента- и државе - објекта обавештајног истраживања- посматрамо као полазиште за дешифровање поменуте прикривене обавештајне међудржавне релације. Наиме, међународни положај може бити *повољан или неповољан* за једну од поменутих категорија држава или за обе државе, а такво стање може пресудно утицати на карактер и динамику прикривене обавештајне међудржавне ”комуникације“. Потребно је узети у обзир још неке варијабилне

чињенице, пре свега: 1) држава-обавештајни интервент и држава-објекат обавештајног истраживања су суседи или се непосредно не граниче, 2) између државе-обавештајног интервента и државе-објекта обавештајног истраживања постоје спорна питања у прошлости и/или актуелном тренутку (територијална, идеолошка, етничка, верска...), 3) држава-обавештајни интервент и држава-објекат обавештајног истраживања нису чланице неке наднационалне политичке, економске и војне организације, 4) држава-обавештајни интервент је чланица одређене војне и/или економске наднационалне организације, док држава-објекат обавештајног истраживања није чланица неке наднационалне организације и обратно, 5) држава-обавештајни интервент и држава - објекат обавештајног истраживања су велике силе или је једна од њих велика сила а држава-објекат обавештајног истраживања има скромне економске и војне ресурсе и обратно,

б) обавештајна моћ између државе-интервента и државе-објекта обавештајног истраживања је симетрична или асиметрична, итд.

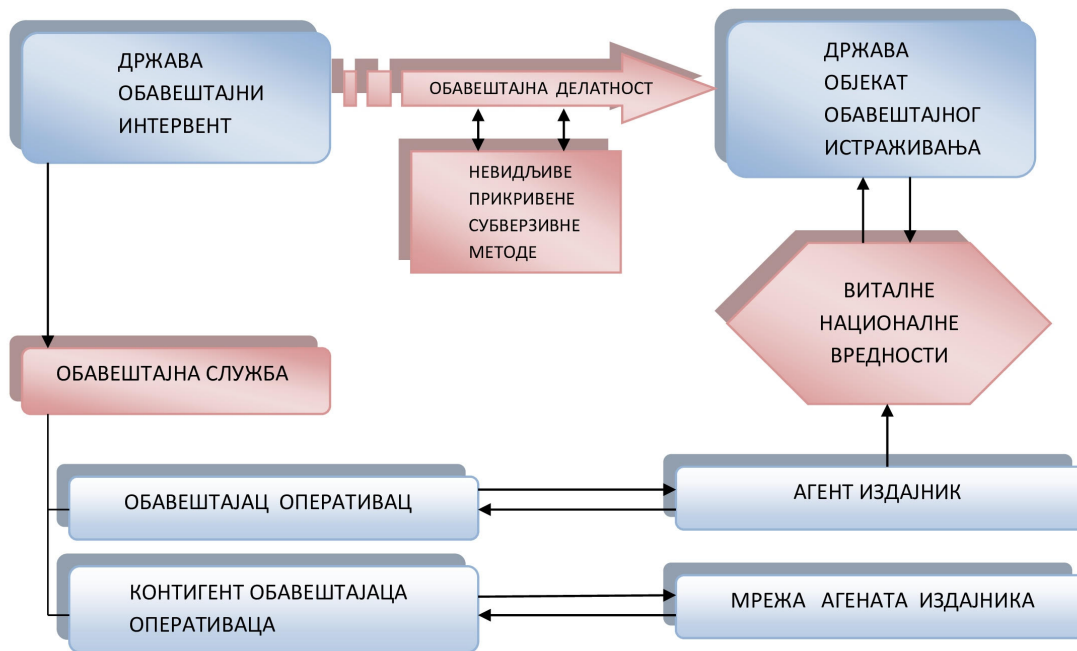
Наведене чињенице указују на општи оквир процеса одвијања обавештајних делатности између држава. Примена одговарајућих метода (илегалних, прикривених и легалних) за прикупљање обавештајних података представља посебан садржај обавештајне делатности. *Тајне (илегалне) методе* представљају основ тајне обавештајне делатности – познатије под називом шпијунажа. Приоритетно, реч је о *агентурном (сарадничком) методу* - коришћењу тајних извора у структурама противника, ради сазнавања заштићених, тајних података. Такође, распрострањена је примена *техничког метода*, којом се употребом одређеног техничког средства прикупљају обавештајни подаци који су заштићени, односно представљају тајне објекта обавештајног истраживања. *Легалне методе рада обавештајне службе* подразумевају прикупљање података о објекту истраживања коришћењем отворених извора. Ове методе примењују стручна лица и институције, коришћењем јавно доступних података, међутим, процес рада и анализа (које отворене изворе користе и како обрађују прикупљене податке) представља тајну.

3.3.1. Угрожавање безбедности државе тајним обавештајним делатностима

Од настанка до данас, држава у циљу ефикасне заштите сопствених националних вредности, настоји да дође у посед тајни других држава, посебно оних које представљају стварну или могућу безбедносну претњу. У ту сврху су успоставиле обавештајну службу,

чији је основни задатак да првенствено тајним (илегалним) начином сазна виталне тајне објеката истраживања. Реализација задатка (захтева) подразумева проницљиве обавештајце-оперативце који трагају за информацијама (туђим тајнама) – непосредно, визуелним и чулним опажањем, и посредно, коришћењем услуга различито мотивисаних особа које непрофесионално сарађују с обавештајном службом (као и коришћењем техничких средстава). У том контексту, обавештајна служба државе чија је спољнополитичка ангажованост субверзивна (држава – обавештајни интервент) сматра да се најбоља (најпозданија) информација о другој држави (држава – објект обавештајног истраживања) може добити од човека/грађанина, њеног држављанина¹²⁵. Заснованост трагања за таквом особом (агентом - сарадником издајником) подразумева и могућност да она, осим прикупљања обавештајних података (откривања воље, намера и планова матичног субјекта), може да извршава и необавештајне задатке. Констатоване чињенице идентификују специфичну и тајновиту спрегу: **обавештајац-оперативац – сарадник (агент) издајник** односно **суштину агентурног метода** и самим тим, суштину процеса угрожавања безбедности виталних националних вредности државе обавештајном делатношћу (Шема 2). Својеврстан појмовни и термилошки ”хаос“ у теорији и пракси, због неразумевања и поистовећивања појмова обавештајац и агент, најпре захтева дефинисање и прецизно разграничење значења ових појмова.

¹²⁵ За то је потребан агент, познавалац ситуације, који је у стању да информацију усмено или на други начин пренесе обавештајцу/оперативцу. Мијалковски Милан, ”Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима“, *Војно дело*, 4-5, Београд, 1995, стр. 83.

Шема 2

Појам *обавештајац* подразумева професионалног припадника обавештајне службе.

У теорији и пракси шпијунаже и контрашпијунаже, често се помињу речи агент¹²⁶, и шпијун, повезане са речима издајник и патриота. То је и разумљиво, будући да за сваку обавештајну и контраобавештајну службу раде грађани (држављани) матичне државе и страни држављани термилошки познатији као агенти (шпијуни)¹²⁷, а таква квалификација заснива се на њиховом односу према матичној и другој (страној) држави. Према том критеријуму, могуће је извршити основну поделу агената (шпијуна) на две категорије: *агенте издајнике* и *агенте патриоте*¹²⁸. У општем смислу, постоји

¹²⁶ "Агент у области обавештајног рада је лице врбовано/регрутовано и обучено којим се плански руководи, и које је задужено за тајно прикупљање обавештајних информација и њихово уступање обавештајној служби за коју ради" (O'Leary Margaret R., *The Dictionary of Homeland and Defense*, New York, iUniverse, Inc., 2006, стр 13.).

¹²⁷ "Агенти су лица која непрофесионално сарађују са разним службама безбедности, помажући им у остваривању њихових обавештајних, контраобавештајних и других послова и задатака" (Илић Предраг, "Погледи: Шпијуни, агенти и обавештајци", *Политика*, Београд, 18.новембар 1994, стр. 16.).

¹²⁸ "Поред ових, основних категорија, постоји и међукаатегорија. То су тзв. шпијуни провокатори и

могућност да агент-издајник и агент- патриота раде за обавештајну службу из истих побуда. Међутим, у посебном смислу, између њих постоји суштинска разлика, јер агенти-издајници раде против интереса матичне државе, односно раде за страну обавештајну службу, агенти-патриоте раде у интересу матичне државе, односно за њену обавештајну/контраобавештајну службу. Реч је о класификацији агената према критеријуму држављанства на: *домаће агенте - агенте патриоте* (лица која су држављани земље којој припада обавештајна служба, и за њене потребе прикупљају обавештајне информације и извршавају друге задатке на територији сопствене земље или у иностранству) и *стране агенте - агенте издајнике* (лица врбована од обавештајне службе стране државе да за њене потребе прикупљају обавештајне информације и извршавају друге задатке која су: држављани земље према којој се примењује конкретан агентурни рад, и држављани треће земље усмерени на агентурни рад према земљи која је предмет обавештајног истраживања)¹²⁹.

Поменута констатација дефинише *агента-издајника* као особу која, руковођена одређеним мотивима (идеолошким, материјалним, уцењивачким...), свесно, тајно, организовано и непрофесионално (поред свог основног занимања, тајно обавља и задатке по налогу стране обавештајне службе) прикупља обавештајне податке и извршава друге задатке по налогу стране обавештајне службе против интереса матичне државе. Агент-издајник је лице које ради за потребе обавештајне службе државе која има непријатељске циљеве и планове против његове државе. Он ради против интереса матичне државе, без обзира на то да ли шпијунски задатак извршава са њене територије или са територије било које неке треће државе. Агент- издајник не може одређивати задатке које ће извршавати, већ мора да извршава све оно што од њега захтева обавештајна служба за коју ради, дакле, и задатке против интереса матичне државе. У ствари, агент-издајник тајно угрожава безбедност виталних националних вредности матичне државе. Зато, свака држава забрањује (санкционише) шпијунажу на својој територији, укључујући и случајеве када њен грађанин или страни држављанин са њене територије ради за страну обавештајну службу.

Бројне околности и чињенице могу утицати на неку особу да оствари непрофесионални однос са страном обавештајном службом, односно да постане агент-сарадник

шпијуни који раде за страну обавештајну службу против треће државе. Али они се могу сврстати, према основним критеријумима, у једну од две базичне групе“ (Лукић, *Ор.Сит.*, фуснота 27, стр. 347.).

¹²⁹ Бајагић, *Ор.Сит.* фуснота 17, стр. 250.

издајник. Идеолошко, политичко и верско убеђење је најпожељније за врбовање агената-издајника (успостављање агентурног односа), али су значајни и други мотиви: материјална корист, мржња, нездрав каријеризам, жеља за осветом, уцена, авантуризам итд. У складу са крајњим (агресорским) циљевима и плановима државе-обавештајног интервента у вези са угрожавањем виталних националних вредности државе-објекта обавештајног истраживања, њена(-е) обавештајна(-е) служба(-е), користећи наведене мотиве настоји да створи бројну и разноврсну агентуру (поткатоорије агената-издајника: агенте од политичког утицаја, пропагандисте, политичке екстремисте, борце за људска права, терористе, организоване криминалце, тзв. еколошке борце итд.) међу грађанима дотичне државе. Реч је углавном о дуготрајној тајној, планској и организованој ангажованости обавештајне службе чије успешно финализовање представља ангажован и организован *контингент обавештајца-оперативаца – агентурна мрежа-издајника*.

Процес стварања и оспособљавање агентурних позиција у држави-објекту обавештајног истраживања карактерише плански, упоран и високопрофесионалан рад обавештајне службе државе-обавештајног интервента. Врбовање било кога, био када, било где и за било шта примењује се само у изузетним случајевима. Области друштвеног живота, државне институције и категорије грађана међу којима службе врбују агентуру, као и њена бројност, зависе од: 1) стратегијских или тактичких циљева које држава-обавештајни интервент жели (намерава) да постигне у односу на потенцијалну жртву, 2) карактера стратегије и тактике за остваривање постављених циљева и 3) времена одређеног за остварење циљева. То значи да тежиште агентурног продора (стварање агентурне мреже) може бити усмерено ка једној области друштвеног живота или једној државној институцији, али и свим државним и друштвеним ентитетима. Релевантна сазнања с тим у вези указују да обавештајне службе државе-интервента агентурни продор првенствено врше у политичким, информационим, економским, војним, безбедносним и научним субјектима. У том погледу, приоритетно нападају субјекте за које процене да ће, уз најмањи ризик, у њиховим редовима придобити појединце за сарадњу. Потом, према потреби, продор (врбовање агентуре) усмеравају ка другим позицијама интересовања, у вертикалном, хоризонталном и дијагоналном погледу. Успешним обавештајним продором у држави-објекту обавештајног истраживања сматра се тренутак када ”успоставе агентурну мрежу коју карактеришу вертикалност,

вишеслојност, специјализованост и истовременост¹³⁰.

Уобичајено, обавештајне службе државе-интервента настоје да у државној и друштвеној струкури државе-објекту напада створе агентуру, посредством које ће прикупљати обавештајне информације и спроводити необавештајне акције и операције стратегијског, оперативног и тактичког значаја. Оквир наведеног модела агентурне мреже, између осталог, карактерише вишеслојно оперативно покривање једне области друштвеног живота или једне државне институције, а остварење тог амбициозног циља подразумева врбовање већег броја агената-сарадника издајника. Наравно, принцип агентурне вишеслојности повећава ризик од откривања појединих агената, али обавештајне службе, из више разлога, свесно ризикују, тиме обезбеђујући могућност проверавања искренности агената. Затим, многе агенте ангажују за истовремено извршавање обавештајних и необавештајних задатака и најзад, уколико део агентуре буде онеспособљен, рачунају да ће преостали део успешно наставити рад.

Процена обавештајних служби државе-интервента да виталне тајне државе- објекта интересовања најлакше могу сазнати посредством особа које руководе највишим државним органима, обавештајним и безбедносним службама, као и посредством лица која обављају друге послове у наведеним структурама, резултује њиховим опредељењем за предузимањем одговарајућих обавештајно-оперативних мера с циљем да продора, односно врбовањем стратегијских агената-издајника. У том смислу, политички, безбедносни и војни доносиоци одлука на свим нивоима хијерархије представљају тежишну категорију интересовања и напада обавештајних служби. Такође, помоћно особље (секретарице, информатичари, шифрери, чувари и др.) у државним и војним институцијама, заокупља пажњу страних обавештајних служби, јер оно има могућност да дође у посед многих тајних и остеливих података. Обавештајне службе државе-интервента су веома опрезне приликом избора потенцијалних агената- сарадника издајника, начина врбовања и нарочито, током рада са њима. Таквим поступком ризик своде на најмању могућу меру, темељно проверавајући све чињенице у вези са шпијунским радом агената-издајника (информације које им агент усмено саопштава, или доставља у писаној или некој другој форми). Заправо, сматрају да су агентово запажање, мишљење, процене и оцене, информације из друге руке које могу имати многе недостатке и стога, уместо агентовог усменог или писаног извештавања захтевају документа, микрофилмоване информације, фотографије, досијеа и слично. На тај начин отклањају

¹³⁰ Мијалковски, *Op.Cit.*, фуснота 124, стр. 86.

ограничење скопчано са степеном агентовог образовања или промишљања (нпр. агент-секретар може преснимити документ установе, министра и сл.).

Чињеница да један, ма колико квалитетан агент-издајник, не може бити универзалан (да буде способан да извршава све врсте обавештајних и/или необавештајних задатака) има за последицу да обавештајне службе државе- интервента у процесу стварања агентурне мреже, осим мотива, обавезно процењују стручност и способност потенцијалног агента-издајника. Руковођене тиме, регрутују агенте – стварају агентурну мрежу коју условно чине две категорије: *општи агенти-издајници* (задужени су за прикупљање тајних информација општег карактера, односно информација политичке, војне и економске природе) и *специјализовани агенти-издајници* (резиденти, саботери, пропагандисти итд.). Независно од наведене категорије, сваком агенту-издајнику настоје да обезбеде

што бољу обуку ради извршавања постављених задатака и одржавања везе са обавештајцем-оперативцем (начин усменог саопштавања и друге начине предаје прикупљених информација и добијање налога за рад). Креативно осмишљавање и остваривање рада са агентом-издајником представља основ (предуслов) ефикасног функционисања спреге обавештајац-оперативац – агент-издајник. У ствари, обезбеђује истовремено (паралелно) извршавање планираних обавештајних и необавештајних задатака ради угрожавања националних вредности државе-објекта напада. Обезбеђеност функционисања наведеног прикривеног процеса подразумева да: 1) налог (наређење, задатак) обавештајне службе у реалном временском року буде пренет непосредном извршиоцу (агенту-издајнику), 2) агент-издајник успешно изврши задатак, 3) агент-издајник правовремено извести налогодавца (оперативца, односно обавештајну службу), и 4) проузроковане последице на објекту-деловања, буду на најбољи начин искоришћене, с једне стране за оснаживање ефикасности обавештајне ефикасности, а са друге стране, за унапређење одлучивања врховног менаџмента државе- обавештајног интервента.

Размотрене чињенице указују да је *агентурни метод* преовладавајући тајни начин угрожавања безбедности виталних националних вредности одређене државе¹³¹. Наиме, обавештајна служба државе-интервента посредством агената- издајника спроводи прикривену агресију против државе-објекта напада ("државе жртве") односно подржава остваривање спољнополитичких циљева сопствене државе, укључујући и могућност да самостално допринесе остваривању одређеног стратегијског циља (нпр., посредством агента-издајника у изведе војни пуч у држави- објекту напада, преузме власт и радикално промени дотадашњу спољну политику те државе). Уобичајено, обавештајна служба државе-интервента посредством агената- издајника (агентуре) тежишно напада (угрожава) једну виталну националну вредност државе-објекта. Вишеструка међузависност виталних националних вредности државе (територијалног интегритета, независности - политичког суверенитета, и квалитета живота) упозорава на то да се обим и карактер проузрокованих последица на циљаној националној вредности, неизоставно, у некаквом смислу рефлектују и на друге виталне националне вредности те државе. Зато, полазиште свеобухватног и свестраног препознавања енигматске улоге агентурног метода обавештајне делатности обавештајне службе државе-интервента против државе-објекта

¹³¹ У обавештајној теорији постоји консензус у вези са методама прикупљања обавештајних података: посредством људи – агентурни метод (Human Intelligence - HUMINT), пресретањем сигнала телекомуникација или електронско прикупљање података (Signals Intelligence - SIGINT), помоћу инструменета (Measurement and Signature Intelligence - MASINT), од сателитских и аероснимача (Imagery Intelligence - IMINT) и из отворених извора (Open-Source Intelligence - OSINT).

напада представљају *узроци* тзв. ”билатералне агентурне комуникације“.

Многа релевантна сазнања указују на то да је геополитика¹³² покретач. као и да пресудно утиче на размере и карактер специфичне ”агентурне комуникације“ између две државе. Према Рудолфу Кјелену, који је први употребио реч ”геополитика“, као назив за научну дисциплину која проучава поједине карактеристике државе, ”геополитика је наука о држави као географском организму или појави у простору, дакле о држави као земљи, територији, подручју, или најизразитије као земљишту“¹³³. Евидентно је да геополитика сматра да без територије нема државе, а поседовање територије претпоставља коришћење природних добара који дају осећај сигурности, и да, уколико их нема довољно производи колективну нервозу и трага за одговором како их обезбедити. Почетни одговор на то питање подразумева ”радознаност“ (*обавештеност*) о природним ресурсима на територији у окружењу сопствене државе. У том контексту треба посматрати уобичајену констатацију ”да нека држава има територијалне претензије“, а под тим се подразумева управо намера да запоседне одређени простор и располаже његовим добрима у складу са сопственим интересима. Независно од замишљеног облика територијалних претензија (*физичка* или *економска*)¹³⁴, специфична ”агентурна комуникација“ између државе-интервента (”државе-хегемона“) и државе-објекта интересовања (”државе жртве“) представља важан (првошелонски и потом константан) садржај стратегије остваривања претензија. Држави-хегемону никада не недостају мотиви за територијалне претензије и у зависности од процене ситуације, комбинује економско и војно (физичко) запоседање територије ”државе жртве“. Агентурни метод премрежује садржаје стратегије државе хегемона, чијом применом настоји да остварује сопствену економску доминацију и војну контролу територије ”државе жртве“.

Комплекс размотрених чињеница указује на то да није примарно да ли држава-интервент претендује на део или целокупну територију ”државе жртве“ – свакако представља истовремену опасност по остале виталне националне вредности (независност и квалитет живота грађана). Евентуалним остварењем територијалних претензија (нпр.,

¹³² Изворно значење грчке речи (*ge* - земља, земаљски; и *politike* - политика) је произвело кованицу ”геополитика“, која се често употребљава и општем смислу одржава став да је ”политика просторно мотивисана“ и сличних ставова, укључујући и став да се геополитиком ”географија политизује, а политика географизује“ (Кнежевић Милош, ”Регионализам и геополитика“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 112-113, Митровић М.(ур.), Нови сад, 2002, стр. 216).

¹³³ Кјелен Рудолф, *Држава као облик живота*, Матица Хрватска, Загреб, 1943, стр. 44.

¹³⁴ У новије доба веома често примењивана облика господарења простором јесу: а) економска доминација и б) војна контрола над одређеном територијом (Туоми Осмо, *Нова геополитика*, Школа националне одбране Војске Југославије, ЦВНДИ, Београд, 2000, стр. 24.).

анектирањем дела територије циљане државе) се у драстичном смислу угрожава њена територијална целовитост и истовремено проузокују одређене штетне последице по независност и квалитет живота грађана. Наиме, територијални интегритет, између осталог, има стратегијски значај за одбрану народа и државе и зато, сваки облик отимања територије истовремено представља и слабљење обрамбене моћи државе. Територијални губитак посматран из угла политичке самосталности (независности) државе подразумева да се на отетом делу територије више не простире суверена власт. Најзад, штетне последице на квалитет живота грађана треба посматрати како у општем смислу (нпр., уколико је отети део територије био богат природним ресурсима, или имао велики удео у бруто друштвеним производу и сл., то ће негативно утицати на квалитет живота свих њених грађана) тако и у посебном смислу (квалитет живота њених грађана на отетом делу територије биће битно различит, углавном лошији од дотадашњег).

Покушај државе-интервента за остваривање *војне (физичке) територијалне претензије* у односу на државу жртву “*може бити више варијантни: 1) разбијање њеног територијалног интегритета - кроз а) пружање подршке сепаратистичком покрету која се окончава отцепљењем дела њене територије и једностраним проглашењем независног државног ентитета, и б) самостално или у договору са другом државом употребом војне силе окупирањем делова њене територије, и 2) извршење оружане агресије и окупација (војно запоседање) целокупне њене територије. Остваривање економских територијалних претензија државе-интервента у односу на ”државу жртву“ подразумева предузимање скупа усклађених политичких, економских, и финансијских мера пре свега, с циљем да обезбеди неометано коришћење њених природних и других добара за своје интересе. За разлику од војних претензија које укључују и разбијање територијалног интегритета ”државе жртве“ и тренутно су јавно препознатљиве, остваривање економских претензија је подмуклије (у многим случајевима се промовише као ”добročинство“) и (углавном) нема за циљ разбијање њеног територијалног интегритета, већ системску и систематску експлоатацију грађана.*

Ангажованост државе хегемона ради остваривања одабране врсте (војне или економске) територијалне претензије представља сложен процес који преовладавајуће подразумева примену неоружаних или оружаних делатности. У оба случаја, обавештајна делатност има велики, често пресудан значај, а агентурни метод представља њен најзначајнији садржај. Ради потврђивања констатованог, операционализујемо нека сазнања у вези са донетима агентурног метода.

Домети агентурног метода у разбијању територијалног интегритета "државе жртве".- Када држава-хегемон има територијалне претензије према одређеном делу територије "државе жртве" са циљем његовог отцепљења и формирања нове државе или војног запоседања и присаједињења сопственој територији, најпре студиозно разматра и процењује варијанте употребе сопствене моћи. Обавештајна сазнања о "држави жртви" имају нарочиту улогу у тој фази одлучивања њеног политичког руководства. Заправо, пресудно утичу на избор врсте агресије коју ће применити: *посредну агресију* или *непосредну агресију*. Суштина *посредне агресије* је у томе што држава хегемон, сопствену територијалну претензију настоји да оствари посредством одређеног невладиног субјекта "државе жртве", коме пружа неопходну подршку. Уколико посредном агресијом не оствари планирани циљ (одвајање дела територије "државе жртве"), у многим случајевима, не преза од предузимања *непосредне (војне) агресије*¹³⁵.

Анархичне међународне односе у послехладноратовском периоду, поред осталог, катактеришу покушаји многих држава-хегемона да сопствене територијалне претензије у односу на "државу жртву" остваре применом *посредне агресије*. Поуздана сазнања у вези са посредном агресијом указују да њеног главног извођача представља квалитетна мрежа агената-издајника и зато је, врло важно проблематизовати уобичајени модел функционисања прикривене релације или подмукле осовине *обавештајна служба/обавештајци-оперативци – агенти- издајници*.

У складу са спољнополитичким агресорским циљевима матичне државе (државе хегемона), њена обавештајна служба на основу расположивих обавештајних сазнања израђује *обавештајну студију* о "држави жртви". Реч је о комплексном завршном обавештајном документу који садржи релевантне чињенице о објекту интересовања-истраживања-деловања, почев од уставног уређења и функционисања законодавне, извршне и судске власти, преко међународног положаја, социјалних, политичких, етничких, верских и других друштвених проблема до персоналне идентификације ауторитета (ко је ко/шта?) у друштву и држави. Уколико обавештајна студија садржи

¹³⁵ Агресија НАТО на СР Југославију 1999. године представља класичан пример непосредне војне агресије, извршене након претходне, неуспешне, посредне стратегије. Наиме, америчка ЦИА и немачка БНД су у периоду од 1990. до 1999. године пружале разноврсну помоћ и подршку албанској терористичкој "Ослободилачкој војсци Косова", али упркос њеном масовном терористичко-побуњеничком насиљу против грађана Републике Србије и безбедносних снага СРЈ и Републике Србије, није резултовало остваривању контроле над српском покрајином Косово и Метохија. Ради остваривања тог циља, НАТО је 24. марта 1999. године извршио агресију на СРЈ, која је окончана 10. јуна те године, усвајањем Резолуције СБ ОУН 1244, којом је простор Косово и Метохија стављен под међународни протекторат, инсталирана цивилна и војна мисија (КФОР), којом командује НАТО.

информације о некој друштвеној групи (етничка, верска, социјална...), која руковођена објективним узроцима или субјективном проценом показује сепаратистичку намеру (жељу да одвоји део територије ”државе жртве“, с циљем да успостави независну државу или га присаједини суседној држави), оне представљају добру подлогу за офанзивни наступ обавештајне службе државе хегемона. Уколико обавештајна студија не садржи информације о потенцијалним сепаратистима на делу територије ”државе жртве“ према којој држава хегемон има претензије, офанзивни наступ обавештајне службе биће усмерен ка проналажењу и врбовању утицајних особа (потенцијалних агената-издајника), посредством којих ће промовисати сепаратистичке тежње. Подразумева се, повољнији је први случај, јер је изгледнија могућност усаглашавања и подударности циљева сепаратиста и ”првог ешалона“ (обавештајне службе) државе хегемона. Реч је о условно трофазном тајновитом процесу.

Прва фаза агентурног метода у том агресорском подухвату обухвата изучавање и процену профила лидера сепаратиста и екстремиста, успостављање непосредног контакта са њима и наговештај (предочавање садржаја) будуће сарадње, односно карактера обавештајне подршке ради стварања услова за реализацију крајњег циља – разбијање територијалног интегритета ”државе жртве“ (отцепљење дела њене територије). Уколико је процена повољна, обавештајци-оперативци као непосредни реализатори ове фазе, окончавају је одлуком о врбовању појединих екстремистичких и сепаратистичких вођа – стварањем агената-издајника, о чему извештавају шефа обавештајне службе, а он највиши менаџмент државе. Поступајући по налогу претпостављених, обавештајци-оперативци реализују *другу фазу агентурног метода*, која се састоји у врбовању агената-издајника. Иако је политички мотив преовлађујући у врбовању агената-издајника, није занемарљив значај ни осталих мотива (материјалних, уцењивачких...). Ова, као и прва фаза су континуираног трајања, никада не престају, јер је непрестана тежња за врбовањем већег броја агената-издајника међуприпадницима сепаратиста и екстремиста, саједне стране ради обезбеђивања услова за предузимање и необавештајних (субверзивних) делатности против ”државе жртве“, а са друге стране, за ”дисциплиновање“ евентуално непослушних вођа екстремиста и сепаратиста. У просторном смислу, прва и друга фаза агентурног метода се реализује на територији ”државе жртве“, територији државе хегемона и територијама трећих држава. Усмеравање и надзор обавештајне и необавештајне ангажованости агената-издајника представља суштину *треће фазе агентурног метода*, а део њених резултата се јавно испољава.

Наиме, релација обавештајци-оперативци – агенти- сарадници издајници начелно функционише тако што вођа или штаб сепаратиста самоиницијативно или на захтев налогодаваца (обавештајца) јавно саопшти крајњи циљ, на пример: ”да због систематског терора власти над етничком заједницом у провинцији ”Х“, сматрамо да би проблем био решен одвајањем провинције од матичне државе (”државе жртве”) и формирањем независне државе“. Тиме почиње тестирање одговора ”државе жртве“ заговорницима разбијања територијалног интегритета. Истовремено, на сцени је и пристрасно јавно одређење државе хегемона (нпр., саопштење о кршењу колективних права етничке групе ”Х“ у ”држави жртви“), као и позитивно, негативно или неутрално одређење многих других држава, група и савеза држава и међународних организација о том ”проблему“. Обавештајна служба државе хегемона анализира политичко-безбедносно стање у ”држави жртви“, тежишно с аспекта њених могућности за сузбијање планова сепаратиста. Истовремено, у дослуху са њиховим вођама планира динамизовање обавештајне делатности и усаглашава предузимање конкретних врста необавештајних делатности (пропагандних, саботажних, терористичких...). У случају да обавештајна сазнања указују на одсудну одлучност ”државе жртве“ да брани свој територијални интегритет, а сепаратисти су до тог тренутка искључиво примењивали индоктринарно-пропагандне делатности, те држава хегемон не одустаје од остваривања сопствених територијалних претензија, њена обавештајна служба добија налог да са вођама сепаратиста договори предузимање најрадикалније врсте необавештајне делатности. Сазнања о томе указују да се упоредном проценом могућности ”државе жртве“ и могућности сепаратиста, најчешће одлучују за предузимање терористичке или побуњеничке делатности. Свака од њих представља специфичну врсту (оружаног) насиља, коме претходи скуп усклађених припрема: пропагандних, организационих, регрутних, материјалних, оружаноспособљавајућих итд. Аналогно том захтеву, радикалним преобликовањем, функционисање релације обавештајци-оперативци – агенти- издајници, интензивира се обавештајна делатност. Формира се терористички колективитет, набављају се средства за примену оружаног насиља, обучавају терористи за употребу одговарајућих врста оружја, врши избор непосредних циљева напада и упућују претње ”држави жртви“. Након првог изведеног терористичког или оружаноспособљеног напада или серије таквих напада на делу територије или читавој територији ”државе жртве“, дотадашње припреме се проширују и динамизују с циљем појачавања текућег насиља. Ток подмукле агресије зависи од постигнутих резултата насиљем сепаратиста (терориста). У случају да остваре физичку (делимичну или

потпуно) контролу над делом територије ”државе жртве“, сепаратисти саопштавају услове за преговоре, а држава хегемон их тајно снабдева наоружањем и јавно подржава. Уколико безбедносне снаге ”државе жртве“ у кратком временском року делимично онеспособе наоружане сепаратисте (терористе или побуњенике) и запрете да их потпуно физички неутралишу, држава хегемон доноси одлуку о стратегији коју ће примењивати ради остварења сопствених територијалних претензија. Искусвена пракса указује на једну од следећих могућих одлука државе хегемона - спонзора: 1) да понови претходну процедуру (реорганизује и припреми сепаратисте за поновно оружаном испољавање у догледној будућности) и, 2) да самостално или уз подршку друге(их) државе(а) пружи директну војну подршку сепаратистима (изврши војну агресију на ”државу жртву“).

Без обзира на успех или неуспех осовине обавештајци-оперативци – агенти- издајници у извођењу посредне (обавештајне) операције, суочавање ”државе жртве“ са таквом безбедносном претњом неизоставно подразумева и разноврсно угрожавање безбедности њених виталних националних вредности. Посебно у случају када посредна (обавештајна) агресија ескалира у спољну оружану агресију или оружану побуну, која се подржана споља дуго одржава. Најзад, поменута посредна (обавештајна) агресија у многим случајевима се окончава стварањем ”замрзнуте“ кризе на делу територије ”државе жртве“ и извесним ”одмрзавањем“ у тренутку који је врло неповољан за ”државу жртву“.

Размотрени модел агентурног модела посредне (обавештајне) агресије, првенствено је заснован на примеру разбијања територијалног интегритета Савезне Републике Југославије (СРЈ)¹³⁶. Ради оснаживања поменутог теоријског уопштавања, из богатог комплекса доступних чињеница, наводимо скроман узорак.

Према открићима немачког листа ”Ное цајт“, у тајном плану ЦИА (”ROOTS” – ”Корени“), који је је Клинтонска администрација наследила од претходне, било је испланирано ”растурање СР Југославије одузимањем Космета, Црне Горе и Војводине...”¹³⁷. Циљ овог плана јесте најпре отцепљење Косова и Метохије, као сировинске базе Србије, ради припајања Албанији или осамостаљења, затим све веће удаљавање Црне Горе, као

¹³⁶ СРЈ су успоставиле Република Србија и Република Црна Гора, 27. априла 1992. године. Постојала је до 2003. године, када је супротно тада важећем Уставу СРЈ ”усвојена Уставна повеља СЦГ” и формирана државна заједница Србија и Црна Гора, а посредно до 2006. године, када се Црна Гора на референдуму определила за независност.

¹³⁷ Опширније у: Вилић Душан, Тодоровић Бошко, *Тероризм у нови светски поредак*, ГрафоМарк, Београд, 1999, стр. 234.

преосталог излаза Србије на Јадранско море, и најзад, отцепљење Војводине, као житнице и извора сировина. На тај начин би била разбијена СРЈ, до тада способна да опстане као суверена самостална индустријска заједница.

”Срби морају бити криви за све. Мора им се усадити осећај кривице, а Слободан Милошевић не сме отићи невин из Хага јер би то била највећа бламажа за НАТО“¹³⁸, биле су главне тезе немачког новинара и стручњака за Балкан Јиргена Елзесера¹³⁹, током усменог излагања у Удружењу књижевника Србије, а потом у ”Коларцу“ у Београду 2002. године.

Елзесер је, поред осталог, изнео да је Немачка одиграла кључну улогу у медијско-пропагандном рату против Срба, тврдњом да је немачка Влада 6. априла 1999. године презентовала тзв. српски план ”Потковица“¹⁴⁰, по којем је наводно бивши српски председник Слободан Милошевић хтео да спроведе етничко чишћење и геноцид над ”угроженим“ Албанцима. Светска јавност је поверовала у ту сковану лаж. Међутим, Елзесер је казао да је поменути план лош фалсификат немачке и аустријске обавештајне службе, и да је творац тог плана немачки официр Кадаши. С обзиром да су се у Немачкој почеле јављати озбиљне критике на рачун ”Потковице“, обавештајна служба је заиграла на карту ”крунског сведока“. Нашла је особу, нажалост Србина, да ”вади кестење из ватре“. Тај тзв. крунски сведок је Драган Вукшић, ранији војни аташе СРЈ у Немачкој. Он је имао задатак да јавно потврди постојање плана ”Потковица“ и то је учинио. ”За сва даља обавештења о том случају везаном за улогу Вукшића ја сам спреман да их дам, са конкретним документима које поседујем“, рекао је Јирген Елзесер.

Неколико година касније, Јирген Елзесер је у интервјуу за београдске *Недељне информативне новине* (НИН), између осталог, поновио тврдње о ”Потковици“¹⁴¹. Из

¹³⁸ Марсенић Саво, ”Ко је ковао ‘Потковицу’ – Лаж мора постати истина“, *Борба*, Београд, 5. 4. 2002, стр. 1,4.

¹³⁹ Јирген Елзесер, аутор књиге ”Ратни злочини – бестидне лажи и жртве НАТО-а у косовском сукобу“ је истакао да је до чињеница које саопштава дошао преко различитих међународних, хуманитарних и невладиних организација, и да поседује документе које потичу из извора НАТО-а, немачких и аустријских министарстава и служби.

¹⁴⁰ Прилог 1: Опширније о плану ‘Потковица’: Стевановић Мирослав Д., Ђурђевић Драган Ђ., Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије, *Страх у научном и уметничком стваралаштву*, Танчић Д., Ахметагић Ј., Елезовић Д. (ур.), Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2022, 193-214.

¹⁴¹ ”Запад дуго није имао никаквих доказа да је Србија планирала протеривање Албанаца са Косова. ”Онда је немачка обавештајна служба (BND) добила од владе задатак да се ‘позабави’ тим питањем. Тадашњи министар одбране Рудолф Шарпинг је тврдио да је план ”Потковица“ добио од аустријске обавештајне службе (XNA). Одлучујућу улогу у давању информација немачкој обавештајној служби одиграо је пуковник Драган Вукшић, човек генерала Момчила Перишића. Још пре марта 1999. Вукшић је имао контакте са немачким властима... Почетком 2000. године Шарпинг је пред Бундестагом морао да

угла истраживања предмета којим се бавимо у овом раду, питање о извору приче о ”Операцији потковица“ је двоструко значајно – она је искоришћена и послужила је као аргумент основаности акта агресије на Савезну Републику Југославију/Србију, док је са друге стране, представљала једну од најпротивуречнијих пласираних против Србије, *јер никада није доказано да такав план операције постоји.*

Домети агентурног метода у оружаног агресији против ”државе жртве“.-

Оружана агресија је најбезобзирнији покушај остваривања територијалних и других врста претензија, а подразумева војни напад једне или више држава (агресора) против друге државе (”државе жртве“) ради остваривања својих спољнополитичких циљева: поседуња (окупације) целе њене територије и рушења њеног друштвеног уређења, поседуња дела њене територије ради анексије или успостављања самосталног државног ентитета, разбијања територијалног интегритета ”државе жртве“ на више држава, разарања и/или уништења критичне инфраструктуре ради изнуђивања одређених уступака итд. Евидентно је да оружана агресија представља најопаснији облик угрожавања безбедности виталних националних вредности државе. Међутим, без обзира на врсту оружане агресије, њој претходи дужи период разноврсних припрема агресора, а њихов успешност у великој мери зависи од резултата *обавештајне делатности*, чије се наглашено коришћење подразумева. Успешним спровођењем обавештајне делатности, приоритетно и тежишно, обезбеђују се информације о географским карактеристикама територије ”државе жртве“ и објектима критичне инфраструктуре, затим, о њеној војној моћи, посебно о опремљености и способности њене оружане силе (војске) и најзад, о стратегијском плану њене одбране. Обавештајна (војнообавештајна) служба државе агресора применом више усклађених метода прикупља обавештајне податке о поменутих и другим елементима потенцијалне жртве. Објективна ситуација и наравно, субјективне процене и одлуке утичу на то да неке обавештајно-оперативне методе у том процесу могу бити масовније и мање ризичније од агентурног метода (нпр., технички метод) и самим тим да обезбеђују већу количину обавештајних података. Међутим, поуздана сазнања о *агентурном методу*, чијом се успешном применом могу сазнати виталне информације о ”држави жртви“, као и чињеница да се неке информације могу добити искључиво његовом применом (нпр., о стању борбеног морала војске), указује на

одговора на по њега непријатна питања. Генерал Хајнц Локвај јавно је посумњао у план ‘Потковица’... У овој ситуацији Шарпингу је у помоћ прискочио пуковник Вукшић, једини српски официр, који је тврдио да је такав план постојао...” Елзесер Лирген, ”Како западне службе управљају терористима“, *НИИ*, Београд, 23. 10. 2008,стр. 70.

могуће високе домете агентурног метода у периоду припрема оружане агресије. Агентурни метод задржава такав свој (највиши) ранг и након извршења оружане агресије. Посебно због могућности агената-издајника да осим саопштавања војних и државних тајни обавештајној служби агресора о матичној држави, могу извршавати и саботерске задатке (нпр., суптилним одступањем од доследног извршења наређења претпостављеног о ангажовању војне јединице, укључујући и могућност да борбени задатак не буде извршен).

Проблематизоване чињенице препознају највиши могући значај агентурног метода обавештајне службе агресора у процесу угрожавања безбедности виталних националних вредности "државе жртве" у периоду пре и за време извођења оружане агресије. Дешифровање (операционализација) поменутог значаја агентурног метода претпоставља приказ поступака (дескрипцију и објашњење) врбовања и начина рада са агентима-издајницима за време припреме и извођења оружане агресије. Полазиште сложеног и ризичног обавештајно-оперативног поступка обавештајне службе државе агресора јесте вишемиленијумско сазнање о томе да је најпоузданији извор за сазнавање виталних података "државе жртве" представља њен грађанин - "ималац тајне", који је, из неког разлога, спреман да је саопшти, преда или прода (потенцијални агент-издајник). Обавештајци- оперативци руковођени сазнањем да су "имаоци виталних тајни" углавном особе у високом менаџменту "државе жртве", тежиште усмеравају на откривање важних професионалних и карактерних особина "имаоца тајни"¹⁴². Изучавањем "ималаца тајни" процењују који је, из неког мотива, вољан да их саопшти или, који због неке своје субјективне слабости (нпр., склоност корупцији, зависност од наркотика, небудност и сл.) није способен да их чува од непозваних лица. Када идентификују таквог појединца на стратегијском (нпр., министар унутрашњих послова, помоћник начелника генералштаба, командант гарде...) или тактичком нивоу (нпр., директор фабрике која производи наоружање, командант бригаде, председник општине...), остварују контакт и настоје да га врбују. Пошто контакт са потенцијалним агентом- издајником остварују тек после спроведених свестраних припрема, између осталог, ради отклањања ризика од контраобавештајних мера специјалних служби "државе жртве", постоји реална могућност да одабраног "имаоца тајни" успешно врбују. Реч је о реалној могућности коју потврђују многи случајеви у међудржавним оружаним

¹⁴² Мијалковски Милан, "Кључ звани ималац тајне", *Одбрана*, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 1. 12. 2016, стр. 32.

сукобима.

Врбовањем агента-издајника почиње веома опасна фаза угрожавања безбедности виталних вредности ”државе жртве“, која је, углавном скопчана са огромним штетним последицама, независно од тога да ли агент-издајник обавља стратегијску или тактичку дужност. Наравно, обим и облици угрожавања (проузроковане штете националној безбедности), поред осталог, зависе од укупног броја врбованих агената-издајника. Под претпоставком да агент-издајник обавља стратегијску дужност (нпр., министар одбране, директор безбедносне службе), биће занемарљив број државних тајни у вези са припремама за одбрану ”државе жртве“ које неће бити доступне обавештајној служби државе агресора. Заправо, агресору ће бити доступне релевантне информације чијим коришћењем ће извршити оптимално груписање сопствених оружаних снага за напад и постићи циљ (запосешће део или читаву територију ”државе жртве“). У случају да се агресија не одвија према првобитном плану, агент-издајник има могућност да агресора правовремено извештава о корективним одлукама матичне државе –”државе жртве“, укључујући и могућност опструисања и саботирања одлуке у вези са сузбијањем агресије. На сличан начин је изгледно деловање агената-издајника тактичког нивоа и штетних последица по виталне националне вредности матичне државе, како у периоду пре агресије, тако и током њеног трајања. У сажетом смислу речено, успешно примењен агентурни метод од стране државе агресора у остваривању сопствених територијалних претензија, неизоставно има катастрофалне последице по ”државу жртву“. Запоседање чак и дела њене територије, истовремено представља драстично угрожавање и њених других националних вредности, посебно дотадашњег квалитета живота грађана.

У контексту претходно консултованих чињеница, помињемо случајеве агентурног деловања обавештајних служби појединих држава НАТО агресора против СР Југославије.

Апелациони суд у Београду повећао је за годину дана казну затвора пензионисаном генералу Момчилу Перишићу, некадашњем начелнику Генералштаба и правоснажно га осудио на четири године затвора због кривичног дела шпијунажа, односно одавања тајних података службенику амбасаде САД у Београду, 2002. године. Перишић је осуђен јер је 14. марта 2002. у ресторану ”Шарић“ на Ибарској магистрали предао строго поверљиве тајне војне податке службенику амбасаде САД Џону Нејбору, који су код њега и пронађени. Истом одлуком, Миодрагу Секулићу и Владану Влајковићу потврђене су

казне од по годину и по дана затвора због одавања војне тајне, пренео је Таџуг¹⁴³ 144.

Аналитички преглед садржаја књиге *”Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године“*, пензионисаног генерала и бившег начелника Генералштаба Војске Југославије (ВЈ) Небојше Павковића, између осталог, указује да су генерал Момчило Перишић, начелник Генералштаба ВЈ и генерал Александар Димитријевић, начелник Управе безбедности Генералштаба ВЈ, на састанцима Колегијума Начелника ГШ ВЈ и у многим другим приликама током 1997. и 1998. године систематски опструисали ангажовање ВЈ против албанске терористичке ”ОВК“ на Косову и Метохији, иако је насиље терориста свакодневно ескалирало. Оно је током лета 1998. имало сва обележја оружане побуне против Републике Србије и СРЈ, која је неутралисана дејством безбедносних снага СРЈ, али је НАТО 24. марта 1999. године директно подржао ”ОВК” агресијом на СРЈ. По свему судећи, узрок њиховог опструктивног понашања био је тајни дослух са америчким обавештајцима¹⁴⁵.

Констатовано, осим поменуте пресуде Перишићу за шпијунажу, потврђује документ *”Платформа законтакте сапредставницима америчкевојнообавештајне службе – ДИА“*, коју је одобрио начелник Управе безбедности ГШ ВЈ генерал-пуковник Александар Димитријевић, а потписао начелник ГШ ВЈ генерал-пуковник Момчило Перишић, 15. октобра 1997. године¹⁴⁶.

Уз документ, руком је написано да се ”после упознавања (документ) уништи“, а на шлајфни је било написано да су у ову активност укључени, поред Димитријевића и Перишића, још четири човека – заменик начелника Управе безбедности, пуковник Бранко Гајић, начелник Безбедносно-обавештајног школског центра ВЈ у Панчеву пуковник Билинац, један заставник и једна жена преводилац.

Овај документ није био службено заведен у УБ ГШ ВЈ нити у Кабинету начелника ГШ ВЈ, дакле, чуван је у најстрожој тајности. Са њим нису били упознати чланови Врховног савета одбране (председник СРЈ, председник Р Србије и председник Р Црне Горе), дакле - нису одобрили ове контакте! Заправо, учињено је кривично дело шпијунаже, јер према важећим законима СРЈ, сарадњу између њених безбедносних служби и страних

¹⁴³ Бојовић Александар, ”Перишићу четири године затвора због шпијунаже“, *Политика*, Београд, 3. 3. 2022, стр. 5

¹⁴⁴ Прилог 2: ”Хапшење шпијуна Перишића“, извод из : Милановић Владимир, *Хапшење шпијунапетанест година случаја Перишић*.

¹⁴⁵ Павковић Небојша, *Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године*, Инфо медиа пресс д.о.о., Београд, 2015.

¹⁴⁶ Прилог 3, *Ibid*, стр. 583-589

обавештајних служби одобрава највиши државни орган, што у овом случају није испоштовано.

Према постојећим документима и записницима, одржано је пет тајних састанака између поменутих припадника Управе безбедности и америчких војних обавештајаца, а све то се догађало непосредно пред почетак ескалације албанског тероризма на Косову и Метохији против Републике Србије и СРЈ.

Домети агентурног метода у остваривању економских територијалних претензија према "држави жртви".- У досадашњој историји људског друштва највећи број ратова вођен је између територијално разграничених људских заједница, првенствено држава, а узроци ратова углавном су били економски. Иако је оружана сила чинила преовлађујући садржај ратова, њихов основни (прикривени) садржај и циљ били су *економски* – поробљавање припадника једне друштвене заједнице од стране друге људске заједнице. У том погледу, хегемонистичке државе карактерише економска похлепа и незајажљивост, у 19.веку потврђена освајањима туђих територија и стварањем колонија¹⁴⁷, које губе деколонизацијом у 20. веку. Међутим, иако су колоније стекле политичку независност (сувереност), њихова слаба привреда постала је лак плен за бивше колонизаторе - индустријски развијене државе. Последице тога јесу да највећи број економски неразвијених држава у свету, има формалну сувереност, док је у суштинском смислу, њихов суверенитет озбиљно нарушен. Ова појава је постала још израженија глобализацијом светске привреде у постхладноратовском периоду. Наиме, моћне транснационалне компаније (ТНК) чије је седиште (власник, управа) углавном у високоразвијеним државама, наводно ван контроле власти тих држава, успеле су да обезбеде експлоатацију како природних богатстава тако и грађана највећег броја неразвијених држава. Заправо, реч је о договорном агресорско- поробљивачком походу држава хегемона и ТНК, легендираним инвестицијама у државама жртвама ради побољшања квалитета њихових грађана, што има за последицу одсуства адекватног противљења (отпора). Оружани сукоб у Украјини, започет Специјалном војном операцијом Руске Федерације 24. фебруара 2022. године с циљем денацификације и демилитаризације Украјине, представља први адекватан одговор главном носиоцу (колективном Западу) поменутог агресорског похода у овом веку. Наиме, овај сукоб је

¹⁴⁷ "У 1900. години четири највеће колонијалне силе, Велика Британија, Француска, Белгија и Холандија, поседовале су колонијално царство чија је површина износила 23.694.000 км², а број становника 469.185.000" (Рајх Зденко, *Проблеми уједињења Европе*, Култура, Београд, 1959, стр. 80).

почео 2014. године државним пучем у Украјини у режији САД и НАТО, с циљем да предузимањем комбинованих субверзивних оружаних дејстава против Руске Федерације, обезбеди неометан приступ (пљачкање) њених природних ресурса, односно с циљем да економски поробе руски народ и разбију целовитост његове државе¹⁴⁸.

Сведоци смо да су осим Руске Федерације, погубне циљеве економске агресије колективног Запада прозреле и многе друге државе, попут Бразила, Индије, Кине, Јужне Африке, Ирана..., којој се супротстављају специфичном стратегијом. Њихова одбрамбена стратегија заснована је на поузданом релационом сазнању ”јака економија – јак суверенитет“ и ”јак суверенитет – безбедна економија“. Заправо, свесне су да развијена привреда¹⁴⁹ представља гарант опстанку и одрживом развоју матичне државе, као и чињенице да неадекватна економска моћ, истовремено значи недовољну политичку и војну моћ, односно ризик да *сувереност и независност* буде сведена на формалну димензију, са тенденцијом потпуног губљења. Огромне разлике између економски развијених и неразвијених држава и нарастајуће глобалне међузависности држава у сфери економског пословања и безбедносних кооперација, ”недвосмислено потврђују становиште о тренду релативизације територијалног суверенитета и тзв. хијерархије суверенитета која се манифестује тиме да територијом што формално припада једној држави управља, у ствари, нека друга, од ње значајно моћнија држава“¹⁵⁰.

Ефикасна одбрана територијалног интегритета, суверенитета и квалитета живота грађана економски неразвијених држава од ”неодбрањиве“ економске агресије незајажљивих развијених држава, посебно ”одметнутих“ ТНК, скопчана је са многим ограничењима, чак и у условима, када њихова привредна елита и врховни менаџмент предузимају одговарајуће мере. У таквој варијанти одбране, носиоци економске агресије ради њеног ”пробијања“, најчешће примењују две дискретне офанзивне методе или врсте делатности: *агентурну и коруптивну делатност*. У оба случаја, основна тежња у почетној

¹⁴⁸ Мадлен Олбрајт, прва особа Стејт департамента: ”Није праведно да неизмерне сибирске природне ресурсе користи само једна земља-Русија, јер припадају целом човечанству”. Кеџмановић Ненад, ”Олбрајтова на крилима рата”, *Политика*, Београд, 12.04.2022., <https://www.politika.rs/scc/clanak/504420/Olbrajtova-na-krilima-rata>, (приступ 27.6.2022.)

¹⁴⁹ Привреда обухвата укупност производних и непроизводних делатности у сфери производње, промета и потрошње економских добара и одређених услуга. Те делатности су: индустрија, пољопривреда, шумарство, грађевинарство, саобраћај, занатство, угоститељство, трговина, туризам и банкарство. Те делатности, развијене у оквиру једне државе, сачињавају привредну (економску) базу, из које настаје надградња: правно-политичка и идеолошка, или идејна, у коју спадају сви главни облици друштвене свести. (*Економска енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1984, стр. 71.).

¹⁵⁰ Килибарда Зоран, *Основе геополитике*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, ЈП Службени гласник, Београд, 2008, стр.111.

фази продирања на економски простор ”државе жртве“ јесте разбијање било какве регулативне улоге њених националних институција (законодавних, правних, привредних, безбедносних, научних и др.). Потом се прелази на маргинализовање цене националних јавних ресурса и куповину свега вредног. Највредније купују спољни инвеститори, док се мање вредно оставља припадницима домаћег капитала и инвестирања и наравно, политичарима који добијају одређену награду за ”добре услуге“. Дотични (економско-поборљивачки) процес карактерише функционисање државних институција на ивици политичке одговорности, непостојање конзистентних правила, јавне расправе или механизма против сукоба интереса. Такав процес одражава злоупотребу институција националне државе, а последице по ”државу жртву“ су вишедимензионално штетне: њени грађани постају глобални пролетери, присвајају се њени природни и производни ресурси, у крајњем- угрожавају се све националне вредности.

Обавештајна делатност има велику улогу у остваривању економских територијалних претензија држава хегемона. Агентурни метод, односно агенти- издајници, углавном највише доприносе привредном пропадању матичне државе и самим тим, губљењу суверенитета. Зато, усклађена обавештајна офанзивност држава хегемона и ТНК придаје огроман значај стварању квалитетне мреже агената- издајника у ”држави жртви“, посредством којих најуспешније и најмање ризично ствара и одржава привредно пословање које игнорише националне интересе. У том смислу, њихова обавештајна (агентурна) делатност је истовремено усмерена ка свим гранама власти: законодавној (да доноси законе који повлађују страном потчињавању домаће привреде), извршној (да доноси одлуке које су привидно у интересу, а у суштини веома штетне за домаћу привреду) и судској (да доноси пресуде које делимично или уопште не штите националну привреду од противзаконитих облика њеног онеспособљавања и присвајања) власти.

Незајажљива, често договорна похлепа иностраних и домаћих појединаца и интересних група за што већим богатством резултовала је тиме да корупција¹⁵¹ представља распрострањенији и опаснији облик остваривања економских територијалних претензија у односу на ”државу жртву“, од улоге агената-издајника у том процесу. У том смислу, најопаснији облик угрожавања безбедности виталних националних вредности ”државе жртве“ јесте чврсто, наравно прикривено савезништво агената-издајника и корумпираних

¹⁵¹ ”Коруптивно понашање је свака злоупотреба повереног јавног овлашћења за приватну корист“ (Поуп Цереми, *Антикорупцијски приручник, супротстављање корупцији кроз систем друштвеног интегритета*, Transparency International/Транспарентност Србија, Београд, 2004, стр.3).

највиших државних функционера. Њихово савезништво функционише на штету националних интереса "државе жртве" тако што, с једне стране, обезбеђује легално ("законито") присвајање природних и производних националних ресурса, и са друге стране, тако што корумпирана домаћа ("национална") финансијско-менаџерска олигархија, у спреси са иностраним *офшор финансијским центрима (ентитетима)*, познатијим као "порески рајеви", у суштини "рајевима за криминалце"¹⁵², исисава национално богатство, пребацује у иностранство где га легализује и потом инвестира у матичну државу, представљајући се добротворним инвеститорима. Тако систематски урушавају економску базу друштва, а самим тим и све области друштвене надградње. Реч је о специфичној операцији чија је суштина у томе што сумњиви (криминалом стечен) капитал "опран" кроз "пореске рајеве" постале легалан. Будући да се "порески рајеви" углавном налазе у високоразвијеним држава или ентитетима под њиховом контролом¹⁵³, чињеница је која доказује лицемерје богатих и развијених држава Запада, односно корумпираност њихових политичких субјеката.

Опасност по безбедност виталних националних вредности "државе жртве" од економских агената-издајника, између осталог, је у томе што њихов налогодавац (обавештајне службе држава хегемона) открива њихов идентитет само у случају када процени да је, на пример, агент-издајник "Х", недисциплинован или непоуздан. Са друге стране, треба имати на уму чињеницу да је свако лице из "државе жртве" које има рачун у банци "пореског раја", подложно уцени обавештајних служби држава хегемона, односно представља потенцијалног агента-издајника. Дакле, клијенти банака у "пореским рајевима" представљају ексклузивну категорију грађана "државе жртве" за регрутовање агената-издајника. Констатовано потврђује сазнање о томе да гарантована тајност приватних рачуна у банкама "пореских рајева", не представља тајну за обавештајне службе држава хегемона. Наиме, медији повремено објављују податке о многим лицима

¹⁵² Термин "порески рајеви" указује на избегавање пореза, тј. пореску утају, или на "прање новца", или на неки други поступак, ако не баш криминални, онда бар не много морални поступак. Термин "порески рајеви" треба посматрати у контексту да "у савременом свету постоји врло изражена жеља појединаца, па и држава у целини да привуку стране инвестиције, уз једноставну констатацију да 'новац не смрди', те да економска корист од тако прикупљених средстава може бити вишеструка" (Ћирић Јован, "Порески рајеви", Финансијски криминалитет, Институт за упоредно право, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2018, стр. 96).

¹⁵³ "Кајманска, Маршалска и Девичанска острва, Бахами и Бермуди, јесу издвојене територије, али које се налазе под јурисдикцијом Велике Британије, САД, Холандије и неких других земаља. Дакле, постоји јурисдикција тих великих, богатих, моћних земаља, али је она флексибилна. У офшор зонама лабавији су системи контроле богатства, имовине, капитала, новца. Тамо су најчешће нулти порези и загарантована тајност" (Драшковић Божо, "Плашљиви зец и офшор зоне", *Политика*, Београд, 12.04.2016., <https://www.politika.rs/sr/clanak/352882/Plasljivi-zec-i-ofsors-zone>, приступ 3.8.2022.)

које држе новац у ”пореским рајевима“, али наравно, никада детаљне информације о свим власницима рачуна.

Домети техничког метода у угрожавању безбедности виталних националних вредности.- Техничко-информационо-комуникационе иновације, између осталог, веома доприносе ефикасности и константном унапређењу обавештајне делатности. На њихове велике могућности указује чињеница да многе државе имају задејствоване посебне обавештајне (”техничке“) службе, које применом техничког метода прикупљају информације о објектима обавештајног истраживања. *Технички метод* (TECHINT) обухвата прикупљање обавештајних информација електромагнетским, електромеханичким, електрооптичким или биоелектронским сензорима из свемира, са земље, мора и атмосфере, аудио- визуелним снимањем применом даљинске детекције, и пресецањем и регистровањем сигнала које емитују системи за комуникацију страних држава и других ентитета (терористичке групе и носиоци транснационалног организованог криминала)¹⁵⁴. Технички метод у прикупљању обавештајних података подразумева употребу конкретног техничког средства као дела посебног техничко-комуникационог система (нпр., систем осматрачких сателита) за долажење до обавештајних података о објекту истраживања (инфраструктурном објекту, средству, људској активности, атмосферској појави) и њихово преношење кориснику. Огромне могућности носилаца обавештајне делатности да применом техничког метода дођу до релевантних података првенствено су у томе што прикривено али ”легално“, користе бројне и разноврсне изворе података о објекту обавештајног истраживања, чија је адекватна заштита тешко остварљива¹⁵⁵. То, пре свега, зато што су извори података техничког метода: све (статичко и покретно) што се налази на копну, мору и ваздушном простору објекта обавештајног истраживања, затим, свако техничко средство које емитује неку врсту енергије, свака порука (отворена и затворена/ заштићена) коју неко посредством неког техничког средства упућује некоме и најзад, због тога што сваки регистровани податак и информација, у реалном времену бива доступан кориснику (обавештајној служби).

Обавештајно снимање (Imagery Intelligence - IMINT) је један од садржаја техничког

¹⁵⁴ Waltz, *Op. Cit.*, фуснота 109, стр. 38-39.

¹⁵⁵ Опширније у: Бајагић Младен, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 176 – 241; Лук Хардинг, *Досије Сноуден – инсајдерска прича о најтраженијем бегунцу на свету*, Евро Giunti, Београд, 2014; *Марковић Слободан, Моћнији од ЦИА – електронска шпијунска у ери глобализације*, Институт за политичке студије, Београд, 2002.

метода, односно начин прикупљања података о објекту обавештајног истраживања (држава је референтни објекат интересовања) коришћењем најсавременијих система (сателита, извиђачких авиона, беспилотних летелица и дрона) за снимање и фотографисање Земљине површине, објеката, средстава и активности на њој из ваздушног (безваздушног) простора. Обавештајно снимање базирано је на примени даљинске детекције коришћењем сензора (видљиви/оптички, инфрацрвени, радарски и мултиспектрални) и обезбеђује прецизне и разноврсне фотографије и дигиталне снимке о инфраструктури, борбеним и комуникационим системима ”државе жртве“ у реалном времену. Обрадом прикупљених података, носилац обавештајног снимања (првенствено су то државе које користе сателите) има могућности да непрекидно прикупља обавештајне информације о свему што се налази на територији ”државе жртве“ и према потреби, искористи за планирање и предузимање појединих врста угрожавајућих делатности. Поуздана сазнања о могућностима обавештајног снимања (нпр., фотографија војника у рову, откривање локације моторног возила у шуми уколико је мотор у раду, осматрачког радара који претражује ваздушни простор итд.), јасно указују на могући обим и карактер угрожености ”државе жртве“ од овог обавештајног метода. Наиме, чак у случају да предузима најстрожије маскирне и друге заштитне мере, има умањене изгледе да прикрије локацију одређеног објекта, неког борбеног средства или система, посебно вежбовну или борбену активност.

Евидентну велику угроженост државе од примене метода обавештајног снимања, неизоставно треба посматрати у корелацији са паралелном и истовременом применом садржаја техничког метода познатијем као *прислушкивање (Signals Intelligence - SIGINT)*, који обухвата пресретање и декодирање саобраћаја средстава везе (радио-веза, сателитских, радарских и телефонских веза, земаљских и оптичких веза и других аудио и визуелних сигнала) ”државе жртве“. Обавештајна служба државе ради ефикасне примене методе прислушкивања успоставља систем прислушних станица (центара) размештених на својој територији и на територији држава савезника и партнера, посредством којих прислушкује телекомуникационе системе, политичке, финансијске, безбедносне и друге компоненте, укључујући и појединце ”државе жртве“. Анализом прикупљених обавештајних података израђују завршна обавештајна документа (процене, оцене, комплексне студије и студије случаја и др.), начелно у две сврхе: прво, ради унапређења обавештајно-оперативне делатности националног обавештајно-безбедносног система и друго, за подршку спољнополитичког одлучивања руководства матичне државе које,

између осталог, обухвата одлуке о предузимању необавештајних (субверзивних) делатности против ”државе жртве“.

Свака држава хегемон, под легендом јачања сопствене одбрамбене моћи, у суштини, ради аморалног и противзаконитог остваривања својих спољнополитичких претензија, придаје велики значај прикупљању обавештајних података методом прислушкивања. У том смислу, тежишно прислушкује државе ривале, противнике и непријатеље, али и државе партнере, савезнике и пријатеље и друге субјекте међународне владине и невладине организације, екстремистичке, организовано- криминалне, терористичке и сличне колективе и наравно, појединце. Несумњиво зато, посебно због сазнања да метод прислушкивања у великој мери угрожава приватност појединца, прислушкивање закупа велику пажњу јавности. Без обзира на респектабилне могућности обавештајне (прислушне) службе сваке државе хегемона, најпознатија таква организације је Агенција за националну безбедност (NSA)¹⁵⁶ САД. Бројна сазнања која легитимишу НСА у том контексту, посебно је разоткрио и оснажио њен бивши припадник (узбуњивач – инсајдер) Едвард Сноуден, чија казивања, сажето гласе: ”НСА може да прислушкује било кога - читав свет је под сталном присмотром“¹⁵⁷. Многи медији, посебно британски ”Гардијан“, поред осталог, објавили су да НСА прати стотине милиона власника мобилних телефона, уз помоћ аналитичког софтера ”Икс-кискор (X-Keyscore)“, контролише све електронске комуникације широм света, да је ”НСА одувек имала задатак да нађе иглу у пласту сена, али јој тек интернет и друге технологије омогућавају да претресе сваки пласт“ и сл.

Сноуденова јавна ”исповест“ открила је да НСА осим шпијунирања читавог света, противзаконито прислушкује грађане САД. Таква сазнања покренула су реакцију многих држава, и америчких грађана, међутим, све се завршило без званичног одговора Вашингтона¹⁵⁸. Тако, на пример, председница Бразила Дилма Русеф, на вест да је Вашингтон прислушкивао њу и председника Мексика Енрикеа Пењу Нијету, наложила је министру спољних послова да позове америчког амбасадора на разговор и упозорила да

¹⁵⁶ Агенција националне безбедности (National Security Agency - NSA) основана је 1952. године у покушају уједињења свих владиних средстава и људства ангажованог у разбијању и стварању шифара. Временом се развила и постала највећа организација у америчкој обавештајној заједници, двоструко бројнија од ЦИА и доминантна служба електронске шпијунаже у свету (Марковић, *Op.Cit.*, фусота 119, стр. 117.).

¹⁵⁷ Лук Хардинг, *Досије Сноуден – инсајдерска прича о најтраженијем бегунцу на свету*, Evro Giunti, Београд, 2014, стр. 5-307.

¹⁵⁸ Годину и по дана након што је узбуњивач Едвард Сноуден обелоданио да НСА масовно надгледа електронске комуникације у САД и иностранству, Сенат је блокирао расправу о реформи ове службе (Стевановић Јелена, ”НСА и даље без контроле“, *Политика*, 20. 11. 2014, стр. 2.).

”најновије откриће“ представља јасно кршење међународног права и повреду суверенитета и независности земаља Латинске Америке¹⁵⁹.

Обавештајна служба државе хегемона применом техничког метода има велике могућности да непрекидно сазнаје многе виталне тајне ”државе мете“, чијим коришћењем може да планира и предузима конкретне угрожавајуће делатности. Његов значај нарочито долази до изражаја у условима нестабилне међународне безбедности, у случају оружаног сукоба између државе хегемона и ”државе жртве“, посебно, ако је држава хегемон супериорнија у, на пример, области сателитског осматрања и извиђања. У том случају, веома су мале могућности ”државе мете“ да заштити саставе, средства, објекте и активности сопствене оружане силе од снимања из ваздушног простора, и последично, уништавајућа дејства по њима.

3.3.2. Угрожавање безбедности државе отвореним обавештајним делатностима

Истина о једној држави није смештена само у заштићеним тајним подацима и информацијама који се штите одговарајућим безбедносним мерама, него и у питањима, проблемима, појавама и личностима о којима извештавају штампани и електронски медији, стручни и научни часописи итд. Публиковани подаци и информације у таквим *отвореним изворима* садрже разноврсне чињенице које, између осталог, заокупљају пажњу обавештајних служби. Реч је о обавештајним подацима и информацијама чије је прикупљање дозвољено (легално) - тзв. ”легална“ шпијунажа, која представља допуну класичној шпијунажи (прикупљању поверљивих података и информација тајним методама рада и средствима) обавештајних служби. Разлика између класичне шпијунаже и ”легалне“ шпијунаже је само у начину односно методу прикупљања података. Будући да циљ обавештајне делатности у целини јесте да се о једној држави прикупи што више тачних података, јасно је зашто обавештајне службе користе отворене изворе за прикупљање обавештајних података. Несумњиво зато што имају могућност да без излагања ризику сазнају многе чињенице о објекту (држави) обавештајног истраживања, што није случај са ризичном шпијунажом. Пракса је показала да је прикупљање података о једној држави легалним методама (коришћењем отворених извора података) не само користан него и неопходан облик рада сваке обавештајне службе. Нека сазнања указују на значај ”легалне“ шпијунаже у контексту да је за многе државе и њихове

¹⁵⁹ Шуваковић Зорана, ”Бразил љут на САД“, *Политика*, Београд, 4. 9. 2013, стр. 3.

обавештајне службе довољно све оно што сазнају о појединим државама коришћењем легалних (отворених) извора информација. Многи примери из праксе указују на квалитет података објављених у јавним изворима, чијим сакупљањем и анализом, може да се сазна нечија строго чувана тајна¹⁶⁰. Таква могућност представља изазов за сваког заинтересованог индивидуалца, а посебно за обавештајну службу. Истовремено, треба да представља снажно упозорење свакој држави о великим могућностима ”легалне“ шпијунаже. На то указује одлука Владе Велике Британије из 1939. године о оснивању компаније *BBS Monitoring*, која јој је обезбеђивала информације из страних медија за потребе доношења одлука током Другог светског рата. И САД су следиле Британце¹⁶¹.

У вези са препознавањем резултата поменутих служби добијених ”легалном“ шпијунажом, поменимо констатацију: ”Током Другог светског рата и хладног рата.... процењује се да је око 80% вредних обавештајних података долазило из отворених извора... У новом окружењу информационо-комуникационих технологија, аналитичар се суочава са обиљем информација које се могу прибавити брзо и јефтино. Проблем више није како прибавити, већ шта радити са огромном количином доступних информација“¹⁶².

Оквир за установљавање угрожавања безбедности државе ”легалном“ шпијунажом (прикупљањем обавештајних података из отворених/јавних извора) претпоставља ваљан одговор на најмање два питања: *шта су отворени извори података, и како обавештајне службе прикупљају и користе обавештајне информације из отворених извора?*

У општем смислу, појам ”отворени извори података“ (*Open sources intelligence* - OSINT) подразумева све јавно доступне изворе података из којих, обавештајне службе, у

¹⁶⁰ ”У САД је једна вест изазвала страх и незадовољство највиших америчких војних и политичких кругова. Један јапански стручни часопис је објавио тачан опис (поред фотографија и скица конструкционог решења), податке и карактеристике најновијег америчког борбеног авиона, чији су подаци држани у САД у највећој тајности. Сматрало се да је са подацима упознат најужи круг људи у САД. Иако су Американци били запрепашћени открићем, смирило их је сазнање да објављивање података није дело издаје и деловања страних обавештајних служби у највишим америчким војним и научним круговима, него резултат ситног и стрпљивог рада особа у јапанском часопису, који су на основу појединачно објављених информација, фотографија и скица новог авиона у различитим америчким листовима и часописима успели да реконструишу и добију комплетну слику о новом америчком борбеном авиону“ (Лукић, *Op.Cit.*, фуснота 27, стр. 18.).

¹⁶¹ 1941. године основале су Службу за праћење информација страних медија (Foreign Broadcast Information Service - FIBS), која ја након рата постала део ЦИА. ”Та служба од 2005. године функционише под називом Open Source Center, а од 2015. године као Open Enterprise и припада Директорату за дигиталне иновације ЦИА“ Aftergood Steven, *Open Source Center become Open Source Enterprise*, Federation of American Scientists, 28.10.2015, <https://fas.org/publication/osc-ose/>, (приступ: 13.11.2022).

¹⁶² Burke Cody, *Freeing Knowledge, Telling Secrets: Open Source Intelligence and Development*, Centre for East-West Cultural and Economic Studies, Bond University - Australia, 2007, стр.11.

обавештајном циклусу могу да произведу обавештајне информације¹⁶³. Реч је о информацијама које су јавно доступне, односно било ко да је заинтересован, може их легално добити по захтеву, куповином, или посматрањем. У обавештајној теорији, отворени извори обавештајних информација углавном се сврставају у четири категорије:^{164 165} и др.

Развој Интернета и друштвених мрежа допринели су максималном повећању значаја отворених извора информација у обавештајне сврхе, како с аспекта прикупљања података, тако и у погледу анализе њиховог садржаја. На пример, може се претпоставити колико је значајна и несумњиво обавештајно корисна количина података из приватног и свакодневног живота грађана (појединаца) једне државе на профилима друштвених мрежа. Према том основу, у литератури је у оптицају је мишљење да информације из отворених извора чине готово 80% свих информација из људских извора. Међутим, да би из обиља података које обавештајне службе могу брзо прибавити из отворених извора неке могле бити искоришћене за угрожавање ”државе жртве“, неопходна је примена комплексне специјалне процесне ангажованости обавештајца. Дејвид Стил, који је истраживао значај отворених извора података за војну обавештајну службу САД и неке резултате истраживања саопштио јавности, сматра да прикупљање обавештајних података из отворених извора треба да се одвија кроз утврђен циклус који, мора почети узимањем у обзир четири питања (*откривање* – знати ко зна; *разоткривање* – знати шта је шта; *дестилација* – знати шта је ново; и *дисеминација* – знати ко је ко?) а реализује се кроз следеће фазе: ”1) дефинисање потреба, 2) практична тријажа извора и података, 3) сакупљање (нађи – бесплатно, набави – бесплатно, купи – јефтино, уради – скупо), 4) обрада и експлоатација, 5) анализа и производња, 6) безбедност (заштита

¹⁶³ Осим скраћенице OSINT, за ове информације се користе и термини: ”не-тајне и отворене информације, јавне информације, јавне обавештајне информације, неklasификоване/незаштићене информације, и беле информације“ Hamilton Bean, ”The DNI’s Open Source Center: An Organizational Communication Perspective“, u: *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Vol. 20, No. 2, 2007, стр. 241.

¹⁶⁴ ”1) широко доступни подаци и информације; 2) циљани комерцијални подаци; 3) појединачна стручна писана и друга дела и ’сива’ литература коју чине информације којима је слободан приступ ограничен и контролисан; и 4) академска литература ограниченог приступа“ Sands Amy, *Op.Cit.*, фуснота 120, стр.65.

¹⁶⁵ ”1) медијски извори: традиционални електронски и штампани медији; 2) тзв. сиви извори: научна истраживања, академски часописи... , информације с научних и стручних конференција, статистички подаци и базе података, истраживања јавног мњења; 3) комерцијални производи: специјализоване публикације..., комерцијални снимци, истраживања тржишта и базе података из приватног сектора; и 4) тзв. очевици: појединци на терену, углавном ангажовани у међународним организацијама или они који су се нашли на одређеном месту у датом тренутку (путници, новинари, мигранти, пословни људи)“ Gibson Stevyn, *Open Source Intelligence: A Contemporary Intelkligence Lifeline* (PhD Thesis), Granfield University, Granfield, UK, 2007, стр. 80.

процеса и података), и 7) уступање процена сазнања¹⁶⁶.

На основу консултованих чињеница евидентно је закључити да традиционална шпијунажа (агентурни метод) и данас, у садашњем глобализованом свету није изгубила значај. Међутим, захваљујући масовним, лако и брзо доступним подацима пласираним преко отворених извора и наравно, ”свемоћне“ информационо- комуникационе технологије, услови за њену примену су вишеструко повољнији. Сазнања о томе да обавештајне службе многих држава задовољавају сопствене обавештајне потребе коришћењем отворених извора, у довољној мери указује какву опасност по безбедност државе представља ”легална“ шпијунажа. Реч је о минимално ризичној, јефтиној, рационалној врсти шпијунаже, која, осим што доприноси квалитетном спољнополитичком одлучивању државе хегемона, истовремено представља снажан темељ за примену агентурног и техничког метода прикупљања обавештајних података. Тако, на пример, завршни обавештајни документ (обавештајна студија о ”држави жртви“) обавештајне службе државе хегемона, поред осталог, садржи посебан сепарат о познатим личностима (”ко је ко?“) у тој држава. Реч је о информацији која може представљати основу за примену агентурног или техничког метода. Имајући у виду могућност отворених извора података, јасно је да се применом обавештајног циклуса може саставити поуздан одговор на поменуто питање. С тим у вези, посебно је важно узети у обзир могућност да многа од тих лица (тачније сва), користе најмање једно телекомуникационо средство (нпр., мобилни ”паметни“ телефон) и да често неопрезно, ”хране“ радознале дискретним подацима о себи (таква могућност у прошлости није била евидентна). Такође, уколико обавештајна служба има потребу да истражи став јавног мњења о неком питању или проблему у ”држави жртви“, то може прилично поуздано да установи једним од следећих начина: анализом садржаја свих података објављених у отвореним изворима; преузимањем резултата истраживања о том питању објављеним у научном часопису; анализом података о том питању разматраним од стране законодавне и извршне власти објављеном у медијима; легендираним наручивањем израде ”научне” студије о том питању итд.

На крају, у вези са угрожавањем безбедности виталних националних вредности државе ”легалном“ шпијунажом важно је узети у обзир следећу релацију: ако релевантна сазнања указују на то да је у структури обавештајне службе државе хегемона задејствована посебна организацијска јединица намењена за прикупљање обавештајних

¹⁶⁶ Steele, *Op.Cit.*, фуснота 122,стр.139.

информација из отворених извора о ”држави жртви“, која извршава наменске задатке на начин који није познат јавности, дакле, ни држави коју угрожава а насупротив томе, не постоје релевантна сазнања о томе да обавештајна или контраобавештајна служба ”државе жртве“ има задејствовану посебну организацију јединицу намењену да установљава које тајне о матичној држави су саопштене јавности посредством отворених извора (или постоји на нивоу изузетка), јасно је ко је у наведеном релационом односу супериорнији.

4. СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ ОД ОБАВЕШТАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ

4.1. Појам и суштина система националне безбедности државе

Физички опстанак и стабилан духовни развој човека појединца, неизоставно подразумева повољан безбедносни амбијент. Таква (безбедносна) потреба је у још већој мери својствена сваком интересном људском колективитету (друштвеној групи, заједници) чији је члан, а највећу пажњу заокупља политичко-територијалној друштвеној заједници - *држави*. Тиме постаје јасно зашто се реч "безбедност" често употребљава самостално, без атрибута, али и као синтагма, попут: индивидуална (појединачна) безбедност, људска безбедност, друштвена безбедност, национална безбедност, међународна безбедност, колективна безбедност, регионална безбедност, корпорацијска безбедност, јавна безбедност, унутрашња безбедност, спољна безбедност итд. Наведени скуп појмова безбедности указује, с једне стране, на вишезначност појма безбедности, и са друге стране, на могуће различите класификације безбедности. За исправно дешифровање оба аспекта треба имати у виду релациони однос: *објекат безбедности (шта се штити?) – носилац угрожавања, субјекат опасности (ко, зашто и како угрожава објекат безбедности?) - субјекат безбедности (ко, зашто и како штити објекат безбедности?)*. Заокупљени чињеницом да не постоји општеприхваћена дефиниција основног појма – *безбедност*, професори Милан Мијалковски и Ивица Ђорђевић у циљу његовог прецизнијег одређења, истичу значај међузависности појмова *безбедност* и *опасност*, као појмова са вишеструким значењем и сматрају да се до њиховог прецизног одређења може доћи одговорима на следећа питања:

-Шта се обезбеђује, брани или чува? (вредности – *објекат безбедности*);

-Ко (зашто и како) штити/брани објекат безбедности? (човек као физичко лице, појединац или као члан заједнице, односно *субјекат безбедности*).

-Од кога се (или од чега) штити објекат безбедности? (од некога или нечега што угрожава или може да угрози његову безбедност – *субјекта опасности* или *извора опасности*)¹⁶⁷.

Наведене чињенице, између осталог, претпостављају различите класификације безбедности. Основано је да централни (одређујући, кључни) критеријум класификације

¹⁶⁷ Мијалковски Милан, Ивица Ђорђевић, "Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности", *Војно дело*, Пролеће 2010, Министарство одбране Републике Србије, 2010, стр. 284.

буде према објекту безбедности (вредности појединца – индивидуалној, вредности друштва - друштвеној, вредности државе - националној, вредности међународне заједнице - међународној и вредности удружених приватника

- корпоративној), а посебни критеријуми буду: према простору (унутрашња и спољна безбедност), према преовладавајућој делатности остваривања (војна, цивилна, обавештајна, информацијска, контраобавештајна, јавна, полицијска... безбедност), према времену остваривања (превентивна и репресивна) итд.

Без обзира на врсту безбедности, у етимолошком смислу појам безбедност¹⁶⁸ углавном подразумева ”одсуство опасности“, односно: ”бити безбедан, у духу српског језика, значи, пре свега, бити без невоља, без недаћа и брига разних врста или несрећа, страдања и разноразних зала“¹⁶⁹.

Упоређењем констатованог одређења и аналитичког прегледа садржаја административних, академских и енциклопедијских одређења безбедности¹⁷⁰ може се закључити да се безбедност најчешће схвата као стање објекта безбедности, које успоставља и одржава субјекат безбедности. Он то чини тако што отклања (одвраћа, спречава и сузбија) све што нарушава и ремети стање безбедности штићених вредности, са циљем да обезбеди сопствени опстанак и стабилан развој. Стога је, суштина безбедности стање заштићености објекта безбедности. Достицање и одржавање одређеног стандарда безбедног стања објекта безбедности подразумева организованост субјекта безбедности за предузимање одговарајућих делатности.

Заправо, препознаје функцију¹⁷¹ безбедности као нераздвојног атрибута субјекта безбедности, без обзира на његов друштвено-правни статус. Реч функција¹⁷² се

¹⁶⁸ ”Безбедност је општи појам који је у српском језику изведен из две старословенске речи без и беда, што у преводу значи – без невоље“ (Стојковић Биљана, ”Промене у теоријском приступу безбедности”, *Војно дело*, бр. 1, 2006, стр. 66, 81.)

¹⁶⁹ Безбедност је, онда, пре свега, ознака за стање у којем се неко или нешто налази, које карактерише одсуство невоља, брига, несрећа, страдања и других зала, односно опасности по опстанак и друге вредности. Илић Предраг, ”Семантичко -лексикографски аспекти појма безбедности“, *Војно дело*, Јесен 2011, Министарство одбране Републике Србије, 2011, стр. 86.

¹⁷⁰ Анализирано је око тридесетак дефиниција појма безбедности у домаћим и страним изворима.

¹⁷¹ Реч функција потиче из латинског језика (functio - вршење; извршење службе) и означава: рад, радњу, позив, службу, службовање, вршење неке дужности; дужност, задатак... (Вујаклија, *Op.Cit.*, фуснота 110, стр. 984.).

¹⁷² ”Реч функција користимо и у свакодневном животу па тако кажемо да је функција мајке у једној породици незамењива, ..., функција је одређени положај који се у фирми или институцији добија на конкурс, ... функција се добија и у политичкој партији па тако кажемо да неко је функционер одређене странке јер је рецимо – њен председник“ (<https://velikirecnik.com/2017/01/30/funkcija/>, (приступ 26. 1.

употребљава у разним сферама људске делатности. С аспекта овог рада, нашу пажњу заокупља употреба појма *функција* као атрибута референтног објекта и субјекта безбедности међународне заједнице - је *државе*. Дефиниција појма безбедности у контексту корелативне троделне целине ”као стање, организација и функција безбедности државе“¹⁷³ одражава суштину националне безбедности државе. Наиме, *безбедност као стање* представља заштићеност националних вредности од свих облика угрожавања, *безбедност као организација* подразумева одговарајуће организационе форме државних и друштвених органа и организација и наравно, њихове надлежности и овлашћења, и *безбедност као функција* одражава ангажованост (чињење) државних и друштвених субјеката ради успостављања и одржавања стања безбедности националних вредности/државе. Безбедност као функција и организација субјекта безбедности је оличена у систему безбедности, односно националном систему безбедности државе.

Важне карактеристике сваке организације представљају дефинисани циљеви сопственог опстанка и развоја, које постиже задејствованим макро-организационим системом¹⁷⁴ и неопходним бројем система нижег нивоа. Будући да опстанак одређене организације зависи од тога колико је безбедна, а сопствено безбедносно стање може остварити и одржавати непрекидном одбрамбеном ангажованошћу¹⁷⁵, сазнања из те сфере указују да *држава* као референтна друштвена организација успоставља посебан подсистем (*национални систем безбедности*), који представља само један од више подсистема (политички, економски, финансијски, социјални, образовни...) *националног макросистема*. Реч је о сложеним организационим, динамичким и хијерархијским системима, чији су међусобни односи и релације нормативно регулисани а практично се проверавају у процесу остваривања конкретних циљева, сагласних националном (стратешком) циљу.

За препознавање структуре и суштине националног система безбедности, неопходно је имати на уму ”свеприсутност” безбедности у сваком сегменту друштва и државе. Према том основу, национални систем безбедности у ширем смислу, обухвата све ресурсе државе, непосредно или посредно ангажованим на заштити националних вредности и интереса¹⁷⁶. Садржај преовлађујућег броја дефиниција појма ”национални систем

2023)

¹⁷³ Ђорђевић, *Op. Cit.*, фуснота 29, стр. 56.

¹⁷⁴ ”Систем је целина (концептуална или физичка) која се састоји од међусобно зависних делова“ (Стојиљковић Милован, *Операционална истраживања*, Војноиздавачки завод, Београд, 1988, стр. 23).

¹⁷⁵ ”Функција безбедности и организација безбедности чине систем безбедности“ (Ковачевић Сретен, *Основи система друштвене самозаштите*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1980, стр. 14.).

¹⁷⁶ У ужем смислу, то су само делови ових ресурса који су специјализовани и професионално, легално и

безбедности“ углавном је подударан наведеном одређењу^{177 178 179} и др.

Разматрајући консултована одређења, може се извести констатација да је *национални систем безбедности неопходан производ државе, дефинисан циљем (стратегички), структуром (управљачка и оперативна компонента) и функцијама (превентивна и репресивна), намењен да обезбеди (успостави и одржава) оптимално стање остваривања националних вредности.*

4.2. Сврха и начин остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе

Полазиште за препознавање сврхе (циља) националног система безбедности јесте значај виталних националних вредности државе који изражавају синтезу хтења различитих друштвених и државних субјеката (грађана/становништва), односно легитимишу животне потребе нације, народа, државе и друштва. То значи да сваки облик њиховог угрожавања (омаловажавања, урушавања или уништења) представља угрожавање самог бића државе. Зато, сврха (основна намена) националног система безбедности јесте да ефикасно брани виталне националне вредности од угрожавајућих делатности ма од кога и ма од куда буду испољене. Успешним остваривањем тог циља, национални систем безбедности у највећој могућој мери доприноси опстанку и стабилном (одрживом) развоју матичне државе.

Реализација поменутог циља захтева адекватну структуру националног система безбедности, квалитетну нормативу (надлежности и овлашћења) за самостално и усклађено ангажовање његових структурних елемената (органа, снага, микросистема) и наравно, њихову мотивисаност, опремљеност и оспособљеност за безбедносно деловање у редовним (свакодневним) и ванредним (конфликтним: кризним или ратним) условима ради оптималне заштите државе. У складу са поменутиим захтевима, политика

легитимно, директно или индиректно, реализују функцију националне безбедности. Мијалковић, *Op. Cit.*, фуснота 77, стр. 271.

¹⁷⁷ Скуп активности који обухвата пет подручја деловања државе: војно, политичко, економско, социјално и еколошко подручје. Vuzan Barry, *People, States and Fear*, Harvester/Wheatsheaf, 1991, стр. 14.

¹⁷⁸ Скуп функционално повезаних државних органа, органа локалне самоуправе и других организација, који, делујући у складу са правним поретком државе, теже да изграде и заштите унутрашњу и спољњу безбедност државе, друштва и грађана. Драгишић Зоран, *Систем националне безбедности Републике Србије*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2011, стр. 17.

¹⁷⁹ Нормативно, структурно и функционално уређена целина елемената чијом се делатношћу се остварује заштита националних интереса Републике Србије. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 88/2009.

националне безбедности државе обезбеђује јој да посредством националног система безбедности показује сопствену националну моћ унутар својих граница и према спољном окружењу. Условна подела суверене власти на законодавну, извршну и судску власт на својеврстан начин одређује структуру националног система безбедности. Наиме, реч је о критеријуму основне државне делатности, која се може операционализовати до тактичког нивоа, будући да свака врста власти реализује основну (општу) и безбедносну делатност. Према овом критеријуму, структуру националног система безбедности чине три подсистема: законодавни, извршни и судски, између којих не постоји чврст хијерархијски однос – чињеница је која потенцира одговор на питање: како национални систем безбедности остварује заштиту виталних националних вредности од угрожавајућих делатности?

У сажетом смислу речено, национални систем безбедности остварује функцију и наменски циљ уобичајеном процедуром: *законодавни подсистем* прописује надлежности и овлашћења извршном и судском подсистему у вези са начинима заштите виталних националних вредности од угрожавајућих делатности и наравно, надзире поштовање принципа законитости у процесу њиховог ангажовања; *извршни подсистем* спроводи законе тако што открива противзаконито (штетно) деловање (кривична дела) на уштрб националних вредности, прибавља доказе о врстама делатности и њеним носиоцима (појединцима и/или групама) и покреће поступке за њихово санкционисање; *судски подсистем*, у сарадњи са извршним подсистемом примењује закон, односно изриче казне актерима који су прекршили закон.

Не занемарујући значај законодавног и судског подсистема, основано је тврдити да *извршни подсистем* националног система безбедности има централну улогу у заштити виталних националних вредности од угрожавајућих делатности. Реч је о подсистему (пракси) кога карактерише хијерархијски однос¹⁸⁰ између његових међузависних делова (субјеката, снага и органа), укључујући субординацију. Условно, чине га два дела: управљачко-надзорни (руководећи) и оперативни (извршни)¹⁸¹, а према неким ауторима, структурисан је у нивое: “концепције безбедности (безбедносна стратегија и политика), безбедносне структуре (носиоци, субјекти и снаге безбедности), безбедносно

¹⁸⁰ Хијерархија подразумева укупност положаја целина у једном организационом систему распоређених по начелу подређености нижих вишима. Хијерархијском структуром се установљава ко је коме потчињен.

¹⁸¹ Мијалковски Милан, *Национални систем безбедности*, Пи-прес, Пирот, 2013, стр. 98.

самоорганизовање цивилног друштва и међународна сарадња у сфери безбедности“¹⁸².

Управљачки елемент подсистема националног система безбедности обухвата највише органе извршне власти (председника државе, председника владе, владу и друге ауторитете), који су чланови посебног тела, углавном познатог под називом Савет за националну безбедност. Реч је о највишем менаџменту државе, који руководи националним системом безбедности, под надзором законодавног подсистема (парламента).

Оперативни (извршни) део подсистема националне безбедности чине органи и снаге надлежни и овлашћени да непосредно штите виталне националне вредности од угрожавајућих делатности. Њихова ангажованост терминолошки се означава функцијама, којих може бити две или више¹⁸³, док неки аутори разликују опште и посебне функције система националне безбедности, при чему посебне функције именују као делатности¹⁸⁴ итд. Наравно, споредан је укупан број функција (делатности), али је, веома важно узети у обзир *општу функцију* националног система безбедности која подразумева његову ангажованост на *заштити државе као објекта безбедности* – заштити уставног поретка и заштити унутрашњег правног поретка. Остваривање опште функције представља обједињење резултата ангажованости свих врста снага (структурних елемената) националног система безбедности, односно синтетизован учинак *посебних функција*. Реч је о томе да сваки елемент националног система безбедности реализује једну посебну функцију (нпр., оружане снаге реализују одбрамбену функцију). Према том критеријуму, као неизоставне посебне функције националног система безбедности ради заштите генерички различитих објеката безбедности (националних вредности) јесу: *обавештајна функција* (обезбеђује државу од спољног стратегијског изненађења); *контраобавештајна функција* (обезбеђује државу од унутрашњег стратегијског изненађења); *информацијско-пропагандна функција* (штити

¹⁸² Таталовић Синиша, *Национална и међународна сигурност*, Политичка култура, Загреб, 2006, стр. 151.

¹⁸³ 1) функција достизања, развоја и унапређења безбедности друштвених и државних вредности и интереса, и 2) функција контроле безбедносних изазова, ризика и претњи. Мијалковић, *Op. Cit.*, фуснота 77, стр. 279.

¹⁸⁴ ”Под посебним функцијама система националне безбедности подразумевају се: 1) прикупљање, обрада и пласирање информација у свим сферама унутрашње и спољне безбедности за потребе владе; 2) одбрана државе од свих облика спољног и унутрашњег оружаног и неоружаног угрожавања и угрожености; 3) обезбеђење јавног реда и мира и безбедности друмског, ваздушног и речног (поморског) саобраћаја; 4) осигурање безбедности и пуне контроле граница; 5) обезбеђење безбедности и сигурности људи, имовине и пословања; 6) заштиту људских права и слобода, укључујући и мањинска права, и 7) учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету“. (Даниловић Неђо и др., *Савремени системи безбедности*, Научна књига, Београд, 2016, стр. 36.

националне вредности од субверзивне пропаганде); *одбрамбена функција* (брани националне вредности од спољних оружаних облика угрожавања); *јавна безбедносна функција* (штити личну и имовинску сигурност грађана, сузбија криминал, корупцију, екстремизам...) и *контролна функција* (штити национални систем безбедности од злоупотреба).

Реализација посебних функција указује да национални систем безбедности штити виталне националне вредности од свих облика угрожавања (угрожавајућих делатности), без обзира на : (1) то одакле се испољавају или се могу испољити (споља и изнутра), (2) начин испољавања (насилни/оружани и "ненасилни"/ неоружани и (3) ниво препознатљивости (јавни/отворени и тајни/прикривени). Надлежности и овлашћења свих снага националног система безбедности у вези са реализацијом одређене функције одражавају његову целокупну ангажованост у заштити националних вредности. Заправо, надлежности и овлашћења осликавају усклађену превентивну и репресивну ангажованост свих елемената националног система безбедности. Наведени сажети приказ омогућује да се препозна модел остваривања заштите државе од угрожавајућих делатности.

4.3. Теоријско одређење појма контраобавештајне делатности

Оквир, односно прихватљив методолошки приступ за правилно теоријско одређење појма *контраобавештајна делатност* јесте узимање у обзир чињенице да контраобавештајна делатност представља *део и крајњу сврху обавештајне делатности*, која се означава термином *контраобавештајна заштита*. Наиме, функција националне обавештајне делатности (обавештајне и безбедносне службе су њени кључни носиоци) државе јесте правовремено стицање (обезбеђивање) тачних (позданих, проверених) података и информација о објекту обавештајног истраживања (противник, непријатељ...) и његово онемогућавање. Заправо, контраобавештајна заштита виталних националних вредности државе представља кључни покретач националне обавештајне делатности ради обезбеђивања државе од стратегијског (неоружаног и/или оружаног) изненађења, без обзира на његове носиоце (спољашне и/или унутрашње). У том сложеном и у великој мери неизвесном процесу, способност (мотивисаност, ефикасност и ефективност) носилаца обавештајне делатности у прикупљању обавештајних података о објектима обавештајног истраживања (сазнавање његових виталних тајни), независно од тога где се налазе, јесте важан предуслов за предузимање одговарајућих општих и

посебних безбедносних и контраобавештајних, и других мера безбедности, првенствено с циљем заштите виталних тајни матичне државе од непозваних ("радозналих") субјеката (носилаца угрожавања).

Национална држава нормативно регулише поменути сложен друштвени (контраобавештајни) процес. Законима и одговарајућим подзаконским актима (правилницима, упутствима, инструкцијама, наредбама и сл.) прописује начин реализације контраобавештајне делатности (примену надлежности и овлашћења у пракси) ради оптималне заштите виталних националних вредности. Међутим, без обзира на обим и квалитет нормативне регулативе, она сама по себи није довољна да обезбеди свестрано и успешно ангажовање носилаца контраобавештајне заштите, и самим тим, ефикасну заштиту виталних националних вредности. Релевантна сазнања с тим у вези указују да је оптималност *нормативе* могуће постићи тек уз квалитетну *теоријску "подршку"*, која је, условно дводелна, и укључује: (1) персоналну идентификацију носилаца тајних угрожавајућих делатности и дешифровање стратегије која се примењује (теоријски опис и

објашњење угрожавајућих делатности) ради проузроковања штетних промена на виталним националним вредностима државе и, (2) поседовање стратегије и тактике (теоријски опис и објашњење оптималних начина безбедносног ангажовања) сваког структурног елемента националног система безбедности ради ефикасне заштите првенствено од тајних угрожавајућих делатности. Реч је о *контраобавештајној теорији* (целовитог објашњења о групи тајних угрожавајућих делатности и заштитних делатности које инкорпорира у свој рад, уз систематичан опис настанка и промена), којој су својствене две основне одреднице: (1) за разлику од контраобавештајне (оперативне) праксе представља знање, односно скуп резултата процеса мишљења, и, (2) за разлику од обичног, здраворазумског знања, представља контраобавештајно знање које је систематизовано, до кога се долази применом методолошких инструмената.

Поменуте чињенице указују на вишеструку важност потребе квалитетне контраобавештајне теорије ради ефикасног остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе. Наиме, контраобавештајна теорија помаже ”аматерским“ (свим припадницима националног система безбедности) и професионалним (контраобавештајне и безбедносне службе) носиоцима контраобавештајне заштите да проучавањем и анализом контраобавештајне теорије схвате (прозру) доктрину, стратегију и тактику носилаца тајних и подмуклих угрожавајућих делатности усмерених против матичне државе. Наоружани таквим сазнањима, они стичу способност да боље осмисле, проводе и унапређују сопствену превентивно-репресивну контраобавештајну ангажованост, односно да оптимално успешно контраобавештајно штите матичну државу. Контраобавештајна теорија препоручује структурним елементима националног система безбедности рационалан приступ сваком носиоцу угрожавајућих делатности, приоритетно и првенствено у трагању за откривањем његових слабости. Сазнања о ”слабим карикама у ланцу“, умешно користе да га предупреду, заварају (дезинформишу) и онемогуће да повреди или оштети конкретну националну вредност државе. Најзад, сврха контраобавештајне теорије јесте да допринесе успешном предвиђању понашања носилаца тајних угрожавајућих делатности усмерених ка урушавању безбедности матичне државе.

Констатовано значење контраобавештајне теорије, између осталог, указује да је треба

посматрати у *ширем* и у *ужем* смислу. У првом случају, реч је о *општој контраобавештајној теорији* за потребе ширег круга корисника (свих државних и друштвених субјеката), приоритетно за потребе доносилаца одлука свих нивоа (стратегички, оперативни, тактички) националног система безбедности државе. У другом случају, реч је о *посебној (интерној) контраобавештајној теорији*, искључиво намењеној посебној врсти снага (контраобавештајне, безбедносне и обавештајне службе) националног система безбедности, тежишно задуженим за сузбијање шпијунаже, односно за заштиту националних вредности од шпијунско- субверзивних делатности.

Општа контраобавештајна теорија представља систем научних теоријских ставова, начела и принципа о неопходној заштити виталних националних вредности од носилаца свих врста обавештајне делатности. Њен вишеструки значај огледа се, најпре, у правременом упозоравању менаџмента свих нивоа државе на реалну опасност по безбедност националних вредности од лукаве (тешко препознатљиве) обавештајне делатности спољних и унутрашњих носилаца, затим, у унапређењу процеса државног и друштвеног одлучивања, надаље, у унапређењу образовно- васпитног система и коначно, у оснаживању безбедносне културе свих грађана.

Општа контраобавештајна теорија представља један од бројних садржаја теоријских докумената из области националне безбедности (доктрина, стратегија, инструкција, упутстава, планова...). Сачињава је комплекс испреплетаних ставова о *угрожавању и заштити безбедности* матичне државе. *Први* скуп ставова односи се на носиоце обавештајних делатности, њихове циљеве и стратегије усмерене ка виталним националним вредностима ради проузроковања штетних последица. Пре свега, третира (описује и објашњава) облике, методе и радње које примењују стране обавештајне службе с циљем да дођу у посед виталних тајни државе и упозорава на могуће штетне последице по националну безбедност, која може настати коришћењем сазнатих тајни. Обавештајни продор (инфилтрација) у државним и друштвеним структурама се истиче као најопаснији облик угрожавања безбедности матичне државе, независно од њеног персоналног носиоца (страна обавештајна служба, екстремистички, терористички, организовано-криминални и други колективитет). *Други* скуп ставова истиче чињеничну потребу оптимално успешног супротстављања носиоцима обавештајне делатности. У ствари, препоручује појединцу, органу, институцији и сваком другом државном и друштвеном субјекту ефикасно безбедносно поступање ради заштите националних вредности од неопипљиве обавештајне агресије. Тежишно се има у виду чување свих врста

тајни од ”радозналих“ непозваних лица. Усвојеност овог скупа ставова опште контраобавештајне теорије од стране корисника (јасно објашњена и усвојена потреба заштите државе од обавештајне делатности уз способност и оспособљеност да то чине) представља најширу и најјачу заштиту државе од обавештајних делатности.

Интерна контраобавештајна теорија јесте систем научних знања и погледа, искључиво намењених и доступних припадницима и организацијским саставима контраобавештајних служби задуженим (надлежним и овлашћеним) за контраобавештајну заштиту виталних националних вредности, односно заштиту матичне државе. Констатовано, поред осталог, потврђује и теоријско одређење (дефиниција) појма контраобавештајне заштите: ”контраобавештајна заштита је специфичан вид заштите државе, њених организација, институција и грађана од обавештајне и друге тајне противуставне делатности страних обавештајних служби и других страних организација и институција, терористичких организација и група у земљи и иностранству и носилаца организованог криминала“¹⁸⁵. Остваривање примарног циља (онемогућити приступ носиоцима обавештајне и друге тајне противуставне делатности жељеним информацијама, тајним и осетљивим подацима) и других циљева (заштите свих врста тајни државе, контрашпијунаже, контраобавештајног дезинформисања, контраобавештајног продора у структуре објекта истраживања и контраобавештајне заштите личности, објеката и активности) контраобавештајне заштите подразумева примену комплекса контраобавештајних делатности од стране њених носилаца.

Размотрене чињенице представљају добру основу за дефинисање појма ”контраобавештајна делатност“. У том контексту, с једне стране, неопходно је узети у обзир да је контраобавештајна делатност специфична друштвено- политичка и државна активност, и са друге стране, да је процес њене реализације (прикупљање, анализа и процена обавештајних података и информација) познат као контраобавештајни циклус, чији завршни производ (систематизована и обједињена обавештајна сазнања) доприноси квалитетном одлучивању руководства државе у вези са остваривањем националне безбедности.

Контраобавештајни (”сирови”) податак (текстуални, звучни, сликовни или бројчани, електронски запис, индивидуална опажања, научна опажања) о угрожавајућој делатности или њеног носиоца је први и најнижи ниво контраобавештајног знања.

¹⁸⁵ Стојановић Милан, *Савремени тероризам и одбрана Републике Србије*, Војнобезбедносна агенција Министарства одбране Републике Србије, Београд, 2007, стр. 210.

Контраобавештајна информација је други ниво контраобавештајног знања и означава групу (обједињен скуп) података о угрожавајућој делатности или њеном носиоцу. Добијена је проучавањем (сортирањем, разврставањем и повезивањем) података, ради њихове даље анализе. Из више разлога, неопходно је контраобавештајну информацију разликовати од општег појма информације у свакодневној употреби, а помињемо кључне: 1) израђују се углавном коришћењем података прикупљених на тајан начин; 2) безбедност националних вредности, у крајњем, национална безбедност државе може зависити од начина на који највиши менаџмент државе контраобавештајне информације користи; 3) информације о субјекту (појединцу, друштвеној групи, организацији), непријатељу или потенцијалном непријатељу, осим у изнимним случајевима, се не објављују и 4) људска права и слободе појединца и колективитета чији је члан могу бити угрожена злоупотребом контраобавештајних информација.

Контраобавештајно знање или предвиђање највиши је сазнајни ниво контраобавештајне делатности јер омогућује утврђивање понашања носилаца тајних угрожавајућих делатности у односу на националне вредности државе у блиској и/или даљој будућности. Контраобавештајно знање је коначан производ, који настаје на основу обрађених (процењених, анализираних и објашњених) података и информација функционисањем контраобавештајног циклуса¹⁸⁶. Контраобавештајно знање потврђује одређење контраобавештајне делатности, као јединства више међусобно повезаних фаза (опажање контраобавештајног проблема, дефинисање потреба и захтева, прикупљање, процењивање и анализа обавештајних података и информација, израда завршних докумената, уступање контраобавештајних сазнања корисницима), чијом реализацијом се остварује жељена (неопходна) контраобавештајна заштита националних вредности. Реч је о *контраобавештајној теорији* - теоријски уобличеном контраобавештајно-оперативном знању (систематизованим ставовима), с једне стране - о одређеном контраобавештајном проблему и/или о групи проблема који утичу (проузрокују штету на вредностима која се штите) или може да нашкоди заштићеној вредности¹⁸⁷, и са друге стране - о начину ангажовања или поступања контраобавештајног субјекта ради оптималне заштите угрожене (тајно нападнуте) или потенцијално угрожене

¹⁸⁶ Контраобавештајни циклус се условно састоји из пет фаза: усмеравајуће-надзорна, планско-организациона, извршна или производна, аналитичко-проценска и информативнопрезентациона (Мијалковски, *Op.Cit.*, фуснота 21, стр. 166-170).

¹⁸⁷ На пример, опис и објашњење начина регрутовања агентуре страних обавештајних служби у сектору одбране матичне државе.

националне вредности¹⁸⁸. Преовлађујући број дефиниција појма *контраобавештајна делатност* садржи поменуте компоненте у функцији остваривања контраобавештајне заштите (Прилог: Табела 3).

Аналитичким прегледом садржаја консултованог узорка дефиниција појма контраобавештајне делатности препознајемо начин и сврху функционисања контраобавештајног циклуса: успешна контраобавештајна заштита националних вредности државе од обавештајне и других тајних угрожавајућих делатности. Кључне одреднице поменутог вишефазног процеса су: хијерархијски стратегијски- тактички ниво и усклађена офанзивно-дефанзивна превентивно-репресивна ангажованост носилаца контраобавештајне делатности ради остваривања контраобавештајне заштите.

Контраобавештајна делатност представља веома значајан део свеукупне моћи националног безбедносно-обавештајног система у сузбијању тајних обавештајних и других необавештајних делатности усмерених ка националним вредностима. Њен значај условно се може посматрати на стратегијском и тактичком нивоу.

Стратегијски ниво контраобавештајне делатности карактерише систем научних ставова и погледа у вези са постављањем захтева националној контраобавештајној компоненти од стране руководства државе и надзирање ефикасности и законитости њеног рада у процесу заштите националних вредности од обавештајне и других тајних и противуставних делатности (усмеравајуће- надзорна и планско-организациона фаза контраобавештајног циклуса). Овај ниво (контраобавештајна теорија уобличена у документ познат као контраобавештајна стратегија), такође садржи поуздана сазнања о неопходном проицљивом, ефикасном и ефективном ангажовању националне контраобавештајне компоненте ради остваривања адекватне контраобавештајне заштите. У сажетом смислу речено, садржи опште и посебне упутствено-сугестивне ставове намењене контраобавештајним службама, првенствено за територију матичне државе, како да: откривају обавештајне делатности усмерених ка националним вредностима, идентификују њихове носиоце, документују противзаконито деловање (кривична дела) и најзад, да их онемогућавају - самостално (предузимањем контраобавештајно- оперативних мера) или у сарадњи са правосудним органима. Информативно- презентациона фаза контраобавештајног циклуса представља својеврсну контролу о доприносу контраобавештајне стратегије у погледу ефикасности ангажовања

¹⁸⁸ На пример, опис и објашњење ангажовања контраобавештајне групе у надзору и онемогућавању терористичке групе да нападне одабрани циљ.

контраобавештајне компоненте националне безбедности. Наиме, ова фаза теоријски описује и објашњава како се завршна контраобавештајна документа чине доступним корисницима и како их корисници употребљавају за унапређење контраобавештајне заштите.

Тактички ниво контраобавештајне делатности обухвата примену одређених посебних (тајних) метода и средстава рада контраобавештајне компоненте, односно контраобавештајно-оперативне ангажованости припадника, тимова, група, центара и сл. ради откривања, надзирања, документовања и онеспособљавања носилаца обавештајних и необавештајних делатности матичне државе (извршна или производна фаза контраобавештајног циклуса). Контраобавештајна теорија овог нивоа описује и објашњава суштину сваке оперативне методе и самим тим унапређује ефикасност ангажовања свих припадника контраобавештајне компоненте.

Јединствену контраобавештајну делатност карактеришу две посебне целине: офанзивна и дефанзивна¹⁸⁹, чијом усклађеном применом контраобавештајна компонента остварује ефикасну контраобавештајну заштиту државе, пре свега, превентивну заштиту. *Офанзивна контраобавештајна делатност* обухвата оперативне продоре у структуре носилаца угрожавајућих делатности, сазнавање њихових виталних тајни (намера и планова), дезинформисање и неутралисање укупних непријатељских обавештајних и необавештајних потенцијала. Остварује се применом свих обавештајно-оперативних метода и високософистицираних техничких средстава. Традиционални инфилтрациони (агентурни) метод и данас представља најизазовнији и најпрофитабилнији модел рада. *Дефанзивна контраобавештајна делатност* првенствено и приоритетно обухвата откривање и пресецање продора носилаца обавештајне и необавештајних делатности у државним и друштвеним структурама матичне државе. У том контексту, такође, тежи да оснажи опрезност и отпорност грађана у супротстављању тешко препознатљивој обавештајној агресији против матичне државе.

Целокупан (стратегијски и тактички, офанзивни и дефанзивни) садржај контраобавештајне теорије препознаје основне задатке (функције¹⁹⁰) носилаца

¹⁸⁹ Бајагић, *Op.Cit.* фуснота 17, стр. 82-83.

¹⁹⁰ ”Основне функције контраобавештајне активности су: 1) заштита поверљивих информација од неовлашћеног откривања; 2) прикупљање информација о страним обавештајним службама у циљу њиховог спречавања да дођу у посед тајних/штићених података; 3) прикупљање информација о непријатељским или потенцијално непријатељским групама или обавештајним службама које помажу стране државе како би се спречило ометање или угрожавање сопствених операција преко пенетрације, дезинформација, или других средстава; 4) откривање и регрутовање страних обавештајних агената у

контраобавештајне делатности, чијом реализацијом остварују ефикасну контраобавештајну заштиту. Такође, одражава и наглашава значај превентивне контраобавештајне делатности (функције), чија ефикасност смањује потребу за применом репресивне контраобавештајне делатности (функције). Иако је различит укупан број задатака чијом реализацијом се остварује контраобавештајна делатност, сведе се на : 1) заштиту сопствених тајни, откривање и онеспособљавање продора (позиција) носилаца обавештајне и необавештајних делатности у сопственим структурама, познату као контрашпијунажа, 2) контраобавештајни продор у структуре носилаца обавештајне и необавештајних делатности ради имобилисања његових могућности, 3) контраобавештајну заштиту личности и објеката и 4) контраобавештајно дезинформисање. Контраобавештајна теорија описује и објашњава све појединости у вези са сваким од наведених задатака, које перманентно обогаћује искуствима из оперативне праксе.

4.4. Систем контраобавештајне заштите

4.4.1. Препознавање значаја контраобавештајних потреба државе

Човек жели да његов ограничени, смртни век има смисао и такав сопствени циљ остварује различитом успешношћу и на веома различите начине, делујући као члан одређене друштвене заједнице, у којој преовладавају легитимни видљиви ("опипљиви") друштвени односи. Међутим, релевантна сазнања указују на то да у свакој друштвеној заједници (и у репрезентној, политичко-територијалној, - држави), на њено функционисање утичу и тешко препознатљиви "неопипљиви" друштвени односи. Зато, сваку друштвену заједницу неизоставно карактерише суочавање са бројним видљивим и невидљивим изазовима, чије је успешно решавање скопчано са разноврсним ризицима и претњама. Имајући у виду значење појма *политика*¹⁹¹, основано је констатовати да *политички карактер владавине* политичко-територијалне друштвене заједнице (*државе*) пресудно утиче на ефикасност (резултате) тог друштвеног процеса. Заправо, утиче на *опстанак и одрживи развој државе*, циљеве који у временском смислу, насупрот

циљу дезинформисања и обмањивања противничке стране" (Taylor Stan A., "Definitions and Theories of Counterintelligence"; у: Johnson, Loch. K. (ed), *Strategic Intelligence 4: Counterintelligence and Counterterrorism: Defending the Nation Against Hostile Forces*, Praeger Security International, Wetsport, US, 2007).

¹⁹¹ У најопштијем смислу "политика је усмеравање људске делатности у одређеном правцу, тј. ради остваривања одређених циљева. Чине је елементи: а) политичка делатност (усмеравање); б) политички субјекти; в) људска делатност која је предмет усмеравања; г) правац (циљ) усмеравања и д) средства усмеравања." (*Социолошки лексикон, Оп.Сит.*, фуснота 1, стр. 464).

човековом смртном веку, *нису ограничени*. Са друге стране, историја о држави указује и упозорава на то да одређена (персонална) држава није вечна, односно да ће трајати (постојати) онолико дуго колико јој њен политички карактер владавине то обезбеди. Сазнања из прошлости о томе указују да није занемарљив број држава које су временом изгубиле осећај за реалност (карактерисале су их идеолошка заслепљеност, самољубљива препотентност, охолост, ароганција, декаденција и сличне субјективне слабости) и престале да постоје. Разбијање (по неким *”распад”*) Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у последњој деценији 20. века и Државне заједнице Србија и Црна Гора (2006.год) представљају карактеристичне случајеве.

Зашто политички карактер владавине националне државе пресудно утиче на њен опстанак и одрживи развој?

Зато што су *политици* својствени специфични критеријуми посредством којих установљава властите границе разликовања укупног људског деловања (чињења и нечињења), посебно у области економије и морала. У сфери економије крајња разликовања установљавају појмове *корисно* и *штетно*, а у области морала - *добро* и *зло*. Персонални политички субјекат у држави (нпр., политичка странка) простом синтезом садржаја поменутих појмова, посебно узимањем у обзир мотива актера корисног или штетног односно доброг или злослутног, региструје виши ниво разликовања – *пријатељ* и *непријатељ*. ”Између изворних појмова (корисно- штетно и добро-зло) и изведених (пријатељ-непријатељ) постоји супротност, чији карактер и интензитет испољавања резултују спајањем или раздвајањем дотичног и осталих политичких субјеката унутар друштвене заједнице омеђене границама (референтни међународни субјекат - држава) и између субјеката међународне заједнице¹⁹². Препознати (идентификовани) политички непријатељ не мора да буде агресиван. Међутим, уколико показује јавну или прикривену политичку искључивост (екстремизам) и агресивност која ескалира у вези са заједничким или посебним вредностима, изгледна је могућност сукоба са њим. Заправо, настаје друштвена ситуација у којој се *супротност пријатељ-непријатељ* издваја од осталих догађаја као посебна чињеница, која *неизоставно и израженије покреће улогу безбедносне компоненте политике*.

Реч је о специфичној сфери политике, која се означава термином *”политика националне безбедности”*, која је део *државне политике* и пресудно утиче на успостављање, јачање

¹⁹² Мијалковски Милан, *Доктрина одбране*, Универзитет у Београду – Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 125.

или слабљење и употребу националне моћи ради ефикасне заштите националних вредности од угрожавајућих делатности, независно од кога и од куда долазиле. Процена количине моћи и облици њеног испољавања (јавни/ отворени или тајни/прикривени) у односу на виталне националне вредности државе, уобичајено, окончавају се доношењем одлуке политичких одлучилаца, чијом реализацијом се обезбеђује (одржава) национална безбедност државе. Постоје сазнања о одвојеном испољавању јавних (отворених) и тајних (прикривених) угрожавајућих делатности, као и сазнања да их њихови носиоци углавном усклађено примењују против националних вредности државе жртве. Такође, познато је да многи актери применом тајних (илегалних, "ненасилних") угрожавајућих делатности покушавају, а неки и успевају, да постигну многе (и стратегијске) циљеве у односу на државу жртву, као и да преовлађујућем броју јавних (физичких, насилних) угрожавајућих делатности претходе тајне (илегалне) угрожавајуће делатности. Имајући на уму да *обавештајна делатност* представља репрезентну тајну (прикривену, илегалну, "ненасилну") угрожавајућу делатност било ког актера (сувереног или несuverеног), а да *контраобавештајна делатност* представља најефикасније "оружје" државе жртве за заштиту националних вредности од такве опасности, искрсава *значај установљавања контраобавештајних потреба државе*.

У вези са установљавањем контраобавештајних потреба државе треба размотрити неколико чињеница. *Најпре*, иако је политика националне безбедности специфична за сваку државу понаособ, у суштинском смислу не постоје битне разлике, јер одражава заокупљеност државних актера на процесу обезбеђивања стања оптималне националне безбедности. Међутим, национална држава у прошлости и данас, егзистира у условима вишеструке изукрштаности геополитичких, политичких, економских, социјалних, религијских, војних и других интереса и односа суверених и несuverених субјеката чија је количина моћи различита. *Затим*, чињеницу о неостваривости ефикасне заштите националних вредности од физичких (оружаних) и прикривених (неоружаних) угрожавајућих делатности као предуслова стабилне националне безбедности државе, уколико њу не прожима првенствена ефикасна контраобавештајна делатност, односно превентивна контраобавештајна заштита виталних националних вредности, пре свега. *Надаље*, чињеницу да осовину процеса задовољавања националних контраобавештајних потреба представља посебна компонента система националне безбедности државе (безбедносно-обавештајни систем), чија оптимална ефикасност, у великој мери зависи од политичког карактера владавине државе. *Коначно*, да ефикасност контраобавештајног

вишефазног процеса (заштите виталних националних вредности од обавештајне и других илегалних делатности), у највећој могућој мери зависи од начина управљања, односно односа највишег руководства државе према носиоцима контраобавештајне делатности. То подразумева да чланове највишег руководећег тела државе (савета, комитета, коимисија) карактеришу врлине: патриотизам, поштење, компетентност и самокритичност.

За препознавање значаја контраобавештајних потреба државе и могућих утицаја различитих узрока на захтеве контраобавештајне заштите виталних националних вредности, неопходно је имати у виду чињеницу да свака држава егзистира у сложеним друштвеним условима, за чије се разумевање претпоставља узимање у обзир вишедимензионалне релације: *стање националне безбедности државе – стање међународне безбедности*. Из комплекса бројних услова и фактора поменуте релације наводимо неке, пре свега, карактеристичне за 20. век и почетак овог, 21. века:

-постојећи светски (међународни) поредак (успостављен након одређеног геополитичког ”земљотреса“), униполарни, биполарни или вишеполарни, има ограничени век трајања (није вечан)¹⁹³. Сваки нови светски поредак, без обзира на то ко га успоставља и ко му у томе помаже, значи радикалну промену постојећег стања, било да се ради о другачијем распореду центара војне, економске или политичке моћи, или о подели интересних сфера, другачијем систему вредности и сличним интересима. Међутим, процес рушења постојећег и успостављања новог светског поретка, на разне начине, позитивно или негативно утиче на виталне националне вредности држава, док је за неке кобан. Наиме, радикална промена услова егзистирања држава доводи до тога да постојећа контраобавештајна заштита националних вредности појединих држава није ефикасна, долази до урушавања њиховог суверенитета, укључујући и разбијање територијалне целовитости и самим тим, у драстичном смислу до промене (опадања) квалитета живота њених грађана.

- Државе у претходном и у новоуспостављеном светском поретку се могу условно разврстати на потпуно независне¹⁹⁴, делимично независне и потпуно зависне од

¹⁹³ Биполарни светски поредак је трајао од 1945. до 1991. године, тзв. униполарни моменат (светски поредак) трајао је од 1991. до 2000. године, а период од 2001. године до данас карактерише успостављање вишеполарног (мултиполарног) светског поретка, јер су у том периоду успостављене међународне организације: Организација држава колективне безбедности (ОДКБ), Шангајска организација за безбедност (ШОС) и БРИКС, које одбацују униполарно уређење света под вођством САД.

¹⁹⁴ ”Сматра се да потпуни суверенитет имају само САД, Кина, Индија и Руска Федерација. Сумње се

спољних финансијских институција, околност је која вишеструко утиче на карактер контраобавештајне заштите виталних националних вредности.

- Многе државе се у краћем или дужем временском периоду суочене са кризом сопственог структурног устројства и функционисања¹⁹⁵, што веома негативно утиче на установљавање сопствених контраобавештајних потреба и остваривање адекватне контраобавештајне заштите виталних националних вредности.

- Многе државе само декларативно поштују међународно право и Повељу ОУН, а то значи да предузимају разноврсне прикривене угрожавајуће делатности, у многим случајевима и отворене (војне) делатности против других држава, стање је које државама жртвама драстично отежава установљавање контраобавештајних потреба и остваривање контраобавештајне заштите сопствених виталних националних вредности.

- Није занемарљив број држава које због унутрашњих противречности (економских, политичких, етничких, верских...) или шпијунских делатности из окружења егзистирају у претконфликтном стању, које снажно ограничава ваљано установљавање њихових контраобавештајних потреба и ефикасну контраобавештајну заштиту виталних националних вредности.

- У многим државама постоји један или више (легалних или илегалних) невладиних субјеката који руковођени сопственим "правилима" покушавају да матичној држави отму надлежности у одређеној области друштвеног живота или на делу територије, чињеница је која у великој мери усложњава установљавање контраобавештајних потреба државе и ефикасно остваривање контраобавештајне заштите виталних националних вредности.

- Без обзира на способност и смелост највишег менаџмента одређене државе да одговори на питање да ли руководи државом која је успешна (функционална, стабилна) или неуспешна (нефункционална, нестабилна, "пропала"), релевантна сазнања с тим у вези указују на то да у међународној заједници егзистирају две групе држава: и успешне и неуспешне, а њихов такав статус није трајан. Међутим, међународни статус државе битно утиче на процес установљавања њених контраобавештајних потреба и

појављују чак и када је реч о неким кључним државама Европске уније". (Лужков Јуриј, *Обнављање историје*, Завет, Београд, 2003, стр. 9).

¹⁹⁵ "Русија је привредно, друштвено, политички и духовно у дубокој кризи и данас претња од Русије долази више због њеног даљег растакања него због њеног новог ширења", рекао је министар спољних послова СР Немачке Јозеф Фишер, у говору о Русији који је одржао 6. фебруара 1999. године. (Јерк-Екарт Решеке, "Нове димензије политике безбедности", *Војно дело*, ВИЗ, Београд, 2000, 3. стр. 116.)

остваривања контраобавештајне заштите и виталних националних вредности.

Наведене чињенице, поред осталог, указују на то да је свака држава, успешна или неуспешна суочена са разноврсним опасностима, чији су носиоци (могу да буду) страни (појединци, групе и организације) и матични држављани (појединци, групе и организације). Таква, сурова реалност резултује тиме да безбедност заузима истакнуто место у процесу управљања државом. Наиме, национална држава мора испунити три безбедносна задатка: ”први је дужност да се штити држава од насиља и напада других независних држава, други задатак је да сваког члана друштва докле год може штити од неправде или угњетавања од стране неког суграђанина и трећи, да установи правосуђе“¹⁹⁶. Заправо, национална држава мора да гарантује, прво, физичку целовитост појединца (као и различитих група појдинаца) на својој територији и, друго, сопствену физичку неокрњеност, односно целовитост становништва државе, територију државе и суверену владавину.

Важан предуслов за извршење констатованих националних задатака државе јесте да политичка елита и политика националне безбедности државе имају поуздане информације, с једне стране о обиму и карактеру тајних и јавних угрожавајућих делатности против виталних националних вредности државе, и са друге стране, о стању националне воље, нивоу родољубиве свести грађана и спремности на жртвовање ради одбране матичне државе. У том случају, могућа су само ретки пропусти у вези са установљавањем контраобавештајних потреба државе. Све наведено се односи, наравно, на успешне државе. У том смислу, поменимо једно специфично одређење појма држава.

*”Држава – то је џиновски механизам. Идеја мотора је извор енергије. Идеја државе је извор власти. Идеја државних модела проистиче из различитих принципа формирања власти. У том контексту постоје три изворишта власти – Народ, Сила, Религија”*¹⁹⁷.

Упоређењем начина препознавања значаја контраобавештајних потреба државе и садржаја наведеног поимања државе, евидентно је закључити да установљавање контраобавештајних потреба приоритетно зависи од изворишта власти (*политичког карактера владавине*), који пресудно утиче на показивање неопходних својстава

¹⁹⁶ Цирн Михаел, *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003, стр. 71.

¹⁹⁷ У оквирима тих праваца развија се свака политичка теорија. Власт или бива изабрана од народа, или се отима силом, или се сматра датом од Бога. Једна од три варијанте постаје компас који указује на генерални правац. Ако правца нема, држава је као брод који плови у неизвесном смеру. Таквом броду, говорио је Сенека, ни један ветар неће бити повољан. Безидејни 'брод' је у турбуленцији тржишта. Група анонимних аутора, *Пројекат Русија*, ЕКСМО издатељство, Москва, 2007, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2009, стр.48.

законодавних органа и највишег руководства (родољубље, моралност, компетентност и самокритичност). Наиме, доношење нормативе, тј. закона у вези са конституисањем безбедносних, контраобавештајних и обавештајних служби представља основни начин изражавања контраобавештајних потреба одређене државе. Контраобавештајне потребе су изражене дефинисањем надлежности, послова, овлашћења и задатака, безбедносних и контраобавештајних служби, пре свега. Њихова ангажованост је операционализована у контексту планског и организованог предузимања контраобавештајних мера и примене посебних (обавештајно-оперативних) метода ради откривања противзаконитих илегалних делатности уперених против виталних националних вредности, прикупљања материјалних доказа о кривичним делима њихових носилаца и онеспособљавања – контраобавештајно-оперативног или судског.

У складу са позитивним националним законодавством, које представља први корак у утврђивању контраобавештајних потреба државе, а састоји се у конституисању укупног броја и врста служби контраобавештајне компоненте, одређивању њихове јачине, организацијске структуре, надлежности и овлашћења, контраобавештајна компонента државе уобичајено функционише као *контраобавештајни систем*, као подсистем националног система безбедности. Под тим се подразумева планско и организовано извршавање редовних и ванредних контраобавештајних задатака регистрованих у краткорочним (годишњим), средњорочним (петогодишњим) и дугорочним контраобавештајним плановима који су сагласни националним безбедносним плановима и могућностима. Међутим, колико је важно да законодавство обухвати све аспекте контраобавештајне заштите виталних националних вредности (не карактеришу га неки пропусти), исто толико је важна компетентност руководеће-надзорног органа контраобавештајног система у процесу *усклађивања контраобавештајних потреба и могућности* матичне државе. Реч је о другом кораку контраобавештајне заштите, односно одговорном, сложеном и специфичном задатку који се углавном реализује на почетку календарске године а према потреби, ванредно. Наиме, свака агенција (служба) контраобавештајне компоненте на основу сопственог оперативног фонда знања о носиоцима илегалног (обавештајног и другог) угрожавања безбедности матичне државе и у складу са проценом оперативне ситуације, израђује годишњи план контраобавештајног ангажовања, који парцијално или у целини, предочава (ставља на увид и одобрење) надлежном државном органу (нпр., шефу државе).

Евидентно је да највиши државни орган представља јединог или једног од законом

утврђеног броја корисника резултата рада контраобавештајне компоненте (резултата контраобавештајног циклуса). Реална могућност је да такав државни орган располаже комплекснијим сазнањима о стању и перспективи међународног положаја матичне државе. У том случају, приликом стицања увида у садржај годишњег плана контраобавештајне компоненте, може да испостави одређене захтеве, наравно, у циљу проширивања задатака и унапређења контраобавештајне заштите државе.. Такав захтев неминовно претпоставља извесну допуну или корекцију годишњег плана рада, а потом почиње непосредно и посредно остваривање функције контраобавештајног подсистема у оквиру националног система безбедности. Обим корекције годишњег плана може бити различит и одређује степен утицаја на *непосредно остваривање контраобавештајне функције*, односно функционисање контраобавештајног подсистема. Тако, на пример, уколико надлежни (усмеравајуће-надзорни) државни орган, на основу поузданих обавештајних информација о шпијунско-субверзивном плану одређене стране обавештајне службе региструје стварање терористичке организације од матичних грађана и отпочињање са систематским нападима на персоналне и насумичне "мете" на матичној територији, несумњиво ће наложити контраобавештајној компоненти да у свој годишњи план уврсти као приоритетан задатак онемогућавање спровођења у дело тог злочиначког плана. Такав случај, мења тежиште ангажовања контраобавештајног система у укупној контраобавештајној заштити државе, уз ризик, да не буду у потпуности остварени неки планирани садржаји контраобавештајне заштите за одређену или све виталне националне вредности државе.

Осим поменутих могућих ванредних корекција планова, заснованих на поузданим информацијама, приликом усклађивања контраобавештајних потреба и могућности државе постоји ризик од пропуста је чије извориште, с једне стране, у некомпетентности управљачко-надзорног органа, и са друге стране, у могућем полтронству руководиоца (директора) агенција контраобавештајне компоненте. На пример, постоји могућност да управљачко-надзорни орган, не обазирјући се на годишњи план контраобавештајне заштите, постављањем нереалних задатака утиче на његову измену у смислу одсуства капацитета (кадровских, техничких, и др.), односно немогућности за успешно реализовање, а да се упркос томе, каријеристички директори служби, иако свесни да план не може бити реализован, не супротстављају таквом погрешном захтеву управљачко-надзорног органа. Евентуални такав пропуст у другом кораку остваривања контраобавештајне заштите, тешко је отклоњив у следећем, трећем

кораку – извршавање контраобавештајних задатака. То, чак и у случају да управљачко-надзорни орган и контраобавештајни руководиоци буду самокритични и учине напор да отклоне одмакло угрожавање безбедности националних вредности узороковано таквом врстом пропуста.

Најзад, релевантна сазнања из области усклађивања контраобавештајних потреба и могућности државе указују да су могући и неки недопустиво неопрезни (сумњичаво неопрезни) пропусти који доводе до веома тешких последица по идентитет и интегритет виталних националних вредности. Реч је о пропустима у погледу коришћења резултата контраобавештајног циклуса од стране руководеће-надзорног органа државе. Наиме, могуће је да оптимални резултати контраобавештајног система буду правовремено предочени руководеће- надзорном органу, који, међутим, показује колебљивост у доношењу одлука ради онеспобљавања носилаца угрожавајуће делатности. Такво (не)поступање, осим што саучествује у угрожавању виталних националних вредности¹⁹⁸, урушава морал припадника контраобавештајне компоненте, односно омаловажава њихове патриотске, стручне и професионалне напоре.

Размотрене чињенице у вези са препознавањем и усклађивањем контраобавештајних потреба и могућности државе, у довољној мери указују на вишедимензионални значај елемената контраобавештајне заштите виталних националних вредности. Значај контраобавештајне заштите државе може се вишекритеријумски изразити.

С обзиром на испољено и могуће угрожавање безбедности државе илегалним (тајним, прикривеним) делатностима, степен контраобавештајне заштита треба да буде највиши могући, а она ефикасна, ефективна - оптимална, трајна, непрекидна, превентивна и одвраћајућа. То подразумева недопустив (ризичан, штетан, кобан) однос државе према значају контраобавештајне заштите којом јој придаје незнатан, занемарљив, мали, ограничени и сличан значај, или, краткорочни уместо трајног, уз превиђање психолошког значаја, итд. Упркос томе, респектабилан број случајева из контраобавештајне праксе у прошлости указује на недовољно придавање значаја контраобавештајној заштити

¹⁹⁸ Безбедносне службе Републике Србије и Војске Југославије су почев од 1990. године биле у току припрема албанских сепаратиста на Косову и Метохији за примену тероризма против Србије и о томе правовремено извештавале државно и војно руководство. Упркос томе, изостајала је одлука о ефикасном онеспобљавању сепаратиста и терориста, све до 1998. године. Заправо, донета је одлука у тренутку када су банде албанских терориста, које су себе називале "Ослободилачка војска Косова" оствариле физичку контролу скоро половине територије Косова и Метохије, у јулу 1998. године. (Опширније у: Мијалковски Милан, Дамјанов Петар, *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ ВОЈСКА, Београд, 2002, стр. 265 – 315).

виталних националних вредности државе, што је наносило непроцењиву штету грађанима, друштву и држави, укључујући и сам опстанак. Зато је неопходно да таква упозоравајућа искуства буду присутна и доступна сваком надлежном државном органу, посебно политичким одлучиоцима, како би се учећи на туђим грешкама стварали да обезбеде одговарајући значај контраобавештајној заштити матичне државе.

4.4.2. Циљеви контраобавештајне заштите

Виталне националне вредности (територијални интегритет, суверенитет, права и слободе грађана, квалитет живота) изражавају животне потребе грађана, нације, друштва и државе. Такав значај подразумева њихову одсудну заштиту, јер сваки облик угрожавања, угрожава или може угрозити само биће државе. Држава њиховом успешном одбраном остварује своју најдрагоценију вредност односно трајне националне циљеве – *опстанак и одрживи развој*. У остваривању поменутих циљева, плански, организовано и континуално се ангажује читав низ генерација становника државе. У том смислу, сматра се да актуелна (животно одбрамбено- активна) генерација те циљеве успешно брани и оснажује, само уколико више ствара него троши и тиме доприноси да квалитет живота будуће генерације буде бољи и безбеднији од квалитета живота претходне генерације. Адекватно суочавање државе са друштвеном кризном и/или ратном ситуацијом (успешном одбраном сопствених виталних националних вредности од носилаца угрожавајућих делатности), представља поуздан показатељ о њеној континуалној стабилној националној безбедности. Евентуални неуспех државе у одбрани својих виталних вредности у искрсној кризној ситуацији, разоткрива да свест преовлађујућег броја њених грађана није била на нивоу који обезбеђује чињење одсудних одбрамбених напора ради бољег квалитета живота будућих генерација.

Констатоване чињенице указују на то да *општи циљ* заштите виталних националних вредности државе јесте обезбеђивање степена њихове највише могуће (оптималне) заштите - онемогућавања носилаца оружаних и неоружаних делатности да проузрокују промене и учине штету. Дакле, општи циљ заштите јесте спречити физичко и нефизичко повређивање и уништење виталних националних вредности.

Државна политика наглашено утиче на сваки национални макросистем, посебно на макробезбедносни систем познатији као *национални систем безбедности*, који је

намењен да идентификује пријатеље и непријатеље матичној држави. Овај систем приоритетно је заокупљен заштитом националних вредности од стварних и могућих облика угрожавања: илегалних (тајних) и отворених (јавних), неоружаних и оружаних, на територији матичне државе. Поуздано сазнање о носиоцима угрожавања који применом илегалних делатности (обавештајном делатношћу, пре свега) непрекидно угрожавају безбедност државе, а њене резултате користе за планирање и предузимање тренутно видљивих (оружаних) делатности, пресудно утиче на одабир адекватних облика одбрамбеног реаговања државе. У том контексту, национални систем безбедности државе ради ефикасне заштите од препознатих облика угрожавања безбедности (неоружаних, углавном прикривених, који тренутно физички не повређују националне вредности, и оружаних, тренутно видљивих који проузрокују физичке последице националним вредностима) је структурисан тако да га условно чине два подсистема: безбедносно-обавештајни (обавештајно-безбедносни) систем и систем одбране.

Основни-почетни и крајњи циљ *безбедносно-обавештајног система* јесте да обезбеди информације о "невидљивим" појавама, догађајима и тенденцијама које угрожавају безбедност, и усмерене су против виталних националних вредности, да открије носиоце који прикривено угрожавају безбедност, методе и средства која користе, и циљеве које желе да постигну. Остварење наведеног циља подразумева усклађену примену обавештајне (сазнавање тајни носилаца угрожавања) и контраобавештајне (онемогућавање носилаца угрожавања да сазнају матичне тајне и осетљиве податке) делатности, које у крајњем смислу, одражавају ниво контраобавештајне заштите виталних националних вредности. У најсажетијем смислу речено, *оптимални циљ контраобавештајне заштите виталних националних вредности јесте њихова обезбеђеност од непријатељевих изненађења и истовремено систематско изненађивање непријатеља*. Успешно остварење контраобавештајне заштите снажно доприноси остварењу циља националног система безбедности државе, а то је стабилна и извесна национална безбедност.

Општи циљ контраобавештајне заштите представља синтезу посебних циљева који се постижу реализацијом неколико врста послова, а најзначајнији су: заштита класификованих информација, контрашпијунажа, контраобавештајно дезинформисање, контраобавештајни продор у структурама носилаца угрожавајућих делатности и

контраобавештајна заштита личности и објеката¹⁹⁹.

Заштита националних тајни представља један (тзв. "кровни") од посебних циљева контраобавештајне заштите. Надлежни државни органи класификују податке и информације према више критеријума, а према значају могу имати више степена поверљивости. Најчешће се утврђују као државна, војна или службена (пословна) тајна. Степен поверљивости података и информација указује на ниво потенцијалне опасности, уколико њихова садржина доспе у посед непозваних (неовлашћених) лица - може проузроковати неповољне (штетне) последице по одређену виталну националну вредност и укупну националну безбедност државе. Зато се заштита поверљивих података и информација регулише посебним законом, којим се одређују лица (и процедуре) која имају приступ класификованим информацијама, и врши контрола спровођења закона о заштити информација. За спровођење закона о заштити класификованих информација надлежни су сваки ималац тајне и органи унутрашње контроле, а за случаје повреде закона предвиђене су санкције. Носиоци унутрашње контроле и контраобавештајне заштите класификованих информација су припадници контраобавештајних и безбедносних служби. Они применом контраобавештајно-оперативних метода и средстава остварују циљ контраобавештајне заштите информација, односно процењују и оцењују могуће облике њихових откривања од стране непозваних лица, ниво заштићености тајних података, а након уочавања пропуста у њиховој заштити, предузимају мере за отклањање.

С обзиром на поуздано сазнање о томе да су стране обавештајне службе преовлађујући и најагресивнији (неовлашћени) актер који покушава да дође у посед тајни о виталним националним вредностима, као и да такав свој прикривени циљ настоје остварити применом шпијунаже (инфилтрацијом у државним и друштвеним структурама), *контрашпијунажа* представља врло важан (најизазовнији) посебан циљ контраобавештајне заштите државе. Овај посебан циљ претежно обухвата откривање непријатељских тајних акција и операција усмерених против матичне државе и спречавање страних обавештајних служби и других организација (екстремистичких, терористичких, организовано-криминалних...) под њиховом контролом, да се инфилтрирају у државне институције у земљи и иностранству ради спровођења шпијунаже, тероризма и других необавештајних (субверзивних) делатности. У вези са веома великим значајем контрашпијунажног посебног циља контраобавештајне

¹⁹⁹ Стојановић, *Op. Cit.*, фуснота 183, стр. 211.

заштите треба имати на уму да осим страних обавештајних служби као референтних носилаца шпијунаже, функционисање структуре екстремистичко-терористичких и организовано-криминалних колективитета наглашено карактерише примена агентурног метода ради сазнавања тајних и осетљивих података државе. Такво сазнање указује на неопходну примену контрашпијунаже у односу на њихову агентурну (шпијунску) делатност у државним и друштвеним структурама (у финансијском сектору, у царинској служби, у полицији, војсци...).

Оптимална отпорност ималаца државних, војних и службених тајни на шпијунске нартаје представља најпожељнији и најефикаснији контрашпијунажни облик контраобавештајне заштите. Будући да је такву контрашпијунажну отпорност изнимно могуће обезбедити у дужем временском периоду, важан, посебан циљ контраобавештајне заштите виталних националних вредности од шпијунаже представља *контраобавештајни продор* у структуре страних обавештајних служби, екстремистичких, терористичких, организовано криминалних и других колективитета чија је делатност усмерена ка подривању националне безбедности државе. Реализација овог посебног циља (контраобавештајног продора) остварује се врбовањем припадника из непријатељеве структуре или уграђивањем припадника или сарадника контраобавештајне службе у непријатељеве структуре, а спроводи се с циљем да се правовремено откривају његове намере, планове и делатности усмерених против матичне државе.

Доносиоци државних одлука у вези са опстанком и одрживим развојем и друге личности које обављају одговорне дужности у друштву и држави јесу имаоци државних и других тајни (и осетљивих података) и самим тим представљају веома изазовну мету за носиоце шпијунске делатности. Заправо, непријатељи чине велике напоре да таква лица придобију (врбују) за своје циљеве и интересе. У случају да врбују такво лице (агента-сарадника издајника од поилитчког утицаја) имају могућност да с једне стране, откривају виталне државне тајне, и са друге стране, да посредством њих опструирају доношење одлука у вези са адекватном заштитом виталних националних вредности матичне државе, као и да саботирају реализацију важних одлука у вези са националном безбедношћу државе. Зато, *контраобавештајна заштита личности и објеката* у којима бораве, представља значајан посебан циљ контраобавештајне заштите. Остварује се тако што правовремено буду детектоване шпијунске делатности усмерене ка заштићеним личностима и наравно, енергично онемогућене. Тиме се штити и физички интегритет

штићених личности. Које ће личности и који објекти бити предмет контраобавештајне заштите, утврђује се посебним законом или утврђује влада одговарајућом уредбом.

*Контраобавештајно дезинформисање*²⁰⁰ страних обавештајних служби и других актера шпијунске делатности је веома ризичан посебан циљ контраобавештајних и безбедносних служби, који захтева добро познавање стања о конкретном (персоналном) шпијунском актеру (нпр., транснационална терористичка организација), као и врхунску умешност, проицљивост и стрпљивост припадника контраобавештајног састава (тима, групе). Примењује се повремено, а подразумева планско, смишљено и организовано пласирање тачних, делимично тачних и нетачних информација одређеном шпијунском актеру ради његовог обмањивања и довођења у заблуду у вези са планираним предузимањем прикривених необавештајних делатности против матичне државе. Такође, циљ контраобавештајног дезинформисања може бити заштита стварних класификованих информација или навођење шпијунског актера на погрешне закључке ради изнуривања, одустајања од одређених делатности или предузимања одређених активности којима не може да проузрокује нарочиту штету виталним националним вредностима државе.

Коначно, неопходно је истаћи да општи и посебни циљеви контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе, без обзира на то да ли се остварују офанзивном или дефанзивном контраобавештајно-оперативном делатношћу су приоритено фокусирани на обезбеђивању превентивне заштите државе од шпијунских, обавештајних и необавештајних делатности. Зато, уколико је оптималан превентивни аспект општег циља контраобавештајне заштите државе, биће драстично умањена потреба за примену њеног репресивног деловања.

4.4.3. Носиоци контраобавештајне заштите

Основна и приоритетна (обавештајна) ангажованост националних обавештајних служби састоји се у откривању (долажењу у посед) виталних тајни објекта обавештајног истраживања у окружењу матичне државе и њиховом коришћењу, између осталог, за

²⁰⁰ Дезинформисање је планско, смишљено и организовано деловање у миру и рату, ширење и протурање дезинформација да би се противник или непријатељ довео у заблуду о стварној ситуацији или о одређеном податку и тиме навео на погрешне закључке и предузимање одређених активности, или уздржавање од њих. Спроводи се преко свих расположивих средстава: информативно-пропагандног система, метода и радњи обавештајне и службе безбедности и др. У обавештајним и контраобавештајним службама постоје посебни сектори рада, који се баве припремањем и извођењем дезинформисања (Ђорђевић, Оп.Сит., фуснота 29, стр. 55.).

ефикасну контраобавештајну заштиту виталних националних вредности. Та чињеница поуздано идентификује контраобавештајну улогу обавештајних служби, односно легитимише их као важног носиоца националне контраобавештајне заштите државе. Са друге стране, треба имати на уму чињеницу о томе да иако су основни (преовладавајући) носиоци контраобавештајне делатности безбедносне и контраобавештајне службе државе, њен офанзивни садржај јесте обавештајна делатност, чијом применом откривају и спречавају илегалне противзаконите делатности појединаца, група и организација првенствено на територији матичне државе, усмерене ка виталним националним вредностима ради њиховог подривања. Констатовано поуздано дешифрује стратегијски циљ националне, условно дводелне обавештајне делатности - оптимална контраобавештајна заштита виталних националних вредности и наравно, идентификује њене носиоце: контраобавештајне, безбедносне и обавештајне службе којима, као што је познато, управља највише државно руководство.

Уобичајен назив за *носиоце контраобавештајне заштите државе* јесте *безбедносно-обавештајни систем* или *обавештајно-безбедносни систем*, који основни задатак (обезбеђење матичне државе од стратегијског изненађења носилаца угрожавања) остварује кроз две усклађене функције. Прва функција овог система је *безбедносна*, чији је најважнији садржај *контраобавештајни*: штити класификоване податке и информације које су државни органи прогласили тајним (имају степен тајности – државна, службена и војна тајна), а степен поверљивости одређен им је на основу процене да би њихово сазнавање од непозваних лица и група, посебно непријатељских, могло да проузрокује штетне последице за једну, више или све виталне националне вредности. Друга функција је *обавештајна*, коју остварује откривањем (долажењем у посед) виталних тајни (намера, планова, могућности и деловања) стварних и могућих спољних и унутрашњих носилаца угрожавања безбедности сопствене државе, и њихово коришћење у контраобавештајне сврхе.

Очевидно је да се безбедносна (контраобавештајна, пре свега) и обавештајна функција преплићу и да су вишеструко међузависне. Њени носиоци представљају јединствену организациону и функционалну целину - *национални безбедносно-обавештајни систем*. Њега, у ширем смислу, сачињавају : (1) управљачке структуре које усмеравају и контролишу рад ове (тајне) државне делатности и (2) оперативне структуре – све безбедносне, обавештајне, безбедносно-обавештајне, контраобавештајне и полицијске агенције (службе, министарства). Оперативне носиоце у ужем смислу, сачињавају

безбедносне и обавештајне агенције државе, које пре свега применом оперативних метода и средстава (тајних метода) извршавају наменске (тежишно контраобавештајне) задатке. Хијерархијско-субординациони однос између управљачке и оперативне структуре безбедносно-обавештајног система државе разликује се од државе до државе, увек у циљу остваривања ефикасне контраобавештајне заштите виталних националних вредности. Међутим, искуствена сазнања упозоравају да нормативну уређеност тог односа треба посматрати у контексту практичног функционисања, јер понекад долази до његовог неопрезног ремећења. Такође, треба имати на уму парламентарну контролу рада носилаца контраобавештајне заштите²⁰¹. Ради потврђивања наведеног, опширније наводимо релевантне чињенице о контраобавештајној компоненти Републике Србије, а сажетије то приказујемо за још три државе.

Управљачку (руководећу) структуру непосредних и посредних носилаца контраобавештајне заштите виталних националних вредности у *Републици Србији* чине Савет за националну безбедност, Биро за координацију рада служби безбедности и Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података.

*Савет за националну безбедност у Републици Србији*²⁰² координира и надзире рад безбедносно-обавештајног система, односно ”разматра питања од значаја за националну безбедност”²⁰³, у складу са дефинисаним надлежностима²⁰⁴, а усмерава и усклађује рад

²⁰¹ Тачка 5), 6), 7) и 9) става 1. члана 99. Устава Републике Србије директно и индиректно се односе на област безбедности Републике Србије. Уставотворна и законодавна надлежност даје Народној скупштини ексклузивно право да уређује правни оквир за деловање свих државних органа, односно читавог система безбедности у Републици Србији. Поред члана 99. став 1. тачка 6) Устава Републике Србије, у члану 16. Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије из 2007. године наводи се да ”Народна скупштина обавља надзор над радом служби безбедности непосредно и преко надлежног Одбора за контролу служби безбедности (*Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 116/07 и 72/12).

²⁰² Састав Савета за националну безбедност чине: председник Републике; председник Владе; министар одбране; министар унутрашњих послова; министар правде; начелник Генералштаба Војске Србије; директори служби безбедности: Безбедносно-информативне агенције, Војнобезбедносне агенције и Војнообавештајне агенције (Члан 6. *Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12).

²⁰³ Члан 3. став 2. *Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12.

²⁰⁴ 1) разматра питања из области одбране, унутрашњих послова и рада служби безбедности; 2) разматра међусобну сарадњу органа надлежних за одбрану, органа надлежних за унутрашње послове и служби безбедности и њихову сарадњу с другим надлежним државним органима, као и сарадњу са органима и службама безбедности страних држава и међународних организација; 3) предлаже надлежним државним органима мере за унапређење националне безбедности; 4) разматра предлоге за унапређење националне безбедности које му упућују органи надлежни за одбрану, органи надлежни за унутрашње послове, службе безбедности и други надлежни државни органи; 5) разматра питања из делокруга органа државне управе, аутономних покрајина, општина, градова и града Београда која су значајна за националну безбедност, б) разматра и друга питања. Члан 5. став 2. *Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12.

служби безбедности остваривањем законом дефинисаних задатака²⁰⁵.

Биро за координацију рада служби безбедности је оперативно тело које усклађује рад свих служби безбедности у држави и извршава закључке донете на седницама Савета за националну безбедност. Биро извршава задатке тако што оснива мешовите радне групе и утврђује њихове задатке, а о свом раду извештава Савет за националну безбедност најмање једном у шест месеци²⁰⁶.

*Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података*²⁰⁷ обавља стручне, административне и друге послове за потребе Савета за националну безбедност²⁰⁸.

Назив *оперативне/извршне структуре - безбедносно-обавештајних установа* Републике Србије (Безбедносно информативна агенција, као посебна организација, Војнобезбедносна агенција и Војнообавештајна агенција, као органи управе у саставу Министарства одбране) и аналитички преглед садржаја њихових надлежности и овлашћења указује на њихову контраобавештајну ангажованост ради ефикасне контраобавештајне заштите виталних националних вредности Републике Србије. Према Закону о основама уређења служби безбедности Републике Србије²⁰⁹, службе безбедности представљају део јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије.

Безбедносно-информативна агенција (цивилна, централна служба безбедности Републике Србије) обавља типичне контраобавештајне послове применом офанзивне обавештајне делатности, односно врши:

- заштиту безбедности Републике Србије и откривање и спречавање

²⁰⁵ Разматра обавештајно-безбедносне процене и доноси закључке којима одређује приоритете и начине заштите и усмерава остваривање националних интереса који се спроводе путем обавештајно-безбедносне делатности; доноси закључке у вези са радом служби безбедности и Бироа за координацију; доноси закључке којима усмерава и усклађује рад служби безбедности са службама безбедности страних држава и међународних организација; доноси закључке којима усклађује делатности државних органа које су посвећене међународној сарадњи у области националне безбедности и одбране; прати извршавање закључака које је донео; даје мишљења о предлозима годишњих и средњорочних планова рада служби безбедности; даје мишљења Влади о предлозима буџета служби безбедности и прати реализацију одобрених буџетских средстава; даје мишљења Влади о предлогу за постављење и разрешење директора служби безбедности. Члан 5. став 3 Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12.

²⁰⁶ Члан 11. Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12.

²⁰⁷ Уредба о оснивању Канцеларије Савета за националну безбедност, Влада Републике Србије, Службени гласник РС, број 12/09.

²⁰⁸ Члан 2. Уредбе о оснивању Канцеларије Савета за националну безбедност.

²⁰⁹ Чланови 3-4. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Службени гласник РС, број 116/07 и 72/12.

делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије;

- истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима, као и друге послове одређене законом²¹⁰.

Назив Безбедносно-информативна агенција, а не Информативно- безбедносна агенција неизоставно и првенствено одражава њен безбедносно- контраобавештајни идентитет, а оснажују га њене посебне организационе јединице (директор, помоћници и саветници директора, Управа за оперативни рад, Управа за обавештајни рад, Управа за аналитику, Управа за безбедносну заштиту, Управа за технику, Управа за послове обезбеђења, Управа за логистичке послове, Управа за кадрове и Управа за истраживање, развој и образовање) као и вишедимензионална контраобавештајна прожетост њених основних послова: ”откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије“ (у сажетом смислу, Уставом утврђени поредак обухвата виталне националне вредности: територијалну целовитост, сувереност и квалитет живота грађана Републике Србије), које реализује применом посебних мера и метода у оквиру контраобавештајно-оперативног циклуса: ”истраживање, прикупљање, обрада... и информисање надлежних државних органа...“. Наиме, Безбедносно-информативна агенција обавља *контраобавештајне послове* (обухватају прибављање, анализе и обраде података везаних за делатности страних обавештајних служби на територији Републике Србије, као и податке везане за делатности страних лица и организација који делују у земљи, а које су усмерене на подривање уставног поретка Републике Србије), *обавештајне послове* (обухватају ангажованост у иностранству предузету с циљем прикупљања, анализе и процене података који се односе на безбедносне и политичке прилике у страним државама, које могу на посредан или непосредан начин да угрозе безбедност Републике Србије), и послове који се односе на сузбијање деловања организованих криминалних колективитета и вршења кривичних дела са елементима иностраности, унутрашњег и међународног тероризма, као и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права²¹¹.

Законом о БИА, њени припадници и састави, осим уобичајених (општих) мера и метода

²¹⁰ Члан 2. Закона о Безбедносно-информативној агенцији, Службени гласник РС, број 42/02, 111/09, 65/14 – одлука УС, 66/14 и 36/18.

²¹¹ Члан 10. Закона о Безбедносно-информативној агенцији, Службени гласник РС, број 42/02, 111/09, 65/14 – одлука УС, 66/14 и 36/18.

чијом применом не нарушавају права и слободе грађана, овлашћени су да примењују и посебне мере, којима се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења, и то:

- 1) тајни надзор и снимање комуникације без обзира на облик и техничка средства преко којих се обавља или надзор електронске или друге адресе;
- 2) тајни надзор и снимање комуникације на јавним местима и местима којима је приступ ограничен или у просторијама;
- 3) статистички електронски надзор комуникације и информационих система у циљу прибављања података о комуникацији или локацији коришћене мобилне терминалне опреме;
- 4) рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово упоређивање са подацима који су прикупљени приеомом посебних мера из тачке 1)-3) овог става;
- 5) тајни надзор и снимање места, просторија и предмета, укључујући и уређаје за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи²¹².

Војнобезбедносна агенција (ВБА) је специјализована безбедносна, приоритетно контраобавештајна установа Министарства одбране Републике Србије. Надлежна је за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије, а то потврђују њени послови и задаци²¹³:

1. безбедносна заштита снага, објеката, средстава и активности;
2. безбедносна заштита тајних података;
3. безбедносна провера лица и издавање безбедносних сертификата за лица којима је приступ тајним подацима потребан ради обављања функције или радних дужности у Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији;
4. индустријска безбедност;
5. безбедносна заштита информационо-телекомуникационих система и криптозаштите;
6. безбедносна заштита других субјеката система одбране;
7. остали послови и задаци безбедносне заштите, односно *контраобавештајна заштита*, која обухвата:

²¹² Члан 13. *Закона о Безбедносно-информативној агенцији*, Службени гласник РС, број 42/02, 111/09, 65/14 – одлука УС, 66/14 и 36/18.

²¹³ Члан 6. *Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени лист РС, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.

- откривање, праћење и онемогућавање обавештајног деловања, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;

- откривање и онемогућавање унутрашњег и међународног тероризма, екстремизма и друге облике организованог насиља усмерених против Министарства одбране и Војске Србије;

- откривање, истраживање и прикупљање доказа за кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, кривична дела организованог криминала, кривичног дела праће новца, као и кривична дела корупције и ако нису резултат деловања организоване криминалне групе, унутар Министарства одбране и Војске Србије;

- откривање, истраживање и прикупљање доказа за кривична дела којима се угрожавају тајни подаци и кривична дела против безбедности рачунарских података, прописана Кривичним закоником, законом којим се уређује тајност података, као и другим законима када су наведена кривична дела усмерена против Министарства одбране и Војске Србије;

- планирање, организовање и спровођење контраобавештајне заштите лица, објеката, активности и тајних података Министарства одбране и Војске Србије;

- прикупљање, анализирање, обрађивање и процењивање контраобавештајних података из своје надлежности, као и обављање других контраобавештајних послова.

Овлашћења ВБА у погледу реализације наведених послова и задатака, такође, потврђују њену приоритетно контраобавештајну улогу. Наиме, с једне стране, овлашћена је да прикупља податке из јавно доступних извора, од физичких и правних лица, као и од државних органа, организација и служби, те обавештења од припадника Министарства одбране и Војске Србије, и са друге стране, да тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера²¹⁴, *Војнообавештајна агенција* (ВОА) јесте ресорна спољнообавештајна служба безбедности Министарства одбране Републике Србије,

²¹⁴ 1) оперативни продор у организације, групе и институције; 2) тајно прибављање и откуп докумената и предмета; 3) тајни увид у евиденције података, у складу са законом; 4) тајно праћење и надзор лица на отвореном простору и јавним местима уз коришћење техничких средстава; 5) тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања задржаних података о телекомуникационом саобраћају, без увида у њихов садржај; 6) тајно снимање и документовање разговора на отвореном и у затвореном простору уз коришћење техничких средстава; 7) тајни надзор садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни електронски надзор садржаја телекомуникација и информационих система; 8) тајни надзор и снимање унутрашњости објеката, затворних простора и предмета. Чланови 10. и 12, Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, Службени гласник РС, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.

надлежна да применом обавештајне и војно-дипломатске активности прикупља податке војно-политичког и војно-економског карактера, као и друге податке који се односе на шверц оружја и војне опреме, као и претње тероризмом усмерене ка систему одбране Републике Србије.²¹⁵

Сврха целокупне ангажованости ВОА, у крајњем смислу представља ефикасну контраобавештајну заштиту система одбране Републике Србије. То, између осталог, потврђује чињеница да од укупно 12 њених надлежности (Члан 25. Закона о ВБА и ВОА) у реализацији обавештајних послова и задатака, неки задаци су типично контраобавештајни.

Преглед консултованог узорка у вези са елементима безбедносно-обавештајног система држава указује да у општем смислу не постоје битне разлике између чињеница о контраобавештајној компоненти и заштити Републике Србије и других држава савременог света. Наиме, евидентна је подударност структуре (управљачко-надзорни и оперативно-извршни елемент), постојање најмање једне специјалне службе оперативно-извршног елемента које је контраобавештајна или безбедносно-обавештајна и коначно, надлежности и постојање овлашћења служби оперативно-извршног елемента која обухватају примену посебних (тајних) мера, метода и средстава у циљу остваривања ефикасне контраобавештајне заштите националних вредности матичне државе.

Тако, на пример, управљачко-надзорни елемент обавештајно-безбедносног система *Републике Црне Горе* чине *Савет за одбрану и безбедност*²¹⁶ (највише тело које анализира и оцењује безбедносну ситуацију у држави и доноси одлуке о предузимању адекватних мера и предлаже Скупштини проглашење ратног и ванредног стања) и *Већа за националну безбедност*²¹⁷, које координира и усмерава рад органа који чине обавештајно-безбедносни сектор (чине га: Агенција за националну безбедност, Обавештајно-безбедносни директорат, као и органи државне управе који у оквиру свог

²¹⁵ Заправо, надлежна је за обављање обавештајних послова од значаја за одбрану Републике Србије који обухватају "прикупљање, анализу, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима, плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца". Члан 24. Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, Службени гласник РС, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.

²¹⁶ Њиме руководи председник Црне Горе, а чланови су и председник Скупштине и председник Владе Црне Горе (Члан 130 – 133, *Устав Црне Горе*, Службени лист ЦГ, бр. 1/07 и 38/13).

²¹⁷ Стални чланови Већа за националну безбедност су: председник Владе (председник Већа); потпредседник Владе задужен за политички систем, унутрашњу и спољну политику; министри правде, унутрашњих послова, одбране, финансија, спољних послова и европских интеграција; директор Агенције за националну безбедност; председник и заменик председника Одбора за безбедност и одбрану Скупштине (Члан 8. *Закона о основама обавештајно-безбедносног сектора Црне Горе*, Службени лист ЦГ, бр. 28/14).

делокруга рада прикупљају, обрађују, користе, чувају и штите обавештајно-безбедносне податке).

Надлежности Већа за националну безбедност су да: разматра питања из области безбедности и одбране; води рачуна о извршавању одлука и закључака Владе из области безбедности и одбране; доноси смернице и закључке у вези са радом субјеката који чине обавештајно-безбедносни сектор и Бироа за оперативну координацију; стара се о сарадњи органа који чине обавештајно-безбедносни сектор на плану остваривања безбедносне политике на међународном плану; извршава одлуке Савета за одбрану и безбедност које се односе на послове Већа; утврђује мере за унапређење сарадње органа који чине обавештајно-безбедносни сектор, са обавештајним и безбедносним службама других држава и међународних организација; разматра обавештајно-безбедносне процене ризика и претњи по националну безбедност; предлаже мере за заштиту и очување виталних националних интереса и националне безбедности; доставља мишљење Влади о предлозима буџета субјеката који чине обавештајно-безбедносни сектор; разматра и друга питања из домена националне безбедности²¹⁸.

Агенција за националну безбедност и Дирекција за заштиту тајних података су својеврсне контраобавештајне службе обавештајно-безбедносног сектора Црне Горе.

Агенција за националну безбедност (АНБ) је аутономна (централна) безбедносно-обавештајна установа надлежна за заштиту виталних националних вредности: уставом дефинисаног поретка, независности и територијалног интегритета Црне Горе, људских права и слобода утврђених уставом и друге послове од интереса за националну безбедност²¹⁹. Наложене задатке²²⁰ извршава тако што прикупља, анализира, процењује, размењује, чува и штити податке од значаја за: спречавање делатности усмерених против независности, суверенитета, одбране, безбедности и Уставом утврђеног поретка Црне Горе; спречавање тероризма и других облика организованог насиља; спречавање организованог криминала; спречавање кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом; спречавање обавештајних делатности

²¹⁸ Члан 9. Закона о основама обавештајно-безбедносног сектора Црне Горе, Службени лист ЦГ, бр. 28/14.

²¹⁹ Члан 1. Закона о Агенцији за националну безбедност, Службени лист ЦГ, бр. 28/05, 86/09, 20/11 и 08/15.

²²⁰ Према члану 9. Закона о Агенцији за националну безбедност, АНБ може тајно да прикупља податке, и то: а) тајном сарадњом са држављанима Црне Горе и страним држављанима; б) тајним праћењем и осматрањем уз коришћење аудио, фото и видео техничких средстава; в) куповином докумената и предмета; г) контролом електронских комуникација и поштанских пошиљки.

носилаца обавештајних активности других држава; спречавање претњи по економске интересе Црне Горе; спречавање претњи по међународну безбедност; спречавање других могућих претњи по националну безбедност²²¹.

Агенција за националну безбедност примењује посебне (оперативне) мере и тајне методе ако постоје основи сумње да је угрожена национална безбедност²²².

Дирекција за заштиту тајних података је својеврсна ресорска контраобавештајна служба надлежна за доношење и примену стандарда и прописа из области заштите тајних података; усвајање плана заштите тајних података²²³.

Актуелним безбедносно-обавештајним системом *Републике Хрватске* руководи *Вијеће за националну сигурност* - централно руководеће, координационо и надзорно тело у сфери националне безбедности²²⁴, одбране, унутрашње политике, заштите људских права и основних слобода, као и у случајевима технолошких катастрофа и великих природних несрећа, и *Савјет за координацију сигурносно-обавештајних агенција* - руководеће стручно тело које управља службама безбедности у оперативном смислу, спроводи одлуке председника Републике и Владе Републике Хрватске које су везане за усмеравање рада служби безбедности и операционализује одлуке Вијећа за националну сигурност које се односе на рад служби и других органа безбедносно-обавештајног система²²⁵.

Аналитички преглед надлежности извршног (оперативног) елемента безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске указује да је *Сигурносно-обавештајна*

²²¹ Члан 6. *Закона о Агенцији за националну безбједност*. Службени лист ЦГ, бр. 28/05, 86/09, 20/11 и 08/15.

²²² 1) припремама за оружани напад на Црну Гору; 2) тајним активностима усмереним против независности, суверенитета, територијалног интегритета, одбране, безбедности и Уставом утврђеног поретка Црне Горе; 3) тајним активностима, планирањем и вршењем припрема за извођење унутрашњих и међународних терористичких и других насилних акција против државних органа и носилаца јавних функција у Црној Гори или иностранству; 4) шпијунажом или одавањем тајних података; 5) обавештајно-субверзивном делатношћу појединаца, група и организација у корист других држава; 6) организованом криминалном активностима Члан 14. *Закона о Агенцији за националну безбједност*. Службени лист ЦГ, бр. 28/05, 86/09, 20/11 и 08/15.

²²³ Члан 74. *Закона о тајности података*, Службени лист ЦГ, бр. 014/08, 076/09, 041/10, 040/11, 038/12, 044/12, 014/13, 018/14, 048/15 и 074/20.

²²⁴ Вијеће за националну сигурност, између осталог, разматра питања из делокруга рада сигурноснообавештајних агенција и начина остваривања сарадње председника Републике и Владе у усмеравању рада сигурносно-обавештајних агенција и одобрава сарадњу са одговарајућим службама других држава; утврђује годишње смернице за рад сигурносно-обавештајних агенција и друге одлуке којима председник Републике и Владе усмеравају рад сигурносно-обавештајних агенција и других органа који учествују у заштити националне безбедности... (Члан 3. *Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, Народне новине, Службени лист РХ, бр. 79/06.).

²²⁵ Члан 58. *Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, Народне новине, Службени лист РХ, бр. 79/06.

агенција централна, аутономна, цивилна, пре свега контраобавештајна служба, док су ресорске контраобавештајне службе *Завод за безбедност информационих система* и *Војна сигурносно-обавештајна агенција*.

Ангажованост *Сигурносно-обавештајне агенције* тежишно на територији Републике Хрватске одражава извршавање класичних контраобавештајних задатака јер су усмерени на спречавање делатности предузетих ради угрожавања Уставом утврђеног поретка, угрожавања безбедности државних органа, грађана и националних интереса посредством: 1) тероризма и других облика организованог насиља; 2) обавештајних активности страних обавештајних служби, организација и појединаца; 3) екстремистичких организација и деловања група и појединаца; 4) угрожавања сигурности највиших државних функционера иштићених објеката и простора; 5) организованог и привредног криминала; 6) неовлашћеног уласка у заштићене информационе и комуникационе системе државних органа; 7) одавања тајних података од стране руководиоца и запослених у оквиру државних органа, научних институција и организација којима је поверено вршење јавних овлашћења, и 8) других активности усмерених на угрожавање националне безбедности²²⁶.

У складу са наведеним, Сигурносно-обавештајна агенција је законом овлашћена да постављене контраобавештајне задатке (борба против тероризма, екстремизма и радикализма; супротстављање деловању страних обавештајних служби, борба против корупције; супротстављање организованом криминалу;...; контраобавештајна заштита објеката, лица и простора у земљи и у иностранству; заштита безбедности тајних података и информација;...) ²²⁷ извршава прикупљањем података коришћењем јавних извора, кроз комуникацију са грађанима, као и спровођењем мера и метода тајног прикупљања података²²⁸.

Надлежности и овлашћења *Војне сигурносно-обавештајне агенције* су подударне надлежностима Сигурносно-обавештајне агенције, у сфери одбране Републике Хрватске²²⁹.

²²⁶ Члан 23. *Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*. Народне новине, Службени лист РХ, бр. 79/06.

²²⁷ Опширније на: <https://www.soa.hr/hr/podrucja-rada/> (приступ 21. 12. 2021)

²²⁸ Члан 33. став 3. *Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, Народне новине, Службени лист РХ, бр. 79/06.

²²⁹ ВСОА је овлашћена да предузима мере контраобавештајне заштите припадника, састава, средстава, објеката и активности Министарства одбране и Оружаних снага Хрватске од спољних обавештајно-субверзивних и унутрашњих екстремистичко-терористичких, криминалних и сличних делатности, а

Завод за безбедност информационих система је ресорска (техничко-информациона) служба, будући да је као централни државни орган надлежна је за контраобавештајну заштиту података у техничко-информационој сфери. Према члану 14. Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске, њени послови су: заштита безбедности информационих система и мрежа државних органа; израда безбедносних акредитација информационих система и мрежа државних органа; управљање крипроматеријалима који се користе приликом размене података са одређеним степеном тајности између државних органа Републике Хрватске и других органа и организација; координација активности на плану превенције и отклањања проблема везаних за безбедност рачунарских мрежа у државним органима, као и послови истраживања, развоја и испитивања технологија које су намењене за заштиту података са одређеним степеном тајности, и издавање сертификата та њихову употребу.

Председник *Руске Федерације* (РФ), преко *Савета за безбедност* (највишег државнополитичког тела за питања националне безбедности РФ)²³⁰, усмерава и надзире рад обавештајно-безбедносног система Руске Федерације.

Основни задаци Савета за безбедност прописани су Законом о безбедности РФ, а неки од њих су у функцији усмеравања и надзора рада безбедносних и обавештајних служби, попут: "...; 5) усмеравање безбедносне политике РФ, остваривање увида у функционисање и оцењивање рада обавештајно-безбедносног система и (6) праћење реализације безбедносних задатака ради заштите личности, привреде и државе у целини од свих облика угрожавања, спољних и унутрашњих"²³¹.

Федерална служба безбедности (ФСБ) је аутономна централна безбедносна и истовремено контраобавештајна служба РФ, надлежна за заштиту Уставом утврђеног поретка и других виталних вредности РФ од обавештајно-субверзивних и других тајних делатности спољних и унутрашњих носилаца. Има сложено организацијску структуру, којом руководи директор са помоћницима (први заменик и шест осталих заменика), а

учествује и у контраобавештајној заштити поступака производње наоружања и војне опреме за потребе Оружаних снага Хрватске. Члан 46. *Закона о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, Народне новине, Службени лист РХ, бр. 79/06.

²³⁰ Саветом председава председник РФ, а чланови тог тела су: премијер, министри одбране, унутрашњих послова и спољних послова, правде, нуклеарне енергије, финансија, војне индустрије и министар за ванредне ситуације, директори Спољне обавештајне службе, Федералне службе безбедности, Федералне пограничне службе и Службе државне заштите.

²³¹ *Указ Президента Российской Федерации об образовании Совета безопасности Российской Федерации*, Президент Российской Федерации Б. Ельцин, Москва, Кремљ, 3. Укаи 1992 года, Н 547, "2. Основније задачи и функции Совета Безопасности", <http://www.scrf.gov.ru/about/history/document15/>, (приступ 22.12.2022.)

управне органе чине директорати (укупно 11 и два центра). У саставу Федералне службе безбедности су²³²:

- Контраобавештајна служба;
- Служба за заштиту уставног поретка и борбу против тероризма;
- Погранична служба;
- Служба за заштиту економских интереса;
- Служба за оперативне анализе и међународну сарадњу;
- Служба за организацију и кадрове;
- Служба унутрашње контроле;
- Научно-техничка служба;
- Служба за логистичку подршку.

Преовлађујући и тежишни задаци ФСБ јесу: контраобавештајни, антитерористички и сузбијање организованог криминала. Контраобавештајна ангажованост ФСБ обухвата откривање, одвраћање, пресецање шпијунског и другог деловања обавештајних служби о организација других држава, као и појединих лица, које угрожавају безбедност РФ. Задатке реализује применом тајних и јавних метода и средстава одобрених законом и интерним актима ФСБ. Основни носилац овог задатка је *Контраобавештајна служба*, надлежна за контраобавештајну заштиту цивилних и војних структура РФ. Посебну улогу у томе има *Подиректорат за војни контраобавештајни рад*, који планира, организује, руководи и, посредством извршних органа деташираних у командама руске војске, остварује заштиту припадника, састава, средстава, објеката и активности оружаних снага РФ од шпијунске, екстремистичке, терористичке, организоване криминалне и других угрожавајућих делатности. ФСБ реализује задатке у сарадњи са Војном обавештајном службом и Спољном обавештајном службом обавештајно- безбедносног система Руске Федерације.

4.4.4. Остваривање контраобавештајне заштите

Национална безбедност подразумева замишљено и оствариво *стање оптималне заштићености (безбедности) виталних националних вредности државе* од стварних (испољених) и могућих облика угрожавања. Остварује се у оквирној тријади норматива, теорија, пракса (успоставља, одржава и унапређује) адекватном употребом националне моћи државе ради ефикасне заштите националних вредности од самоугрожавајућих и

²³² Милошевић, Срећковић, *Op.Cit.*, фуснота 16, стр. 436.

угрожавајућих делатности. У процесу остваривања заштите плански и организовано учествују сви државни и друштвени субјекти. Међутим, главну улогу има *систем националне безбедности*, посредством којег држава показује способност да брани свој опстанак и одрживи развој од унутрашњих и спољашних угрожавајућих делатности. С обзиром на поуздана сазнања о томе да преовлађујући број носилаца усклађено (одвојено или истовремено) примењује прикривене (илегалне) и тренутно видљиве (откривене) угрожавајуће делатности ради проузроковања штетних промена на виталним националним вредностима циљане државе (жртве), структуру система националне безбедности државе чине бројни подсистеми. Сваки подсистем је првенствено намењен (задужен) за заштиту националних вредности од једне врсте угрожавајуће делатности (нпр., од прикривених, неоружаних, оружаних итд.), а сви координисано штите националну безбедност државе.

Нормативно-теоријска одређеност система националне безбедности (и његових подсистема) представља основу за његово функционисање, које карактерише континуално *квалитетно одлучивање и кредибилно реализовање донетих одлука* ради ефикасне заштите државе. Реч је о практичном поступању којим се отклања (спречава и/или сузбија) свака угрожавајућа делатност усмерена ка виталним националним вредностима ради заштите (одбране) њихове аутентичности. Важан предуслов за такво захтевно поступање (функционисање) система националне безбедности јесте да доносиоци одлука свих нивоа, располажу *поузданим информацијама* о носиоцима угрожавајућих делатности, сопственим људским ресурсима, простору на коме се одвија угрожавајуће-одбрамбени процес, и време, односно период када се одвија наведена сукобљеност.

Аналитични преглед садржаја нормативе, теорије и праксе из безбедносно-обавештајне сфере преовлађујућег броја држава савременог света указује да је *подсистем* система националне безбедности државе, познатији као *безбедносно-обавештајни систем задужен* (надлежан и овлашћен) да извршава јединствен а условно дводелан задатак: да заштити виталне тајне матичне државе од неовлашћених и непозваних ”радозналаца“ и да прибави *поуздане информације* о намерама, плановима и могућностима носилаца тајних противуставних делатности против виталних националних вредности (да *обезбеђује матичну државу од планираних изненађења носилаца угрожавајућих делатности*). У оба случаја, прикупљене информације користи *непосредно (самостално)* за унапређење сопственог обавештајно-контраобавештајног ангажовања и

посредно - предочава их менаџменту система националне безбедности и тако доприноси квалитетном одлучивању. У крајњем смислу, основано је закључити да се *суштина целокупне ангажованости безбедносно-обавештајног (под)система састоји у оптимално контраобавештајној заштити виталних националних вредности матичне државе.*

Како безбедносно-обавештајни (под)систем извршава поменути стратегијски задатак?

У најсажетијем смислу речено, тако што у складу са законским надлежностима и овлашћењима плански и организовано примењује дефанзивно-офанзивне превентивно-репресивне обавештајно/контраобавештајно-оперативне мере, методе и активности с циљем да детектује тајне противуставне делатности против државе, идентификује њихове носиоце и потом их надзире, односно прикупља материјалне доказе о њиховом противзаконитом деловању, које употребљава на начин посредством кога их најефикасније онемогућава да реализују своје циљеве (и проузрокују штету на виталним националним вредностима). Констатовано одређење указује да се контраобавештајно-оперативни процес односно контраобавештајне заштита виталних националних вредности остварује применом два основна начина или облика: *превентивни* и *репресивни*. У оба случаја, контраобавештајно-оперативни поступак је усмерен на *учиниоца* (актуелног и могућег носиоца угрожавајуће делатности), *објекат заштите* (персонална витална национална вредност) и могућу *последицу* на објекту заштите (повређивање или уништење). Таквом усмереношћу, систем контраобавештајне заштите државе различитом ефикасношћу неутралише носиоце угрожавајућих делатности на један од следећих начина: (1) одвраћа их од сопствених офанзивних планова (одустају од предузимања планиране угрожавајуће делатности) против виталних националних вредности; (2) спречава их да реализују своје планиране делатности, односно отклања могућност да угрозе безбедност виталних националних вредности; и (3) савладава их (онеспособљава) у смислу да више не могу спроводити угрожавајуће делатности против државе.

Констатоване чињенице указују на истовремену тродимензионалну ангажованост система контраобавештајне заштите виталних националних вредности, која се састоји у одвраћању, спречавању и онеспособљавању носилаца угрожавајућих делатности да проузрокују штету виталним националним вредностима државе. У том сложеном, тајновитом и углавном динамичном процесу, вишеструко зависним од количине

националне моћи (снаге) матичне државе²³³, пожељнији и профитабилнији је превентивни начин остваривања контраобавештајне заштите државе. *Превентивна контраобавештајна заштита* првенствено и приоритетно обухвата откривање и непрекидно праћење индикатора који указују на могуће отицање података и информација о виталним националним вредностима класификованих одређеним степеном тајности и илегално удруживање лица (стварање група, банди, организација и сличних ентитета) ради предузимања ”ненасилних“ и насилних делатности против виталних националних вредности²³⁴, с циљем онемогућавања (одвраћања и спречавања) носилаца угрожавајућих делатности да нападну виталне националне вредности. Заправо, превентивна контраобавештајна заштита првенствено одражава способност безбедносно-обавештајног система да *одвраћа* носиоце тајних противуставних делатности од њиховог предузимања (свесни да ће бити откривени и санкционисани уколико почну да их реализују) против државе. На пример, обавештајно-оперативна сазнања о намерама обавештајне службе државе ”Х“ да међу припадницима националне мањине ”У“ регрутује агентуру и формира терористички колективитет са сепаратистичким програмом (и тиме угрози територијални интегритет државе), може бити обустављена дипломатском комуникацијом (упозорењем званичницима државе ”Х“ да одустану од намераваног плана), медијском комуникацијом (објављивањем шпијунско-субверзивног плана обавештајне службе државе ”Х“ у неком штампаном или електронском медију) или контраобавештајном комуникацијом (посредством агента-двојника обавештајна служба државе ”Х“ буде обавештена да је њен план деконспиран). *Спречавање* носилаца угрожавајућих делатности да нападну виталне националне вредности државе представља врло значајан садржај превентивне контраобавештајне заштите. Пре свега је дефанзивног карактера, а огледа се у отпорности или одбрамбеној ефикасности контраобавештајне заштите виталних националних вредности односно, на нивоу који спречава носиоца да започету угрожавајућу делатност оконча онако како је планирао. Заправо, онемогућава га да проузрокује намеравану или планирану штету циљаној

²³³ ”Снага савремених држава, као основних чинилаца међународних односа, може се посматрати кроз просечну старост грађана, стабилан развој, безбедност становништва, присутност корупције, заступљеност сиве економије, ефикасност у спровођењу закона, конзистентност система државне управе, могућност контроле целине матичне територије, степен утицаја страних држава, ниво друштвене кохезије, те поверење грађана у јавне институције“ (Наведени су параметри за одређивање индекса снаге државе према Economist Intelligence Unit, у: Уљанов Сергеј, Ивановић Звонимир, ”Утицај глобалних стратешких међународних односа на трендове организованих криминалних активности“, *Међународна политика*, Институт за међународну политику и привреду, бр. 1141, Београд, 2011, стр. 85.).

²³⁴ ”Превентивна контраобавештајна заштита подразумева откривање и непрекидно праћење политичких, организационих, безбедносних и других индикатора који указују на могуће противуставно (терористичко) деловање“. (Стојановић, *Op.Cit.*, фуснота 183, стр. 213).

националној вредности. За разлику од превентивне одвраћајуће контраобавештајне заштите када носилац угрожавајуће делатности није учинио деликт (кривично дело), превентивна спречавајућа контраобавештајна заштита подразумева носиоца угрожавајуће делатности који је учинио деликт (кривично дело), али без последица. На пример, терористичка група (њени припадници су већ учинили кривично дело удруживањем ради предузимања терористичких дејстава) упркос систематским покушајима да ”пробије“ физичко, техничко и контраобавештајно обезбеђење заштићеног објекта ради постављања и активирања експлозивне направе у њему, не успева у томе.

Превентивно остваривање контраобавештајне заштите (одвраћањем и спречавањем носилаца угрожавајућих делатности да проузрокују штету виталним националним вредностима), може се терминолошки означити као *општа контраобавештајна заштита* јер обухвата, с једне стране, обуздавање и задржавање потенцијалних носилаца угрожавајућих делатности да учине деликт (кривично дело повреде или уништење циљане националне вредности), и са друге стране, примену комплекса контраобавештајних мера и активности којима се не нарушава приватност грађана. Међутим, специфичност остваривања контраобавештајног спречавања угрожавања безбедности виталних националних вредности државе је у томе што често резултује идентификацијом појединих носилаца угрожавајућих делатности који су учинили деликт (прекршили су закон). Такво (оперативно) сазнање неизоставно подразумева (покреће) *постделиктно контраобавештајно узвраћање учиниоцу тајне противуставне делатности*. Реч је о сложеном вишефазном контраобавештајно-оперативном поступку, који између осталог, може карактерисати законито нарушавање приватности грађана. Контраобавештајна или безбедносна служба је основни носилац дотичног оперативног поступка, који је испреплетан са надлежностима и овлашћењима и неких других структурних елемената националног система безбедности државе. У крајњем смислу, узвраћање учиниоцу противуставне делатности подразумева репресивну меру (санкцију) предвиђену (прописану) у кривичном законнику правне државе. Да би осумњиченом учиниоцу деликта (кривичног дела) била изречена казна за проузроковану штету виталној националној вредности, неопходно је прибавити материјалне доказе. Процедура с тим у вези обухвата планску и координисану ангажованост контраобавештајне и правосудне компоненте националног система безбедности. Заправо, подразумева предузимање посебних оперативних мера и метода, одобрених од надлежног суда,

односно остваривање *посебне контраобавештајне заштите* државе. Њена суштина је у оперативном продору у структуру персоналног носиоца (нпр., агентурна мрежа, терористичка група, организована криминална група) противуставне делатности и претварању контраобавештајно-оперативне информације у доказну информацију (материјални доказ), коју верификује надлежни суд.

Условно, општу превентивну контраобавештајну заштиту виталних националних вредности карактерише *дефанзивност*, док посебну контраобавештајну заштиту карактерише *офанзивност*. Наравно, реч је о комплементарности и испреплетаности будући да заједно чине интегрални систем контраобавештајне заштите. Посматрано у општем смислу, значење синтагме *контраобавештајна заштита* указује на дефанзивно-офанзивно поступање против нечије офанзивне (агресивне) *обавештајне делатности*, усмерене ка чувању сопствених тајни и сазнавању туђих. С аспекта предмета истраживања овог рада, контраобавештајна заштита представља онемогућавање носилаца обавештајне делатности да сазнају тајне и осетљиве податке матичне државе. Будући да су стране обавештајне службе основни (преовладавајући) носилац обавештајне делатности, а контраобавештајне службе државе жртве основни носилац контраобавештајне заштите виталних националних вредности, основано је закључити да је реч о тајновитом супротстављеном друштвеном процесу, који се искључиво одвија између специјалних служби држава. Истина је, ипак, нешто другачија, односно изведени закључак је само делимично тачан - јер осим обавештајних служби и многи други субјекти предузимају обавештајну делатност, чије резултате користе за планирање и остваривање својих прикривених и јавних циљева и интереса. Такво поуздано сазнање резултује тиме да свака држава законом уреди заштиту сопствених виталних вредности од обавештајне делатности и осталих врста угрожавајућих делатности. Операционализација њихове заштите (од кога и од чега треба заштитити) у облику посебних кривичних дела²³⁵, евидентна је у кривичном законнику државе који садржи (прецизно описује) заштиту виталних и других националних вредности од угрожавајућих делатности.

У складу са безбедносним дужностима државе²³⁶, угрожавајуће делатности формулисане

²³⁵ Према дефиницији коју даје *Кривични законик Републике Србије*, кривично дело је оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је скривљено (члан 14. став 1).

²³⁶ Остварење безбедности као циља управљања државом односи се, на четири специфична задатка: "1) задатак одбране, тј. заштита државе од угрожавања од стране других држава и генерално од рата; 2) задатак правне државе, тј. заштита индивидуа од угрожавања путем државних интервенција; 3) задатак

су као кривична дела²³⁷, и груписана у посебне целине (главе), а у оквиру сваке целине, операционализована као посебна кривична дела. На пример, угрожавајуће делатности у Кривичном законнику Републике Србије разврстане су у две целине²³⁸, 23 главе и операционализоване у укупно 318 кривичних дела²³⁹. На сличан начин су угрожавајуће делатности обухваћене у кривичном законнику преовлађујућег броја држава савременог света. Зато, *кривични законик државе представља извориште, оријентир и обавезу безбедносно-обавештајном систему за контраобавештајно ангажовање и остваривање контраобавештајне заштите.*

Кривични законик највећег броја савремених држава заштиту виталних националних вредности од обавештајне делатности прописује посебним кривичним делима - ***шпијунажа и одавање државне тајне***. Оба кривична дела спадају у групу кривичних дела против народа и државе, уставног уређења и безбедности државе²⁴⁰, у групу најтежих кривичних дела и заузимају централно место у кривичном законодавству сваке државе. Заправо, реч је о кривичним делима којима се штити безбедност виталних националних вредности државе. Иначе, кривична дела која спадају у ову групу разврставају се према различитим критеријумима, на: кривична дела против унутрашње безбедности (кривична дела велеиздаје) и кривична дела против спољне безбедности (кривична дела издаје) или кривична дела против спољне и унутрашње безбедности и сл. Међутим, имајући на уму да уставно уређење и безбедност државе представљају јединствен и целовит заштитни објекат који се не може делити, неосновано је њихово додатно разврставање.

владавине, тј. заштита државе од терористичких и превратничких угрожавања, и 4) задатак заштите, тј. осигурања индивидуе од ризика штете услед делања других друштвених актера“ (Цирн, *Op.Cit.*, фуснота 194, стр. 74).

²³⁷ Кривично дело је свесна и вољна човекова радња која је друштвено опасна, противправна и одређена законом као кривично дело, а карактерише је постојање неке делатности човека (чињење) или његово пропуштање (нечињење), које је довело до одређених последица по неку вредност (Стојановић, *Op.Cit.*, фуснота 84, стр. 51-172).

²³⁸ Прва целина обухвата: Угрожавајуће делатности против грађанина као појединца, односно против његове физичке, духовне и имовинске безбедности, разврстане у укупно 12 глава; друга целина обухвата: Угрожавајуће делатности против државе и друштва, разврстане у укупно 11 глава.

²³⁹ *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

²⁴⁰ У *Кривичном законнику Републике Србије*, дефинисана су као ”Кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије“ (Глава XXVIII КЗ), и то: признавање капитулације и окупације (члан 306. КЗ); угрожавање територијалне целине (члан 307. КЗ), напад на уставно уређење (члан 308. КЗ), позивање на промену уставног уређења (члан 309. КЗ), убиство представника највиших државних органа (члан 310. КЗ), оружана побуна (члан 311.КЗ), диверзија (члан 313. КЗ), саботажа (члан 314. КЗ), шпијунажа (члан 315. КЗ), одавање државне тајне (члан 316. КЗ) и изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпеливости (члан 317. КЗ),

4.4.4.1. Контраобавештајна заштита тајних и осетљивих података

Човек има своје тајне, које спорадично саопштава својим најближим. Таква опрезност га карактерише због свесности да би се у случају сазнавања његових тајни од стране других (непозваних) лица, осећао повређеним, чак и угроженим (не би могао остварити неке своје намере и планове, а у неким случајевима би могао бити позван на одговорност...). Због наведеног, човек се труди да његове тајне нико не сазна. Осим тајни човека – појединца, личних, постоје и породичне тајне (чувају се само у кругу породице), тајне сродних и друштвених група и организација (занатске, привредне, пословне, партијске, војне, државне и друге тајне). Поменуте заједнице, баш као и појединци, чине напоре да заштите сопствене тајне, јер би њихово откривање проузроковало штету и угрозило њихово деловање (функционисање), па и само постојање. Констатовано је засновано на поузданом сазнању да је тајну²⁴¹ теже сачувати уколико је у питању већи број лица који је са њом упознат. У том смислу су и санкције за одавање тајни – личне и породичне тајне штите се претежно моралним санкцијама, а тајне друштвених колективитета уживају, поред моралне, још и дисциплинску и кривично-правну заштиту.

Национално законодавство придаје одговарајући значај питању чувања државне и других тајни (осетљивих података). Заправо, с једне стране, утврђује који су то подаци (политички, економски, војни...) важни за националну безбедност, а са друге стране, утврђује санкције за њихово неадекватно чување, без обзира да ли је потенцијални узрок њиховог откривања свесно или нехатно чињење или нечињење. У ту сврху, свака држава доноси своје правне прописе, а за њихово спровођење успоставља одговарајуће снаге, установе и институције. Аналогно томе, заштита тајни (тајних података) један је од приоритетних задатака субјеката система националне безбедности и несумњиво, најзначајнији контраобавештајни задатак безбедносно-обавештајног система државе, јер се њиховим очувањем отклања могућност проузроковања штете виталним и другим националним вредностима (држави укупно). Казнене одредбе Кривичног законика и Закона о тајности података представљају извориште и упориште ангажовања државних и друштвених субјеката, снага, институција и органа ради ефикасне превентивне и контраобавештајне заштите тајних и осетљивих података. У ствари,

²⁴¹ "Израз тајна има шире и уже значење. У ширем смислу, тајном се назива све што је непознато. У ужем смислу тајна се јавља у међуљудским односима и чине је чињенице (подаци) које појединци, уже или шире групе људи као и државе придржавају за себе, 'крију' од других, од јавности... Према томе, чији се интереси штите тајне се деле на тајне лица, група, организација, установа, заједница и државе. Према природи чињеница које се крију тајне могу бити личне, приватне, пословне, привредне, војне, службене, државне итд." (*Мала политичка енциклопедија, Оп. Cit. фуснота 6, стр.1224*).

дефинишу кривичноправну заштиту тајних података и информација од виталног значаја за матичну државу.

Национално законодавство сваке државе одређује шта су њене тајне односно њени тајни подаци. Претежно, законодавство под тајном подразумева сваки онај податак у држави (у законодавној, извршној и судској власти, привреди, институцији, установи, органу...) који је од битне важности за тај субјекат и чије би сазнање од стране неовлашћених лица могло да проузрокује некакву врсту штете како за тај субјекат тако и за државу у целини. У том контексту, незнатне су разлике између држава, али се тајни подаци приоритетно односе на заштиту виталних националних вредности^{242 243}, а документ је сваки носач податка²⁴⁴.

Одређивање тајности података је законом прописани поступак којим се податак, одређује као тајни и за који се утврђује степен и рок тајности. Означавање степена тајности подразумева степеновање тајног податка ознакама: ”ДРЖАВНА ТАЈНА“, ”СТРОГО ПОВЕРЉИВО“, ”ПОВЕРЉИВО“ или ”ИНТЕРНО“.

Законом, као тајни податак се одређује податак од интереса за државу чијим би откривањем неовлашћеном лицу настала штета виталним националним вредностима, односно националној безбедности. Тајност податка, под условима и на начин утврђен законом, одређује овлашћено лице (председник парламента, председник државе, председник владе, руководилац органа јавне власти...), које при одређивању тајности податка процењује могућу штету по интерес матичне државе..

Национално законодавство прописује, односно успоставља систем поступака и мера заштите тајних података узимањем у обзир следећих критеријума: *степен тајности, природе документа у коме је садржан тајни податак и процене претње за безбедност тајног податка*. С тим у вези, приоритетно има у виду (дисциплинску и кривичну) одговорност имаоца тајног податка (лица) и организације или органа чији је припадник, за његово чување и наравно, прописује мере заштите, условно дводелне (опште и

²⁴² Податак од интереса за Републику Србију је сваки податак или документ којим располаже орган јавне власти, који се односи на територијални интегритет и сувереност, заштиту уставног поретка, људских и мањинских права и слобода, националну и јавну безбедност, одбрану, унутрашње послове и спољне послове Члан 2. став 1. *Закона о тајности података*, Службени гласник РС, бр. 104/2009.

²⁴³ Тајни податак је податак од интереса за Републику Србију који је законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеном у складу са законом, одређен и означен одређеним степеном тајности *Ibid*, члан 2. став 2.

²⁴⁴ Папир, магнетни или оптички медиј, дискета, УСБ меморија, смарт картица, компакт диск, микрофилм, видео и аудио запис и др., на коме је записан или меморисан тајни податак *Ibid*, члан 2, став 4.

посебне мере) које се предузимају ради спречавања настанка штете односно заштите тајних података.

Кривичноправна заштита тајних података прописује облике противправног понашања према тајним подацима - *кривична дела*. Основни облик кривичног дела чини особа (лице) које без овлашћења, непозваном/неовлашћеном лицу саопшти, преда или учини доступним податке или документа који су му поверени, или до којих је на други начин дошао, или прибавља податке и документа, а који представљају тајне податке са одређеним степеном ознаке тајности ("Државна тајна", "Строго поверљиво" итд.). Кривични законик преовлађујућег броја држава савременог света у вези са заштитом тајних података прописује кривична дела ('шпијунажа', 'одавање државне/војне тајне'...).

Према *Кривичном законнику* Републике Србије²⁴⁵ поменути кривична дела су дефинисана на следећи начин: **Шпијунажа** (Члан 315. КЗ); **Одавање државне тајне** (Члан 316. КЗ); **Одавање службене тајне** (Члан 369 КЗ).

²⁴⁵ **Шпијунажа** (члан 315 КЗ): 1)Ко тајне војне, економске или службене податке или документе саопшти, преда или учини доступним страном држави, страном организацији или лицу које им служи, казниће се затвором од три до петнаест година, 2)Ко за страну државу или организацију ствара обавештајну службу у Србији или њом руководи, казниће се затвором од пет до петнаест година, 3) Ко ступи у страну обавештајну службу, прикупља за њу податке или на други начин помаже њен рад, казниће се затвором од једне до десет година, 4) Ко прибавља тајне податке или документе у намери да их саопшти или преда страном држави, страном организацији или лицу које им служи, казниће се затвором од једне до осам година, 5)Ако се услед дела из ст. 1. и 2. овог члана наступиле тешке последице за безбедност, економску или војну моћ земље, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година, 6) Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени тајним, а чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице за безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе земље. **Одавање државне тајне** (члан 316 КЗ): 1)Ко неовлашћено непозваном лицу саопшти, преда или учини доступним податке или документе који су му поверени или до којих је на други начин дошао, а који представљају државну тајну, казниће се затвором од једне до десет година, 2) Ко другом лицу саопшти податке или документе за које зна да су државна тајна, а до којих је противправно дошао, казниће се затвором до пет година. 3) Ако је дело из става 1. овог члана извршено за време непосредне ратне опасности, ратног стања, или ванредног стања или је довело до угрожавања безбедности, економске или војне моћи Србије, учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година, 4)Ако је дело из става 1. овог члана учињено из нехата, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година, 5)Државном тајном сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени државном тајном и чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице по безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе Србије, 6) Државном тајном, у смислу става 5. овог члана, не сматрају се подаци или документи који су управљени на тешке повреде основних права човека, или на угрожавање уставног уређења и безбедности Србије, као и подаци или документи који за циљ имају прикривање учињеног кривичног дела за које се по закону може изрећи затвор од пет година или тежа казна; **Одавање службене тајне** (члан 369 КЗ): 1) Ко неовлашћено саопшти, преда или на други начин учини доступним другоме, податке који представљају службену тајну, или прибавља такве податке у намери предаје непозваном лицу, казниће се затвором од шест месеци до пет година или тежом казном, 2) Као службена тајна, у смислу овог кривичног дела сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени службеном тајном и чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице за службу. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Закон о тајности података (Службени гласник РС, бр. 104/2009) прописује две казнене одредбе у вези са чувањем тајних података: кривично дело (члан 98) и прекршајна одговорност одговорног лица у органу јавне управе (члан 99).

Захтев: оптимална заштита тајних података виталних националних вредности.-

Консултоване чињенице у вези са заштитом тајности података указују на врсте тајних података (виталних националних вредности државе) војне, економске, политичке, привредне, научне, персоналне..., и , на потребу ефикасног спречавања (онемогућавања) угрожавања тајности података, које обухвата и санкционисање учиниоца кривичног дела. Заправо, указују да су тајни подаци под посебним режимом заштите, односно да је предвиђен комплекс безбедносних мера у вези са њиховом заштитом у посебним законима и интерним прописима, чије непоштовање и кршење подразумева казну за прекршиоца (имаоца тајни, и непозвано лице које покушава да их сазна). Реч је о својеврсном доктринарном ставу који гласи: *не дозвољавамо да неовлашћени субјекат (појединац, група, организација) сазна о нама оно не желимо да зна, јер тада може предузети мере које би нашу предност (безбедносну, војну, научно-технолошку...) свео на нулу, и тиме нанео додатну или неотклоњиву штету. Зато морамо оптимално заштитити своје тајне (тајне податке).* У том смислу, кривичноправна заштита тајних података о виталним националним вредностима је тежишно усмерена на обезбеђивање безбедносне будности и отпорности ималаца тајних података до оптималног нивоа, који би представљао својеврстан ”штит“, непробојан за ”копље“ неовлашћеног ”радозналост“ субјекта. Заправо, тежишно је фокусирана на превентивну заштиту тајних података (опште безбедносне мере), при томе не занемарујући значај репресивних заштитних мера (контраобавештајних и правосудних мера). Аналитички преглед садржаја мера заштите тајних података операционализованих у националном законодавству поуздано потврђује констатовано.

Према члану 31. *Закон о тајности података* (Службени гласник РС, бр. 104/09) орган јавне власти примењује опште и посебне мере заштите у складу са законом и прописом донетим на основу закона, ради заштите тајних података који се налазе у његовом поседу. Закон предвиђа опште мере заштите (члан 32)²⁴⁶ и посебне мере заштите (члан

²⁴⁶ Опште мере заштите тајних података обухватају: 1) одређивање степена тајности, 2) процену претње за безбедност тајног податка, 3) одређивање начина коришћења и поступања са тајним податком, 4) одређивање одговорног лица за чување, коришћење, размену и друге радње обраде тајног податка, 5) одређивање руковоаца тајним подацима, укључујући и његову безбедносну проверу у зависности од степена тајности податка, 6) одређивање посебних зона, зграда и просторија намењених заштити тајних

33)²⁴⁷, чување, преношење и достављање података (члан 35), дужност обавештавања у случају губитка, крађе, оштећења, уништења или неовлашћеног откривања тајних података и страних тајних података (члан 36), приступ тајним подацима (чланови 37 - 47), поступак за издавање сертификата односно дозволе (чланови 48 -83) и контроле и надзора (чланови 84 – 97).

Евидентно је да су опште мере заштите тајних података државе претежно *превентивног карактера*, односно да их имаоци (руководиоци и корисници) тајних података предузимају да спрече намере и покушаје неовлашћених лица да их сазнају. Реч је безбедносним мерама за спречавање отицања података због небудности, неопрезности, непрофесионалности и других субјективних слабости ималаца тајни. Наравно, примена општих мера заштите тајних података је вишеструко испреплетана са применом посебних мера заштите, чији је носилац појединац или посебан орган (нпр., унутрашња контрола) у организацијском саставу одређене непрофитне (нпр., министарство унутрашњих послова) или профитне (нпр., фабрика наменске индустрије) организације. Стратешки национални циљ усклађене примене општих и посебних мера заштите тајних података јесте да имаоци тајни оптимално ефикасно спречавају неовлашћене ”радозналце“ да их сазнају. Међутим, релевантна сазнања о резултатима остваривања поменутог националног безбедносног циља указују да искрсавају несвесна (нехатна) пропуштања ималаца тајни у њиховом чувању, која омогућавају непозваним лицима да их сазнају. Такође, указују на постојање неовлашћених, агресивних, спољних и унутрашњих субјеката (појединаца и група), који су посебно заинтересовани да сазнају тајне податке о виталним националним вредностима државе. Имајући у виду потребу за обезбеђивање оптималне заштите тајних података, национално законодавство предвиђа специфичне безбедносне мере - *контраобавештајне мере заштите тајних података*, чија примена резултује оптималном контраобавештајном заштитом виталних националних вредности државе.

Оптималност контраобавештајних мера у заштити тајних података одражава

података и страних тајних података, 7) надзор над поступањем са тајним податком, 8) мере физичко-техничке заштите тајног податка, укључујући и уградњу и постављање техничких средстава заштите, утврђивање безбедносне зоне и заштиту ван безбедносне зоне, 9) мере заштите информационо-телекомуникационих система, 10) мере крипто-заштите, 11) заштитни режим радних и формацијских места, у оквиру акта о унутрашњем уређењу и систематизацији радних места, 12) утврђивање посебних програма образовања и обуке за потребе обављања послова заштите тајних података, 13) друге опште мере одређене законом.

²⁴⁷ Актом Владе утврђују се посебне мере заштите тајних података, а поједине посебне мере заштите могу се ближе уредити актом надлежног министра, односно руководиоца посебне организације, у складу са актом Владе,

препознавање услова, узрока и ситуација који доводе до угрожавања тајних података. Предузимање контраобавештајних мера представља тајновит и сложен процес који обухвата: (1) процену могућих начина угрожавања тајних података; (2) идентификацију персоналних носилаца њиховог угрожавања; (3) прибављање доказа о њиховој противзаконитој делатности; и (4) покретање одговорности против учинилаца кривичних дела из домена угрожавања тајних података. Контраобавештајне мере се предузимају паралелно са општим и посебним мерама заштите тајних података и представљају својеврсног (невидљивог) несубординационог контролора спровођења општих и посебних мера заштите. За разлику од општих и посебних мера заштите тајних података чији су претежни носиоци имаоци тајни података, носиоци контраобавештајних мера су специјалне (тајне) службе - контраобавештајне и безбедносне. Својеврсни тајновити доктринарни став контраобавештајца гласи: *не желимо да neodговорни имаоци тајних података и неовлашћени "интересенти" за тајне податке о виталним националним вредностима државе сазнају шта ми знамо о њима, јер тада могу да нам усложне извршавање контраобавештајних задатака. Зато, морамо заштитити своју контраобавештајну активност подизањем завесе тајне, контраобавештајне заштите: оптимална безбедност тајних података и мач за носиоце њиховог угрожавања.*

Полазиште за исправно дешифровање контраобавештајног процеса (поступка) ради заштите тајних података виталних националних вредности подразумева узимање у обзир наизглед једноставне релације - *субјекат који поседује тајни податак (ималац тајне) – субјекат који намерава или покушава да сазна тајни податак.* Ималац тајне, као и субјекат који покушава да је сазна јесте појединац, углавном члан одређене групе или организације.

Ималац тајног податка је особа (лице) изложена ризику да стварајући и користећи га, несвесним (нехатним) или свесним поступањем, постане могући кључни извор откривања тајног податка непозваном лицу. Процес стварања тајног податка је у функцији постизања неког друштвеног циља и обухвата више корака у облику чињеница, планова, објеката, пројектовања техничких средстава, израде програма за обуку кадрова и др. и окончава се преношењем тајног податка на документ. Обзиром да документ има корисника, пут од ствараоца тајног податка и документа до корисника, углавном има много физичких или електронских дистрибутера (секретари, експедитори, оператори...) и самим тим, нове могућности за откривање, јер је тајну неупоредиво теже

сдачувати уколико је већи број људи који је са њом упознат.

Законодавство преовладавајућег броја држава идентификује имаоца тајног податка као физичко (руководилац и корисник) и правно лице (орган јавне власти). У оба случаја, реч је о грађанину (држављанину) који у складу са позитивним законским прописима матичне државе рукује штићеним подацима²⁴⁸. Насупрот поменутом одређењу друштвеног статуса имаоца тајног податка, национално кривично законодавство фокусира се на имаоца тајног податка као могућег учиниоца (извршиоца) кривичног дела (шпијунажа и одавање државне тајне), доводећи га у везу са *непозваним (неовлашћеним) лицем* које намерава или покушава да сазна, или је дошло у посед тајног податка. Заправо, штити тајне податке и документе запрећеном казном учиниоцима у контексту забрањене кажњиве релације ”КО – КОМЕ“.

Наведена формулација указује да поменута кривична дела нису донета против одређеног (персоналног) лица или групе, организације (невладиног субјекта, државе), већ против сваког онога који на било који начин угрожава безбедност тајних података и докумената виталних националних вредности. Зато, констатована законска регулатива представља извориште, оријентир и оквир за предузимање контраобавештајне делатности од стране контраобавештајне службе ради остваривања контраобавештајне заштите . Наиме, контраобавештајна и/или безбедносна служба , између осталог, надлежна је (задужена) да штити све врсте тајни виталних националних вредности матичне државе, и руковођена садржајем кривичних дела шпијунажа и одавање државне и службене тајне процењује карактер ризика имаоца тајне, односно могућности да ненамерно²⁴⁹ или намерно (свесно, из идеолошких, материјалних и сличних побуда) допринесе да је сазна непозвано лице. Такође мора се имати у виду релевантно сазнање о томе да независно од понашања (несвесно, нехатно или свесно) имаоца тајног податка, њено евентуално доспевање у посед непозваног лица²⁵⁰, ствара изгледне штетне последице²⁵¹, често

²⁴⁸ Опширније у: *Закон о тајности података*, Службени гласник РС, бр. 104/2009, члан 2, ставови 7, 10. и 11.

²⁴⁹ Неки могући манифестациони облици су: неадекватна унутрашња контрола, недисциплина, неодговорност, немар, нестручност, нехат, незнање, замор, монотонија, алкохолизам, наркоманија, показивање (хвалисање) добре обавештености и др.

²⁵⁰ Непозвано лице је свако лице које по свом службеном положају није овлашћено да се упозна са одређеним подацима, средствима, објектима, активностима субјекта безбедности који се сматрају (означени су неким степеном тајности) тајним.

²⁵¹ Интернет сајт ”ВИКИЛИКС“ који је 2010. године узбуркао светску јавност и наговестио нова ”открића“ о америчким тајнама у комуникацији са многим државама у свету представља карактеристичан пример о примарној улози имаоца тајних података у вези са њиховом заштитом. Реч је о 24-годишњем Американцу Бредли Менингу, који је био запослен као војни обавештајни аналитичар у Багдаду, Ирак. Бредли је Џулијусу Асанжу, власнику Интернет сајту Викилис, ”у периоду од августа до

погубне, по безбедност матичне државе.

*Контраобавештајна процена*²⁵² је редован и према искрсној потреби ванредан задатак контраобавештајне службе ради установљавања стања заштите тајних података виталних националних вредности државе. Заправо, представља уобичајен (свакодневни), изнимно ванредни задатак, сваког припадника и свих нивоа одлучивања контраобавештајне службе. Реч је о мисаоном процесу анализирања свеже примљених и постојећих контраобавештајних података, с једне стране, о неопходном нивоу безбедносних способности и понашању ималаца тајних података, и са друге стране, о могућностима носилаца обавештајне делатности и регистрованим начинима деовања ради покушаја сазнавања тајних података. У првом случају, приоритетно се процењује да ли имаоци тајних података доследно и ефикасно спроводе опште и посебне мере заштите тајних података, док је у другом случају, процена тежишно фокусирана на могућности и испољену обавештајну делатност страних обавештајних служби, екстремистичких, терористичких и организовано-криминалних група. Контраобавештајном проценом се закључује (оцењује) стање (повољно, неповољно, оптимално) заштите тајних података и предвиђа какво ће бити у блиској и даљој будућности. Заправо, контраобавештајна процена полази и окончава се установљавањем нивоа (пожељан, односно оптималан) заштите тајних података. Суштина контраобавештајне процене је њеној фокусираности на установљавању ефикасности система националне безбедности матичне државе, безбедносној култури грађана и нарочито, безбедносној способности и отпорности ималаца тајних и осетљивих података. Њена суштина заснована је на методолошком приступу који најпре узима у обзир безбедносне могућности матичне државе а потом могућности носилаца обавештајних делатности. Заправо, потпуно основано носиоце обавештајне делатности не процењује, не сматра их супериорнијим у односу на имаоце тајних података, јер би у том случају изостала ”идентификација ко је, односно ко може бити одлучујући носилац угрожавања државне и других тајни“²⁵³. С тим у вези, треба напоменути да је у теорији и

краја новембра 2010. године, доставио 260.000 дипломатских депеша, 90.000 обавештајних извештаја и видео-снимак из војног авиона који показује убиство цивила у Ираку, међу њима и једног сниматеља агенције Ројтерс и његовог возача“ (Мишић Милан, ”Вивисекција Викилиса“, *Политика*, Београд, 23. 12. 2011, стр. 3.).

²⁵² ”Контраобавештајна процена је закључак до којег долазе органи службе безбедности на основу расположивих података, анализа и процене својих метода рада и других извора сазнања, о будућем развоју догађаја, односа и понашања, и доносе мере које треба предузети у датом тренутку за спречавање такве активности непријатеља“ (Ђорђевић, *Op.Cit.*, фунсота 29, стр. 164).

²⁵³ Мијалковски Милан, ”Чување војне тајне – примарни су имаоци“, *Војска*, НИЦ Војска, Београд,

практици присутна заблуда о томе да тајне одређеног субјекта (нпр., државе) првенствено и приоритетно угрожавају стране обавештајне службе. Насупрот томе, студиозна анализа случајева шпијунаже и одавања државне тајне указује (и упозорава) да се неоправдано пренаглашавају и преувеличавају могућности обавештајне компоненте страних држава, терористичких и организовано-криминалних група, док из необјашњивих разлога превиђа (губи из вида) кључна чињеница која се може формулисати овако: ”тајну може угрозити онај ко је зна или је одговоран да је чува“²⁵⁴.

Контраобавештајна процена се окончава доношењем одлуке надлежног руководиоца о мерама које треба да предузме контраобавештајна служба ради оптималне заштите тајних података виталних националних вредности. Јединствен комплекс контраобавештајних мера, условно чине две групе: скуп безбедносних мера које треба предузети у циљу отклањања регистрованих пропуста у систему опште и контраобавештајне заштите тајних података, као и предлог за оснаживање општих и посебних мера заштите тајних података и скупа безбедносних мера у циљу спречавања инфилтрационог продора носилаца обавештајне делатности у државним и друштвеним институцијама.

Прву групу безбедносних мера прожима релевантно сазнање о томе да кључну улогу у чувању тајних података о конкретној или свим виталних националних вредностима има њихов ималац. Тиме постаје јасно да нечија жеља (заинтересованост) да је сазна, не подразумева и да ће је сазнати (прибавити), јер узрок њеног откривања не може да буде нико други до њен ималац. Зато, субјект (“интересент“) заинтересован за одређени тајни податак или документ, да би успео у намери, мора да примени погодан начин да успостави комуникацију са оним ко поседује дотични тајни податак или документ, или да открије неки пропуст у његовом чувању. С аспекта заинтересованог (неовлашћеног) субјекта за неку конкретну тајну није битно да ли ће му је њен ималац *свесно*, усмено или у писаној форми, непосредно или посредно саопштити или предати на неки други начин, или ће му је *нехатом* (нестручношћу, неопрезношћу...) учинити доступном. Закључак је јасан, и необорив: уколико га ималац тајног податка (нпр., високи функционер, министар, руководилац полиције...) професионално чува, искључена је могућност непозваног да дође у posed. Професионални однос у чувању тајних података подразумева и екстремне ситуације. На пример, ималац тајне може се наћи

20.11.1997, бр.276, 1997, стр. 17.

²⁵⁴ *Ibid*, стр. 17.

суочен са уценом и претњом смрћу. И у таквој ситуацији, приоритет има интерес матичне државе над интересом имаоца тајног податка, у супротном, непозвани субјекат побеђује. Узимањем у обзир наведених чињеница, остваривање контраобавештајне заштите карактерише схватање да су тајни подаци државе подложнији самоугрожавању, односно да може да их угрози онај ко их зна (поседује и користи), пре него субјекат који хоће да их сазна.

Другу групу безбедносних мера прожима став односно поуздано сазнање контраобавештајаца о томе да носиоци обавештајне делатности темељно изучавају систем заштите тајних података државе жртве с циљем да идентификују његове евентуалне недостатке, које потом покушавају да искористе за долажење у посед жељених тајни. У том тајновитом процесу, носиоци обавештајне делатности приоритетно су заокупљени (тежишно истражују) карактер и степен отпорности ималаца тајних података ради идентификације оних, којима је својствена нека субјективна слабост. Сваки почетни оперативно-обавештајни податак о таквом имаоцу тајне настоје да додатно провере и процене и потом донесу одлуку како га употребити: пратити и продубљивати, тестирати потенцијални агентурни извор, врбовати, компромитовати и сл. Имајући на уму чињеницу да се носиоци обавештајне делатности руководе сазнањем да било коју врсту тајне није могуће апсолутно заштитити, контраобавештајци предузимају мере ради идентификације лица и активности које носиоци примењују ради откривања тајних и осетљивих података.

Усклађено предузимање наведених група безбедносних мера представља плански и организован, тајновит процес, у коме носиоци (контраобавештајна или безбедносна служба) остваривања контраобавештајне заштите тајних података истовремено имају увидупримаран значај ималаца тајних података у њиховом чувању и секундаран значај носилаца обавештајне делатности у покушају да их сазнају. У том смислу, чине планске и организоване напоре (спровode контраобавештајну делатност) да заштите тајне податке матичне државе. Њихова контраобавештајна ангажованост је усмерена на прикупљање чињеница и података који указују на евентуалну недовољну будност и недисциплину ималаца тајних података у оптималном чувању и на могућност присуства обавештајне делатности појединаца, група и организација на територији матичне државе и/или иностранству, усмерене ка сазнавању штићених података. Заправо, ангажованост контраобавештајне компоненте ради заштите тајних података обухвата оперативно-обавештајну офанзивност њених припадника и организацијских састава на прикупљању

контраобавештајних података²⁵⁵ који указују, с једне стране, на могућност да их имаоци тајних података и докумената свесно (чињењем) или несвесно (нечињењем или чињењем) повређују, односно чине доступним непозваним лицима у земљи или иностранству, и са друге стране, да непозвана лица, првенствено стране обавештајне службе применом обавештајно-оперативних метода и средстава покушавају да дођу у посед.

Условно, *сврха* предузимања обеју група *безбедносних мера* је дводелна: *превентивна* (усмерена на спречавању отицања тајних података о виталним националним вредностима државе) и *репресивна* (састоји се у дисциплинској и кривичној одговорности за одавање тајних података или за непредузимање одговарајућих мера за њихову заштиту).

Пожељно је да ефикасна оперативна ангажованост контраобавештајне службе резултује остваривањем *превентивне контраобавештајне заштите* тајних података и докумената матичне државе. Карактерише је успешно одвраћање и спречавање носилаца самоугрожавања и угрожавања да ризикују у процесу сазнавања. Тиме, константно их држећи у предделиктној фази, умањује потребу за предузимањем репресивних контраобавештајних мера против регистрованих (откривених) носилаца у постделиктној фази. Контраобавештајна компонента или безбедносно-обавештајни систем државе, ефикасном и ефективном превентивном успешношћу у заштити тајних података, у највећој могућој мери обезбеђује матичну државу од разноврсних стратегијских изненађења. С тим у вези пак, треба имати на уму сазнање о томе да таква неопходна превентивна контраобавештајна успешност у великој мери зависи и од квалитетне безбедносне културе грађана и ефикасне ангажованости свих других сегметата националног система безбедности државе. То зато, што су структурни елементи националног система безбедности основни, преовлађујући и непосредни реализатори највећег броја општих и посебних безбедносних мера ради заштите тајних података. Закон о тајности података и интерни прописи у тој сфери на потпуно разумљив начин прописују обавезе појединаца, органа и организација у погледу чувања и заштите тајних података и докумената о виталним националним вредностима државе. Национална

²⁵⁵ Контраобавештајни податак је сваки податак који указује на делатности (облике, методе и средстава) стране обавештајне службе пре свега, усмерених ка сазнавању тајни виталних националних вредности матичне државе и/или проузроковању штетних промена (последица) на њима. У контраобавештајној пракси је, међутим, прилично тешко, утврдити да ли је један податак, у тренутку његове спознаје, контраобавештајни (од значаја за конкретну службу безбедности), јер стране обавештајне службе прикупљају најразноврсније податке о објектима напада (виталне националне вредности), коришћењем агентуре али и све друге прикладне методе.

нормативна сфера, осим што обавезује друштвене и државне субјекте да ревностно чувају и одговарајућим мерама и поступцима заштите тајне податке и документе, чије потенцијално откривање наноси штету виталним националним вредностима и националној безбедности матичне државе, захтева и њихову високу будност у превентивном и едукативном смислу.

Национална контраобавештајна компонента државе у циљу одржавања и оснаживања превентивне контраобавештајне заштите тајних података, редовно контраобавештајно процењује остваривање општих и посебних безбедносних мера и контраобавештајно-оперативно надзире да ли се опште и посебне мере заштите тајних података доследно остварују. Уколико уочи (препозна, региструје) пропусте у чувању тајних података, упозорава имаоце тајни и одговорне особе и органе задужене за њихово чување, ради спречавања угрожавања (отицања непозваним лицима). Реч је о *општем (дводелном) контраобавештајном задатку - оперативно-надзорни садржај*, који контраобавештајна компонента реализује самостално и *упозоравајући садржај*, који реализује у сарадњи са менаџментом свих нивоа националног система безбедности матичне државе.

Национална контраобавештајна компонента свакодневном применом оперативних метода и поступака који не захтевају одобрење надлежног суда, реализује *оперативно-надзорни садржај* превентивне контраобавештајне заштите тајних података виталних националних вредности. Иако придаје одговарајући значај јавним изворима контраобавештајних података, овај аспект превентивне контраобавештајне заштите приоритетно остварује посредством људских извора, термилошки познатијим као агенти/сарадници-патриоте. Наиме, контраобавештајци-оперативци у складу са закључцима контраобавештајне процене о могућој угрожености тајних података у одређеној друштвеној средини (нпр., локална самоуправа, привредна грана, министарство, научна институција, образовна установа, наменска производња...), тајно изучавају погодна лица за сарадњу и ангажују их (реч је о особама који добровољно прихватају обавезу и извршавају је поред свог званичног посла), дајући им задатак да мотре (обрате посебну пажњу) да ли се опште и посебне мере заштите тајних података доследно спроводе. Важан предуслов за реализацију овог задатка јесте да контраобавештајна служба ангажује неопходан број квалитетних сарадника-патриота међу имаоцима тајни и међу особама које су одговорне за физичку и техничку заштиту тајних података. Усмеравањем њиховог тајног ангажовања, правовремено се остварује увид у спровођење општих и посебних мера заштите тајних података и докумената,

односно правовремено региструје евентуалне повреде тајности одређене врсте тајних података.

Осим коришћења људских извора (стварање и управљање мрежом агената- патриота и стварање агентуре у редовима носилаца обавештајне делатности), контраобавештајци- оперативци у циљу остваривања оптималне превентивне контраобавештајне заштите тајних података примењују и друге оперативне методе и средстава, почев од најмасовнијег метода (информативни разговор у циљу утврђивања чињеница као основе за процену о постојању основане сумње о намераваној или извршеној повреди тајних података), преко анализе расположивих контраобавештајних података у вези са заштитом тајних података и безбедносне провере кандидата за безбедносно осетљива места у државним службама, до личног запажања праћењем појединих садржаја у медијима и остваривања сарадње са сродним службама итд. Њиховом усклађеном и ефикасном применом, контраобавештајна компонента правовремено региструје и спречава угрожавање тајних и осетљивих података, односно настоји да константно оснажује њихову превентивну контраобавештајну заштиту. Важан аспект њеног остваривања огледа се у неопипљивом али присутном сазнању код руковалаца и корисника тајним подацима и документима да евентуална неопрезност и неодговорност не може и неће остати непримећена од стране контраобавештајне компоненте матичне државе. Такво сазнање их одвраћа од (личног) чињења и нечињења којим могу угрозити заштиту тајних података и докумената, укључујући сугестивну офанзивност према особама у својој средини, које својим поступцима могу тајне податке учинити доступним непозваним лицима. С тим у вези треба имати на уму чињеницу да слична опрезност карактерише и носиоце обавештајне делатности усмерене ка сазнавању штићених података.

За потпуније разумевање сложеног дискретног процеса остваривања превентивне контраобавештајне заштите тајних података и докумената упутно је осврнути се на могућа нехатна и/или свесна одступања у пракси насупрот законској регулативи. Тако, на пример, контраобавештајни податак прибављен посредством агента-сарадника о особи Н.Н., која има приступ тајним подацима у министарству одбране, а нема сертификат²⁵⁶

²⁵⁶ "Физичко и правно лице – корисник тајног податка, има право приступа тајним подацима који су неопходни за обављање послова из делокруга његовог рада и који су по степену тајности одређени у сертификату за приступ тајним подацима, односно дозволи" (Члан 42. Закона о тајности података, Службени гласник РС, бр. 104/2009).

нити је за њу извршена безбедносна провера²⁵⁷, неизоставно подразумева проверу дотичног податка, и, уколико се установи његова тачност, посредством надлежног органа у оквиру министарства покретање процедура за отклањање таквог безбедносног пропуста. Узмимо следећи пример. Позната је основна сврха општих мера заштите тајних података²⁵⁸ - отклонити (спречити) могућност да их сазна непозвано лице. Несумњиво, публикување тајних података без одобрења надлежног органа представља драстичан пример угрожавања безбедности тајних података. Стога, контраобавештајни податак о намери имаоца тајног податка да га учини доступним неком медију или, податак да неки медиј који је посредством свог извора прибавио тајни податак о одређеној виталној националној вредности намерава његово објављивање, подразумева предузимање одговарајућих мера ради спречавања такве намере. Сличних пределиктних случајева у вези са заштитом тајних података је много, о којима, првенствено због карактера контраобавештајне превентиве, јавност углавном није обавештена.

Размотрене чињенице у вези са *превентивном контраобавештајном заштитом тајних и осетљивих података*, у најширем смислу, указују да је реч о контраобавештајној делатности која је усмерена ка спречавању понашања која су законом прописана као кривична дела. Она представља практичну делатност припадника и састава контраобавештајне компоненте испреплетану са безбедносним делатностима других компонената националног система безбедности државе, која је у складу са постојећим правним и етичким нормама, усмерена ка отклањању или свођењу на најмању могућу меру утицаја фактора ризика (индивидуалних, друштвених и ситуационих) који могу погодовати извршењу кривичног дела повређивања тајности података. Поред превентивне контраобавештајне заштите, јачање безбедносне културе у великој мери одвраћа лица од извршења кривичног дела. Дакле, превентивна контраобавештајна заштита тајних података подразумева предузимање комплекса мера и радњи, контраобавештајних и других снага националног система безбедности, са заједничким циљем да се отклоне непосредни, објективни и субјективни услови и узроци који погодују отицању тајних података уопште, као и небезбедном деловању појдиних лица задуженим за руковање и коришћење.

²⁵⁷ ”За приступ и коришћење тајних података врши се безбедносна провера у зависности од степена тајности, и то: 1) основна безбедносна провера, за податке означене степеном тајности ”ИНТЕРНО“ и ”ПОВЕРЉИВО“; 2) потпуна безбедносна провера, за податке означене степеном тајности ”СТРОГО ПОВЕРЉИВО“; 3) посебна безбедносна провера, за податке означене степеном тајности ”ДРЖАВНА ТАЈНА“ (*Ibid*, члан 53.).

²⁵⁸ *Ibid*, члан 32.

Превентивна контраобавештајна заштита тајних података је заправо непрекидна превентивна контраобавештајна делатност (вишефазни циклус) који претходи настанку (извршењу) *радње кривичног дела шпијунаже и одавања државне и службене тајне* и наступања штетних (безбедносних) последица. Због тога је и њен основни циљ да се онемогући извршење радње кривичног дела²⁵⁹, односно наступање последица. Превентивна контраобавештајна заштита тајних података и докумената увек представља друштвено оправдану и рационалну активност. Њен кључни носилац је контраобавештајна компонента државе, чије уобичајене (свакодневне) оперативне активности у суштини представљају скуп активности *контраобавештајно-оперативне контроле*, чији циљ јесте да се утврди стање заштите тајних података и докумената. У том смислу, контраобавештајна контрола обухвата регистровање и праћење (надзирање) обавештајних и необавештајних индикатора, појава или стања усмерених ка откривању тајни виталних националних вредности матичне државе. Под праћењем обавештајних и необавештајних индикатора и облика угрожавања тајних података и докумената се подразумева свакодневно откривање и евидентирање индикација и облика угрожавања према њиховим специфичним карактеристикама у складу са одређеним критеријумима, за одређени период и на одређеном простору, а у вези са конкретном виталном националном вредношћу која је угрожена. На основу релевантних сазнања праћења, контраобавештајна компонента долази до сазнања о постојању различитих облика напада на тајне податке и документе, односно извршења кривичног дела и могућих учинилаца. Заправо, контраобавештајна компонента долази до података о *посделиктној делатности* носилаца угрожавања тајности података, односно препознаје основану сумњу о постојању кривичног дела шпијунаже, одавања државне или службене тајне. Анализа и процена таквих оперативних сазнања (контраобавештајних података) може резултовати доношењу одлуке за примену ***репресивне контраобавештајне делатности*** ради контраобавештајне заштите тајних података и докумената.

Остваривање контраобавештајне заштите предузимањем репресивних контраобавештајних мера ”по природи ствари је најтајнија делатност безбедносне

²⁵⁹ Радња извршења основног облика кривичног дела шпијунаже састоји се у саопштавању, предаји или чињењу доступним тајних података или докумената страном држави, страном организацији или лицу које им служи. Радња извршења основног облика кривичног дела одавање државне тајне састоји се у процесу који подразумева да неко неовлашћено непозваном лицу саопшти, преда или учини доступним податке или документе који су му поверени или до којих је на други начин дошао, а који представљају државну тајну. Радња извршења основног облика кривичног дела одавање службене тајне се састоји у неовлашћеном саопштавању, предаји или на други начин чињењу доступним другоме, података који представљају службену тајну, или у прибављању таквих података у намери предаје непозваном лицу.

службе“²⁶⁰, јер обављајући те послове штити виталне тајне податке и документе, особе које су имаоци тајних података о виталним националним вредностима, научним, привредним и индустријским субјектима, али пружа и контраобавештајну заштиту невладиним односно приватним субјектима. Најтајнија делатност контраобавештајне или безбедносне службе је, између осталог, и зато што законито задире у приватност грађана али и због чињенице да одсуство адекватног унутрашњег и парламентарног надзора њеног спровођења, отвара могућност злоупотребе током примене посебних поступака и мера прикупљања података²⁶¹.

Ради отклањања такве могућности, демократска држава успоставља одговарајући систем контроле рада безбедносних служби, који је, у извесном смислу подложен јавној контроли.

Доступно је распрострањено схватање о томе да су стране обавештајне службе ”једини” носилац обавештајних делатности. Оне заправо јесу њихов преовладавајући носилац, али не и једини, што је пресудно утицало на усвајање термина контраобавештајна делатност као одговарајући начин остваривања заштите тајних података државе. Наравно, с тим у вези, није спорна супротстављена релација *обавештајна делатност – контраобавештајна делатност*. То, посебно због чињенице да надлежности и овлашћења контраобавештајних и безбедносних служби приоритетно указују на заштиту тајних података на територији матичне државе где је, осим могућег тајног и јавног обавештајног и необавештајног деловања страних обавештајних служби, такво деловање својствено и екстремистичким, терористичким, организовано-криминалним и неким другим друштвеним скупинама. Таква реалност резултује тиме да се контраобавештајна делатност истовремено предузима ради заштите тајних података виталних националних вредности од прикривене ”обавештајне агресије“ без обзира ко су носиоци. Они, уколико их има више, често договорно покушавају да дођу у посед тајних података. Остваривање контраобавештајне заштите у таквим условима, названим *оперативна ситуација*²⁶², условно има две компоненте. Прва обухвата предузимање

²⁶⁰ Жунец Озрен, Домишљановић Дарко, *Обавештајно сигурносне службе Републике Хрватске*, Наклада Јесенски и Турк, Загреб, 2000, стр. 213.

²⁶¹ Независно од терминолошког означавања, постојање посебних метода контраобавештајних служби, чији укупан број се креће од неколико до десетак, наравно прописаних законом, између осталог, чињеница је која одражава нарушавање приватности грађана. У питању су методе попут: ”тајног надзора садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни надзор садржаја телекомуникација и информационих система“ (Члан 12. став 8. *Закона о Војнобезбедној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13).

²⁶² Оперативна ситуација је скуп података о носиоцима обавештајне делатности и њиховим другим

дефанзивних контраобавештајних делатности, односно низа активности у циљу обезбеђивања доследног спровођења општих мера заштите тајних података и докумената (оптимална заштита ималаца државне и других облика тајни, докумената, средстава, објеката, простора, активности...), а друга представља офанзивну контраобавештајну делатност, односно дешифровање намера носилаца обавештајних делатности и њихово спречавање, првенствено продором у њиховим структурним елементима.

Реализација сваке компоненте контраобавештајне заштите усмерено је на *објекат контраобавештајног истраживања - физичко лице*, идентификовано или непознато, за које почетни оперативни контраобавештајни податак указује да је учинило *неку радњу кривичног дела шпијунажа, одавања државне тајне или службене тајне*. Реч је о оперативном сазнању које иницира *оперативни поступак контраобавештајне службе* са циљем потврђивања или оповргавања основа/ не сумње о осумњиченом лицу, која може садржати елемент иностраности (или бити без тог елемента), затим, може бити непроверена или делимично потврђена, надаље, њен извор може бити сарадник-патриота (поуздан или недовољно поуздан), технички извор или јавни извор, може бити добијена од неке сродне службе или другог државног субјекта и најзад, указује на карактер проузроковане штете. У том смислу, оперативни поступак контраобавештајне службе - *оперативна обрада (акција или операција)* спроводи се када постоји основана сумња да је одређено лице учинилац конкретног кривичног дела, или да је извршено одређено кривично дело у вези са угрожавањем тајних података. Ради се о кривичним делима која се гоне по службеној дужности и за откривање кривичног дела, учиниоца и обезбеђење доказа нужна је примена одређених оперативних метода и коришћење одређених оперативно-техничких средстава.

За примену свих оперативних (посебних, репресивних) мера које привремено ограничавају уставна права и слободе грађана²⁶³, контраобавештајна служба се одлучује само кад процени да је немогуће или врло тешко установити тачност оперативног

делатностима, и распореду снага контраобавештајне службе, као и метода којима открива, прати, документује и онемогућава угрожавајућу делатност у датом тренутку (Опширније у: Ђорђевић, *Op.Cit.*, фуснота 29, стр. 261)..

²⁶³ "Мере тајног прикупљања података јесу: 1. надзор средстава за техничко комуницирање на даљину, 2. надзор промета на транзитно-међународним комуникационим везама, 3. надзор над поштанским пошиљкама, 4. техничко снимање простора и објеката, 5. надзирани промет предмета и вриједности, 6. тајно праћење, мотрење, свјетлосно и звучно снимање особа у отвореном простору и јавним местима". (*Закон о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, "Народне новине", Службени лист РХ, број 79/2006.).

сазнања (основане сумње) на други начин. Националним законодавством је регулисана процедура о примени посебних оперативних мера, која обухвата и одобрење надлежног суда. У том смислу, надлежни орган контраобавештајне службе подноси захтев надлежном суду, који начелно обухвата следеће аспекте:

-основне персоналне податке о осумњиченом лицу или више лица (групи, организацији), заједно с подацима који су до тог тренутка оперативним радом прибављени о том лицу или скупини,

-чињенице које доказују да је издавање захтева неопходно како би контраобавештајна служба могла да оперативно истражи основ сумње о угрожености тајних података и докумената,

-чињенице које указују на то да се одређена или више оперативних мера мора применити јер се уобичајеним оперативним методама не могу, или се врло тешко могу, прикупити докази о кривичном делу које је у надлежности службе,

-начин примене предложених оперативних мера и очекивани (предвиђени) резултати њихове примене,

-трајање примене оперативне мере (нпр., три месеца, шест месеци).

Након одобреног захтева, контраобавештајна служба у сарадњи са јавним тужиоцем примењује одобрене оперативне мере, односно прибавља материјалне доказе о кривичном делу шпијунажа, одавање државне или службене тајне. Уколико прибави материјалне доказе, оперативна обрада или акција може да буде окончана једним од следећих начина: ”1) оперативни подаци (докази) се користе за оперативно комбиновање (врбовање учиниоца кривичног дела, дезинформисање учиниоца кривичног дела и његовог налогодавца, свеобухватно оперативно надзирање учиниоца ради онемогућавања да у критичном тренутку за њега и његовог налогодавца предузме одређену врсту необавештајне делатности), 2) на основу прибављених материјалних доказа покреће се кривични прогон (подноси кривична пријава надлежном суду) против учиниоца кривичног дела, 3) оперативни поступак контраобавештајне службе је деконспиран током прибављања доказа о осумњиченом учиниоцу, ради чега се одустало од даљег предузимања противзаконите делатности, побегао у иностранство и сл.”²⁶⁴. Уколико током реализације оперативног контраобавештајног поступка не буде потврђена основана сумња о учиниоцу кривичног дела шпијунажа или одавање државе и службене тајне, законом је предвиђен поступак са прибављеним чињеницама

²⁶⁴ Мијалковски, Op.Cit., фуснота 102, стр. 191.

(комисијски се уништавају).

У циљу доброг разумевања по много чему енигматских карактеристика *оперативне ситуације*, која огледа својеврстан невидљив и (за јавност) испреплетан фронт између подмуклог ”агресора” (носилаца обавештајне делатности) и бранилаца (носилаца контраобавештајне делатности) државе жртве, неопходно је имати у виду још неке чињенице. *Пре свега*, треба имати у виду да преовладавају *имаоци тајни* (тајних података и докумената) која поседују статус *службеног лица*²⁶⁵, за која је извршена *безбедносна провера* (*основна*, за податке означене степеном тајности ”Интерно“ и ”Поверљиво“, *потпуна*, за податке означене степеном тајности ”Строго поверљиво“ и *посебна*, за податке означене степеном тајности ”Државна тајна“). Позитивна безбедносна провера за потенцијалног имаоца тајне представља важну гаранцију да ће поверене му тајне податке и документе успешно штитити од непозваних лица. Евентуално игнорисање значаја безбедносне провере за потенцијалне имаоце тајни виталних националних вредности, независно од мотива прекршилаца²⁶⁶, представља директно угрожавање државе, осликава важно полазиште носилаца обавештајне делатности - својеврстан доктринарни став: ”сваки човек има неку мрљу и неку тајну за коју не жели да се сазна“. *Затим*, неопходно је константно имати на уму да је *шпијунажа* само део (један облик) обавештајне делатности, а њен основни и непосредни носилац су обавештајне службе држава из окружења државе жртве. Наиме, многе стране обавештајне службе применом тзв. ”легалне” шпијунаже (коришћењем отворених извора информација), долазе у посед разноврсних тајних података државе жртве. *Надаље*, треба имати на уму чињеницу да није занемарљив број невладиних легалних²⁶⁷ и

²⁶⁵ ”Службеним лицем сматра се: (1) лице које у државном органу врши службену дужност; (2) изабрано, именовано или постављено лице у државном органу, органу локалне самоуправе или лице које стално или повремено врши службене функције у тим органима; (3) лице у установи, предузећу или другом субјекту, којем је поверено вршење јавних овлашћења, које одлучује о правима, обавезама или интересима физичких или правних лица или о јавном интересу; (4) службеним лицем сматра се и лице којем је фактички поверено вршење појединих службених дужности или послова и (5) војно лице. (Стојановић, *Ор.Сит.*, фуснота 84, стр. 306).

²⁶⁶ Министар у влади је репрезентативни имаоца државне тајне. Међутим, у појединим државама постоји могућност да приликом формирања коалиционе Владе, наравно, на основу резултата вишестраначких избора, функција министра буде поверена лидеру политичке странке, који нема позитивну безбедносну проверу. Евентуални такав безбедносни пропуст представља вишеструки ризик у чувању државне тајне, почев од могуће министрове неопрезности у чувању државне тајне, преко непредузимања одговарајућих мера према потчињеним имаоцима тајни у погледу њеног чувања, до подложности насртајима (уценама) страних обавештајних служби, екстремистичких, организовано-криминалних и других носилаца обавештајне делатности.

²⁶⁷ ”Евидентна је пракса појединих политичких партија и покрета... да формирају сопствену обавештајну и контраобавештајну ‘службу’. Обавештајни елементи политичких партија могу бити интегрални део партијске организације, али је могуће да и читава организација, поред осталих активности, спроводи и

илегалних (екстремистичких и криминалних) субјеката који имају задејствовану обавештајну компоненту, претежно усмерену ка сазнавању осетљивих и тајних података. Такође, контраобавештајна сазнања указују да се инострани и домаћи носиоци обавештајне делатности често договорно ангажују на откривању штићених података. *Коначно*, случајеви угрожавања безбедности државне и других тајни у појединим државама указују да носиоци обавештајне делатности успевају да се инфилтрирају у институцијама државе жртве, где су концентрисане виталне тајне и тако у дужем временском периоду сазнају све што је предмет њиховог интересовања. Релевантна сазнања о томе указују да претежно циљају на највише државне институције, међутим, карактерише их и инфилтрациони приступ, који се састоји у томе што врбују агента-сарадника издајника чији је друштвени статус тактички и потом му пружају јаку помоћ и стварају каријеру до досезања стратегијског нивоа. С тим у вези, у обавештајној и контраобавештајној сфери функционисања препознатљив је и следећи став: ”највећи шпијуни су често одликовани од две државе“.

Набројане чињенице о оперативној ситуацији, указују на то да контраобавештајна служба државе жртве истовремено предузима разноврсне оперативне акције ради контраобавештајне заштите тајних података од откривених (идентификованих-осумњичених) носилаца обавештајне делатности, чије противзаконито деловање подразумева присуство једне од следећих фаза: у складу са жељеним циљем обављају припреме за извршење кривичног дела повређивања тајности заштићених података, покушавају да врбују одређеног имаоца тајних података, након врбовања имаоца тајних података он их им саопштава или предаје, прибављени су материјални докази о угрожености тајних података, али још нису довољни да се сагледа целокупна ангажованост њених учинилаца, на основу прибављених доказа формулише се одлука о начину онеспособљавања учинилаца кривичног дела итд. У констатованој комплексној ангажованости, *тежиште контраобавештајне делатности* је усмерено на *контраобавештајну заштиту личности* (имаоце тајних података). Са једне стране, ради онемогућавања непозваних лица да дођу у посед жељених тајни, и са друге стране, због сазнања да је ималац тајног податка/агент-издајник, посебно агент-издајник од политичког утицаја, могући носилац разних врста необавештајних делатности. Будући да кривично дело шпијунажа и кривично дело одавање државне тајне санкционишу лица која угрожавају тајност података, неопходно је размотрити како контраобавештајна

обавештајну делатност” (Милошевић, *Op. Cit.*, фуснота 22, стр. 74.).

служба практично остварује контраобавештајну заштиту. Међутим, иако се последице угрожавања тајних података извршењем поменутих кривичних дела битно не разликују, важно је узети у обзир да ова кривична дела имају своја посебна обележја. Кључно посебно обележје по коме се разликују је у томе што иако се као извршилац кривичног дела шпијунаже појављује приватно лице, оно је повезано са обавештајном службом неке државе и зато се то дело сматра много опаснијим и тежим него кривично дело одавање државне тајне²⁶⁸. За потпуније установљивање посебних обележја поменутих кривичних дела за време спровођења оперативне обраде или акције ради ефикасне контраобавештајне заштите тајних података искрсава потреба за обухватом, с једне стране, свих елемената кривичног дела шпијунажа и одавање државне тајне, и са друге стране, оперативног поступка контраобавештајне службе. При томе, треба имати у виду да се контраобавештајне репресивне мере предузимају да се спречи већ отпочета обавештајна делатност и онеспособе њени непосредни и посредни актери, као и да се омогући продор сопствене контраобавештајне службе у шпијунске мреже и њихове обавештајне центре.

Контраобавештајна заштита тајних података од шпијунаже.- Шпијунажа је значајан садржај борбе у међудржавним сукобима, посебно за време трајања оружаног сукоба, јер свака страна тежи да сазна што више о другој страни, о њеним плановима, моћи и начину употребе моћи. Због посебне опасности по безбедност једне државе у случају одавања тајних података другој држави, у кривичном законодавству је предвиђено кривично дело шпијунажа које обухвата разне облике одавања војних, економских и службених података и докумената. Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа (на основу закона) проглашени тајним, а чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице за виталне националне вредности, односно за безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе државе²⁶⁹.

²⁶⁸ Портпарол Специјалног државног тужилаштва Црне Горе Вукас Радоњић саопштио је 30. септембра 2022. године да су две оворе ухапшене због сумње да су починиле кривична дела стварање криминалне организације и шпијунажа, објавили су подгорички медији, а пренео Танјуг. "Вијести" су претходно објавиле да се међу црногорским држављанима који су ухапшени у Подгорици под сумњом да су радили за обавештајну службу Руске Федерације налази и Радомир Секуловић, који је био портпарол Министарства спољних послова у време Државне заједнице Србије и Црне Горе. ("Политика", Београд, 1.10.2022, стр. 4).

²⁶⁹ Руски суд осудио је 5. септембра 2022. године бившег новинара Ивана Сафронова на 22 године затвора, пошто је проглашен кривим за издају. Сафронов, који је писао о војним и свемирским темама у

Највећа могућа тајновитост као својеврсно идентитетско обележје шпијунаже, чији је основни носилац обавештајна служба, између осталог, резултује тиме да свака држава задејствује тајну (контраобавештајну) службу, задужену (надлежну и овлашћену) да штити тајне податке и документа виталних националних вредности од такве опасности²⁷⁰. Полазиште контраобавештајне службе у извршавању контрашпијунажног задатка представља садржај кривичног дела шпијунажа, које има основни облик и три посебна облика²⁷¹.

Радња извршења *основног облика шпијунаже* обухвата *саопштавање, предају или чињење доступним* тајних података или докумената иностраној држави, иностраној организацији или лицу које им служи²⁷². Извршилац кривичног дела може бити свако лице, домаћи или страни држављанин. Кривично дело се може извршити само са умишљајем а не и из нехата (нехатно одавање поверљивих података је кажњиво, али то није шпијунажа већ нехатни облик одавања тајни). Умишљај учиниоца код овог кривичног дела обухвата и свест да се поверљиви подаци одају некој иностраној држави, иностраној организацији или лицу које им служи.

Саопштавање тајних података и докумената може бити усмено или писано, непосредно или посредно, извршено одређеним средством комуникације (телефоном, телеграфом, објављивањем на интернету и др.), а може се извршити и унапред договореним шифрама, знацима и др. *Предаја* тајних података и докумената такође може бити непосредна и посредна и подразумева не само обавештавање о садржини података (документа) тајне природе, већ предају таквих података у посед страном субјекту. Све друге начине

листовима "Ведомости" и "Комерсант", а касније постао саветник шефа Роскосмоса, ухапшен је 2020. и оптужен за откривање поверљивих информација. <https://www.rts.rs/lat/ vesti/ratu-u-ukrajini/4942843/bivsinovinar-i-savetnik-direktora-roskosmosa-osudjen-na-22-godinezatvora.html>. (приступ 6.9.2022.).

²⁷⁰ "Делатност страних резидентура паралелно са активном применом техничке шпијунаже омогућава страним обавештајним центрима добијање исцрпних података о питањима која их занимају. Главни задатак сарадника Федералне службе безбедности (ФСБ) јесте да максимално умање штету по безбедност Русије која се наноси оваквом делатношћу, и они свакодневно раде на томе. Директор ФСБ Николај Ковалов је за РИА Новости крајем 1996. године изјавио: За последње две године откривено је и стављено под контролу око 400 кадровских сарадника спецслужби. Прекинута је преступничка делатност 39 руских грађана - агената страних обавештајних служби. Откривено је и пресечено преко стотину покушаја руских грађана да самоиницијативно дају странцима поверљиве материјале" (Јелизаров Анатолиј, *Контрашпијунажа*, Паидеа, Београд, 2001, стр. 22).

²⁷¹ Шпијунажа, члан 315. Кривичног законика Републике Србије, Службени гласник РС, број 85/2005; Чејовић Бора, Кулић Мирко, *Кривично право*, Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2014, стр. 517-519.

²⁷² Немачки држављанин Артур Е. ухапшен је на минхенском аеродрому (26. 1.2023.) под оптужбама за издају, јер је наводно у дослуху са службеником обавештајне службе БНД (Карстен Ј.) прослеђивао обавештајне податке Русији, саопштено је из канцеларије главног државног тужиоца Немачке. <https://www.rts.rs/vesti/svet/5101323/nemac-uhapsen-na-aerodromu-u-minhenuzbog-sumnje-da-je-prosledjivao-obavestajne-podatke-rusiji.html>, (приступ 27.01,2023).

одавања тајних података који не обухватају саопштавање и предају, закон означава *чињењем* којим се тајни податак чини *доступним*. Реч је о различитим радњама чињења и пропуштања радњи којима се стварају повољни услови да се неовлашћено дође до тајног податка (постављање техничких средстава за прислушкивање или видео-снимање, пропуштање дужности чувања места - просторија, каса и др., где се тајни подаци и документи налазе и др. У том смислу није неопходно да до поверљивих података дође учинилац дела, он и не мора сазнати те податке, довољан услов јесте да је учинилац омогућио да ти подаци постану доступни иностраној држави, иностраној организацији или лицу које им служи.

У складу са наведеним *контраобавештајни оперативни поступак у циљу контраобавештајне заштите тајних података*, начелно обухвата више врста активности.

-Контраобавештајни податак представља откривање обавештајног наступа, као резултат иницијалног оперативно-истраживачког рада, у смислу сазнања које указује на основу сумњу да је неко тајне податке од значаја за виталне националне вредности саопштио, предао или учинио доступним иностраној држави, иностраној организацији или лицу које им служи.

-Даља активност захтева праћење активности и носилаца носилаца непријатељског обавештајног наступа, контраобавештајну процену дотичног контраобавештајног податка, којом се закључује (оцењује) да потврђивање основане сумње није могуће применом уобичајених оперативних метода и средстава рада контраобавештајне службе.

-Трећа фаза се састоји у одабиру посебних оперативних метода (нпр., тајна сарадња са физичким лицима, тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања података о телекомуникационом саобраћају и локацији корисника, тајни надзор и снимање унутрашњости објеката, затворених простора и предмета и др.) чијом применом ће се прикупљати подаци са циљем да се потврди веродостојност основа сумње.

-Четврта активност обухвата подношење захтева надлежном суду да одобри примену одабраних посебних контраобавештајних мера, метода и средстава.

-Уколико захтев буде одобрен, почиње пета активност контраобавештајне службе која обухвата прибављање материјалних доказа и документовање шпијунаже.

-Шеста активност се састоји у начину поступања (коришћење за оперативно комбиновање

или покретање кривичног прогона) у циљу спречавања непријатељског обавештајног наступа.

Несумњиво, кључна је *пета активност* (прибављање материјалних доказа о извршеном кривичном делу шпијунажа и учиниоцу) *контраобавештајног поступка*. Обухвата планску, организовану и динамичну ангажованост одређене организацијске јединице (нпр., контраобавештајне групе) контраобавештајне службе с циљем потврђивања основане сумње о учиниоцу кривичног дела шпијунаже²⁷³. То подразумева да је осумњичени учинилац под непрекидним оперативним надзором и да се проверавају сви објективни узроци и субјективне околности које су утицале и утичу на његово противзаконито (шпијунско) деловање. На пример, установљава се мотив његове издаје (идеолошки, материјални, уцењивачки и др.), тренутак када је пристао да саопшти, преда или учини доступним тајне податке непозваном лицу, начин издаје (непосредни контакт са страном обавештајном службом, посредством телекомуникационих средстава и др.), који тајни подаци су предати, какве су штетне последице по конкретну или све виталне националне вредности, и најзад, доноси се одлука о начину коришћења прибављених материјалних доказа (хапшење и подношење кривичне пријаве, оперативно комбиновање и др.). Временски оквир реализације пете активности представља одобрени рок примене посебних оперативних метода. Међутим, уколико материјални докази о осумњиченом буду прибављени у краћем временском року, шпијунска делатност се пресеца и пре тог рока. Уколико прибављени материјални докази нису довољни за пресецање шпијунске делатности, или јесу али оперативне потребе захтевају даљи надзор осумњиченог, одобрени рок оперативне обраде може бити продужен.

Процес реализације *пете активности контраобавештајног поступка*, између осталог, може да укаже на постојање неког посебног облика кривичног дела шпијунаже (стварање обавештајне службе на територији државе жртве у корист стране државе или организације, ступање у страну обавештајну службу и пружање помоћи страном обавештајној служби) и самим тим, на потребу за применом и других посебних оперативних мера, метода и средстава. У ствари, оперативна сазнања могу указати на потребу да је ради ефикасне заштите тајних података виталних националних вредности

²⁷³ "Норвешка полиција ухапсила је у граду Тромсу човека који је радио као научник, а за кога се сумња да је руски шпијун, објавили су норвешки медији. Човек који је ухапшен (24.10.2022) радио је као научник на Универзитету у Тромсу и представљао се као бразилски држављанин, али полиција верује да је он Рус, известила је норвешка телевизија НРК, позивајући се на безбедносну службу те земље ПСТ. <https://www.danas.rs/svet/norveska-policija-navodno-uhapsilaruskog-spijuna-predstavljao-se-kao-brazilski-drzavljanin/>, (приступ 26.10.2022.)

неопходно применити сложенију контраобавештајну меру - *контраобавештајну акцију или операцију*.

Стварање обавештајне службе на територији државе жртве је организовање обавештајне (агентурне) мреже у циљу прикупљања свих података о виталним националним вредностима који су од интереса за неку државу организатора или страну организацију²⁷⁴. Углавном, у питању је прикупљање поверљивих (тајних) података, али то могу бити и подаци који нису поверљиве природе, али чије само прикупљање и систематизовање може бити од интереса за агресора (нпр., то могу бити подаци о броју и распореду енергетских објеката у одређеној зони и сл.). Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице које умишљајно створи обавештајну службу или њом руководи. Стварање обавештајне службе подразумева окупљање више лица која могу имати боравиште у разним регионима државе жртве или у иностранству, која осим обавештајне делатности (прикупљања тајних и јавних података), предузимају и необавештајне делатности (терористичке, побуњеничке, диверзантске и др.)²⁷⁵. Онеспособљавање оваквог облика деловања стране обавештајне службе ради контраобавештајне заштите тајних података виталних националних вредности (и од субверзивних делатности) остварује се применом контраобавештајне акције/операције²⁷⁶. Обим и карактер оваквог облика угрожавања безбедности државе понекад захтевају ангажовање свих капацитета контраобавештајне службе за извршење ове, најсложеније контраобавештајне мере. За извођење контраобавештајне акције/операције израђује се план, који садржи: циљ, оперативну ситуацију, место и време, снаге и средства која се користе у њеном спровођењу. План одобрава руководилац (директор) контраобавештајне службе.

²⁷⁴ "Федерална служба безбедности Руске Федерације ухватила је јапанског млађег конзула Мотоки Тацунора у далекоисточној руској престоници Владивостоку како уз новчану надокнаду добија поверљиве информације о актуелној сарадњи Русије са једном државом из азијско-пацифичког региона и утицају санкција на економску ситуацију у приморској области. На доказном снимку се види како Мотоки седи у ресторани са неком девојком која му предаје папире. Према извештајима медија, она није ухапшена, па је очигледно да је у питању била 'намешталка', да ли од самог почетка ове сарадње или тек у неком моменту, не зна се". "Шта је Москва поручила Токију хапшењем дипломате", Биљана Митриновић Рашевић, *Политика*, 29.9.2022, стр.9.

²⁷⁵ Иран је ухапсио 10 агената који раде за Израел у покрајини Западни Азербeјџан, известила је новинска агенција Фарс. Ухапшени су били у директној видео-комуникацији с официрима МОСАД-а: "Палили су аутомобиле и куће људи повезаних с безбедносним апаратима и добијали новац за фотографије које су слали агентима Мосада". https://www.rtv.rs/sr_ci/evropa/iran-uhapsio-10-agenata-koji-rade-za-izrael_1384598.html, (приступ 25.10.2022).

²⁷⁶ "Контраобавештајна акција је комбинована и складна примена и употреба оперативнотактичких метода, мера, радњи, средстава и снага контраобавештајне (безбедносне) службе, ради остваривања конкретног контраобавештајног задатка". (Ђорђевић, *Op.Cit.*, фуснота 29, стр. 163.).

Контраобавештајна заштита тајних података виталних националних вредности државе од другог посебног облика кривичног дела шпијунаже (ступања у страну обавештајну службу, прикупљања података за њу, или помагање њене делатности на други начин) остварује се на сличан начин као и од основног и првог посебног облика шпијунаже. Наиме, применом посебних контраобавештајних мера прикупљају се материјални докази о учиниоцу – мотива који су га определили за ступање у страну обавештајну службу која је створена на територији државе жртве, врста података које је прикупљао за њу и на који начин²⁷⁷ и како је помагао њене активности (директно или индиректно, уступањем својих пословних, службених или стамбених просторија за састанке припадника обавештајне службе, путовањем ради одржавања везе са члановима службе и сл.).

Контраобавештајна заштита тајних података од учинилаца кривичног дела одавање државне тајне.- Свака држава има интерес да због могућности наступања штетних последица по њене виталне националне вредности не износи у јавност одређене чињенице. Реч је о подацима који представљају тајну, и чије потенцијално одавање, под законом утврђеним условима, представља кривично дело. С аспекта опасности за наступање штетних последица, чување тајне зависи од значаја података чију поверљивост треба обезбедити. Државну тајну чине поверљиви подаци и документи (из области политичких или економских односа, одбрамбене и безбедносне сфере) који имају посебан значај за државне интересе. То су строго поверљиви и посебно чувани подаци и документи, који су познати веома уском кругу лица. Првенствено се државна тајна односи на чињенице за које постоји интерес да не буду сазнате од неке стране државе или стране организације. Међутим, да би тај циљ био остварен, један од услова јесте и одсуство доступности домаћој јавности.

Одати државну тајну начелно може свако, домаћи и страни држављанин ко је дошао у посед. Будући да је укупан број лица која су упозната са државном тајном веома мали, према правилу су учиниоци кривичног дела одавања државне тајне личности којима су поверене високе функције у законодавној, извршној и судској власти. Међутим, није

²⁷⁷ Амерички суд осудио је кинеског инжењера Ли Чаокина на осам година затвора за шпијунажу за кинеску владу због прикупљања података о научницима и инжењерима у САД, јавила је (26. 1. 2023) Си-Ен-Ен. Шпијунска активност Ли Чаокина била је део ширег плана кинеске обавештајне службе да стигне до података о напредним ваздушним, космичким и сателитским технологијама које развијају америчке компаније, наведено је у саопштењу Министарства правде САД. Чаокин је упао у замку када се неколико пута срео са представницима обавештајних служби САД који су се лажно представили као кинески обавештајци, пренео је Танјуг. "Chinese engineer sentenced to 8 years in US prison for spying", 26.1.2023, Информативна агенција ЦНН, САД, <https://edition.cnn.com/2023/01/25/politics/chinese-engineer-sentenced-spying-intl-hnk/index.html>, (приступ 27.1.2023).

искључено и да неко у вршењу било које пратеће службене дужности или радне обавезе буде у прилици да сазна поверљиве податке који чине државну тајну и да ову тајну ода (нпр., лице које неким телекомуникационим средством преноси поверљиве податке).

Основни облик кривичног дела одавања државне тајне састоји се у неовлашћеном саопштавању, предавању или чињењу доступним непозваном лицу података или докумената који су му поверени или до којих је на други начин дошао, а који представљају државну тајну²⁷⁸.

Кривично дело одавање државне тајне је веома слично кривичном делу шпијунаже. Зато сматрамо да је неопходно разликовати та два кривична дела. Објекат оба кривична дела могу да буду само они подаци који представљају државну тајну одређеног степена поверљивости, а реч је о подацима чије сазнавање од непозваног лица може да угрози политичке, економске или војне интересе државе – њене виталне националне вредности. Међутим, кривично дело одавања државне тајне представља одавање података који представљају државну тајну непозваном лицу, дакле, не страни држави, страни организацији или лицу које им служи, што је карактеристично за кривично дело шпијунажа. С тим у вези, искрсава основана дилема. Постојање кривичног дела одавања државне тајне подразумева неовлашћено (непозваном лицу) саопштавање, предавање или чињење доступним података или докумената који представљају државну тајну. Дакле, дефиниција садржи значај података, али не садржи елемент иностраности, својствен кривичном делу шпијунажа (шпијунажом се државна тајна одаје страном лицу). Под претпоставком да су подаци који представљају државну тајну одати непозваном лицу, које је повезано са страним лицем, међутим током примене посебних контраобавештајних мера није установљена поменута веза, иако је реч о кривичном делу шпијунаже, казна учиниоцу ће бити у складу са дефинисаним кривичним делом одавања државне тајне. С тим у вези треба имати у виду чињеницу да екстремистички, терористички и организовано-криминални колективитети чији су припадници грађани државе жртве имају задејствовану обавештајну компоненту и свеобухватно прикупљају тајне податке о виталним националним вредностима државе. Међутим, они нису страна

²⁷⁸ У Финској је 25. августа 2022. године почело суђење тројци новинара који се терете да су одавали државне тајне и угрозили националну одбрану, тако што су објављивали поверљива документа у новинама. У дневном листу "Хелсингин саномат", како с еу оптужници наводи, од 16. децембра 2017. године почело је објављивање серије чланака о плановима којима су се захтевале уставне измене како би се финским безбедносним службама дала већа овлашћења за спровођење надзора и тајних операција у тој земљи и иностранству. "3 Finish journalists on trial for revealing defence secrets", 25.8.2022., агенција My Northwest, <https://mynorthwest.com/3607582/3-finnish-journalists-on-trial-for-revealing-defence-secrets/>, (приступ 26.8.2022).

лица (држављани) и када учине кривично дело одавање државне тајне имају статус непозваног лица, иако релевантна сазнања указују да су такви колективитети често у некаквој вези са страним обавештајним службама, дакле, представљају чинилац у ланцу шпијунаже. Најзад, важно је имати у виду то да иако кривично дело одавање државне тајне осим основног облика, има лакши, тежи и нехатни облик, а кривично дело шпијунаже има основни и три посебна облика, извршење тих кривичних дела углавном проузрокује исте штетне последице по виталне националне вредности државе. У прилог наведеном говори сазнање да је у савременом вишедимензионално-комуникационо повезаном свету, реална могућност да одређена врста државне тајне буде доступна непозваном лицу, и тренутно или касније доспе у посед стране државе, стране организације или лицу које им служи. Наведене чињенице указују да се контраобавештајна заштита тајних података виталних националних вредности државе од учинилаца кривичног дела одавања државне тајне остварује на скоро идентичан начин као и од учинилаца кривичног дела шпијунажа. Заправо, у оба случаја постоји неизоставна потреба за оптималном контраобавештајном заштитом ималаца тајних података.

Значај контраобавештајне заштите ималаца тајних података.- Имаоци тајни (државне, војне, службене, пословне) о виталним националним вредностима државе су лица за која постоји одговарајућа врста безбедносне провере. Квалитетно извршење тог задатка представља важну гаранцију за спречавање тзв. ”превентивне” инфилтрације особа које не испуњавају безбедносне критеријуме за обављање функција (формацијска радна места) које су скопчане са приступом и поседовањем тајних података, укључујући и могућност приступа процесу доношења одлука о проглашавању степена поверљивости тајних података и докумената. У том смислу, сви имаоци тајних података поседују истоветну почетну (повољну) безбедносну карактеристику. Првенствено, високом личном будношћу сваког имаоца тајних података и наравно, усклађеном применом општих и посебних, и превентивних контраобавештајних мера о заштити тајних података, национални систем безбедности државе настоји да одржи и унапређује поменути стартну безбедносну карактеристику ималаца тајни. Релевантна сазнања у вези са извршавањем тог сложеног безбедносног задатка указују на то да субјективне слабости појединих ималаца тајних података, свесно или нехатно, доприносе

угрожавању, односно - неке тајне доспевају у посед непозваним лицима²⁷⁹. Без обзира на то што кривични законик државе санкционише такве појединце, проузрокована штета виталним националним вредностима углавном је велика и дугорочна. Будући да је обим и карактер такве штете највећи када су њени учиниоци лица која су имаоци државне тајне, националним законодавством прописан је комплекс мера њихове заштите, у оквиру којих спада и контраобавештајна заштита.

Која ће лица (личности) бити предмет контраобавештајне заштите, утврђује влада одговарајућом уредбом. Заправо, влада одређује трајну заштиту одређених функција или формацијских места (нпр. председник државе, председник владе...), док су персонална решења на тим функцијама променљива, дакле, контраобавештајно се штите док обављају поверену функцију²⁸⁰. У оквиру полиције или неке друге државне безбедносне институције, за тај задатак, постоји и посебна јединица²⁸¹.

Систем заштите таквих лица чине три усклађене мере: физичка, техничка и контраобавештајна заштита. *Физичка заштита* штићених лица подразумева оптимални распоред и ангажованост одговарајућег броја стручних лица задужених за њихову непрекидну заштиту од непосредног физичког угрожавања. ”Остварује се личним пратиоцем, непосредном прањом, ескортом, стражом, патролама, осматрачима, заседама, кордоном и комбиновано”²⁸². *Техничка заштита* штићених лица подразумева његову личну заштиту и заштиту објеката у којима борави, превозних средстава која користи као и коришћење техничких средстава за заштиту од експлозивних и других опасних материја.

Углавном, видљивом (физичком и техничком) заштитом одређене личности, првенствено

²⁷⁹ Државни тужилац Данске оптужио је шефа спољне обавештајне службе те државе Ларса Финдсена (ухапшен је 8. децембра 2021), за одавање високоповерљивих информација (државних тајни), које је поделио са шест особа, укључујући двоје новинара, пренела је агенција Асошијетед пресс, 16. 9. 2022.године. Ларсу Финдсену је 4. 2. 2022. године продужен притвор због оптужби да је умешан у ”откривању строго поверљивих информација обавештајних служби“, јавио је дански сервис Nyheder, "Spionchef skal fortsat være varetægtsfængslet", 4.2.2022..<https://nyheder.tv2.dk/krimi/2022-02-04-spionchef-skal-fortsat-vaere-varetaegtsfaengslet>. (приступ 9.2.2022)

²⁸⁰ Према члану 1. *Уредбе о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката* (Службени гласник РС, бр. 72, од 8. 10. 2010. године), лица у Републици Србији која се штите јесу: председник Републике, председник Народне скупштине, председник Владе, министар спољних послова, министар одбране, министар унутрашњих послова, начелник Генералштаба Војске Србије, директор БИА, директор ВБА, директор ВОА, директор полиције, страни државници – носиоци највиших државних функција током службених посета Србији, носиоци највиших правосудних функција и други државни функционери у зависносит од процене угрожености а по препоруци Бироа за координацију рада служби безбедности.

²⁸¹ У саставу Дирекције полиције МУП-а Републике Србије постоји Јединица за обезбеђење одређених личности и објеката. (Члан 22. став 4. Закона о полицији, Службени гласник РС, број 6/2016.).

²⁸² Стојановић, *Op.Cit.*, фуснота 183, стр. 217.

се штити њен телесни интегритет од могућих физичких облика угрожавања. Основи циљ *невидљиве (контраобавештајне) заштите* одређене личности (нпр., државног функционера) јесте отклањање могућности угрожавања државне тајне, будући да је у питању репрезентни ималац државне тајне²⁸³.

Успешно остваривање контраобавештајне заштите у великој мери зависи од безбедносне културе и дисциплине²⁸⁴ штићених лица, јер пре постављања на такву функцију бивају детаљно упознате са контраобавештајним мерама (контролом личних усмених и писаних професионалних и приватних контаката, садржаја које шаљу и примају посредством информационо-телекомуникационих средстава, као и чланова његове уже породице) у вези са њиховом заштитом. Са друге стране, веома важно је истаћи да они (државни функционери) усмеравају и контролишу ангажованост безбедносних служби и да су, наравно, корисници оперативних сазнања - производа тих служби. Зато, уколико им евентуално није својствена адекватна професионалност и висока безбедносна култура, последица је директан негативан утицај на нужни ниво њихове контраобавештајне заштите. Закључак је потпуно јасан: контраобавештајна заштита највиших државних функционера (ималаца државних тајни и доносилаца одлука) представља најсложенији и најодговорнији задатак специјалних служби државе.

Без обзира на постојећу реалност, контраобавештајна заштита ималаца државних тајни (државних функционера) подразумева њихову константну оптималну заштићеност на сваком месту и у свако време од свих категорија носилаца (суверених и несуверених) и свих облика угрожавајућих делатности (неоружаних и оружаних). Према овој циљној групи је усмерено тежиште обавештајне делатности спољних и унутрашњих носилаца обавештајно-субверзивних делатности. Зато, сваки њихов успех (евентуално сазнавање

²⁸³ Комплекс мера контраобавештајне заштите лица подразумева: "откривање индикатора и благовремено онемогућавање терористичке, екстремистичке, обавештајне и друге субверзивне делатности страних обавештајних служби, организација и лица усмерених на угрожавање штићених лица; учешће у процени, предлагању, прописивању и реализацији мера контраобавештајне заштите, као и у њиховом усклађивању са мерама безбедносне заштите; примењивање мера противприслушне заштите; вршење безбедносних провера по захтеву руководиоца објекта безбедносне заштите, за лица која се примају на рад, постављају или распоређују на места рада и послове који се контраобавештајно штите; вршење контраобавештајне заштите радних места и послова у сарадњи са руководиоцем објекта безбедносне заштите " Члан 7. *Уредбе о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката*, Службени гласник РС, бр. 72, од 8. октобра 2010. године.

²⁸⁴ Амерички медији су у периоду од 8. августа до 22. септембра 2022. године објавили текстове о томе да су припадници ФБИ извршили претрес куће на Флориди бившег председника САД Доналда Трампа тражећи документацију коју је дотични изнео из Беле куће уместо да је преда архиву. Наводно, агенти су тражили документа о атомском наоружању САД и између осталих докумената, пронашли су и документ насловљем: "Информације о председнику Француске". Једанаести окружни апелациони суд САД, са седиштем у Атланти, одобрио је наставак истраге савезног тужилаштва у вези са око 100 заплењених докумената који су означени као поверљиви. "Политика", Београд, 23. 9. 2022, стр.8.

одређене државне тајне) подразумева настајање велике штете за конкретну или све виталне националне вредности – биће државе укупно. Размере штете могу бити непроцењиве, уколико носиоци обавештајне делатности успеју да таквог имаоца државне тајне врбују за константну сарадњу, чиме он постаје агент-сарадник издајник од политичког утицаја: осим процеса саопштавања или предаје државних тајни, учествује у доношењу одлука штетних по државу или опструира донете одлуке у вези са заштитом националних вредности матичне државе.

Контраобавештајна заштита најпрестижнијих државних личности (ималаца државних тајних података) остварује се планском оперативно-обавештајном активношћу контраобавештајних и безбедносних служби, чију осовину чини *контраобавештајна процена*: (1) особља у непосредном и посредном окружењу штићене личности и (2) намера и способности (могућности) носилаца обавештајно- субверзивних делатности усмерених ка штићеним личностима. Закључак из контраобавештајне процене се затим формулише у одлуку, која се операционализује у документ (елаборат, план), који садржи план предузимања контраобавештајних мера и активности. Заштита овакве категорије личности који симболишу државну власт (суверена државе, председника парламента и др.) првенствено се врши с циљем њихове физичке заштите, док се њихова радна места штите с циљем заштите државне тајне. Контраобавештајна служба и Служба или Јединица за обезбеђење личности и објеката²⁸⁵ су основни извршиоци овог задатка. Контраобавештајна заштита ове категорије ималаца државне тајне обухвата оперативни надзор свих особа које према било ком основу директно или индиректно остварују контакт са њима. У случају да неко лице злоупотребљава контакт, према њему се предузимају одговарајуће контраобавештајне мере, а о прибављеним сазнањима се извештава државни орган који руководи безбедносно-обавештајним системом. Свако евентуално одступање од постојећег плана контраобавештајне заштите и од законом предвиђеног поступања представља (сматра се) злоупотребом, која угрожава или може угрозити безбедност штићене личности и/или одређену државу у целини..

Контраобавештајна заштита државне тајне, односно њених ималаца (највиших државних функционера) је посебно компликована код *рачунарске* или *дигиталне шпијунаже*,

²⁸⁵ Служба за обезбеђење личности предузима следеће мере и радње: ”оперативно проверава сва лица која раде или живе у близини штићеног лица; детаљно сагледава и анализира свако радно место које се обезбеђује с аспекта опасности по његову безбедност (у смислу од обијања каса, израде дупликата кључева и сл.); надгледа електронско и видео обезбеђење одређених просторија или читавог објекта под заштитом; остварује увид над функционисањем контрадиверзионог обезбеђења и других врста обезбеђења“ (Милошевић, *Op. Cit.*, фуснота 22, стр. 178.).

која подразумева смишљено коришћење рачунара и дигиталних комуникација у покушају да се приступи тајним подацима објекта (субјекта), са циљем стицања одређене користи њиховим коришћењем. Обзиром на чињеницу да овај начин комуникације није уређен посебним међународним законом или споразумом, у дигиталној шпијунажи ”све је дозвољено”. Наиме, иза тзв. хакерских претњи могу бити независни појединци али и државе и њене институције. Хакерски алати постали су један од ефикасних асиметричних начина тајног ратовања између различитих субјеката. У том специфичном рату, мотиве хакера је тешко идентификовати, а од њихових напада нису поштеђени ни највиши државни функционери. Због наведеног, евентуална неопрезност таквог имаоца државне тајне приликом коришћења савремених информационо-комуникационих технологија представља ризик чињења доступним штићених података страном или непозваном лицу, истовремено уз минималне домете контраобавештајне заштите. Универзална контраобавештајна препорука ради избегавања могућих ризика у овој сфери подразумева да особе која нису способне да сачувају личне и поверене им тајне податке у електронској форми, не треба да буду корисници електронских комуникација.

Дезинформисање носилаца обавештајне делатности – најсуптилнији облик контраобавештајне заштите.- За правилно разликовање најсуптилнијег облика контраобавештајне заштите упутно је поменути став који је присутан у обавештајној и контраобавештајној сфери рада, а гласи: *највећи ризик је да обавештајна служба као агента врбује човека који је претходно од стране контраобавештајне службе државе-објекта обавештајног инфилтрирања постављен као ”мамац“.* У таквој варијанти сукоба на невидљивом фронту, обавештајна служба државе-инфилтранта ће систематски добијати ”поверљиве податке и документе“ све док не открије обману и самоиницијативно прекине контакт са тзв. ”агентом-издајником“ или док контраобавештајна служба државе-жртве не оствари своје циљеве. Реч је дефанзивном контраобавештајном методу, чијом применом контраобавештајна служба плански дезинформише страну обавештајну службу тако што јој предаје делимично тачне и лажне ”тајне” податке о виталним вредностима матичне државе.

Осим поменутог, иначе најпожељнијег превентивног дезиформационог метода контраобавештајне службе ради ефикасне заштите тајних података и националних вредности укупно, у циљу обманљивања носилаца обавештајне делатности примењују се и други методи: ”покајнички”, уцењивачки и најраспрострањенији инфилтрациони метод.

Такозвани ”покајнички метод“ је редак у пракси, а састоји се у томе што грађанин државе која је објекат обавештајног истраживања, суочен са понудом (иза које је и изгледна претња) обавештајне службе државе-инфилтранта да прихвати сарадњу (издају матичне државе), прихвата понуду, али потом одмах, пре договореног контакта са ”послодавцем”, свој противзаконити поступак пријављује контраобавештајној служби матичне државе. У наредном периоду, ”тајне податке” о виталним националним вредностима државе које предаје или саопштава страни обавештајној служби, унапред припрема организационе јединица за дезинформације матичне контраобавештајне службе²⁸⁶.

Контраобавештајна служба, систематском применом обавештајно- оперативних мера и метода, између осталог, открива (идентификује) агенте- издајнике. Потом, у зависности од закључка контраобавештајне процене, углавном подноси захтев надлежном суду да одобри примену одговарајућег броја посебних оперативних метода ради прибављања материјалних доказа о осумњиченом за кривично дело шпијунажа. Изнимно, предочава агенту-издајнику казну за кривично дело шпијунажа и предлаже (уцењује га) да прихвати сарадњу и потом учествује у дезинформисању његовог ”послодавца” (стране обавештајне службе). Уколико подлегне уцени, контраобавештајна служба води ”двојну игру” са страном обавештајном службом. Заправо, применом метода уцене (кривично дело шпијунажа не застарева), пласира дезинформације иностраном носиоцу обавештајне делатности, односно ”поверљиве податке“ о виталним националним вредностима матичне државе.

Основни и преовлађујући контраобавештајни метод у циљу дезинформисања носилаца обавештајне делатности јесте *контраобавештајни продор* или *инфилтрација* у њихове организационе структуре. Методом инфилтрације²⁸⁷ врхунски резултати се постижу у

²⁸⁶ После распада Совјетског савеза (1991), многи бивши совјетски официри напустили су војску и бавили су се ситном трговином, увозом акцизних производа у Руску Федерацију из суседних држава. Управа за заштиту државе (УЗД) Републике Пољске је масовно врбовала лица из поменуте категорије трговаца, у многим случајевима инсценирајући компромитујуће ситуације. ”Оперативци УЗД су узели у обраду трговца средње руке. Он је периодично долазио у Пољску ради склапања послова. Био је то бивши совјетски официр који је службовао у Пољској. Пољска обавештајна служба му је понудила избор: или да сарађује, или ће бити учињено све да се онемогући његов бизнис у Пољској. Он је формално пристао, а затим је, по повратку у Русију, о свему обавестио надлежне органе. Федерална служба безбедности је уз његову помоћ две године спроводила оперативну игру, шаљући пољским специјалним службама дозирану дезинформацију“ (Јелизаров, *Op. Cit.*, фуснота 208, стр. 80).

²⁸⁷ ”Метод инфилтрације дефинишемо као тајно, планско, организовано и легендирано увлачење обавештајца или другог лица одговарајућег нивоа стручности и идејно-политичке опредељености у противничке структуре с циљем прикупљања обавештајних сазнања за потребе реализације виталних интереса своје земље, као и извршавање других задатака обавештајне и субверзивне природе“

највећем броју случајева, јер непосредним присуством контраобавештајна служба правовремено открива виталне тајне персоналног носиоца обавештајне делатности (нпр., стране обавештајне службе), као и намере, планове и могућности његовог налогодавца (државе), те њиховим коришћењем ефикасно штити сопствене виталне националне вредности. Заправо, с једне стране се постиже увид у виталне тајне противника, непријатеља, партнера и др., а са друге стране, сем доброг познавања стања код противника, отвара се могућност да га разне начине дезинформише, доводи и доведе у заблуду у вези са планираним угрожавајућим делатностима против матичне државе.

Наведени, али и други дефанзивно-офанзивни инфилтрациони методи (двоструки агенти) представљају изражену потребу контраобавештајне заштите државе и њених вредности. Неки обавештајни ауторитети сматрају да ”у миру као и у рату пажљиво изграђен и вођен систем двоструке агентуре јесте најпозданије и најсигурније оруђе контрашпијунаже, и то такво оруђе које се најлакше може прилагодити променљивим приликама, променљивим проблемима па чак и променљивим непријатељима“²⁸⁸.

Контраобавештајни продор у противникову обавештајну структуру начелно се остварује на два начина и сваки од њих је високо ризичан. Први, несумњиво поузданији начин, остварује се тако што се припадник контраобавештајне службе (контраобавештајац) или њен сарадник-патриота, на најподеснији начин, тајно уграђује (инфилтрира) у одређени структурни елемент обавештајног субјекта или његовог налогодавца. Тиме, контраобавештајна служба ствара објективне могућности за откривање виталних тајни противника, односно, такво легендирано (пасирано) лице, због своје изузетне поузданости и способности, постаје најквалитетнији извор обавештајних података, и, поред осталог, у прилици је да спречи стратегијско изненађење према матичној држави. Други, ризичнији метод инфилтрације (офанзивни продор) у структуре носилаца обавештајне делатности јесте врбовање припадника стране обавештајне службе (обавештајца) или агента- издајника и потом, посредством и коришћењем таквог извора информација, остваривања увида у тајне, намере и планове носилаца обавештајне делатности.

Оба метода инфилтрације у редовима носилаца обавештајне делатности представљају офанзивне оперативне методе контраобавештајне службе. Својеврсно идентитетско обележје инфилтрационог контраобавештајног метода састоји се у неприметном

(Милошевић, *Op.Cit.*, фуснота 22, стр.123).

²⁸⁸ Masterman John, *Контрашпијунажа у рату 1939-1945*, Глобус, Загреб, 1991, стр. 62.

пробијању непробојног ”штита” носилаца обавештајне делатности. Резултати овог метода могу бити пресудни за оптималну контраобавештајну заштиту виталних националних вредности матичне државе, укључујући и необавештајне делатности. Наравно, поменути резултати зависе од нивоа инфилтрираности који може бити стратегијски (у највишем менаџменту носилаца обавештајне делатности) и тактички (обавештајни центар), и од временског трајања, које може бити краткорочно или дугорочно (десет и више година) и трајно (инфилтрирано лице никада не буде откривено). Најзад, важно је напоменути да начини коришћења резултата добијених методом инфилтрације може бити активан (прибављени обавештајни подаци се користе за заштиту виталних националних вредности након пријема и обраде) и ”замрзнут” (прибављени обавештајни подаци се анализирају и не користе све до тренутка када носилац обавештајне делатности или његов налогодавац не одлучи да предузме конкретну ”ексклузивну” угрожавајућу делатност, на пример, да посредством агената-издајника изведе државни удар).

4.4.4.2. Контраобавештајна заштита територијалног интегритета

Од Вестфалског мира²⁸⁹, држава је главни (референтни) субјекат међународних односа, а територијални интегритет (целовитост) државе представља виталну државну вредност. Изражава животне потребе њених грађана (становништва) а у могућност његовог повређивања, отимања или окупације дела територије, угрожава само биће државе. Такав, највећи могући значај територијалног интегритета дефинисан је у највишем државном акту – Уставу²⁹⁰ и подразумева да не може бити предмет калкулисања или преговора са било ким. Држава ради одбране територијалног интегритета одлучно употребљава све националне капацитете и примењује све облике деловања, укључујући и употребу силе. У националним нормативним (кривичном законнику и другим законима) и теоријским документима (стратегии националне безбедности и стратегии одбране, пре свега), операционализована је уставна обавеза у вези са одсудном одбраном територијалног интегритета.

Кривични законик Републике Србије прописује два кривична дела у вези са

²⁸⁹ Вестфалски мир је склопљен 24.10.1648. године, након окончаног тридесетогодишњег рата у западној Европи између католика и протестаната. Тим документом дефинисана су четири кључна принципа у односима између држава: прво, принцип суверенитета нација-држава на сопственој територији; друго, принцип правне једнакости међу нацијама – државама; треће, принцип обавезујућих уговора између нација – држава; и четврто, принцип немешања једне у унутрашње послове друге нације – државе. У наредном периоду, многи од ових принципа уграђени су документе међународних односа.

²⁹⁰ ”Територија Републике Србије је јединствена и недељива. Граница Републике Србије је неповредива, а мења се по поступку предвиђеном за промену Устава” (Члан 8. *Устава Републике Србије*, Службени гласник РС, број 83/2006).

санкционисањем лица која угрожавају територијални интегритет Републике Србије, и то:

Кривично дело признавање капитулације или окупације (члан 306)

Грађанин Србије који потпише или призна капитулацију или прихвати или призна окупацију Србије или појединог њеног дела, казниће се затвором најмање десет година.

Кривично дело угрожавање територијалне целине (члан 307)

(1) Ко силом или на други противустанован начин покуша да отцепи део територије Србије или да део те територије припоји другој држави, казниће се затвором од три до петнаест година.

(2) Ко силом или на други противустанован начин покуша да измени границе Републике Србије, казниће се затвором од две до дванаест година.

У доктринарним документима из области националне безбедности Републике Србије, одбрана територијалног интегритета дефинисана је као витална национална вредност;²⁹¹; и као витални интерес²⁹².

Наведене чињенице, указују на могуће облике угрожавања територијалне целовитости државе, као и на то да је одсудна одбрана територијалног интегритета државе заснована на поузданом сазнању да само неокрњена територијална целовитост омогућава њен опстанак и одрживи развој, односно вршење суверене власти на простору који је утврђен граничном линијом. У вези са територијалним интегритетом државе треба имати узети у обзир још неке чињенице. Савремено међународно право забрањује стицање државне територије употребом силе, као што је на пример, анексија. Према резолуцији Генералне скупштине ОУН о дефиницији агресије, анексија туђе територије сматра се агресивним актом. Међутим, стицање (проширење) државне територије могуће је постићи и путем: ”цесије (уступање државне територије путем међународног уговора), *мирне окупације* (начин проширења суверенитета једне државе над територијама које до тада нису биле под влашћу ниједне државе), *прираштаја* (увећање државне територије као последица

²⁹¹ Република Србија основним националним вредностима сматра, пре свега, независност, суверенитет и територијални интегритет, слободу, једнакост,..., владавину права,... и очување животне средине, односно очување суверености, независности и територијалне целовитости Републике Србије и националног, културног, верског и историјског идентитета српског народа и националних мањина трајни су интереси свих њених грађана *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 88/2009.

²⁹² Национални интереси Републике Србије јесу: очување суверености, независности и територијалне целовитости, очување унутрашње стабилности и безбедности владавине права,... и здрава животна средина, односно очување суверености, независности и територијалне целовитости услов је опстанка Републике Србије као државе. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 94/2019.

природних појава, нпр., када се гранична река одроњава на једној обали, а одрони се нагомилавају на другој или настане речно острво на граничној линији, или људских делатности, нпр., исушивањем морских пространстава) и *одржаја* (установа грађанског права и начин стицања својине над неком ствари од стране лица које није њен власник. Међутим, у међународном праву одржај је споран начин стицања државне територије)²⁹³.

За препознавање неопходне (неизоставне) **контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе** треба имати на уму супротстављене агресорске вишедимензионалне јавне, видљиве и тајне, прикривене делатности (суверених и несuverених субјеката) и одбрамбене делатности субјекта безбедности (државе). Наведена супротстављеност (сукобљеност) је конкретизована у националним нормативно-теоријским документима из области националне безбедности државе. Наиме, у њима су препознати и дефинисани могући облици угрожавања територијалног интегритета и врсте обавеза и права (надлежности, задаци и овлашћења) система националне безбедности у вези са одбраном и заштитом територијалног интегритета матичне државе.

Кривично законодавство као могућег носиоца угрожавања територијалног интегритета државе идентификује *физичко лице* које силом или на други противустан начин покушава да отцепи неки део територије државе или да део те територије припоји другој држави, као и физичко лице – сопственог грађанина које потпише или призна капитулацију матичне државе или појединог њеног дела. Дакле, угрожавање територијалне целине државе постоји у случају предузимања ма ког дела управљеног на то да се потпише капитулација, да се силом или противустанним путем отцепи неки део територије државе, или да се део те територије припоји другој држави. Кривично дело угрожавања територијалне целине државе испољава се у два основна облика, и то као: 1) покушај да се отцепи неки део њене територије и 2) покушај да се део њене територије припоји другој држави. Оба облика имају исти карактер: *разбијање територијалног интегритета државе*, а извршилац овог кривичног дела (за разлику од кривичног дела капитулација) може бити и лице које није матични грађанин, уз обавезно присуство умишљаја.

Радња извршења овог облика кривичног дела је свака делатност која је управљена на отцепљење неког дела територије државе у циљу његовог издвајања или припајања другој држави. Кривични законик не садржи никакво ограничење у погледу врсте радње

²⁹³ Вучинић, *Op. Cit.*, фуснота 43, стр. 109-111.

или начина на који се ова делатност врши. То значи, начелно, да свако чињење или нечињење може бити радња извршења овог дела. Реч је, пре свега, о радњама које су непосредно усмерене на повреду територијалне целине, затим припремне радње, као и све друге радње којима се ствара опасност за вредности које се штите од угрожавања овим кривичним делом.

Радња управљена на отцепљење неког дела територије државе треба да се врши употребом силе уз присуство противуставности. Под силом треба подразумевати вршење насиља, као и притисака и претњи да ће се приступити примени оружаног насиља или других аката супротстављања политици националне безбедности, итд. Противуставност подразумева свако поступање противно цитираним одредбама устава државе о територијалној целовитости и начинима промене њених граница.

Последица вршења кривичног дела је угрожавање територијалног интегритета и националне безбедности државе, а дело се сматра свршеним са предузимањем радње отцепљења или чином капитулације.

У теоријским документима из области националне безбедности државе (стратегијама) угрожавање територијалне целовитости је дефинисано као изазов, ризик и претња националној безбедности, које према садржајима, условно чине две групе делатности: оружане (опасност од оружане агресије, тероризам, оружана побуна и грађански рат)²⁹⁴ и неоружане (обавештајна делатност, екстремистичке и сепаратистичке делатности)²⁹⁵.

Национално кривично законодавство брани (штити) територијални интегритет државе прописаним *кривичним санкцијама физичком лицу* које предузме делатности у циљу разбијања територијалног интегритета државе. *Судска власт* или правосудни систем државе су надлежни за санкционисање физичких лица која угрожавају територијални интегритет државе. За одбрану територијалног интегритета од *спољних и унутрашњих*

²⁹⁴ Дефиниција агресије у Резолуцији Генералне скупштине ОУН број 3314 – XXIX од 14. децембра 1974. године садржи могуће облике спољног оружаног угрожавања територијалног интегритета одређене државе: ”а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге, или војна окупација, без обзира да ли је привремена или не, која је резултат инвазије, напада или анексије територије друге државе извршене употребом силе; б) бомбардовање које изврше оружане снаге једне земље против територије друге државе...; в) блокада лука...; г) напад копнених или ваздухопловних снага једне земље на копно, море, ваздушни простор или морнарицу друге земље...; е) одлука једне земље да, било у своје име, или у име друге земље, упути оружане банде, групе, припаднике нередовних снага или најамника да изврше акте оружаног насиља против друге државе,...“ (Аврамов Смиља, *Међународно јавно право : критичка мисао о међународном јавном праву и међународним односима*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011, стр. 666.).

²⁹⁵ Опширније у: ”Изазови, ризици и претње безбедности“, *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 94/2019.

носилаца који примењују масовну оружану силу против територијалног интегритета државе, национално законодавство прописује надлежности и овлашћења *систему одбране државе*,²⁹⁶ чију главну снагу чине оружане снаге (војска, армија).

Констатовани оквир, с једне стране, о могућим носиоцима угрожавања територијалног интегритета државе, и са друге стране, о начинима одбране и заштите територијалног интегритета државе представља добру полазну основу за препознавање *начина остваривања контраобавештајне заштите територијалног интегритета матичне државе*. Прво, неопходно је имати на уму чињеницу да се оружаном и неоружаном угрожавањем територијалног интегритета може вршити споља (из безбедносног окружења матичне државе) и изнутра (са њене територије). Друго, за правовремено откривање индикатора угрожавања територијалног интегритета државе из окружења, првенствено и приоритетно је надлежна њена обавештајна компонента (цивилне и војне обавештајне службе). Треће, у случају агресије, систем одбране, посебно његова главна снага (војска) је основни носилац одбране територијалног интегритета државе. Четврто, за одбрану територијалног интегритета од унутрашњих оружаног облика угрожавања територијалног интегритета државе првенствено је надлежна полиција, у ређим случајевима и војска. Пето, оружаном облицима угрожавања, спољним или унутрашњим, углавном претходе тајне, темељне и временски дугорочне припреме. С тим у вези важно је подсетити се на основну функцију безбедносно-обавештајног система државе: пружање оптималне безбедности виталним националним вредностима (територијални интегритет је таква вредност) од стратегијских изненађења. Тај стратегијски задатак, самостално и договорно (координисано), извршавају обавештајне службе (обезбеђују матичну државу од спољашњих изненађења) и контраобавештајне службе (обезбеђују матичну државу од унутрашњих изненађења). Дакле, контраобавештајне службе су задужене да правовремено открију индикаторе (носиоце и делатности) угрожавања територијалног интегритета матичне државе на сопственој територији.

Како се остварује контраобавештајна заштита територијалног интегритета државе, чија оптималност подразумева систематско обезбеђивање матичне државе од могућих изненађења појединаца и организованих (удружених) лица на матичној

²⁹⁶ Систем одбране је део система националне безбедности државе. Снаге одбране су људски и материјални потенцијали државе, а субјекти система одбране су: грађани, државни органи, привредна друштва, друга правна лица, предузетници и војска.

територији, која предузимају противуставне делатности усмерене ка разбијању територијалне целовитости државе? Ко су заправо, наведени појединци и удружене групе? То могу бити њени грађани и страни држављани, који руковођени идеолошким, политичким, верским, материјалним и другим мотивима, самостално или договорно, осмишљавају и предузимају противуставне "ненасилне" (неоружане) или насилне (оружане) делатности са циљем отцепљења дела територије ради успостављања самосталне државе или отцепљења дела територије и његовог припајања другој држави. Они се означавају терминима: *сепаратисти, терористи, верски фанатици, емигранти, стране обавештајне службе* итд. Стратегију коју примењују ради постизања противуставног циља (разбијања територијалног интегритета државе) условно чине две групе садржаја: илегални (тајни), тзв. "ненасилни" и јавни (насилни). Релевантна сазнања у вези са поменутиим садржајима указују да њихови носиоци почињу да предузимају насилне садржаје након квалитетно реализованих (изведених) тајних (илегалних) садржаја. Таква сазнања идентификују кључну улогу контраобавештајних и безбедносних служби државе, јер су оне надлежне и овлашћене да предузимањем офанзивних оперативних мера, метода и других активности открију противуставне делатности против територијалног интегритета матичне државе, идентификују и надзиру њихове носиоце, прибаве материјалне доказе и у сарадњи са другим елементима националног система безбедности спрече њихово насилно испољавање. Ефикасност оперативног поступка (тајновитог сложеног процеса) контраобавештајне компоненте државе директно утиче на ниво контраобавештајне заштите територијалног интегритета, који се сматра

- оптималним, уколико носиоци угрожавања не успевају да се насилно испоље;
- делимично успешним, у случају да неки носилац угрожавања територијалног интегритета примени насиље тактичког значаја; и
- неповољним, уколико неки носилац предузме насиље стратегијског значаја (привремено или у дужем периоду оствари физичку контролу над делом државне територије, коју намерава да отцепи).

Наравно, циљ носилаца контраобавештајне заштите територијалног интегритета матичне државе јесте да заштита буде оптимална (најбоља могућа). У том смислу, обавештајно-оперативна ангажованост обухвата предузимање планских и организованих мера и активности почев од препознавања објективних и субјективних узрока који могу да утичу или утичу на појединце или групе лица ради повређивања територијалног интегритета, преко персоналне идентификације таквих лица и мотива који их покрећу на

противуставно деловање до сазнавања, надзирања, документовања и сузбијања њихових делатности против територијалног интегритета.

Контраобавештајна процена представља почетну и непрекидну (редовну, према потреби и ванредну) активност контраобавештајне компоненте система безбедности у остваривању контраобавештајне заштите територијалног интегритета матичне државе. Контраобавештајном проценом најпре се установљава (оцењује) да ли постоје узроци (унутрашњи и/или спољни) за угрожавање територијалног интегритета државе. Уколико је препознат неки узрок (нпр., етнички, верски, политички, социјални...), процењује се укупан број лица (грађана матичне државе и страних држављана) која имају екстремистичке погледе и ставове у вези с тим "спорним питањем или проблемом" и наравно, јачина њихових постојећих и потенцијалних следбеника. Затим, процењује се њихова организованост и акциона ангажованост (индоктринарна, пропагандна, регрутна, финансијска и сл.), као и спрега са спољним фактором. Најзад, све процењене чињенице о актуелним и потенцијалним носиоцима угрожавања територијалног интегритета матичне државе доводе се у везу са актуелним функционисањем националног система безбедности - процењује ниво његове ефикасности (највиши могући, кампањски, незадовољавајући и сл.) у спречавању и сузбијању сепаратистичких тенденција и њихових непосредних и посредних актера.

На пример, евентуални закључак из контраобавештајне процене да неутврђени број лица (грађана) на делу територије матичне државе протура екстремне (националистичке, етничке, религијске...) поруке које директно подривају уставни поредак ("... наша територија има бољу перспективу уколико се одвоји од постојеће државе и постане 'независна'" , "... наша

територија треба да се одвоји и припоји суседној држави...."), представља својеврсну узбуну комплетном систему безбедности за офанзивно обавештајно- оперативнo ангажовање ради установљавања свих појединости регистрованог проблема, и његово неутралисање. Такав закључак указује на очигледну илегалну организованост лица заслепљених сепаратизмом. Кривични законик највећег броја држава савременог света санкционише такво противуставно деловање (прописује кривично дело "удруживање ради непријатељске делатности", чија је суштина у организованом вршењу кривичних дела против друштвеног уређења и безбедности државе)²⁹⁷, а ангажованост

²⁹⁷ Кривично дело "удруживање ради непријатељске делатности" спада у групу кривичних дела против

контраобавештајне службе је усмерена на персоналну идентификацију екстремних сепаратиста и облика њиховог деловања и организованости. Заправо, настоји се установљивање јачине и илегалног карактера сепаратистичког удружења (завере, банде, групе, организације или покрета) укључујући све структурне елементе.

Предузимање контраобавештајне делатности у вези са установљивањем *стварања илегалног сепаратистичког колектива (удружења)* подразумева процес састављен од низа посебних делатности и стварање обухвата сваке такве делатности. У том контексту, није од одлучујућег значаја да ли је колективитет већ створен, довољан индикатор је да су предузете радње које су укључене у процес стварања (усмени договор, разматрање појединих питања, обезбеђење материјалних средстава, израда планова о акцијама, процена појединих лица за врбовање, набављање оружја и др.). Одлучујуће код оцене тог питања, јесте стварно стање, понашање и деловање екстремиста, па се из таквог стварног, а не формалног односа коначно оцењује да ли се таква лица могу сматрати припадницима илегалног колективитета или не. Посебно треба имати у виду чињеницу да стварање такве илегалне организације неизоставно подразумева ангажовање лица која ће учествовати у активностима сагласно сепаратистичком циљу – разбијању територијалног интегритета државе.

Кључни предуслов за успешно остваривање контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе јесте установљивање облика удруживања екстремиста/сепаратиста, а могући облици су: завера, банда, група, организација или покрет. У погледу јачине (укупног броја чланова) и организованости, неопходно је утврдити све појединости. Под *завером*²⁹⁸ се подразумева строго конспиративни договор између два или више лица о извршењу одређеног или више кривичних дела. Посебне карактеристике завере су: чврста повезаност између завереника, детаљан договор о извршењу кривичних дела, стриктно одређивање улоге за сваког завереника, престанак завере кад се постигне њен циљ и др. *Банда*²⁹⁹ (и *група*) је удружење које чине најмање три лица, чији су чланови организационо чврсто повезани и чија је делатност срачуната на дуже трајање. Сепаратистичка *организација* и *покрет* подразумева удруженост великог броја лица (од

друштвеног уређења и безбедности државе. Санционише само стварање илегалног колективитета (удружења), његовог организатора као учиниоца и приступање..

²⁹⁸ Иако се завера приоритетно везује за промене политичког режима која се иначе не може остварити уставним и легалним путем, важно је узети у обзир чињеницу да евентуално остваривање циљева завере ради разбијања територијалне целовитости државе, неизоставно проузрокује тектонске промене у политичком систему државе (*Мала политичка енциклопедија, Оп.Сит.* фуснота 6, стр.1329).

²⁹⁹ Ђорђевић, *Оп.Сит.*, фуснота 29, стр. 19.

неколико десетина до хиљада), чији су припадници чврсто или лабаво организовани (састоји се од више подцелина које су специјализоване за предузимање конкретних делатности на одређеном делу територије, које намерава да отцепи од државе), и чија је непријатељска делатност срачуната на друже трајање.

Без обзира на облик илегалног организовања, носиоци контраобавештајне заштите руковођени су поузданим сазнањем да је припадник одређене сепаратистичке групе свестан свог припадништва и зна да његов сепаратистички колективитет предузима или намерава да предузме неку делатност ради разбијања територијалног интегритета државе. Дакле, изражава јасну сагласност да учествује у непријатељској делатности. Зато важан аспект контраобавештајне делатности јесте и персонална идентификација свих припадника илегалног сепаратистичког колективитета (нпр. тзв. "Ослободилачка војска Косова"), која је и предуслов за оперативни продор у његове структуре.

Констатоване контраобавештајне опште и посебне мере и активности усмерене на установљавање тачног облика организовања илегалних сепаратистичких група, истовремено циљају на откривање садржаја њихове стратегије и тактике. Мере су првенствено фокусиране на установљавање чињенице да ли оперативни идентификовани персонални сепаратистички колективитет намерава да свој крајњи (стратегички) циљ (отцепљење дела територије државе - с аспекта државе жртве, то значи разбијање њеног територијалног интегритета) оствари применом мирних грађанских протеста и њиховим прерастањем у насилне облике деловања, или тероризмом, оружаном побуном, комбинацијом тероризма и оружане побуне, без иностране подршке или уз такву подршку. Контраобавештајна служба, у складу са прибављеним обавештајно-оперативним подацима, а у циљу ефикасне контраобавештајне заштите територијалног интегритета матичне државе предузима опсежне мере и активности да утврди све појединости о стратегији и плану сепаратистичког деловања. Резултате континуалног спровођења оперативног контраобавештајног поступка користи за унапређење сопствене контраобавештајне ангажованости и предочавање највишем руководству државе, чиме доприноси доношењу квалитетних одлука за онеспособљавање сепаратистичких и екстремистичких организација.

Тако на пример, уколико сепаратистички колективитет планира да *масовним мирним грађанским протестима* започне остваривање сопственог циља (отцепљење дела територије државе) и буде онемогућен у томе, затим их преобликује у *насилне*, контраобавештајна служба прикупља релевантне податке о целокупном одвијању

њихове ”ненасилно”- насилне операције, које систематски предочава руководећем органу система националне безбедности државе. Међу бројним оперативним методама које примењује у ту сврху, најпрофитабилнији је инфилтрациони метод, јер је осим надзирања сепаратиста погодан и за њихово дезорганизовање изнутра. То подразумева да се оперативна сазнања користе за систематско онемогућавање сепаратиста да реализују поједине делатности, укључујући и енергично сузбијање евентуално започете, тежишне или кулминационе делатности – мирних протеста и њиховог преобликовања у насилне протесте. У примеру наведене могуће варијанте угрожавања територијалне целовитости државе, сматра се да је *контраобавештајна заштита успешна* уколико контраобавештајна служба самостално (разбијањем и онеспособљавањем сепаратиста изнутра) и у сарадњи са осталим структурним елементима националног система безбедности спречи сепаратисте да организују и изведу масовне протесте. *Контраобавештајна заштита је неуспешна* уколико сепаратистички покрет успе да се испољи масовним мирним протестима, посебно њиховим преобликовањем у насилне, који за последице имају људске жртве. С тим у вези, веома важно је идентификовати могуће узроке неуспешности контраобавештајне заштите: (1) неспособност контраобавештајне службе - није прибавила квалитетне податке о плану сепаратистичког деловања, што је утицало на доношење неадекватне одлуке менаџмента државе о систематском онеспособљавању сепаратиста након агресивног испољавања и (2) контраобавештајна служба је прибавила квалитетне податке о плану сепаратистичког покрета и правовремено их предочавала менаџменту државе, који их није адекватно користио за предузимање одговарајућих онеспособљавајућих мера.

С обзиром да релевантна сазнања о контраобавештајној заштити територијалног интегритета државе указују да сепаратистички колективитети, углавном покушавају да применом *тероризма и/или оружаном побуном*, често њиховом комбинацијом, уз инострану подршку појединог или више суверених међународних субјеката (држава) остваре свој крајњи (политички) циљ – отцепљење дела територије државе, значај контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе од такве опасности је вишеструк. Пре свега из разлога што су и тероризам³⁰⁰ и оружана побуна³⁰¹ специфични

³⁰⁰ Аналитички преглед садржаја 190 научних дефиниција тероризма у иностраној и домаћој литератури у сажетом смислу указује да је тероризам незаконито насиље одређеног (сувереног или несувереног) субјекта против другог субјекта чија главна мета (жртва) напада су цивили, а крајњи циљ носиоца тероризма је разбијање територијалног интегритета државе или насилно свргавање актуелног режима у

облици политичког насиља, чије је насилно испољавање незамисливо без претходно успешно спроведених опсежних тајних ”ненасилних” делатности односно припрема, и то: ”индоктринарних, пропагандних, организационих, регрутних, финансијских, инфраструктурних, спонзорских, снабдевачко-оружаних, оружанно-оспособљавајућих, безбедносних, обавештајних, извиђачко-опсерверских и избора потенцијалних непосредних (персоналних или насумичних) жртава напада“³⁰², а слична обележја су својствена и оружаном побуни. Тајност спровођења наведених противзаконитих ”ненасилних” акција као садржаја тероризма (и оружане побуне) претежно или искључиво на територији примарне жртве (државе), неизоставно идентификује контраобавештајну службу државе као основну врсту снага за откривање оваквог противзаконитог деловања и предузимање других неопходних мера ради неутралисања. Успешно извршење тог националног задатка, подразумева ефикасну контраобавештајну заштиту територијалног интегритета и суверенитета државе, односно спречава терористе да остваре замишљене политичке циљеве.

Контраобавештајна процена терористичког субјекта *пре физичког (насилног, оружаног) испољавања* у циљу разбијања територијалног интегритета државе представља полазиште и непрекидну активност контраобавештајне службе у процесу откривања, надзирања и пресецања ”ненасилних“ делатности терориста. Обухвата процену сваке ”ненасилне” делатности посебно и свих заједно. Наиме, редовно (свакодневно) се темељно процењују прибављени контраобавештајни подаци о илегалним ”ненасилним“ делатностима терориста и предвиђају њихови потези и домети у блиској будућности. У општем смислу се процењују: узроци који им погодују, непосредни носилац (структурни елемент терористичког колективитета), начин спровођења, резултати/ефекти и координисаност са другим делатностима. Закључак о свакој делатности показује ниво постигнутих резултата припрема терориста/екстремиста за извршење дела: а) могућа примена насилних делатности (нпр., терористичка организација има стабилне изворе финансирања и набавила је средства/оружје и експлозив за примену оружаног насиља) или, б) искључено насилно испољавање терориста (регрутовање нових чланова одвија се

држави. (Опширније у: Мијалковић Саша, Бајагић Младен, *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд 2012, стр. 312-330.).

³⁰¹ Побуна је противзаконита активност веће друштвене групе против актуелне власти матичне државе. Лица која учествују у оружаном побуни међусобно су повезани с циљем и спремношћу да примене силу (*Војни лексикон*, *Op.Cit.*, фуснота 31, стр.267).

³⁰² Мијалковски Милан, *Тероризам и организовани криминал*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 76.

споро, постојећи контингент терориста није довољан за предузимање масовних терористичких напада ради остваривања физичке контроле над делом територије државе који намеравају да одвоје).

Имајући на уму сврху контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе од терористичког, и/или побуњеничког угрожавања, основано је сматрати да је заштита оптимална уколико обезбеђује спречавање (онемогућавање) терористичких група да се насилно испоље. Такође, сматра се да је контраобавештајна заштита неуспешна уколико се терористички колективитет насилно испољи. Наравно, узроци њене недовољне ефикасности могу бити (1) неспособност контраобавештајне службе (није остварила увид у садржај и динамику реализације ”ненасилних“ делатности терориста) или (2) квалитетни подаци о ”ненасилној“ ангажованости терориста су прибављени и предочиени надлежном државном органу, који, упркос томе, није предузео одговарајуће противтерористичке мере.

Вишеструко је теже остваривање контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе у условима *насилног испољавања* сепаратистичког терористичког колективитета. Ово посебно важи у случају ако су терористички састави (групе, банде...) бројчано јаки, војно организовани, наоружани, имају подршку дела становништва и прикривену (или отворену) инострану подршку. Последица такве спремности може бити физичко запоседање појединих важних топографских тачака - објеката, простора, комуникација и јавно постављање ултимативних захтева држави за ”преговоре“ о будућем статусу дела територије на који претендују. У таквој неповољној ситуацији за државу жртву, постоји ризик да чак и ефикасна (оружана) дејства њених противтерористичких снага не могу у кратком временском року да отклоне опасност по територијални интегритет. Опасност у том смислу је посебно тешко отклоњива уколико терористи имају подршку од неке суседне државе, која може да ”поништи” постигнуте резултате противтерористичких снага (терористи се привремено склањају на територију државе спонзора).

Поменути аспекти поуздано препознају највећи могући значај успешног остваривања контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе у фази ”ненасилног” деловања терориста. У том смислу, оперативни поступак безбедносне (контраобавештајне) службе карактерише свеобухватно и ефикасно надзирање и сузбијање ”несмртоносних” делатности терориста ради спречавања досезања нивоа способности за насилно деловање. ”Офанзивност и тајност представљају кључне принципе оперативне противтерористичке ангажованости безбедносне службе у општем

и посебном смислу”³⁰³. Њена ангажованост у општем смислу је усмерена ка сазнавању виталних тајни терориста, односно података ко и како њима управља, података о јачини/укупном броју, организационој структури, опремљености средствима за примену насиља, облицима обучавања за насилно деловање, размештености структурних елемената (у земљи и иностранству), степену подршке локалног становништва, плановима за насилно испољавање и термина почетка примене ради стварања страха код примарне жртве (грађана државе), као и карактера иностране подршке, уколико је имају. Оперативно- обавештајна ангажованост контраобавештајне службе у посебном смислу обухвата предузимање оперативних мера и поступака ради константног држања терориста у ”несмртоносној“ фази деловања. Наиме, применом појединих или скупа посебних метода, пре свега, инфилтрационог метода, константно се остварује увид у све њихове тајне (у актуелан и могући ниво сваке ”ненасилне“ делатности), да би се расположива сазнања користила за дезорганизовање изнутра појединих делова или целокупне терористичке организације. Паралелно с тим, безбедносна служба у сарадњи са специјалним антитерористичким снагама изводи противтерористичке акције (хапшења појединих припадника терористичке групе или свих припадника одређеног структурног елемента, изазивање међусобног сумњичења које има за последицу разбијање на фракције које се међусобно ниште, стварање уверења код локалног становништва да га могу ефикасно заштитити од терориста, дискредитовање обавештајно-агентурне спреге иностраног спонзора и терориста итд.).

С обзиром да релевантна сазнања о савременом тероризму упозоравају на то да је држава најопаснији терориста, као и да то најуспешније манифестује тако што тајно или јавно подржава одређени терористички колективитет чији су припадници грађани државе према којој има територијалне претензије, носиоци контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе жртве морају да придају највиши могући значај процесу откривања, надзирања и пресецања иностраног спонзорисања терористичких организација. Оперативни поступак контраобавештајне службе у том смислу приоритетно се ослања на инфилтрациони метод, који је најефикаснији у откривању и надзирању функционисања релације страна обавештајна служба (обавештајац-оперативац) – терористичка организација/група (агент-издајник/терориста). Евентуална недовољна успешност контраобавештајне службе у обухвату поменуте крајње дискретне релације, може имати за последицу да контраобавештајна заштита територијалног

³⁰³ Мијалковски, *Op.Cit.*, фуснота 102,стр. 243.

интегритета не буде адекватна.

Карактеристичан пример у вези са повремено недовољно успешним остваривањем контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе од носилаца тероризма и оружане побуне спонзорисаних од спољног фактора представља организовано настојање косметских албанских сепаратиста од 1990. године да узурпирају 13% територије Републике Србије (АП Косово и Метохија). Бројни су и разноврсни извори о том насилништву, супротном Повељи ОУН и међународном праву, али и неуспеха противтерористичког ангажовања Републике Србије да сузбије њихову ескалацију. Садржај тог ангажовања, између осталог, указује да упркос контраобавештајној делатности безбедносног система, која датира из претходне две Југославије (СФРЈ и СРЈ) у чијем саставу је била Република Србија, која је имала за циљ да се правовремено сазнају токови свих непријатељских делатности албанских сепаратиста и терориста, мере које су предузимане на плану њиховог сузбијања углавном нису биле довољно ефикасне. Та неефикасност је за последицу имала масовно испољавање оружане компоненте албанских сепаратиста на Косову и Метохији, у облику терористичке "Ослободилачке војске Косова" (ОВК), у пролеће 1998. године. Уз подршку спољних спонзора и помагача, паралелно са агресијом на СР Југославију, 1999. године, ОВК је прерасла у паравојну формацију која је садејствовала са операцијама НАТО.

Високопозиционирани официр Војнобезбедносне агенције Министарства одбране Републике Србије Милан Стојановић је описао и објаснио многе аспекте контраобавештајне заштите територијалног интегритета Републике Србије од тероризма албанских сепаратиста. Он је, између осталог, потврдио последице недовољног уважавања резултата поступања контраобавештајне компоненте од стране највишег државног руководства, која је довела до насилног испољавања терориста 1998. године. Наиме, у оквиру наслова *"Искусва Војне службе безбедности у супротстављању масовном тероризму на Косову и Метохији и његовом прерастању у оружану побуну"*³⁰⁴, између осталог, наводи: "албански сепаратисти су 1993. године спроводили бројне активности на формирању илегалних органа власти; у склопу припрема за оружану побуну у којима је директно била ангажована и Албанија, посебну пажњу су посветили формирању илегалних војних штабова, тела за координацију војних активности и војних јединица; интензивно су спроводили обуку албанске омладине, разрађивали планове за мобилизацију и нападе на припаднике Полиције Србије и Војске Југославије; илегално су

³⁰⁴ Стојановић, *Op. Cit.*, фуснота 183, стр. 377-392.

набављали оружје у иностранству и шверцерским каналима убацивали у земљу; из Албаније је на Косово и Метохију враћено око 1.800 Албанаца обучених за диверзантско-терористичке акције; издеференцирано је респективно војно-терористичко језгро, које је у релативно кратком времену могло да нарасте на неколико десетина хиљада побуњеника; током 1997. године терористи тзв. ОВК извели су 46 терористичких акција, у којима је убијено 8, а рањено 17 лица; у 1998. години албански терористи на Косову и Метохији су извели 2.251 терористичку акцију, у којима је погинуло 37 припадника Војске Југославије, 106 рањено и два киднапована; делатност албанских терориста је била координисана, усмеравана и у сваком погледу подржана из иностранства итд.”.

На крају, веома важно поменути чињеницу (коју многи из ”необјашњивих” разлога занемарују) о ”импотентним” донетима контраобавештајне заштите територијалног интегритета државе у условима када врховно руководство државе, које иначе руководи безбедносно-обавештајним системом, дакле и контраобавештајном службом, не брани одлучно (одсудно) њен територијални интегритет. Ради потврђивања наведеног, консултујемо два таква случаја из наше блиске прошлости.

Случај 1: Кривични законик СФРЈ³⁰⁵ је предвиђао кривично дело *угрожавање територијалне целине* (члан 116), којим је санкционисан онај ко силом или противуставним путем отцепи неки део територије СФРЈ или део те територије припоји другој држави. У складу са чланом 116.КЗ СФРЈ, безбедносне службе СФРЈ³⁰⁶ предузимале су одговарајуће мере ради откривања учинилаца тог дела, прибављале доказе и покретале кривични прогон осумњичених лица.

Служба државне безбедности ССУП почела је да функционише 1967. године као наследница Управе државе безбедности ДСУП и постојала је све до 1992. године (до растурања СФРЈ). Према усаглашеним и усвојеним нормативним прописима њене надлежности биле су следеће: ”1. борба против унутрашњег непријатеља (екстремизма и тероризма); 2. контраобавештајна заштита територије СФРЈ од страних обавештајних служби; 3. супротстављање екстремној политичкој емиграцији са подручја Југославије; 4.

³⁰⁵ Једнопартијску, Социјалистичку Федеративну Републику Југославију (СФРЈ) чинило је шест република: Србија, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија и Црна Гора. Увођењем вишепартијског система (1990) године, СФРЈ није опстала као држава, односно хрватски, словеначки и муслимански сепаратисти су почели да је насилно разбијају и тај процес је окончан 1992. године.

³⁰⁶ На нивоу Федерације, безбедносне службе су биле: Служба државне безбедности у саставу Савезног секретаријата за унутрашње послове (СДБ ССУП), Управа безбедности у оквиру Савезног секретаријата за народну одбрану (УБ ССНО), Друга (обавештајна) управа при Генералштабу Југословенске Народне Армије и Служба за истраживање и документацију при Савезном секретаријату за иностране послове (СИД ССИП).

обезбеђивање највиших државних и политичких функционера; 5. контраобавештајна заштита штабова и јединица територијалне одбране и објеката од посебног значаја; 6. кривично гоњење (подношење кривичних пријава и учешће у кривичном и истражном поступку, ако јој је то надлежни суд поверио); 7. обавештавање субјеката друштвене самозаштите о појавама непријатељске делатности³⁰⁷.

Евидентно је да наведене надлежности и овлашћења СДБ ССУП њу легитимишу као централну контраобавештајну службу СФРЈ, задужену да остварује контраобавештајну заштиту виталних националних вредности СФРЈ, дакле и њеног територијалног интегритета. Подразумева се, надлежности и других безбедносних служби имале су такав ("секундаран") задатак. Међутим, треба имати у виду да су на нивоу социјалистичких република постојали СДБ РСУП са истоветним надлежностима. Због наведеног, био је изгледан сукоб надлежности између поменутих нивоа, услед нормативних пропуста у руковођењу безбедносно-обавештајним системом СФРЈ.

Закон о основама система државне безбедности из 1974. године³⁰⁸ није прецизно дефинисао усклађену контролу рада служби безбедности савезног и републичког нивоа. На савезном (федералном) нивоу, посебну улогу имао је *Савезни савет за заштиту уставног поретка* (основан 10. јануара 1975. године), надлежан за сва питања од значаја за државну безбедност (управљао је безбедносно-обавештајним системом). На републичком нивоу, постојали су републички савети за заштиту уставног поретка.

Савезни савет за заштиту уставног поретка био је орган безбедносне координације СФРЈ у континуитету од 1975. године, па све до распада СФРЈ, 27.

4. 1992. године и конституисања Савезне Републике Југославије. Председника и два члана Савета именовало је Председништво СФРЈ из свог састава, док су по положају чланови били председник Савезног извршног већа и савезни секретари за народну одбрану, спољне и унутрашње послове³⁰⁹. Мандат Савезног савета за заштиту уставног поретка трајао је четири године и од свог конституисања до престанка са радом функционисао је у шест сазива³¹⁰, односно манданта и у том периоду одржао укупно 151 седницу.

³⁰⁷ Лазић Радојица, *Службе безбедности Југославије- од Брионског пленума до распада државе*, књига прва, Факултет за дипломатију и безбедност, Невен, Београд, 2022, стр. 22.

³⁰⁸ *Закон о основама система државне безбедности*, Службени лист СФРЈ, број 1/1974.

³⁰⁹ Лазић Радојица, *Op.Cit.*, фуснота 305, стр. 107.

³¹⁰ "У последњем, шестом мандату (1989-1992), Савет је имао чак четири председника. Прво је то био Јанез Дрновшек из Словеније. Заменио га је Борислав Јовић из Србије. После њега, функцију Савета обављао је Божић Божићевић из БиХ и, на крају, Југослав Костић из АП Војводине" (*Ibid.*, стр. 108.).

Савет је разматрао конкретне теме из области безбедности, а ”нарочито у вези са питањима од посебног значаја за сарадњу стручних служби и осталих субјеката друштвене самозаштите“³¹¹. Дакле, Савет је био надлежан да усмерава и оцењује сарадњу служби безбедности, међутим, није имао субординациона овлашћења. Такав нормативни пропуст подразумевао је да нема право на увид (контролу) у рад СДБ РСУП република чланица, које су, између осталог, имале надлежност да контраобавештајно штите територијални интегритет СФРЈ. Последица таквог пропуста долази до пуног изражаја у периоду 1990-1992. године, када републичка сепаратистичка руководства Словеније и Хрватске одлучују да разбију СФРЈ, а СДБ РСУП се приклањају том циљу. Такође, део чланова Савета за заштиту уставног поретка, као и СДБ ССУП опструише и саботира одбрану територијалног интегритета СФРЈ. У таквим околностима, Југословенска народна армија је представљала једину федералну институцију (снагу) која је бранила територијалну целовитост СФРЈ, а Управа безбедности ССНО контраобавештајно штитила ЈНА и територијални интегритет државе у распадању. О томе, како је Служба безбедности ЈНА извршавала тај задатак постоје многе чињенице (детаљније о томе је описано у дневничким забелешкама ”Штит”, генерала Александра Васиљевића)³¹².

Случај 2: Резолуција 1244 Савета безбедности ОУН и Анекс 1 и 2, којом је успостављен протекторат на делу територије Србије (АП Косово и Метохија), између осталог, гарантује ”политички процес ка успостављању споразума о привременом политичком оквиру, који ће обезбедити суштинску самоуправу на Косову, узимајући у потпуности и принципе суверености и територијалног интегритета СР Југославије;...; успостављање привремене управе за Косово под којом ће народ Косова моћи да ужива суштинску аутономију у оквиру СР Југославије“ итд.

Насупрот Резолуцији СБ 1244, албански сепаратисти су у фебруару 2008. године једнострано прогласили ”независну” тзв. државу Косово и самим тим, директно угрозили територијални интегритет Републике Србије. Упркос томе, изостао је одговарајући одговор СБ ОУН (није суспендовао дотичну одлуку), као и ”одговор” власти Републике Србије у форми питања (убрзо потом тражиле су саветодавно мишљење Међународног суда правде, да ли је декларација о независности Косова у супротности са међународним правом). Лажну државу Косово ургентно су признале државе спонзори

³¹¹ Милошевић Милан, (Контра)шпијунажа, Медија-центар Одбрана, Београд, 2011, стр. 224.

³¹² Васиљевић Александар, *Штит – акција војне безбедности: дневничке белешке једног оперативца*, ИГАМ, Београд, 2012.

терористичке ”ОВК”, али и на десетине других недовољно обавештених држава. Њихов предводник биле су САД, које су пре и после проглашења независности Косова систематски тестирале спремност највишег државног руководства Републике Србије да призна албански државни ентитет на својој територији. Заправо, покушавале су да сазнају чврстину мишљења највиших руководилаца Србије у вези са одбраном сопственог територијалног суверенитета. О томе, како се одвијала поменута комуникација, наводимо неке депеше, које је објавио Викиликс.

”...Од неприхватања, преко прихватања и помагања, до (неминовног?) признања, Тадићеве власти стижу уз тек нешто мало кривудања, осмишљеног да се Власи (ми остали. Сви који нису они) не би досетили. Јер, како сам Тадић (председник Републике Србије) рече помоћнику америчког државног секретара Данијелу Фриду: **”Независност Косова не мора нужно да значи 'губитак' ако се подесно одреди у умовима бирача“** (06BELGRADE 1566)... (2006.године)³¹³.

У том контексту је и белешка од 28. септембра 2007. године (07BELGRADE 1329): ”Док, јавно, владини званичници понављају да ће учинити све осим слања војске да би задржали Косово, они тихо сугеришу да ће Србија прихватити неизбежну независност Косова. У **тајности, Тадић, министар одбране Шутановац и остали из унутрашњег демократског круга рекли су да би желели да међународна заједница само буде тиха – снажно сугеришући да би вође Срба могле боље да руководе напретком Србије ка прихватању независности Косова ако бисмо у јавности били тихи“**, а Брамао Рамош, португалски дипломата, преноси своју информацију: **”Српски председник Тадић је, у приватним разговорима, рекао да је спреман да се окрене на другу страну док ми 'завршимо с тим' ”**³¹⁴.

Поменути узорак Викиликсових депеша из комплекса сличних, показује да је највиши државни менаџмент Републике Србије из тог периода, који је према Уставу имао обавезу да одсудно штити њен територијални интегритет, заправо показивао склоност ка разбијању матичне државе. Заправо, извршено је кривично дело *угрожавање територијалне целине* (члан 307. КЗ РС). Последично, то значи да је контраобавештајна компонента система националне безбедности Републике Србије, законом надлежна и овлашћена да штити територијални интегритет Србије, требала да открије учиниоце овог кривичног дела, тражи одобрење од надлежног суда за примену посебних метода ради

³¹³ Врзић Никола, *ВИКИЛИКС тајне београдских депеша*, Печат, Београд, 2011, стр.23.

³¹⁴ *Ibid.*, стр. 32.

прибављања материјалних доказа о учиниоцима кривичног дела, и у складу са добијеним резултатима, поднесе кривичне пријаве против извршилаца. Са друге стране, треба имати на уму да је за осумњичене учиниоце поменутог кривичног дела – носиоце највиших државних функција, руковођење контраобавештајном компонентом представљало само једну од њихових бројних надлежности и овлашћења. Искрсава питање: да ли су контраобавештајне службе у таквој ситуацији предузимале, тачније, да ли су могле да предузму оперативно-обавештајне мере и методе у циљу заштите територијалног интегритета Републике Србије? Са аспекта начела функционисања државе и посебно аспекта начела остваривања контраобавештајне заштите територијалног интегритета Републике Србије, за науку, а наравно и за грађане (јавност), било би веома важно да имају сазнања о карактеру ангажованости служби безбедности Србије у том периоду. Првенствено због потребе коришћења тих сазнања у циљу спречавања могућности да се понови такав несклад између сумњичаве делатности државног руководства и остваривања контраобавештајне заштите територијалног интегритета Републике Србије.

4.4.4.3. Контраобавештајна заштита суверенитета

Облик (начин организовања) државе представља састав и међусобне везе њених органа и институција, како међусобно тако и са грађанима. Политичка власт као основни облик и основ власти у друштву, има пресудан утицај на облик организовања државе³¹⁵. Држава као референтни субјекат међународних односа мора бити независна од других субјеката међународне заједнице, а под тим се првенствено подразумева њена *сувереност (суверена власт)* односно *субјективна неометеност у одлучивању*. Међутим, независност државе не обухвата и ”слободу” од објективних околности и односа снага у међународној заједници. Значење речи сувереност³¹⁶ указује на то да сувереност државне власти подразумева да држава своју власт не изводи ни из какве друге власти, већ је изворна, да ником није подређена и да су све друге власти ниже од ње и подређене су јој. То, такође, значи да држава има физичку моћ (силу), којом може да обезбеди спровођење својих одлука, чак у случају противљења других субјеката на њеној територији.

³¹⁵ Изражава се у друштвеном односу у коме једна страна може да одређује понашање и активност друге стране уз помоћ примене организоване принуде. *Мала политичка енциклопедија*, Оп.Сит. фуснота 6, стр. 1307.

³¹⁶ Реч сувереност (од новолат. *superanus* - највиши, врховни) употребљава се да значи квалитет неког субјекта да је врховни у свом домену, да су сви остали зависни, будући да су нижи од њега. (*Ibid*, стр. 1200)

Према теорији народног (националног) суверенитета, носилац суверености у држави јесте народ (скуп свих грађана једне државе)³¹⁷. У том смислу, уобичајено, народни суверенитет се изједначава са демократијом, јер грађани политичко-територијализоване заједнице (државе) сами, посредно или непосредно, врше политичку власт. Међутим, облик државне (суверене) власти није исти у свим државама. Напротив, постоје различити облици власти и сваки такав облик на специфичан начин утиче на однос између властодржачке и подвлашћене стране.

Државе се према облику владавине, деле на *монархије* (функцију суверена врши једна личност која не подлеже правној и политичкој одговорности) и *републике* (носилац власти је ужи или шири круг грађана). Према облицима политичког режима државе се деле на *аутократије* (владавина појединца) и *демократије* (владавина народа). Државе се према облицима државног уређења деле на државе *централних, простих, унитарних* (власт се простире на целој територији државе) и *не-централних* органа власти, односно *сложене државе* (у потпуној су зависности од централних органа и одлучују онолико колико им они дозволе). Према основним принципима организације власти, деле се на државе организоване на принципу јединства власти и државе на принципу поделе власти итд.

Без обзира на облик суверене власти (облик владавине) једне државе, досадашња сазнања указују на то да, без обзира на узрок - због објективних пропуста у вршењу власти или због субјективних (ирационалних) циљева њених грађана и друштвених група, искрсавају неспоразуми, спорења и сукоби. У случају када су у питању екстремистички циљеви незадовољних грађана, а њихова моћ има обележје организованости, та моћ може досегнути ниво који представља прикривену или отворену претњу сувереној (државној) власти. Зато, држава сопствену сувереност (као виталну националну вредност) штити сетом законом прописаних мера и активности, а њихов непосредни извршилац јесте национални систем безбедности. Реч је о мерама заштите садржаним у нормативним (кривични законик и други закони) и теоријским (стратегија националне безбедности, упутства, правила и др.) документима. Део ставова у тим документима из области националне безбедности представља извориште и оквир за остваривање *контраобавештајне заштите суверенитета државе*.

³¹⁷ ”Носиоци суверености: Сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника. Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана“ (Члан 2. *Устава Републике Србије*, Службени гласник РС, број 83/2006.).

Угрожавање суверенитета државе представља групу посебних кривичних дела против уставног уређења и безбедности државе (против народа и државе), груписаним у посебне главе кривичних законика преовладавајућег броја држава у свету. Заштитни објекат ових кривичних дела су: облик владавине и законито вршење власти; уставом гарантован систем слобода, права и обавеза грађана; систем правосуђа и др. Последица кривичних дела из ове групе састоји се у повредама, односно угрожавању уставног уређења и безбедности државе. Због тога је у одсудној заштити државног суверенитета неопходно јединство и "позиционих" и опозиционих политичких субјеката. У том смислу, упутно је поменути два примера. "Свакога дана видимо покушаје нарушавања нашег суверенитета и интегритета. Међутим, ми немамо ништа од кукања, морамо да видимо шта ћемо да радимо и како ћемо да функционишемо. Борба се води на свакодневном нивоу и на различите начине", изјавио је за ТВ Пинк (28.10.2022) министар спољних послова Републике Србије Ивица Дачић. "Саветник Стејт департамента САД Дерек Шоле потврдио је у Приштини да се од Србије тражи да призна сецесију Косова и Метохије", изјавио је за Радио-телевизију Војводине (14. 1. 2023) председник Нове Демократске странке Србије Милош Јовановић и оценио да је неодговорно што један део политичке елите у Србији то негира.

У *Кривичном законнику Републике Србије*, кривична дела против уставног уређења и безбедности могу се поделити на следеће подгрупе³¹⁸: *кривична дела против уставног уређења Србије*; *кривична дела против безбедности Србије*; *кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије*, и *тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије* (члан 321. КЗ).

Аналитички преглед садржаја наведених кривичних дела указује да су то пре свега *политичка кривична дела* усмерена против суверенитета државе (нпр., позивање на насилну промену уставног уређења) и не спадају у "тренутна" кривична дела, код којих се радња и последица кривичног дела временски поклапају. Наиме, код већине кривичних дела против уставног уређења и безбедности државе, радња кривичног дела обухвата *тајну припрему учиниоца*, често у дослуху са спољним фактором, од чије успешности зависи извршење дела, а последица кривичног дела може да траје краће или дуже време.

³¹⁸ Слични критеријуми поделе кривичних дела евидентни су у кривичним законцима других држава. Заправо, поједина кривична дела се означавају другачијим терминима, али у суштинском смислу не постоји битна разлика.

Тајна припрема учиниоца кривичног дела из поменуте групе политичких кривичних дела подразумева да неки државни субјекат треба (мора) да буде у току невидљивог (неопипљивог) дела радње кривичног дела, као нужан предуслов ефикасне заштите суверенитета (и других националних виталних вредности) државе. Јер, уколико тајни део радње кривичног дела не буде откривен и њен учинилац не буде онеспособљен, извесно је извршење кривичног дела (*изненађење за државу*), чије последице могу имати чак и стратегијски значај по суверенитет државе (нпр., убиство њеног суверена/председника). Такође, у вези са обимом и карактером последица, самим тим и могућег изненађења по суверенитет државе, неопходно је узети у обзир околност да је преовладавајућем броју политичких кривичних дела својствено удруживање више лица на територији државе, која самостално и/или у договору са страним обавештајним службама спроводе опсежне тајне припреме и у погодном тренутку, покушавају да остваре сопствени циљ.

Контраобавештајна компонента (безбедносне и контраобавештајне службе) државе јесте основна и првоешалонска снага државе, задужена (надлежна и овлашћена) за остваривање контраобавештајне заштите државног суверенитета.

Успешно извршење овог националног задатка подразумева способност да у складу са законским надлежностима, правовремено открије тајне припреме (илегално деловање) потенцијалног учиниоца кривичног дела усмерено против суверенитета државе. Потом, да надзире његово противуставно деловање (прибавља материјалне доказе) и коначно, да оперативним мерама или у сарадњи са судском компонентом државе онемогући учиниоца да угрози суверенитет државе. Уколико је кривично дело извршено (контраобавештајна служба није била у току тајних припрема учиниоца), накнадно прибавља доказе а надлежни суд изриче учиниоцу одговарајућу казну.

Национална законска регулатива Републике Србије указује да је за остваривање контраобавештајне заштите њеног суверенитета (уз Војнобезбедносну агенцију³¹⁹) првенствено задужена Безбедносно-информативна агенција (БИА)³²⁰.

³¹⁹ Један од бројних задатака Војнобезбедносне агенције Министарства одбране Републике Србије директно се односи на заштиту државног суверенитета: "открива, истражује и прикупља доказе за кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије" (Члан 6. *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени гласник РС, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.)

³²⁰ Делокруг рада БИА обухвата: 1) вршење заштите безбедности Републике Србије, откривања и спречавања свих делатности усмерених на подривање и рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије; 2) истраживање, прикупљање, обраду и процену безбедносно-обавештајних података од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних органа о тиме подацима *Закон о Безбедносно-информативној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 42/2002, члан 2.

Безбедносно-информативна агенција у процесу остваривања контраобавештајне заштите суверенитета Републике Србије примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства у складу са законом. Одлуку о спровођењу контраобавештајне делатности (примени оперативних метода) доноси директор БИА или лице које он овласти, посредством које, поред осталог, препознаје и региструје *опште индиције* о одређеном обавештајном наступу против Републике Србије. Реч је о свакодневном (редовном) прикупљању обавештајних података коришћењем људских извора (сарадника), јавних извора, методом анализе садржаја прибављених података и информација, сарадњом са другим безбедносним службама итд. За примену поменутих оперативних метода, мера и радњи у циљу откривања општих индиција о кривичним делима против националног суверенитета, припадницима БИА није потребно одобрење надлежног суда, док се за проверу општих индиција, уколико се то не може учинити уобичајеним оперативним радом, подноси захтев надлежном суду за одобрење примене посебних оперативних метода. У првом случају, реч је о остваривању *превентивне контраобавештајне заштите* суверенитета Републике Србије, док други случај подразумева *репресивну* димензију *контраобавештајне заштите*. Наравно, тежиште поступања се налази на превентивној контраобавештајној заштити суверенитета државе. Објективни узроци и услови, као и субјективне околности упозоравају на то да су без обзира на успешност превентивне контраобавештајне заштите, могући пропусти, што има за последицу подразумевану примену репресивних мера и метода. Пре свега, због чињенице да ирационални циљеви екстремиста против суверенитета државе, као и честа одлучност дела екстремиста да их остварују употребом силе, чак не скривајући инострану подршку, резултују тиме да тајно противуставно деловање појединих екстремиста или екстремистичких група буде откривено током извршења или после извршеног кривичног дела. Такође, важно је узети у обзир чињеницу да поједини политички екстремисти не презају од остваривања повремене или континуалне тајне сарадње са носиоцима организованог криминала у циљу угрожавања суверенитета државе. Најзад, у свим фазама контраобавештајне заштите суверенитета државе потребно је имати на уму следећу круцијалну чињеницу: потенцијално корумпирани државни службеник, посебно ако је носилац неке од највиших државних функција, у највећој могућој мери отежава остваривање контраобавештајне заштите суверенитета државе.

У циљу ваљаног обухвата, препознавања и разматрања садржаја сложеног процеса

остваривања контраобавештајне заштите суверенитета државе, довољно је да из напред поменуте групе политичких кривичних дела искористимо скроман узорак, односно кривична дела: позивање на насилну промену уставног уређења, убиство представника највиших државних органа и удруживање ради противуставне делатности. Приказ оперативног поступка контраобавештајне службе државе приликом регистравања општих индиција у вези са поменутим кривичним делима и нужног установљавања њихове веродостојности, представља добар приступ за препознавање начина остваривања контраобавештајне заштите суверенитета државе.

Кривично дело *позивање на насилну промену уставног уређења* (Члан 309.Кривичног законика Републике Србије) третира позивање или подстицање да се силом промени уставно уређење, свргну највиши државни органи или представници тих органа. Аналитички преглед овог кривичног дела указује на то да независно од реалне моћи његовог учиниоца, намера је радикална – да противуставно свргне актуелну власт у држави, односно преотме постојећу сувереност. Извршилац наведеног кривичног дела може бити свако лице, а дело се може извршити само са директним умишљајем, при чему је потребно да код учиниоца дела постоји намера. *Индиција (контраобавештајни податак)* о одређеном лицу које позива или подстиче да се силом промени уставно уређење, свргну највиши државни органи или представници тих органа, представља *обавезу контраобавештајној служби за проверу веродостојности индиције*. Оперативни поступак контраобавештајца (појединца, тима, групе...) обухвата установљавање начина којим је учинилац вршио *позивање* на насилну промену уставног уређења – наговарањем, убеђивањем или на неки други начин, и све то у намери угрожавања уставом утврђеног поретка, или *подстицање* (подржавао и учвршћивао већ постојеће одлуке о насилној промени уставног уређења), у смислу истрајавања. Будући да су *и позивање и подстицање* делатности које се могу вршити на различите начине (нпр., говором, натписом, цртежом, филмом, или на други начин, употребом неког средства за комуникацију – телефон, медиј, интернет и др., којим се грађани могу позвати или подстицати на насилну промену уставног уређења или свргавања највиших државних органа и представника тих органа) и које су усмерене према појединцу (грађанину) или групи, дакле према неодређеном броју појединаца, установљавају се све појединости. Пре свега, проверава се да ли су поменуте делатности биле усмерене према појединцу или неутврђеном броју појединаца, односно утврђује се карактер *подстреквања* (умишљајно изазивање или учвршћивање одлуке код подстрекнутог да

изврши противуставну делатност). Такође, утврђује се да ли је подстрекавање непосредно или посредно (преко трећег лица или преко више лица), да ли је реч о благом наговарању или некој форми принуде (нпр., обећање или давање поклона, претња, саветовање, превара итд.), а која је подобна да код подстрекнутог изазове или учврсти одлуку да изврши кривично дело, затим, да ли је подстрекнути познавао подстрекача, успешност подстрекавања (успешно/неуспешно) итд.

Уколико констатоване и размотрене оперативне радње контраобавештајаца, у сарадњи са правосудним органима, указују да носилац или група, организација, позивање или подстицање на насилну промену уставног уређења врши уз помоћ из иностранства, оперативни поступак контраобавештајне заштите поприма нове (шире) димензије. Наиме, установљавају се (прибављају материјални докази) мотиви повезаности лица и страних држављана (појединаца, обавештајних служби, транснационалних субјеката и др.), чврстина веза и временско трајање, као и функционисање њихове међусобне повезаности (нпр., упућивање или пребацивање материјала на територију државе који је по свом садржају такав да позива или подстиче на вршење делатности усмерених против уставног уређења и безбедности државе) и нарочито, проузроковане и/или планиране последице по суверенитет државе. У ствари, установљава се да ли позивање на насилну промену уставног уређења државе има обележја или елементе кривичног дела "удруживање ради противуставне делатности", односно да ли је реч о групи или другом удружењу лица (грађана и страних држављана)³²¹.

Реализација оперативног контраобавештајног поступка, углавном је, временски одређена и подразумева примену скупа посебних метода и средстава одобрених од надлежног суда. Добијени резултати, односно прибављени материјални докази се темељно процењују након чега се доноси одлука о оптималном начину остваривања контраобавештајне заштите суверенитета државе, што представља потпуно онеспособљавање лица која позивају на насилну промену уставног уређења. Приликом доношења одлуке приоритетно се узима у обзир намера појединца или неодређеног броја лица и план (начин) извршења насилне промене уставног уређења државе (нпр.,

³²¹ "(1) Ко ствара групу или друго удружење лица ради вршења кривичних дела из члана 305. до 310. (угрожавање независности, признавање капитулације или окупације, угрожавање територијалне целине, напад на уставно уређење, позивање на насилну промену уставног уређења, убиство највиших представника државе) и чл. 312 (тероризам), чл. 313 (диверзија) и члан 314 (саботажа), казниће се казном прописаном за дело за чије вршење је удружење организовано и (2) Ко постане припадник неког удружења из става 1. овог члана, казниће се затвором од шест месеци до пет година (*Кривични законик Републике Србије*, члан 319.).

убиством председника владе, оружаном побуном, војним пучем, итд.), дакле, потенцијалне штетне последице по суверенитет државе. У складу с тим, одлука о контраобавештајној заштити суверенитета државе може подразумевати оперативно (безбедносно) онеспособљавање носилаца угрожавања уставног уређења и безбедности државе или судско онеспособљавање (изрицање казне учиниоцима кривичног дела).

Евентуална неадекватна одлука у вези са онеспособљавањем носилаца који плански и организовано предузимају делатности ради насилне промене уставног уређења државе, између осталог, може имати за последицу да контраобавештајна заштита суверенитета државе буде порозна и недовољно поуздана. У том смислу, посебну опасност представља ситуација када су носиоци угрожавања суверенитета организовани и у дослуху са носиоцима организованог криминала и лицима у иностранству³²². Са тог аспекта, нарочито опасан облик по суверенитет државе представља намера удружених носилаца угрожавања уставног уређења да убију неког представника највиших државних органа³²³. Пре свега, зато што се не ради о обичном убиству из групе кривичних дела против живота и тела, већ је у питању типично политичко убиство, које се врши у намери угрожавања уставног уређења или безбедности државе. У неким државама, такав чин - убиство суверена (краља, председника) имало је драстичне последицу по њихов суверенитет и друге националне вредности, посебно квалитет живота грађана (могућност да пучисти, после преузимања власти спроводе страховладајући терор над грађанима; избијање оружаног сукоба између пучиста и снага и грађана лојалних убијеном суверену, у који се уплиће спољни фактор итд.).

Контраобавештајна компонента државе мора узети у обзир поменути врсту опасности по суверенитет државе; њена контраобавештајна делатност треба да буде усмерена на онемогућавање намера и планова потенцијалних извршилаца с циљем обезбеђивања адекватне контраобавештајне заштите државних органа који обављају највише државне функције. Релевантна сазнања с тим у вези указују да се као могући извршиоци напада на представнике највиших државних органа, најчешће експонирају политички и верски екстремисти и терористи, углавном организовани у колективе (групе и организације).

³²² Прилог 4: Координисана превратничка операција британске (МИ6) и америчке (ЦИА) службе у Републици Србији.

³²³ "Ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије лиши живота председника Србије, председника скупштине, председника владе, председника уставног суда или највишег тужиоца Србије, казниће се затвором најмање десет година или затвором од тридесет до четрдесет година" (Кривично дело убиство представника највиших државних органа, *Кривични законик Републике Србије*, члан 310.).

Такође, многа сазнања указују на то да је експанзија и ”неуништивост” тзв. ”унутрашњег” организованог криминала и његова повезаност са транснационалним колективитетима, као и то да подударни интереси између криминалних организација и обавештајних служби појединих држава могу да резултују њиховим тајним савезништвом. Таква сазнања у великој мери усложњавају процес контраобавештајне заштите представника највиших државних органа, посебно због честе инфилтрираности носилаца организованог криминала у полицијским структурама³²⁴, иначе задуженим за заштиту националних вредности од те опасности. У том смислу, одлука потенцијалних организовано- криминалних лица да изврше убиство одређеног представника највиших државних органа указује на преобликовање њиховог основног неидеолошког (имовинског) циља у кампањски политички циљ, који подразумева насилно свргавање актуелне власти и њено преузимање од одређеног, за њих подобног политичког субјекта у држави. Општа и контраобавештајна искуства сваке државе из тог домена су специфична.

Упркос законом прецизно дефинисаних контраобавештајних послова Безбедносно-информативне агенције у вези са сузбијањем организованог криминала и самим тим, остваривањем контраобавештајне заштите виталних националних вредности од организованих криминалаца³²⁵, искуства Републике Србије су прилично нелагодна у вези са обезбеђивањем оптималне контраобавештајне заштите представника највиших државних органа од покушаја носилаца организованог криминала да неког од њих лише живота. Наиме, 2003.године неколико лица из криминалне сфере правоснажно је осуђено на одговарајуће казне због убиства тадашњег председника Владе Републике Србије, а почетком 2021. године лишени су слободе припадници организоване криминалне групе, осумњичени за бројна кривична дела и припремање атентата на председника Републике Србије³²⁶. Тадашњи министар унутрашњих послова Републике

³²⁴ Апелациони суд у Београду повећао је казну Г. П., бившем заменику начелника СБПОК-а, МУП Србије који је због незаконитог враћања блиндираног ”бе-ем-веа“ М. М., члану организоване криминалне групе, првостепено био осуђен на годину и четири месеци затвора. Правоснажном пресудом, П. ће због трговине утицајем у затвору провести две године. (*”Политика“*, Београд, 10. 1. 2023, стр. 5).

³²⁵ Чланом 12. *Закона о Безбедносно-информативној агенцији* (Службени гласник РС, бр. 42/2002 и 66/2014), прописано је да ”припадници Агенције” у откривању, праћењу, документовању, спречавању, сузбијању и пресецању делатности организација и лица усмерених на вршење организованог криминала и кривичних дела са елементима иностраности, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дела против човечности и међународног права и против Уставом утврђеног поретка и безбедности Републике Србије примењују овлашћења утврђена законом и другим прописима које примењују овлашћена службена лица и радници на одређеним дужностима министарства надлежног за унутрашње послове.

³²⁶ Српски штампани медији су систематски објављивали чињенице у вези са противзаконитим

Србије А.Вулин, саопштио је чињенице (21.1.2021) о постојању оперативних информација о организованој криминалној групи која има за циљ атентат на председника Републике Србије. Убрзо потом, у акцији МУП и БИА (4.2.2021) ухапшено је 19 припадника организоване криминалне групе, коју је предводио В. Б, осумњичених за серију злочина–убистава, изнуда, отмица, трговине наркотицима .

Наведене чињенице указују да је контраобавештајна компонента безбедносно-обавештајног система Републике Србије правовремено открила и надзирала криминалне и терористичко-превратничке делатности припадника наведене организоване криминалне групе и њихових веза са вођом организоване криминалне групе у Црној Гори (Р.З.), али и да су постојали неки недопустиви пропусти у контраобавештајној заштити суверенитета државе. Констатовано потврђују информације објављене у медијима које наводимо, уз напомену, да ће њихова тачност бити потврђена или демантована током судског поступка и одлуком надлежног суда.

-вођа ОКГ из Црне Горе Р.З. плаћао је 10 функционера српске полиције који су заузврат саботирали истраге против њега и уједно плели мрежу завере против председника Републике Србије (24. 1. 2021).

-истражитељи су дошли до информација да је ”кртица” (шпијун) коју су В.Б. и М.М. имали у Служби за борбу против организованог криминала (СБПОК), вече пре хапшења (3.2.2021) дојавила да ће бити ухапшени. Тако обавештени, они су кренули да беже према Босни и Херцеговини, али нису успели у намери (24. 1. 2021).

-атентат на председника Србије био је детаљно и темељно планиран (у завршној фази), а организатори су планирали да убиство изврше снајпером на неком јавном догађају у Србији у фебруару 2022. године (26. 1. 2021).

-у Тужилаштву за организовани криминал у Београду (12. 11. 2022) почело је саслушање 17 ухапшених припадника организоване криминалне групе. Саопштено је да је ову групу финансирала организована криминална група из Црне Горе и да је била предвиђена за извршење између осталог напада на највише државне функционере. Тим поводом, начелник СБПОК Нинослав Цмолић изјавио је за РТС да је криминална група као највећу претњу видела председника Вучића, и да су се они двоумили да ли да га убију или му нанесу душевни бол тако што ће му убити дете.

делатностима поменуте организовано-криминалне групе, а консултован је скроман узорак чињеница из текстова објављених листовима ”Политика“, ”Српски Телеграф“ и ”Курир“

-Нинослав Цмолић, начелник СБПОК изјавио је (14.11.2022) да је Р.З. налогодавац групама В. Б. и Н. В., а циљ им је био да склоне председника Србије Александра Вучића јер је јавно објавио рат мафији.

-у наставку сведочења на суђењу припадницима криминалног клана В.Б. и М. М., сведок окривљени С. Л. изјавио је пред Специјалним судом (22. 11. 2022) да су Б. и М. говорили да је најбоље ликвидирати председника Србије, а да је вођа ОКГ из Црне Горе Р. З. је обезбедио пет милиона евра за планирање убиства председника Вучића. Окривљени сведок Л. је сутрадан (23. 12. 2022) изјавио пред Специјалним судом да не зна да ли је група преузела целу суму од пет милиона евра од Р.З., за свргавање власти у Србији, али зна да је тај новац обезбеђен и то у првој транши. Такође је изнео да је након атентата, у насилним немирима је требало да учествују навијачи, а да је само њих 300 довољно да се направе озбиљни проблеми.

-у наставку сведочења сведок окривљени С.Л. је пред Специјалним судом (31.1.2023), изјавио: ”Требало је да буде свргнута владајућа структура с власти. Најважнији је био председник”, а на питање: ”Знате ли имена оних који су требало да преузму власт?”, одговорио: ”Да дође било ко. Знам само да Б. и М. нису могли да смисле ко би дошао на власт, али су имали идеју ко би то могао“.

Наведене чињенице указују да контраобавештајна заштита суверена државе од носилаца организованог криминала није правовремено спречила њихову инфилтрацију у безбедносним структурама, која је била подржана и од иностраног фактора. Такви високо-ризични пропусти су отклоњени непосредно пре почетка реализације типично политичког циља неидеолошких криминалаца, на штету суверенитета Републике Србије. Евидентно је да је контраобавештајна заштита остваривана у свесно ризичним условима (применом посебних оперативних мера, непрекидним оперативним надзором потенцијалних учинилаца). Међутим, с тим у вези искрсава питање: зашто је заказао *превентивни аспект контраобавештајне заштите*? Ово питање има још већи значај, првенствено заснован на сазнањима о многим тешкоћама (ограничењима и пропустима) *остваривања контраобавештајне заштите суверенитета државе од тзв. ”ненасилних” криминалних коруптивних делатности*.

О чему је реч? Реч је о томе да је ефикасна општа и контраобавештајна заштита виталних националних вредности веома неизвесна уколико међу носиоцима угрожавања има службених лица, нарочито оних која обављају највише државне функције. Таква лица

представљају ”смртну” опасност по одрживи развој државе, често и по њен опстанак, јер је реч о лицима којима су држава (и грађани) поверили задатак да их бескомпромисно штите од свих облика угрожавања – док их та лица подложна похлепи, угрожавају³²⁷. Реч је о корупцији³²⁸, несумњиво најопаснијем облику криминала у друштву и држави, јер су њени главни актери службена лица и функционери без скрупула, који подло злоупотребљавају указано поверење грађана. У основи сваког кривичног дела с елементима корупције се налази злоупотреба службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу стицања личне користи или користи за другога. Евентуална распрострањеност корупције у држави, поред осталих ризика које носи, неизоставно квари и омаловажава државне и друштвене институције, злоупотребом јавних овлашћења носилаца, ради стицања личне користи (новчане или друге врсте).

Без обзира на функцију коју обавља у државној (јавној, приватној) институцији, корумпирано лице чини напоре да противзаконито стечену добит прикрије (”опере”) у матичној, или некој другој држави. Релевантна сазнања о томе указују да респектабилан број таквих лица личну корист стечену корупцијом ”склања” у банкама земаља где је загарантована приватност рачуна, тзв. ”пореским рајевима”. ”Скривање конкретних имена је простор за светску шпекулацију. И у документима Агенције за привредне регистре морало би да буде наведено ко тачно стоји иза неке 'offshore' компаније... Транзициони богаташи из источно-европских земаља, у прво време су имали жељу да изложе своје богатство јавности. А онда је већина њих схватила, поучена од својих далеко искуснијих колега са Запада, да богатство треба скривати. Ту лежи корен настанка 'offshore' зона“³²⁹, констатује Божа Драшковић. Зато, овде не би требало да буду од најпретежнијег значаја саме пореске олакшице, колико тајност улагача, односно нетранспарентност читавог поступка страних улагања. Суштина читаве идеје о постојању ”пореских рајева“, не састоји се толико у пореској конкуренцији колико у омогућавању

³²⁷ Некадашњи премијер Словеније Јанез Јанша, власник фирме ”Ротис” Иван Чрнковић и генерал Тоне Кркович проглашени су (5..6. 2013) кривим и неправоснажно осуђени на затворске и новчане казне за коруптивна дела. Они су осуђени за давање и примање поклона у незаконитом посредовању у поступку куповине оклопних транспортера за војску Словеније од финске фирме ”Патрија”. Према речима судије Барбаре Кланшек, Јанез Јанша је примио награду, истовремено као премијер контролисао процес и био обавештен о поткупљивању у случају куповине возила за војску Словеније (”*Политика*“, Београд, 6. 6. 2013, стр. 4.).

³²⁸ Реч корупција води порекло од латинске речи *corruptio*, што, у зависности од конкретне прилике, може означавати поквареност, кварност, изопаченост, поткупљивање, подмићивање, поткупљење, кварљивост... (Вујаклија, *Op.Cit.*, фуснота 110, стр. 479.).

³²⁹ Драшковић Божа, у тексту под насловом ”Плашљиви зец и офшор зоне – Процењује се да је у оф-шор зонама склоњено око 12.000 милијарди долара“. (Драшковић, *Op.Cit.*, фуснота 151).

”прљавом” шпекулантском капиталу да буде ”опран” кроз ”пореске рајеве”³³⁰.

Уколико такво корумпирано лице своју незаконито стечену добит чува у неком од ”пореских рајева”, а имајући на уму да у преовладавајућем броју држава савременог света постоји службена обавеза да се приликом ступања у државну службу пријави све што се поседује (некретнине, новац, акције итд.), подразумева се да ће поступити према том захтеву. Такође, увек постоји ризик да неко такво лице, као и лице које је законито стекло имовинску добит држи у страниј банци, њу не пријави надлежном државном органу. Такво лице, независно од поверене функције коју обавља у хијерархији државних функција, осим што крши закон матичне државе, ризично с аспекта остваривања контраобавештајне заштите. Наиме, познато је да обавештајне службе најмоћнијих западних држава и САД, успевају да остваре увид у тајне банкарске рачуне лица у ”пореским рајевима”, што значи да имају могућност да у случају потребе на разне начине уцењују одређено лице које је предмет њиховог интересовања, и да посредством њега, угрожавају суверенитет његове матичне државе³³¹. Мала је вероватноћа да ће такво лице суочено са избором: - претње да буде компромитовано, укључујући и могућност да буде кривично санкционисано и - заштите од уцењивача (нпр., обавештајне службе државе која покушава да оствари своје агресорске циљеве у односу на матичну државу дотичног лица), одлучити да угрози свој лични статус и безбедност. Вероватније ће дати предност личном интересу у односу на национални (државни) интереси. У претпостављеној (реалној) ситуацији, несумњиво би било веома компликовано остваривање контраобавештајне заштите суверенитета државе. Посебно отежавајућа околност би настала у случају ако је такво лице представник (има функцију) неког високог државног органа, чије надлежности, између осталог, обухватају и управљање, надзор и коришћење резултата контраобавештајне компоненте државе.

4.4.4.4. Контраобавештајна заштита квалитета живота

Ниво (низак, просечан, оптималан) квалитета живота грађана државе одређујуће и непосредно позитивно или негативно утиче на све друге националне вредности и доприноси потенцијалној стабилности или нестабилности државе. У општем смислу,

³³⁰ Кајманска острва са становништвом од 40.000 људи, домаћини су преко 450 банака, које имају промет од 500 милијарди долара годишње (Cayman Islands Monetary Authority, <https://www.cima.ky> (приступ 17.12.2021).

³³¹ Швајцарска је саопштила да је у њеним банкама депонована 46,1 милијарда франака (46, 4 милијарди евра) имовине руских држављана и правних лица од када су Москви уведене санкције ове године. Око 7,5 милијарди франака финансијске имовине замрзнуто је у Швајцарској због санкција... (*”Политика“*, Београд, 2.12. 2022, стр. 5).

витална национална вредност - квалитет живота подразумева адекватан стандард грађана (држава у складу са сопственим економским могућностима, социјалне неједнакости обуздава у мери обезбеђивања материјалног благостања), који неизоставно укључује личну и имовинску безбедност грађанина као индивидуе. Полазне (опште) параметре за мерење квалитета живота представљају Универзална декларација о правима човека (1948)³³² и Извештај о људском развоју Уједињених нација (1994)³³³- међународни документи чији садржаји препоручују државама како да обезбеде квалитет живота својих грађана (становништва). Воља државе да поштује констатоване параметре у овим документима³³⁴ представља нужан предуслов за обезбеђење квалитета живота грађана. С тим у вези треба имати на уму појединачне специфичности држава, првенствено ниво привредне развијености, социјалне заштите, владавине права и њихов међународни положај. Наиме, објективно узроковане (често велике) разлике између држава, посебно хумано или недовољно хумано понашање субјективног фактора (властодржачке стране) у одређеној држави јесу чињенице које, углавном, пресудно утичу на квалитет живота грађана. Заправо, држава може да подстиче, одржава и оснажује благостање грађана (нације, народа) или да не придаје одговарајући значај квалитету живота својих грађана. Реч је о сложеној друштвеној релацији или комуникацији између, с једне стране, сваког грађанина (јединке друштва) који има статус субјекта безбедности, и са друге стране, грађанина претвореног у објекат (националну вредност) за чију заштиту је задужен неки други професионални субјекат (нпр., полиција), односно држава.

Држава, у свом највишем акту (уставу) дефинише заштиту грађанина (квалитет живота)³³⁵, а операционализује је у нормативним и теоријским документима.

У *нормативном смислу*, квалитет живота штити се правом - скупом правних норми заштићених санкцијама државе. Операционализованост заштите квалитета живота извршена је у кривичном законнику државе (идентификацијом могућег угрожаваоца,

³³² Усвојена је и проглашена резолуцијом Генералне скупштине ОУН 217 (III) од 10. децембра 1948. године.

³³³ United Nations Development Program (UNDP), Human Development Report, 1994.

³³⁴ -Универзална декларација о правима човека: лична права, законска права, грађанске слободе, право на основне потребе, економска права, политичка права. -Извештај о људском развоју: економска безбедност, безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, безбедност животне средине, лична безбедност, безбедност заједнице, политичка безбедност.

³³⁵ *Устав Републике Србије* (Службени гласник РС, бр. 83/2006): Владавина права је основна претпоставка Устава и почива на неотуђивим људским правима (чл. 3); Људско достојанство је неприкосновено и сви су дужни да га поштују и штите. Свако има право на слободан развој личности, ако тиме не крши права других зајемчена Уставом (чл. 23); Људски живот је неприкосновен (чл. 24); Физички и психички интегритет је неповредив (чл. 25); Свако има право на личну слободу и безбедност (чл. 27) итд.

начина угрожавања и санкција) и другим законима (прописују надлежности и овлашћења државних органа и институција у вези са заштитом грађана од свих врста угрожавања). Тако се, на пример, у Кривичном законнику Републике Србије ("Службени гласник РС", бр. 85/05), квалитет живота штити прописаним појединим кривичним делима, груписаним у посебне главе: против живота и тела (Глава XIII КЗ); против слобода и права човека и грађанина (Глава XIV КЗ); против изборних права (Глава XV КЗ); против права по основу рада (Глава XVI КЗ); против части и угледа (Глава XVII КЗ); против имовине (Глава XXI КЗ); против здравља људи (Глава XXIII КЗ); против опште сигурности људи и имовине (Глава XXV) и др.

Теоријски аспект заштите квалитета живота је дефинисан у највишем државном документу из области националне безбедности³³⁶, ресорским стратегијама и сличним документима. У том контексту, Стратегија националне безбедности Републике Србије између осталог, дефинише: "ради очувања унутрашње стабилности и безбедности Републике Србије и њених грађана реализују се следећи циљеви: заштита људских и мањинских права и слобода; владавина права и даљи развој демократије и демократских институција; унапређење безбедности грађана, државе и друштва; нормализација прилика и односа у Аутономној Покрајини Косово и Метохија; ефикасна државна управа".

Консултоване и констатоване чињенице представљају добар оквир за препознавање начина и значаја остваривања контраобавештајне заштите квалитета живота грађана државе. Будући да безбедност у најширем смислу означава стање одсуства могућности данека(нечија) вредност будеугрожена, односно повређена, такво стање подразумева ангажованост субјекта безбедности задуженог за њену заштиту којом ефикасно отклања све угрожавајуће делатности усмерене ка њој (безбедносно стање коме тежи је извесно – може га достићи/успоставити и одржати). Упоредјењем оваквог одређења безбедности са пожељним (оптималним) безбедносним стањем квалитета живота грађана у држави намеће се закључак да је грађанин (појединац) безбедан ако су у држави елиминисани (имобилисани) сви они чиниоци који могу да доведу до угрожавања његовог живота, имовине и права. Постизање такве оптималности подразумева предузимање комплекса одговарајућих општих и посебних мера заштите

³³⁶ "Опстанак руског народа, развој људских потенцијала, побољшање квалитета живота и благостања грађана" је прворангирани од осам утврђених националних интереса, у трећем делу ("Национални интереси Руске Федерације и стратешки национални приоритети") *Стратегије националне безбедности Руске Федерације* 2021. године, (приступ 9.12.2022).

(грађанина), укључујући *контраобавештајне мере*. Реч је о сложеној међузависности која укључује безбедност грађанина нераскидиво везану за безбедност државе, и обратно, незамисливост личне и имовинске безбедност грађана без безбедности државе. Безбедност државе и безбедност грађана представљају својеврстан систем спојених судова – угрожавање безбедности грађанина (појединца) се, према овом схватању, своди на угрожавање безбедности матичне државе^{337 338} и сл.

Тврдње консултованог узорка у вези са остваривањем безбедности вишеструко међузависних субјеката (грађанина/грађана и државе), омогућавају препознавање места и улоге (ангажованост) контраобавештајне компоненте државе у остваривању контраобавештајне заштите квалитета живота. Наиме, за грађанина (појединца) веома важна је лична безбедност и кроз самозаштитну функцију има могућност да достигне одређени ниво квалитета живота. Међутим, грађанин није изолован, већ индивидуа која је део социјалне средине, у интеракцији са са другим индивидуама и друштвом у целини. Зато, већина претњи за појединце проистиче из чињенице да су људи ”срасли са својим друштвеним окружењем које генерише неизбежне социјалне, економске и политичке притиске”³³⁹. Подразумева се, реч је о врстама претњи појединцу (грађанима) које се првенствено испољавају на територији матичне државе, и које на разне начине, негативно утичу на укупан квалитет живота у држави. Класификација таквих претњи је могућа према више критеријума, пре свега, према субјекту опасности: - противзаконите интервенције државних органа и институција, односно државе; и - претње илегалних недржавних субјеката (екстремистичких, организовано-криминалних и терористичких група и организација). Неке од претњи су дискретне (тајне), друге јавне (отворене), против живота, тела и имовине грађана и, у крајњем, преовладавајући број тајних претњи временом постају јавне.

Суочавање са поменутиим опасностима захтева (нужан предуслов за остваривање одговарајућег квалитета живота): највећу могућу редукцију претњи и ризика грађанима. Реализација тог националног циља подразумева да држава обезбеђује, с једне

³³⁷ Одржање безбедности како према спољашним непријатељима тако и унутрашњим раздорима треба да сачињава сврху државе. Хумболт Вилхем, *Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1991, стр. 47-48.

³³⁸ Одржавање, односно остваривање унутрашње и спољашне безбедности је једна од најважнијих функција сваке државе, те за те сврхе држава располаже одређеним снагама безбедности, и то: војском, полицијом, службама безбедности (прецизније: безбедноснообавештајним службама, нап. аут.), као и другим организацијама. Милосављевић Богољуб, *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 263.

³³⁹ Vuzan, *Op.Cit.*, фуснота 175, стр. 37.

стране, физички интегритет грађанину (појединцу) и различитим групама појединаца на својој територији и, са друге стране, сопствени територијални интегритет и суверенитет. Држава поменути стратешки циљ различитом успешношћу достиже, усклађеним извршењем четири специфична задатка: ”1) задатка одбране; 2) задатка правне државе; 3) задатка суверене владавине; и 4) задатка заштите”³⁴⁰.

Поуздано сазнање о томе да успешно извршење било ког од поменутих задатака, најпре захтева сузбијање тајних делатности субјеката опасности или истовремено неутралисање њихових тајних и јавних делатности, као и сазнања да је за обезбеђивање квалитета живота задужена контраобавештајна компонента државе (поред осталих државних елемената), у складу са циљевима истраживања овог рада, фокусира на начине остваривања контраобавештајне заштите виталне националне вредности - *квалитета живота*. Начин остваривања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе од носилаца шпијунско-субверзивних и оружаних делатности из њеног окружења (*задатка одбране државе*) је истражен и приказан у претходном делу истраживања овог рада, у оквиру истраживања контраобавештајне заштите тајних података, територијалног интегритета и суверенитета. Преглед њиховог садржаја, поред осталог, омогућава да се препозна посредни и непосредни утицај контраобавештајне заштите на квалитет живота кроз сузбијање спољашних облика угрожавања безбедности националних вредности државе.

Карактеристичан пример у вези са констатованим (с једне стране, негативним утицајем шпијунаже на квалитет живота грађана Србије, и са друге стране, неадекватном контраобавештајном заштитом виталних националних вредности Републике Србије) представља изјава председника Републике Србије Александра Вучића на ТВ Пинк (8. 1. 2023), коју су пренели и остали српски медији. Он је казао да у је Београду око Нове године боравио ”рекордан број страних шпијуна”, односно обавештајни подаци које је добио потврђују да је ”Београд за Нову годину био као Казабланка” и да ”нема шпијуна који нису окупирали наше хотеле”. ”То никад тако није било, рекорд смо постигли, такав број шпијуна од 20. децембра до 5. јануара у Београду није забележен од Другог светског рата. Очигледно је да су многи спремали свашта, али добро. Знате, стране службе раде свој посао, тако су нас уништили са литијумом, ја сам једини који о томе смем да

³⁴⁰ Цирн, *Op.Cit.*, фуснота 194,стр. 74

говорим. Директно су нас стране службе уништиле“, изјавио је Вучић за ”Политику”³⁴¹.

Под насловом ”Операција Литијум“, дневни лист ”Српски телеграф” (10. 1. 2023), је детаљније пренео поменуту изјаву председника Републике Србије: ”Најважнија сировина на планети – литијум или 'бело злато 21. века', постала је важнији ресурс чак и од нафте. А Србија, уз Немачку и Чешку, располаже највећим количинама у Европи. И баш зато, да би спречили бум и могући прилив и до 10 милијарди евра због експлоатације те руде, стране службе, уз део опозиције, учиниле су све да зауставе ископавање литијума. Моћне обавештајне агентуре из иностранства преко овдашњих представника из НВО, дела опозиције, лажних еколога..., изборили су се против ископавања. Упрегли су све ресурсе да би овде произвели хаос... Зауставили су за пет година развој Србије, спречили су нас да искорисимо ту компаративну предност коју имамо...”³⁴².

Ради потпунијег сагледавања проблема у вези са начинима остваривања контраобавештајне заштите квалитета живота узимамо у обзир извршавање безбедносних задатака државе (*задатка правне државе, задатка владавине и задатка заштите*).

У општем смислу, *задатак правне државе* је извршен уколико се њени грађани као појединци и припадници друштвених група, осећају заштићеним од државних повреда основног закона (устава) и других закона. То подразумева да државни органи и институције, посебно извршне и судске власти које непосредно комуницирају са грађанима *доследно поштују људска права и слободе грађана (доследно примењују законе)*. Таквим поступањем обезбеђују грађанима адекватан квалитет живота, односно достојанство и слободан развој личности, неповредивост физичког и психичког интегритета, право на правично суђење, слободу кретања, неповредивост стамбеног објекта, слободу мисли, савести и вероисповести, право на обавештеност, изборно право, слободу удруживања, право на имовину и друга права и слободе. Контраобавештајна заштита квалитета живота у наведеној (пожељној) ситуацији је

³⁴¹ Спаловић Дејан, ”Како је БИА ‘провалила’ шпијуна Хрвоја Шнајдера”, *Политика*, Београд, 22.11.2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/585703/Kako-je-BIA-provalila-spijuna-HrvojaSnajdera>. (приступ 25.11.2023).

³⁴² Овако су спречили копање литијума: 1. Страни шпијуни врбују или ангажују назови угледне појединце, НВО или политичке групе, медије, али и државне функционере; 2. Поједине дебело плаћају, а неке навуку да буду активисти из убеђења; 3. Свако у свом сектору добије задужење; 4. Циљ је изазивање хаоса, ширење дезинформација. Нема ограничења; 5. Излазе на улице, блокирају ауто-путеве, буше систем изнутра...; 6. У том удруженом подухвату овај пут успели су у тешкој обмани“ (*”Српски телеграф“*, 10. 1. 2023, стр. 1, 3.).

оптимална. Међутим, уколико појединци (службена лица) на локалном (тактичком) нивоу или у највишој власти државе (стратегичком нивоу), посебно, удружени појединци у хоризонталном или вертикалном смислу, злоупотребљавају службени положај ("одметнути од власти"), односно повређују људска права и слободе у било којој области друштвеног живота, последице таквих "државних интервената" директно и вишеструко негативно утичу на квалитет живота грађана. Евентуална распрострањеност државне интервенције (нпр., масовна или потпуна у једној или у многим областима друштвеног живота) и дуготрајност, представљала би највећу опасност по квалитет живота, која може да испровоцира спонтани или организовани акциони одговор омаловажених грађана. У питању би био недопустив пропуст контраобавештајне компоненте државе у вези са обезбеђивањем контраобавештајне заштите квалитета живота грађана. Заправо, у питању би било непосредно саучествовање (злоупотреба од стране врховног суверена) безбедносних служби у државној интервенцији, занемаривањем (кршењем) права и слобода грађана³⁴³. Несумњиво, реч би била о терорској власти, која се одржава страховладајућим терором против свих грађана или спровођењем геноцидног терора против појединих етничких, верских или политичких неистомишљеника. Неки примери потврђују такав ниво угрожености квалитета живота грађана и изнуђен отпор против актуелних власти ради њиховог насилног свргавања³⁴⁴.

Владавина права јесте извесна гаранција правне заштите грађана и државе од незаконитог поступања појединаца, колективитета, друштвених и државних субјеката и институција. Владавина права је, у ствари, супротност самовољи државе или појединца и удружених појединаца. Владавина права омогућава грађанима предвидивост и извесност последице сопственог понашања и смањује страх од самовоље других појединаца и наравно, државе. Зато, држава мора бити способна да заштити монопол силе. Сматра се да испуњавање *задатка владавине обезбеђује квалитетан живот грађана* уколико држава располаже легитимним монополом силе, чијом ефикасном употребом штити грађане од носилаца политички мотивисаних насилних делатности (екстремистичких, терористичких, социјалних - насилничких протеста, побуњеничких и

³⁴³ Горан Живаљевић, бивши високопозиционирани припадник БИА Републике Србије, разоткривајући успехе и неуспехе Агенције у којој је радио, рекао је "да је његова жеља је истина, а циљ да државна безбедност почне да штити државу од опасности, а не власт од опозиције и грађана" (Живаљевић Горан, "Има посла за све", *Илустрована политика*, Београд, 18. 10. 2022, стр. 21).

³⁴⁴ Опширније о "Случају Чаушеску" у: *Паћена Михај Јон, Црвени хоризонти – дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, АКВАРИЈУС, Београд, 1990.

др.).

Неопходност *контраобавештајне заштите квалитета живота* од носилаца поменутих облика насиља заснована је на сазнању да њихове носиоце углавном карактерише илегално организовање и спровођење опсежних ”ненасилних” припрема пре насилног испољавања. Надлежности и овлашћења контраобавештајне компоненте државе да открије, надзире (документује) и допринесе онеспособљавању носилаца илегалних делатности, указује на првосталонски значај контраобавештајне заштите квалитета живота грађана. Извориште њене контраобавештајне делатности је у кривичном закону државе³⁴⁵, који санкционише учиниоце кривичних дела из те области и наравно, законима који прописују контраобавештајној компоненти задатке и начин њиховог извршавања. Реч је о тајновитом (за јавност невидљивом) процесу сучељавања између носилаца политичког насиља³⁴⁶ и контраобавештајне компоненте у циљу ефикасне контраобавештајне заштите квалитета живота грађана од те опасности, који обухвата офанзивну оперативну ангажованост контраобавештајне компоненте ради откривања и надзирања илегалних делатности политичких екстремиста, да би потом прибављена сазнања систем националне безбедности државе користио за адекватно одлучивање и заштиту квалитета живота грађана. Узроци политичког насиља су у *екстремизму* (лат. *extremum* – искључивост, крајњи, крајност), својеврсној идеологији чији се заступници (појединци, групе, организације) понашају на начин који драстично одступа од друштвено прихватљивих и законитих политичких односа у демократском друштву. Конкретно, свако (нечије) схватање и понашање којем је својствена искључивост у постављању политичких циљева и спремност на употребу насилних делатности ради остварења сопствених циљева представља политички екстремизам. Констатоване чињенице указују какву претњу политички екстремизам представља по квалитет живота грађана једне државе.

Као што узроци политичког насиља никада нису истоветни, тако су и начини испољавања бројни. На основу релевантних сазнања, у теорији и пракси преовладава

³⁴⁵ Кривични законик неких држава садржи кривично дело ”Изазивање националне, расне и верске мржње или нетрпелјивости“ и кривично дело ”Тероризам“. *Кривични законик Републике Србије* санкционише поменуте делатности кривичним делима, и то: Увреда (члан 170. КЗ), Повреда угледа због расне, верске, националне и друге припадности (члан 174) и Тероризам (члан 391- 393.а).

³⁴⁶ ”Политичко насиље је људска делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или убрзавају, или се нека форма и суштина стварају, трансформишу или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољавања потреба објеката насиља уколико је свестран, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима, уколико се не ради о човеку“ (Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1983, стр. 21.).

схватање да се *политички екстремизам* често трансформише у *тероризам* – облик насиља који се битно разликује од других облика насиља и *представља велику опасност по квалитет живота грађана*³⁴⁷. Разлог томе је у чињеници да су претежни објекти напада (жртве, мете) терориста неборци (цивили, ”меке мете”). Терористи примењују брутално насиље са сврхом проузроковања (изазивања) драматичног (паничног) страха код примарне жртве (државе). Основни разлози због којих су цивили мете терориста су: ”1. одређени су за кривце јер су припадници невољеног друштва; 2. лаке су мете, лакше их је напасти доступним средствима; 3. успешан напад на обичне људе у друштву који обављају свакодневне послове открива слабости њихове владе која није способна да их заштити и учини свакодневни живот онаквим какав треба бити”³⁴⁸.

Поменуто основна својства тероризма у довољној мери указују какву опасност он може представљати по безбедност квалитета живота грађана уколико његови актери првовремено (у фази ”ненасилних” припрема) не буду онемогућени. За тај антиекстремистички (онеспособљавајући) задатак је задужена контраобавештајна компонента државе. Извршава га првенствено предузимањем превентивних контраобавештајних мера, посредством којег открива да ли неко (појединац) или неки (нпр. група појединаца) вређа другог(е) лица на националној, верској или другој основи. Почетни контраобавештајни податак о постојању вређања (под увредом се подразумева изјава којом се омаловажава част неке особе, а сазната је од неког) у одређеној друштвеној средини, подвргава се провери (како је увреда нанета – усмено или писано, покретом тела који значи напад на част једне особе или знацима) ; поступак даље обавезно обухвата идентификацију носиоца вређања (појединац, група, организација). Уколико се установи да је узрок вређања политички екстремизам чији је носилац екстремистички колективитет (нпр., група, организација), а уобичајеним контраобавештајним мерама није могуће сазнати све неопходне чињенице, на основу одобрења надлежног суда примењују се посебне оперативне методе. Потом, под претпоставком да прибављена оперативна сазнања указују на терористички програм и циљ припадника екстремистичког колективитета, контраобавештајна служба настоји да прати (надзире) њихове ”ненасилне” делатности и правовремено, да о томе извештава

³⁴⁷ У претходном истраживању овог рада, приликом разматрања остваривања контраобавештајне заштите територијалног интегритета и суверености државе, у вези са тероризмом, установили смо да је стратегијски циљ његових актера разбијање територијалног интегритета државе или насилно свргавање актуелне власти.

³⁴⁸ Група аутора, *Савремени тероризам*, ЈП Службени гласник, Институт за међународну политику и привреду, Ђорђевић Б. (ур.), Београд, 2015, стр. 106.

руководећи елемент система националне безбедности државе. Сврха целокупне ангажованости контраобавештајне службе је *оптимална контраобавештајна заштита квалитета живота грађана*, коју остварује ефикасним аутономним оперативним ангажовањем и доприносом квалитетном одлучивању свих нивоа система националне безбедности матичне државе.

У случају да контраобавештајна компонента државе није детектовала процес трансформације одређеног екстремистичког колективитета у терористички који је извео неки насилни напад - угрозио квалитет живота грађана (нпр. усмртио и повредио одређени број цивила), остваривање контраобавештајне заштите је компликованије. Наиме, неопходно је спречити поновљено насилно испољавање терориста, посебно њихово евентуално систематско насилно испољавање на делу територије или читавој територији матичне државе. Заправо, треба ургентно установити капацитете и могућности терористичке организације (укупан број припадника, организованост, размештеност, опремљеност средствима за примену насиља³⁴⁹, темпо регрутовања терориста, подршку становништва, инострану подршку и др.) и спречавати његове припаднике (лишавање слободе, а у случају пружања оружаног отпора, лишавање живота) да изводе оружане нападе на одабране (персоналне или насумичне) жртве. Међутим, без обзира на ефикасност репресивне контраобавештајне делатности ради отклањања терористичке претње, сматрала би се порозном контраобавештајном заштитом квалитета живота грађана.

Сазнања из праксе указују да је у многим државама остваривање контраобавештајне заштите квалитета живота грађана од организованог криминала компликованије и захтевније него у случају тероризма. Наиме, у оквиру осигурања индивидуе од ризика штете услед делања бројних неидеолошких актера (*државни задатак заштите*), *организовано-криминални колективитети сматрају се најопаснијим угрожаваоцима квалитета живота и државе*. Поуздано је установљено да дугорочно испољавање било ког облика организованог криминала у једној држави има за последицу да његови носиоци (углавном повезани "национални" и транснационални организовани

³⁴⁹ "Припадници Безбедносно-информативне агенције и СБПОК МУП-а Србије, по налогу Тужилаштва за организовани криминал, у координисаној акцији ухапсили су (27. 12. 2022) у Бујановцу А.Б., албанске националности, због постојања основа сумње да је извршио кривично дело тероризам. Код осумњиченог је нађена већа количина наоружања – 10 пушака, један снајпер са пригушивачем, један шкорпион са пригушивачем, килограм експлозива, као и већа количина муниције. Сумња се да је оружје набављено илегалним каналима, а да је намера осумњиченог била даљи транспорт оружја на подручју Косова и Метохије" ("Политика", Београд, 28. 12. 2022, стр. 3.).

криминални колективитети) свој *неидеолошки циљ* (противзаконито стицање имовинске користи) постепено преобликују у *политички циљ* (инфилтрирацијом у законодавној, извршној и судској власти обезбеђују имунитет од кривичног гоњења) и успевају да делимично или потпуно криминализују државу³⁵⁰.

Препознавање малигне опасности организованог криминала за одрживи развој државе и квалитет живота њених грађана, евидентно је у националном кривичном законодавству и стратегијским документима из области националне безбедности државе, као и у академским дефиницијама.

Кривични законик највећег броја држава садржи посебна кривична дела организованог криминала, која се начелно могу разврстати у две групе: (1) кривично дело организовања криминалне групе-удружења и (2) скуп кривичних дела која чине припадници криминалних група, усмерен ка стицању противправне имовинске користи, застрашивању, успостављању монополског положаја на одређеној територији или илегалном тржишту, елиминисање опасности по криминално удружење, уклањање последица и онемогућавање откривања злочина, односно избегавање кривичне одговорности³⁵¹.

У теоријским документима из области националне безбедности Републике Србије су препознате размере могућих штетних последица организованог криминала по квалитет живота грађана: ”он задире у све сфере друштва, уништава животе и причињава велику материјалну штету, продукује и подстиче друге врсте криминала, узрокује осећање страха и безнађа и нарушава интегритет и углед државних институција и државе у целини“³⁵².

У научној сфери, преовлађују дефиниције организованог криминала које га повезују са корумпираним институцијама државе. Та чињеница указује да таква спрега представља највећу могућу опасност по квалитет живота грађана. Албанезе сматра да су примарни елементи организованог криминала: постојање трајне организације, рационално

³⁵⁰ Криминализована држава представља термин који означава стање у коме организоване криминале групе (ОКГ) контролишу све државне институције, успостављају правила по којима друштво функционише и постављају носиоце политичких функција. Осим успостављања политичке власти, ОКГ теже монополизацији свих финансијских и економских државних потенцијала са циљем увећања профита, као основног мотивационог фактора свих криминалних активности“.(Томић Милош, ”Криминализиција државе као последица процеса глобализације“, *Безбедност*, МУП Републике Србије, 2, 2018. стр. 185.).

³⁵¹ Шкулић Милан, *Организовани криминалитет*, Досије, Београд, 2003, стр. 58.

³⁵² *Национална стратегија за борбу против организованог криминала*, Службени гласник РС, бр. 23/09.

криминално деловање, стицање профита као крајњег циља и коришћење силе и прибегавање корупцији ради реализовања циљева и очувања имунитета од примене права³⁵³. Поменуто одређење организованог криминала дешифрује криминализовану државу, коју ”у већини случајева карактерише слаб нормативно-правни поредак, неадекватна контрола граница, низак животни стандард грађана (сиромаштво), неефикасно правосуђе, државне институције које функционишу искључиво путем корупције и приватни интерес политичких лидера који често има примат у односу на јавни (друштвени) интерес”³⁵⁴.

Констатоване чињенице, осим што потврђују највеће могуће штетне (катастрофалне) последице организованог криминала по квалитет живота грађана одређене државе, истовремено указују да остваривање контраобавештајне заштите квалитета живота од ове опасности представља веома тежак и неизвесан задатак контраобавештајне компоненте државе. Без обзира на узроке, уколико је нека држава криминализована, квалитет живота у њој је лош, контраобавештајна заштита била је неадекватна и мало је вероватно да се може променити на боље, без промене постојећих актуелних власти, под условом да новоформирана власт буде поштена, патриотска и компетентна³⁵⁵. Зато, кључни циљ контраобавештајне делатности мора бити спречавање носилаца организованог криминала да криминализују државу, као предуслов постизања ефикасне контраобавештајне заштите квалитета живота грађана. Успешно остварење тог циља подразумева узимање у обзир свести о неизводљивом илегалном удруживању лица (формирањем организованог криминалног колективитета) и дугорочног деловања (систематским чињењем кривичних дела ради стицања имовинске користи), без претходне и текуће квалитетне обавештајне подршке. Стратегијски циљ контраобавештајне компоненте државе – да правовремено открије и онемогући страну обавештајну делатност спрегнуту са ”домаћим” илегалним колективитетима на територији матичне државе, указује да је извршење овог задатка ”услов над свим условима” за ефикасно остваривање контраобавештајне заштите квалитета живота грађана. Упоредбе карактеристика организованог криминала³⁵⁶ и вишефазног спровођења

³⁵³ Albanese Joe, "The Causes of Organized Crime", *Journal of Contemporary Criminal Justice*, Thousand Oaks, No 4/2000, стр. 413.

³⁵⁴ Томић, *Op. Cit.*, фуснота 348, стр. 182.

³⁵⁵ ”Уколико освајање власти, макар она била стварно освојена и од стране историјски прогресивне класе, нема последични акт измену друштвених односа недостојних човека, оно се не уздиже до домета политичке револуције, остајући тако само предворје социјалне револуције“ (Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, Simtrade, Београд, 1991, стр. 36.).

³⁵⁶ ”Сваки члан криминалне организације има унапред одређени, односно очигледно одредиви задатак

контраобавештајне делатности, између осталог, указује на реалне могућности контраобавештајне компоненте да успешно остварује контраобавештајну заштиту квалитета живота. У том контексту, пре свега, треба узети у обзир бројне индикаторе о могућој спреги носилаца организованог криминала и појединаца или група у државним органима, кроз *активан однос* (сарадња, помоћ, наредбодавство, или непоступање - избегавање њихове реакције на испољене криминалне активности) и *пасиван однос* (непокретање истрага, избегавања судских поступака, избегавања изрицања тежих санкција и сл.)³⁵⁷. Наведени индикатори не би смели остати непрепознати од стране контраобавештајне компоненте државе.

Ради остваривања адекватне контраобавештајне заштите квалитета живота грађана од организованог криминала, оперативни поступак контраобавештајне компоненте подразумева проверу почетног контраобавештајног податка (одређеног индикатора о организованом криминалу) и потом, проширивања сазнања (прибављања материјалних доказа), с циљем онемогућавања идентификованог организовано-криминалног колективитета да чини кривична дела (угрожава квалитет живота грађана и суверенитет државе). Реч је о оперативном поступку који се битно не разликује у односу на остваривање контраобавештајне заштите и других виталних националних вредности државе. Законодавац Републике Србије овај поступак регулише посебним законима³⁵⁸, који обухватају примену посебних метода, које се условно могу разврстати у две групе: тајне инфилтрационе (прикривени иследник, сведок сарадник, симуловани правни послови) и тајне опсервацијске (употреба техничких средстава за сазнавање чињеница о злочиначком деловању носилаца организованог криминала).

За успешну реализацију тог задатка, у Републици Србији првенствено се ангажује посебна организацијска јединица МУП Србије (СБПОК) и БИА. Обавештајна делатност

или улогу; делатност криминалне организације је планирана на дуже време или за неограничени временски период; делатност организације заснива се на примени одређених правила унутрашње контроле и дисциплине чланова; делатност организације планира се и врши у међународним размерама; у вршењу делатности примењује се насиље, застрашивање или постоји спремност за њихову примену; у вршењу делатности користе се привредне или пословне структуре, праће новца и незаконито стечене добити“ (*Национална стратегија за борбу против организованог криминала*, Службени гласник РС, бр. 23/09).

³⁵⁷ Мијалковић Саша, ”Карактеристике и доминантна обележја савременог организованог криминала“, *Организовани криминалитет изазов 21. века*, Бјелајац Ж., Зиројевић М., (ур.), Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, 2012, стр. 56.

³⁵⁸ *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције* (Службени гласник РС, бр. 94/16), *Закон о Безбедносно-информативној агенцији* (Службени гласник РС, бр. 42/02, с каснијим изменама и допунама) и *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији* (Службени гласник РС, бр. 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.).

СБПОК и осталих састава полиције у сузбијању организованог криминала регулисана је Законом о полицији: ”полиција у обављању полицијских послова примењује полицијско-обавештајни модел”, који представља начин управљања полицијским пословима заснован на криминалистичко обавештајним информацијама³⁵⁹. Реч је о полицијско-обавештајном раду, односно ”полицијско-истражној делатности“³⁶⁰. Сврха и начин обављања криминалистичко-обавештајних послова имају сва обележја контраобавештајне делатности служби безбедности³⁶¹ – правовремено открити удруживање лица за чињење кривичних дела организованог криминала, анализирати прикупљене податке и спречити њихово противзаконито деловање ради стицања имовинске користи. Заправо, полиција ефикасном применом полицијско-обавештајне делатности у циљу сузбијања организованог криминала, контраобавештајно штити квалитет живота грађана, од опасности која је константно присутна, у извесном смислу и позната јавности. То је, између осталог, потврђено на конференцији за медије (16. 01. 2023) државног секретара МУП Србије Жељка Бркића, изјавом да је у 2022. години полиција разбила и процесуирала 28 организованих криминалних група, од којих се две терете за тешка убиства, 10 за трговину наркотицима, пет за кријумчарење људи, три за високотехнолошки криминал и две за проституцију³⁶². Под претпоставком да је полицијско-обавештајна делатност била потпуно успешна, закључујемо да ће квалитет живота грађана у 2023/24.години бити оптимално заштићен од организованог криминала.

4.4.5. Критеријуми стања заштићености виталних националних вредности

Остваривање егзистенцијалних циљева човека (грађанина), добрим делом, усмеравају његове људске (личне) вредности (слобода, самосталност, част, патриотизам, помагање другима и заштита других од себе) и пројектују жељено стање – очување сопствених виталних вредности – живота, духовне и имовинске сигурности. Личне вредности

³⁵⁹ ”Криминалистичко обавештајна информација јесте скуп прикупљених, процењених, обрађених и анализираних података која представља основ за доношење одлука о обављању полицијских послова“ (Члан 34, *Закон о полицији*, Службени гласник РС, бр 6/16)

³⁶⁰ Полицијско-истражна делатност подразумева изградњу система и стварање правних, организационих, кадровских и техничких могућности и претпоставки којима ће се осигурати стандардизовано, континуирано (јавно и потајно) прикупљање безбедносно интересантних података, као и њихово вредновање, анализирање и прослеђивање с циљем подршке процесу одлучивања и деловања у сузбијању криминалитета на свим нивоима. Симоновић Бранислав, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2012, стр.25.

³⁶¹ Приликом обележавања 17. октобра 2022. године, дана БИА, гостима је приказан филм о БИА, који је, осим њеног основног задатка – сузбијања шпијунаже, садржао и чињенице о њеном ангажовању на сузбијању организованог криминала. (Галовић Милан, ”БИА користи и дроне за праћење шпијуна и кланова“, *Политика*, Београд, 24. 10. 2022, стр. 9.).

³⁶² Бојовић Александар, ”У МУП представљени резултати рада у 2022. години“, *Политика*, Београд, 17. 1. 2023, стр. 9.

легитимишу идентитет појединца, утичу на његово понашање (његову улогу) у друштвеној средини (заједници чији је члан) и, у складу са могућностима, *оцењују* ограничења, динамику и ниво постизања жељеног (идеалног животног) *стања*.

Држава, попут човека поседује сопствене виталне националне вредности. Заправо, трајни национални циљеви, опстанак и одрживи развој државе, који су одређени виталним вредностима, представљају комбинацију материјалних и безбедносних интереса, кроз скуп духовних и културних вредности – ”личне карте“ националног идентитета. Јасно дефинисани начини одбране виталних националних вредности, не морају бити опречни интересима других држава и међународне заједнице и као такви, помажу највишем руководству државе да у вођењу унутрашње и спољне политике тежи ка реализацији националних циљева у правцу остваривања успешног одрживог развоја државе и интереса свих њених грађана без обзира на социјалну, етничку, расну, и верску припадност. За разлику од политичких и индивидуалних интереса који могу бити различити, чак и супротстављени у погледу одбране виталних националних вредности, између националних интереса и интереса појединаца неопходан је знак једнакости. Да ли је то тако, самостално процењује и оцењује сваки грађанин (појединац) и друштвена група, државни орган, институција или установа чији је припадник, у складу са сопственом обавештеношћу и могућностима. Међутим, надлежности државног руководства укључују његову најбољу обавештеност која му, између осталог, омогућује да *оцењује стање заштићености виталних националних вредности*, односно стање националне безбедности државе³⁶³. С тим у вези треба се подсетити на две основне функције националне безбедности: ”1) функција достизања, развоја и унапређења друштвених и државних вредности и интереса и 2) функција контроле безбедносних изазова, ризика и претњи”³⁶⁴.

С обзиром на то да привремено непрепознатљиви (прикривени, тајни) и тренутно видљиви (јавни) карактер многих безбедносних изазова, ризика и претњи одређује обим и врсту проузроковане штете виталним националним вредностима, а посебно поуздано сазнање о томе да привремено непрепознатљиви облици угрожавања претходе препознатљивим, обавезује руководеће органе система националне безбедности државе

³⁶³ Министар унутрашњих послова Александар Вулин изјавио је (12. 2. 2022.) да је Република Србија најбезбеднија држава у региону, што је резултат упорног и свакодневног рада свих служби безбедности, припадника Министарства унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције и Војске Србије, пренео је Спутник. <https://lat.sputnikportal.rs/20220212/vulin-srbijabezbedna-zahvaljujuci-radu-bezbednosnih-sluzbi-1134277962.html>, (приступ 19.2.2022).

³⁶⁴ Мијалковић, *Op.Cit.*, фуснота 77, стр. 279.

да приликом формулисања оцене о стању заштићености виталних националних вредности, подједнако узимају у обзир њихову заштићеност од оба наведена облика. Међу бројним предусловима који утичу на адекватност оцене, посебно су значајни: *политичка воља, поштење, патриотизам, компетентност, објективност и самокритичност* руководиоца система националне безбедности државе.

У наведеном оквиру треба посматрати поступак *оцењивања (вредновања) стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе*. У општем смислу, поменути (оцењивачки) поступак обухвата функције руковођења³⁶⁵, првенствено функцију контроле, којом се установљава доследно спровођење одлука руководећег органа (региструју евентуална одступања и корективним одлукама отклањају) и постигнути резултати у заштити националних вредности³⁶⁶. Оцењивачки поступак, уобичајено редовни, према искрсној потреби и ванредни, формулише се у *оцену*, углавном у писаној форми (нпр., повољна или неповољна заштићеност, делимична или потпуна заштићеност, минимална или оптимална заштићеност итд.). У посебном смислу, оцену о стању контраобавештајне заштите виталних националних вредности утврђују руководиоци контраобавештајне компоненте државе (директори сваке контраобавештајне и безбедносне службе). Међутим, критеријуми и елементи оцене су углавном истоветни за оба нивоа одлучивања. За разлику од вишег нивоа одлучивања (руководећег органа система националне безбедности) који редовно (најмање једном годишње) оцењује стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности, нижи ниво одлучивања (непосредни реализатор – директор контраобавештајне службе) оперативно (свакодневно) оцењује динамику и прати стање контраобавештајне заштите и о томе извештава више нивое одлучивања.

У оба случаја, ефикасно остваривање функције контроле пресудно утиче на квалитет оцене стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе, под условом да оцењивач буде објективан. Бројни прикривени (тајни) безбедносни изазови, ризици и претње су веома непредвидиви, са тенденцијом да буду дуготрајно одрживи, због чега је контраобавештајна заштита виталних националних вредности државе постала један од прворанжираних задатака контраобавештајне компоненте државе.

³⁶⁵ Функције руковођења су: планирање, организовање, наређивање, координација и контрола.

³⁶⁶ "Савет за националну безбедност прати, координира рад елемената система националне безбедности, утврђује ниво успешности примене Стратегије националне безбедности и предлаже адекватне мере за њено иновирање, у складу са значајем промена чинилаца које је одређују" (*Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 88/2009).

Заправо, постоји нужна потреба да виталне националне вредности буду у највећој могућој мери (максимално, оптимално) заштићене од обавештајне и свих других тајних противуставних делатности унутрашњих и спољних актера, као и обавеза да надлежни оцењују ниво остваривања те потребе. Будући да се под контролом, у ширем смислу, подразумева *оцена остварених резултата у одређеној области*, у конкретном случају (предмет истраживања овог докторског рада), *стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности подразумева оцену остварених резултата рада контраобавештајне компоненте државе*. Констатовано указује на неопходност утврђивања *ко, зашто, како и када* оцењује остварене резултате контраобавештајне компоненте државе, односно утврђује стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности. При томе, треба имати на уму да је тајност својеврсно "идентитетско" обележје у раду контраобавештајних служби, што утиче и на већину информација о резултатима њихове оперативне ангажованости. Међутим, иако носиоци контраобавештајне заштите виталних националних вредности свој задатак остварују на тајни начин, крајњи резултат (оцена) о степену заштићености често је доступан чак и јавности у форми одговора или извештаја (нпр., приликом евентуалног изведеног терористичког напада којим су усмрћени цивили, грађани с правом постављају питање зашто контраобавештајна служба није спречила извођење јер знају да је задужена за тај извршење тог задатка.). Осим тога, постоји потреба и обавеза да контраобавештајне службе раде у оквиру законске улоге и одговорности, као и да "демократска одговорност идентификује и утврђује исправност рада под тим вредностима"³⁶⁷. У том смислу, петоструку класификацију државног и недржавног надзора различитих степена обавештајне одговорности, Ханс Борн описује на следећи начин: "контрола од стране извршне власти (састоји се у давању смерница и задатака); парламентарни надзор; судска оцена; унутрашња контрола, независни надзор"³⁶⁸.

Контролом³⁶⁹ садржаја контраобавештајне делатности (без контроле није могуће ни регистровати узроке за одређено или зетечено стање и мере за унапређење тог стања), установљава (утврђује) се стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности оцењује - исказује *оценом*. У том смислу, најважнији задатак контроле јесте

³⁶⁷ Born Hans, *Parliamentary and External Oversight of Intelligence Services*, Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 2007, стр. 167.

³⁶⁸ *Ibid.*, стр. 167.

³⁶⁹ Контрола је реч француског порекла: controle - 1. преглед, надзор, надглед, проверавање; 2. установа, особе које врше контролу, 3. моћ, превласт над нечим (енг. inspection, check, verification, supervision, control).

утврђивање степена dostizaња постављеног циља и потом, уочавање пропуста, недостатака и проблема, подразумева се, ради њиховог отклањања. За извршење тог задатка надлежна је и овлашћена извршна власт државе и руководилац (директор, шеф) сваке контраобавештајне и безбедносне службе, док парламентарни надзор приоритетно има за циљ да оствари увид у законитост рада сужби безбедности. Зато, презентујемо само основне чињенице о парламентарној контроли служби безбедности, која се окончава оценом рада, а потом дешифрујемо процес рада надлежних субјеката који резултује утврђивањем оцене стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности.

Парламентарни модел контроле служби безбедности разликује се од државе до државе и одвија се на три нивоа: кроз рад парламента као законодавне власти, рад сталног парламентарног тела које надгледа и контролише рад служби безбедности и посредством специјалне комисије коју парламент може да оформи ради сагледавања одређеног безбедносног случаја (афере, злоупотребе и сл.)³⁷⁰.

Народна скупштина Републике Србије³⁷¹ посредством *Одбора за контролу рада служби безбедности* (броји девет чланова), надзире уставност и законитост рада служби безбедности; ...; надзире поштовање политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду служби безбедности; надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података;...; разматра и усваја извештаје о раду служби безбедности...; разматра предлоге, петиције и представке грађана и др.

У вези са поменутиим надзорним надлежностима Народне скупштине Републике Србије важно је истаћи да службе безбедности имају обавезу да о сопственој ангажованости извештавају Народну скупштину³⁷².

Поменута обавеза, између осталог, указује на модел контроле рада служби безбедности од стране *извршне власти Републике Србије*, који се у суштинском смислу незнатно се разликује од државе до државе. Зато се, обухватом процедуре контроле рада служби

³⁷⁰ Парламентарни модел контроле обавештајних и безбедносних служби обухвата: ”доношење закона којима се дефинишу рад, овлашћења и организација безбедносних служби; контрола њиховог деловања и примена мера за тајно прикупљање података; одобравање годишњег буџета службе и контрола потрошње; одобравање платформе о раду службе; контролу законитости рада службе и контролу законитости примене мера за тајно прикупљање података; заштиту људских права“ (Неранић Предраг, *Ко контролише обавештајне службе*, Бесједа, Бања Лука, 2008, стр. 136.).

³⁷¹ *Закон о раду Народне скупштине*, Службени гласник РС, број 21/2010 (чл. 41-46, 49, 66, 68-82).

³⁷² Директор БИА дужан је да два пута годишње поднесе извештај о раду Агенције и о стању безбедности Републике Србије, Народној скупштини и Влади Републике Србије. Члан 17. *Закон о Безбедносно-информативној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 42/02 и 111/09.

безбедности у Републици Србији, тежишно осврћемо на *поступак у вези са установљавањем оцене о стању контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе*.

Посматрано у општем смислу, обавеза директора БИА да два пута годишње подноси извештај о раду Агенције и о стању безбедности Влади Републике Србије подразумева, да један став (део извештаја) од укупног броја ставова у извештају за претходни период (уобичајено - шест месеци) представља *његову личну оцену о стању контраобавештајне заштите виталних националних вредности Републике Србије* (појединачно и у целини). Влада разматра и усваја извештај, уколико оцени да је одговарајући или, тражи допуну извештаја, укључујући и могућност да не прихвати извештај. Било која одлука од наведених, подразумева постављање одређених захтева и усмерења за унапређење рада БИА.

За разлику од БИА, ресорске службе безбедности - Војнобезбедносна агенција (ВБА) и Војнообавештајна агенција (ВОА) редовно, по потреби и на захтев, достављају из своје надлежности извештаје, информације и процене од значаја за одбрану председнику Републике, министру одбране и начелнику Генералштаба Војске Србије³⁷³. Извештајна комуникација ВБА и ВОС ка претпостављеним органима извршне власти, посебно ВБА, надлежне за контраобавештајну заштиту министарства одбране и Војске Србије, неизоставно садржи чињенице и *оцену у вези са стањем контраобавештајне заштите виталних националних вредности Републике Србије*.

Обједињавање извештаја служби безбедности, дакле и формулисање *јединствене оцене о стању контраобавештајне заштите виталних националних вредности* врши се у Савету за националну безбедност (СНБ) Републике Србије. Састав СНБ³⁷⁴, надлежности³⁷⁵ и начин рада (седницу Савета сазива председник Републике, закључке и акте Савета потписује председник Републике, седнице Савета одржавају се по потреби,

³⁷³ Члан 34. *Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 88/09,55/12- одлука УС и 17/13.

³⁷⁴ Члан 6. *Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012.

³⁷⁵ "Савет се стара о националној безбедности тако што: разматра питања из области одбране, унутрашњих послова и рада служби безбедности;...; разматра предлоге за унапређење националне безбедности које му упућују органи надлежни за одбрану, службе безбедности и други надлежни државни органи;...; разматра обавештајно-безбедносне процене и доноси закључке којима одређује приоритете и начине заштите и усмерава остваривање националних интереса који се спроводе путем обавештајно-безбедносне делатности; доноси закључке у вези с радом служби безбедности; доноси закључке којима усмерава и усклађује рад служби безбедности; ...; прати извршавање закључака" (*Ibid.*, члан 5).

а најмање једним у три месеца)³⁷⁶ потврђује компетентност овог тела да, поред осталих послова, формира оцену о стању контраобавештајне заштите државе и према потреби, нареди службама безбедности предузимање одговарајућих мера за њено унапређење.

Извршни органи државе, а СНБ је највиши орган у области националне безбедности, остварују контролу рада служби безбедности тако што примају извештаје у писаној форми (информације, процене, анализе, студије и др.) од директора служби безбедности. Изнимно, директори такав извештај усмено реферишу. Реч је о завршним документима аналитичког органа одређене службе безбедности који садрже чињенице – на пример - о резултатима контраобавештајне заштите територијалног интегритета Републике Србије од шпијунске делатности обавештајних служби Албаније, или, о узроцима агентурног продора организованих криминалних група у министарству унутрашњих послова, или, о узроцима, стању и тенденцијама деловања албанских сепаратиста у Пчињском округу итд. Сваки завршни документ службе безбедности садржи, с једне стране, неопходне аспекте безбедносног проблема (изазова, ризика или претње) и предлога његовог решавања и, са друге стране, приказ оперативног поступка (примене посебних метода за прикупљање обавештајних података)³⁷⁷ службе безбедности. Такав документ сваком члану СНБ посебно омогућује да проникне у суштину проблема и да на седници СНБ компетентно учествује и даје допринос у формулисању и усвајању закључка, односно одређивању оцене о стању контраобавештајне заштите поједине или свих виталних националних вредности државе заједно.

Сазнање о томе да носиоци обавештајне и других тајних противуставних делатности уперених против државе често договорно предузимају одређене угрожавајуће активности, намеће потребу да службе безбедности усклађују сопствену оперативну ангажованост. У ту сврху је задејствован посебан орган – *Биро за координацију*³⁷⁸,

³⁷⁶ *Ibid.*, члан 9.

³⁷⁷ Реч је о приказу да ли је и ако јесте, како је почетни контраобавештајни податак (оперативна информација или скуп информација) о угрожавању виталних националних вредности прерастао у доказну информацију и како је употребљена таква информација, или предлог како да буде употребљена (оперативно комбиновање, кривични прогон итд.) ради оптималне заштите националне безбедности. Заправо, реч је о презентовању свакодневне обавештајно-оперативне ангажованости контраобавештајне компоненте државе у циљу ефикасне заштите виталних националних вредности од обавештајне и других тајних противуставних делатности.

³⁷⁸ Биро за координацију је надлежан да: ”утврђује задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности служби безбедности и других државних органа и с тим у вези координира њихове активности; утврђује начин оперативног усклађивања у појединим случајевима; анализира резултате оперативног усклађивања и о томе по потреби извештава СНБ, а најмање једном у шест месеци“ (Члан 11. *Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 116/2007 и 72/2012).

који је надлежан да оперативно усклађује рад служби безбедности и извршава закључке СНБ. Резултати рада Бироа за координацију, углавном преточени у процену, оцену и завршни документ о разматраном оперативном питању, проблему, појави, стављају се на увид СНБ. Ређе, део садржаја таквог документа саопштава се јавности:

Уобичајени и ванредни задаци служби безбедности и наравно, други безбедносни изазови и претње држави, непосредно утичу на укупан број седница СНБ (према Закону, седнице се одржавају по потреби, а најмање једном у три месеца) у календарској години. Међутим, важно је имати у виду да се на свакој седници СНБ после завршене расправе по тачкама дневног реда усвајају закључци, а неки од закључака приказују оцену о стању контраобавештајне заштите виталних националних вредности. Несумњиво ради оснаживања уверења грађана у одлучност и способност државе да одсудно брани виталне националне вредности од угрожавајућих свих делатности и заузврат добије подршку, делови закључака са појединих седница СНБ се саопштавају јавности. Тако, на пример, поводом систематског притиска Европске уније (ЕУ) на Републику Србију да усклади своју спољну политику са политиком ЕУ, на седници СНБ одржаној 25. фебруара 2022. године, усвојени су и објављени закључци.³⁷⁹

Размотрене чињенице омогућавају препознавање методског оквира (процедуре) утврђивања оцене стања контраобавештајне заштите државе, који је, наравно, специфичан за сваку државу и представља најстрожу тајну. Евидентно, реч је о задатку који је саставни део процеса руковођења државом (оцена стања контраобавештајне заштите државе се утврђује у свим фазама руковођења: планирању, организовању, наређивању, координацији и контроли), чије извршење (успешно, делимично успешно, непотпуно итд.) вишеструко позитивно или негативно утиче на опстанак и одрживи развој државе. Зато, без обзира на то да ли се оцена стања контраобавештајне заштите

³⁷⁹ Србија најискреније жали због дешавања на истоку Европе. Руси и Украјинци су наши братски народи; Србија је привржена територијалном интегритету и политичкој независности држава; Србија је посвећена очувању свог територијалног интегритета, па тако и поштовању интегритета других држава; Србији се због њене доследности поштовања међународног права не може упутити ниједан приговор; Србија подржава територијални интегритет Украјине; Србија сматра погрешним кршење територијалног интегритета било које земље, па и Украјине; Србија се залаже да се сачува мир у региону. Очување мира је витални интерес српског народа; Србија ће се приликом разматрања потребе да се уведу санкције, укључујући и Русију, водити искључиво својим интересима. Србија је осетила санкције и сматра да јој није у интересу да уводи санкције било којој држави; Полазећи од принципа наше војне неутралности, потребно је да се све активности Војске и МУП-а са страним партнерима одмах прекину; Србија ће предузети све мере да сачува своје грађане у Украјини; Наши грађани да се суздржавају од мешања у сукобе на истоку Европе; Србија ће пружити хуманитарну помоћ народу Украјине; Надлежни органи ће предузети све мере да обезбеде енергенте, гас, нафту, храну и неопходне намирнице; О овим закључцима ће Србија обавестити своје конзуле. "Закључци Савета за националну безбедност", *Политика*, Београд, 26. 2. 2022, стр. 5.

виталних вредности државе утврђује уобичајено (редовно, на пример, тромесечно) или ванредно (нпр., после осујећеног државног удара), и степена оцене (нпр., повољна или неповољна, оптимална или порозна, добра или лоша, стабилна или критична итд.), потребно је да буде објективна. Узимањем у обзир стратегијски циљ контраобавештајне заштите, који првенствено укључује успешно обезбеђивање виталних националних вредности државе од унутрашњих и спољашњих безбедносних изненађења, као предуслова њеног опстанка и одрживог развоја, сматрамо да искључиво *повољна оцена контраобавештајне заштите државе гарантује остварење трајних националних циљева*. Заправо, искључује субјективну оцену стања контраобавештајне заштите, у контексту ”пожељно” (несумњиво, је подударна жеља грађана као носилаца суверености и руководства државе да виталне националне вредности буду оптимално заштићене од обавештајне и других тајних противуставних делатности) или ”непожељно” (претпоставља се да само поједини грађани државе желе да виталне националне вредности буду небезбедне). Сматрамо целисходним да стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе означавају оцене ”повољно” или ”неповољно”.

Шта подразумева оцена ”повољно” стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе?

Оваква оцена подразумева оптималну ефикасност у спречавању и сузбијању обавештајне и других тајних противуставних делатности против виталних националних вредности државе. Контраобавештајна компонента, односно безбедносно-обавештајни систем државе, првенствено применом превентивних контраобавештајних мера и активности одвраћа, открива, надзире и спречава носиоце обавештајних и других тајних противуставних делатности да угрозе виталне националне вредности државе, а детектоване случајеве угрожавања ефикасно сузбија применом посебних (репресивних) оперативних мера, метода и средстава.

Оперативну ангажованост контраобавештајне компоненте карактерише законитост, стручност, професионалност, ефикасност и ефективност. Највиши менаџмент државе у процесу одлучивања успешно користи резултате контраобавештајне делатности. Остваривањем увида у спровођење одлука, обезбеђује државу од свих врста спољашњих и унутрашњих безбедносних изненађења, односно обезбеђује стабилан развој државе. Наведена оцена је својствена успешним државама.

Шта подразумева оцена "неповољно" стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе?

Неповољно стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе подразумева недопустиве пропусте у раду контраобавештајне компоненте, као и у систему руковођења националним системом безбедности државе укупно. Последице тога су повремена или систематска испољена агресивност носилаца тајних противуставних делатности која резултује врбовањем агената- издајника од утицаја у највишим државним институцијама, сазнавањем државних тајни, стварањем илегалних екстремистичких, терористичких и организовано- криминалних колективитета и доношења велике штете виталним националним вредностима државе. Највише државно руководство недовољно уважава резултате рада контраобавештајне компоненте, не усмерава и не надзире адекватно оперативну ангажованост. И судска компонента државе не цени адекватно резултате спровођења контраобавештајне заштите - судски процеси против осумњичених трају веома дуго, изричу се минималне казне учиниоцима кривичних дела и сл. Држава се суочава са повременим или честим изненађењима, чији носиоци (нпр., терористи) прете територијалном интегритету или (нпр., организовани криминалци) урушавању квалитета живота, и не показује способност да онеспособљава актере. Руководство државе, тиме што дугорочно толерише неповољно стање контраобавештајне заштите виталних националних вредности (само)угрожава стабилност друштва и државе, укључујући и могућност подстицања политичких, територијалних, мигрантских и других претензија из окружења. Констатована оцена је својствена неуспешним (тзв. "пропалим") државама.

Како је раније напоменуто, остваривање и оцењивање контраобавештајне заштите виталних националних вредности разликује се од државе до државе. Размотрени модел, односно оцењивање стања контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе оценама "повољно" или "неповољно" треба посматрати само као један од могућих.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На који год начин посматрали карактер, моћ, утицај, а посебно ангажовање којим држава обезбеђује властити опстанак и развој, у фокусу пажње је систем вредности. Разлог за то произлази из чињенице да вредности представљају апстрактне, идеалне категорије које су непосредно везане за потребе и жеље грађана. Вредности се могу посматрати као хтења и жељена стања за које код појединца и заједнице којој припада постоји уверење о пожељности и корисности, а које стога треба чувати и снажити. Реч је о материјалној садржини вредности, као оквира лично и друштвено пожељног и потребног понашања са циљем њиховог остваривања. У смислу пожељног понашања, вредности утичу на субјективни избор, усмеравајући понашање тако да се избегавају негативне препреке/исходи, у датим условима. Стога се могу сматрати најзначајнијим критеријумом прихватљивости понашања сваког субјекта и, као такве, најзначајнијим регулатором односа унутар политичких заједница, као и односа са другим тоталним политичким заједницама. Из наведеног можемо закључити, са једне стране, да би стање без вредности или стање подривених вредности представљало највећу опасност за политичку заједницу и њене припаднике и, са друге стране, да је нужно обезбедити остваривање сопствених вредности.

Са становишта предмета овог рада, индивидуалне вредности, које би чиниле основе људских права, појединца у заједници, почев од телесног - физичког и психичког интегритета до обезбеђивања егзистенцијалних услова, као и групне вредности у заједници, попут на пример етничких, верских, професионалних и других, могу се најопштије посматрано подвести под националне вредности политичке заједнице. Штавише, чак и опште вредности као што су мир или опстанак врсте, које су артикулисане у Повељи ОУН, представљају вредност сваког појединца, па су тиме и вредности сваке нације. Емпиријски посматрано, ради се о моралним ставовима, друштвеним правилима, култури и нормама које као сопствене препознају и осећају грађани одређене нације. Иако су синтеза интереса мноштва субјеката који чине политичку заједницу, нису од једнаког утицаја. Неке од њих изражавају заштиту животних потреба нације, друштва и државе, што их чини виталним за опстанак и, следствено томе, легитимишу оптималну заштиту од свих облика угрожавања. Са аспекта проблема ове дисертације, као виталне националне вредности могу се издвојити опстанак, територијални интегритет, суверенитет и квалитет живота политичке заједнице, које су идентификоване и формулисане у Уставу, као највишем политичко-правном акту државе.

Уставна одређеност указује да њихово остваривање не може бити предмет компромиса и да држава има обавезу да их одсудно брани, употребом свих својих ресурса, коришћењем укупне националне моћи и применом свих облика деловања, укључујући силу.

Претпоставка стабилног остваривања вредности јесте заштићеност од угрожавања, односно њихова безбедност. Зато, када се ради о виталним вредностима, нужно се у центру пажње налази национална држава. Од свог постанка, она представља највишу територијализовану политичку заједницу, која обезбеђује међусобну повезаност појединаца у друштву. Истовремено, дефинисањем надлежности различитих органа и установа ствара услове за њихово усклађено и циљно ангажовање на делотворној заштити легитимних виталних националних вредности. Обезбеђујући остваривање трајних националних циљева - опстанка и одрживог развоја, држава обезбеђује унутрашњу стабилност и спољну безбедност. Ово суштинско обележје националне државе објашњава зашто она опстаје као основни нуклеус политичког живота људи и референтни субјекат међународне безбедности. Заговорници превазиђености државе, са позиција глобализма, антисуверенизма или анархизма не идентификују алтернативни политичко- институционални модел који би обезбедио две битне функције државе: а) заштиту виталних националних вредности државе од могућег угрожавања (напада, агресије) споља, и б) стабилност државног поретка изнутра.

У остваривању националне безбедности државе појединац, припадник заједнице, има двојаку улогу, као референтни субјекат и референтни објекат безбедности. У складу са тим, национална безбедност државе представља колективну моћ свих грађана, приоритетно и тежишно усмерену ка заштити од спољног угрожавања и свих врста угрожавања различитих носилаца који делују унутар државне територије. Операционализација мера заштите целокупног система виталних националних вредности је евидентна у националним доктринарно– теоријским и правним документима, чијом применом субјекти система националне безбедности обезбеђују стабилност. Позитивни резултати примене наведених мера треба да пруже оптималну заштиту грађана и њихове политичке заједнице (државе) у целини.

Способност државе да опстане у објективно датој средини, често презасићеној разноврсним безбедносним изазовима уз високи ризик њиховог прерастања у претње, захтева рационалну употребу националне моћи. Методолошким приступом *опите-посебно-појединачно*, као предуслов одговарајућег заштитног ангажовања се идентификује

благовремено препознавање стварних и могућих облика и носилаца угрожавања виталних вредности.

Низ примера даје основ за констатацију да, независно од модела међународног поретка, геополитичку ангажованост многих држава одликује хегемонизам или доминација у односу са другим државама, пре свега оних које испољавају спремност да у извесном смислу надреди своју спољну и унутрашњу политику, дестабилизују област друштвеног живота, обезбеде одређено политичко и економско присуство, итд. Наведени облик међудржавних односа најчешће обухвата примену разноврсних облика угрожавања виталних националних вредности одређене државе, који се према критеријуму видљивости штетног (непријатељског) деловања своди на оружане и неоружане облике угрожавања. Важан предуслов ефикасности оваквих облика непријатељског деловања изискује располагање адекватним обавештајним подацима о виталним националним вредностима државе-мете напада.

У оквиру истраживачког питања, размотрени су узроци, носиоци, облици, методе и средства обавештајног деловања, потом изведена битна теоријска одлика - усмереност и дејство на виталне националне вредности државе. Чини се неспорним да су виталне националне вредности (сваке) државе константно предмет интересовања обавештајне компоненте других држава, и неких недржавних ентитета (првенствено екстремистичких, терористичких и организовано-криминалних). Они, у складу са својим непријатељским циљевима и интересима, планирају, организују и предузимају обавештајне делатности, тако што усклађено примењују тајне и јавне методе и одговарајућа средства, са циљем сазнавања тајних и осетљивих података посредно или непосредно везаним за виталне националне вредности државе мете, које потом користе за планирање и предузимање конкретних облика њиховог угрожавања. Као разлог због којег се шпијунска делатност чини најопаснијом у сложеном обавештајном процесу може се издвојити чињеница да она подразумева стварање сарадничких извора (и мреже сарадника) међу домаћим држављанима, укључујући и оне којима је поверен увид у осетљиве податке. Са аспекта дефинисаног проблема рада, од значаја је то да је коришћење агентурне мреже вишедимензионално, а посебно: (1) континуирана доступност виталних тајни државе мете; (2) усмеравање политичког, економског, пропагандног и другог утицаја у правцу доношења одлука које су штетне за виталне виталне националне вредности, као и опструкције спровођења одлука о функционисању одређених

области друштвеног живота; (3) усмеравање и подстицање субверзивно-прогандних, екстремистичких, терористичких, побуњеничких, превратничких, организовано-криминалних и других делатности у циљу омаловажавања и дестабилизовања виталних националних вредности.

Доступна сазнања о пракси шпијунске делатности указују на то да она проузрокује веома штетне последице по вредности нападнute државе уколико је њеним носиоцима омогућено да је успешно спроводе, односно уколико нису селективно и кампањски системски ометани. Системско ометање, односно контраобавештајно деловање, негативно делује на делотворност чак и ефикасне шпијунске делатности. Тиме се потврђује претпоставка да делотворна и ефикасна контраобавештајна заштита од обавештајне делатности страних обавештајних служби, терористичких и организовано-криминалних колективитета представља неопходан услов заштите (остваривања и унапређивања) националне безбедности државе.

Делотворности шпијунаже, посматрано са аспекта заштите виталних вредности, значајно доприносе унутрашње слабости. Може се уочити да није занемарљив број примера из којих се може извести закључак да је руководећи кадар држава испољио субјективне слабости, у смислу некомпетентности, неопрезности, наивности и сл., чиме је изложио ризику сопствене виталне националне вредности. Наиме, овакав закључак проистиче из две врсте испољених слабости: (1) случај када доносиоци одлука неадекватно усмеравају и контролишу рад контраобавештајних служби, чији је примарни задатак да правовремено откривају, надзиру и пресецају шпијунску делатност; или (2) случај када кључни одлучиоци игноришу сазнања којима располажу контраобавештајне службе о облицима и продорима обавештајних служби против државе, чиме практично делимично или у потпуности имобилишу учинак контраобавештајне заштите и осталих компоненти система националне безбедности.

Емпиријска искуства указују да непридавање одговарајуће пажње контраобавештајној заштити или контроли њене делотворности и ефикасности погодује развоју низа субјективних и објективних ограничења која повратно негативно делују на ниво оптималне заштите виталних вредности државе. Од потенцијално релевантних субјективних ограничења у овом истраживању се испостављају:

- неспособност припадника политичке заједнице да одрже хтења и вредности наспрам објективних околности, што се испољава кроз моралне слабости друштва, са пратећим ризиком развоја хоризонталне друштвене ентропије;
- неодговарајући субјективни капацитет оних коју су у поседу тајних података или доносилаца одлука, у виду незнања, неопрезности, неодговорности;
- критична субјективна слабост задужених за остваривање заштите вредности (припадника служби безбедности, корисника тајних и осетљивих података, носилаца јавних овлашћења, у виду подложности корупцији, болести зависности и сл.
- колективна субјективна слабост на нивоу државног апарата, у виду идеолошке острашћености, надмености, охолости, ароганције, декаденције;
- индивидуална субјективна слабост носилаца јавних овлашћења, у виду недостатка човечности и емпатије, као чинилац који утиче на квалитет живота грађана;
- субјективност и пристрасност политичких одлучилаца или носилаца јавних овлашћења који се по делокругу рада баве проценом стања и потреба контраобавештајне заштите;
- недовољна контраобавештајна свест и обученост кадрова који обављају осетљиве послове или по природи посла имају приступ тајним и осетљивим подацима, као чинилац који погодује обавештајном наступу.

Од објективних ограничења који се потенцијално развијају услед непридавања одговарајуће пажње контраобавештајној заштити или контроли њене делотворности и ефикасности, у истраживању су идентификована следећа:

- друштвена средина коју одликује неизвесност;
- необјективна процена и свест о најзначајнијим потребама друштва у стратешким документима;
- чиниоци који подстичу сепаратистизам, а посебно претензије непосредног суседа и потчињавање контроли хегемона;
- неповољан однос снага или утицај у међународној заједници;
- ниво остваривања самосталности и врховништва у одлучивању.

Свака држава има устројен систем националне безбедности чији је стратегијски циљ да

ефикасно заштити виталне и остале националне вредности од свих облика угрожавања. Организациона структура тог система је у својој управљачкој и оперативној компоненти усклађена са потребом остваривања превентивне и репресивне улоге у заштити, чиме би требало да се обезбеди одржавање оптималног стања безбедности државе. За управљачку компоненту система националне безбедности полазиште за ангажовање представља сазнање о непријатељској обавештајној делатности, којој могу претходити оружани и неоружани облици угрожавања. Из тог разлога, највиши политички одлучиоци државе нужно, у средишту свог функционисања имају институционалну сазнајну ефикасност својих контраобавештајних и осталих безбедносних служби. Оцена ефикасности, међутим, не може имати поуздане квантитативне показатеље, већ се заснива на утиску, односно поверењу, које почива, с једне стране, на укупном броју откривених и онемогућених случајева шпијунаже и, са друге стране, на инцидентима обавештајних-шпијунских изненађења, односно проузрокованој штети за систем и државу у целини. Ови показатељи се користе за корекције или уколико је неопходно за темељно реформисање контраобавештајне делатности.

Налази омогућавају експлицитан одговор на задато истраживачко питање. Заштита виталних националних вредности и интереса је неопходна како би држава обезбедила сопствени опстанак и одрживи развој. Најопаснији облик угрожавања прокламованих и утврђених вредности и интереса је непријатељски обавештајни продор, те је функционални израз потребе за спознајом обавештајне делатности приоритетна контраобавештајна функција система националне безбедности. Делотворна и ефикасна контраобавештајна заштита представља неопходан услов заштите националне безбедности државе. Штавише, може се сматрати да контраобавештајна заштита виталних вредности превазилази структурално- функционално устројство и да има одлику процеса општедруштвене одбране политичке заједнице.

Анализа доступних извора у вези са остваривањем ефикасне заштите тајних и осетљивих података показује да примарну улогу имају они који имају приступ тим подацима, а секундарну носиоци непријатељске обавештајне делатности. Наиме, оптимална варијанта за носиоце тајног обавештајног наступа јесте да сазнају тајне државе мете, уз истовремено чување тајности свог наступа. За државу мету, по логици ствари, ова релација, наравно у обрнутом смеру, има истоветну важност. У том смислу, као тежишна контраобавештајна ангажованост може се сматрати систематско чување

сопствених тајних и осетљивих података и поступака доношења одлука. Уколико је пасивна контраобавештајна заштита (од још непознатог нападача) успешна, изгледи за успех носиоцима шпијунске делатности се значајно умањују, штавише обавештајни нападач би се могао суочавати са са непријатним изненађењима.

Анализирани извори указују да функционисање система националне безбедности државе намеће придавање највишег могућег значаја превентивној (пасивној) контраобавештајној заштити. Ова функција се реализује тако што се анализирају и надзиру процедуре приступа и систем контроле приступа, како би се у сваком тренутку знао пут информација и спречио приступ непозваних лица. С тим у вези, аналитички се процењују и идентификују критичне тачке и потенцијална мете напада. Резултат активности пасивне заштите тајних и осетљивих података и процедура одлучивања је превентивна заштита (контраобавештајна безбедност) податка, информације, технологије или активности који могу бити или представљати циљ угрожавања. Услов да потенцијални интересент доспе у посед осетљивог или тајног податка јесте успостављање комуникације са лицем/лицима које има приступ, при чему је за становиште интересента неважно да ли ће му је ималац тајне уступити свесно, усмено или у писаној или електронској форми, непосредно или посредно, или му је учинити доступном из нехата услед недовољне стручности, небудности, неодговорности или осталих облика недисциплине. Из тога следи правилност да уколико ималац тајне професионално чува државну тајну и уколико су контролисане процедуре приступа, могућности интересента (припадника или сарадника заинтересоване обавештајне службе) да дође у њен посед се у значајној мери смањују и своде на минимум. Подразумева се да професионално чување тајних и осетљивих података захтева и поштовање протокола у екстремним ситуацијама – када њихов ималац буде уцењиван или му буде угрожен физички интегритет.

Констатовану релацију је, чини се, неопходно узети у обзир у процесу контраобавештајне заштите виталних националних вредности од свих облика угрожавања. Она потврђује највиши значај контраобавештајне заштите. Ради се о томе да она негира често истицане тврдње (евидентне у многим изворима) како тајне и осетљиве податке примарно угрожава онај ко жели да их сазна, чиме се релативизује одговорност лица које је у њиховом легалном поседу или им има приступ. Поред тога, резултати истраживања, тиме што указују на пресудну заштитну улогу ималаца тајни, показују да није могуће прихватити као потпуно поуздану распрострањену тврдњу да штићене податке примарно угрожава интересент. У том смислу, резултати истраживања

дају основ за препоруку да контраобавештајна делатност у оквиру система националне безбедности приоритетно фокусира квалитет и ниво компетентности лица на осетљивим пословима и у контакту са тајним подацима, односно на превентивну, пасивну контраобавештајну заштиту.

Истраживање утицаја непридавања одговарајућег значаја потреби контраобавештајне заштите виталних националних вредности државе на развој објективних и субјективних ограничења која негативно делују на ниво оптималне делотворности и ефикасности стратегије њихове заштите било је скопчано са проблемом доступности докумената, који би били корисни за ширу чињеничну основу и извођење поузданијих закључака. Из тог разлога је при дефинисању предмета истраживања изостављено темељније разматрање метода непријатељског наступа репрезентативних обавештајних служби, које би допринело детаљнијој анализи контраобавештајне заштите у низу конкретних области друштвеног живота.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Закон о раду Народне скупштине*, Службени гласник РС, број 21/10.
2. *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 83/06.
3. *Закон о тајности података*, Службени гласник РС, бр.104/09.
4. *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.
5. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.
6. *Закон о Безбедносно-информативној агенцији*, Службени гласник РС, бр. 42/02, 111/09, 65/14, 66/14, 36/18.
7. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр 116/07, 72/12.
8. *Закон о полицији*, Службени гласник РС, бр. 6/16.
9. *Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције* Службени гласник РС, бр. 94/16.
10. *Уредба о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката*, Службени гласник РС, бр. 72/10.
11. *Уредба о оснивању Канцеларије Савета за националну безбедност*, Влада Републике Србије, Службени гласник РС, број 12/09.
12. *"3 Finish journalists on trial for revealing defence secrets"*, агенција My Northwest, <https://mynorthwest.com/3607582/3-finnish-journalists-on-trial-for-revealing-defense-secrets/>, (приступ 26.8.2022).
13. Aftergood Steven, Open Source Center become Open Source Enterprise, *Federation of American Scientists*, : <https://fas.org/publication/osc-ose/>, (приступ 13.11.2022)
14. Albanese Joe, "The Causes of Organized Crime“, *Journal of Contemporary Criminal Justice, Thousand Oaks*, No 4/2000,стр.409-423.
15. Burke Cody., *Freeing Knowledge, Telling Secrets: Open Source Intelligence and Development*, Centre for East-West Cultural and Economic Studies, Bond University - Australia, 2007.
16. Buzan Barry, *People, States and Fear*, Harvester/Wheatsheaf, 1991.
17. Carlisle Rodney, *Encyclopedia of intelligence and counterintelligence: Vol 1*, London, New York, Routledgde, 2005.

18. *Chinese engineer sentenced to 8 years in US prison for spying*, 26.1.2023, Информативна агенција ЦНН, САД. <https://edition.cnn.com/2023/01/25/politics/chinese-engineer-sentence-spying-intl-hnk/index.html>. (приступ 27.1.2023)
19. Cohen, S. William, Report of the Quadrennial Defense Review, May 1997, преузето из часописа *Војно дело*, ВИЗ, Београд, 3-4, 1999, стр.74-174.
20. *Counterintelligence*, Merriam Webster Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/counterintelligence>, (приступ 1.10.2022.)
21. *Counterintelligence*, Wikipedia, en.wikipedia.org/wiki/counterintelligence, (приступ 11.10.2022.)
22. *Counterintelligence*, Britannica, www.britannica.com/topic/counterintelligence, (приступ 11.10.2022.)
23. Dictionary of United States Military Terms for Joint Usage Washington D.C: Department of the Army, Navy, and Air Force, May 1955.
24. Farago Ladislav, *War of Wits – The Anatomy of Espionage and Intelligence*, Funk/Wagnalls, New York, 1954.
25. Gibson Stevyn, *Open Source Intelligence: A Contemporary Intelkligence Lifeline (PhD Thesis)*, Granfield University, Granfield, UK, 2007.
26. Hamilton Bean, "The DNI's Open Source Center: An Organizational Communication Perspective", *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, Vol. 20, No. 2, 2007, стр. 240-257.
27. Hans Born, *Parliamentary and External Oversight of Intelligence Services*, Ashgate Publishing Company, Barlington, USA , 2007.
28. Herskovits Mark, *Културна антропологија*, Култура, Београд, 1972.
29. Hilsman Richard, *Strategic Intelligence and Decisions*, Westport, Greenwood Press, Connecticut, 1981.
30. <https://srpskistav.com/autorski-tekstovi/hapsenje-spijuna-petnaest-godina-slucaja-perisic/> (приступ 10.10.2023)
31. <https://www.soa.hr/hr/podrucja-rada/> (приступ 21. 12. 2021).
32. <https://www.cima.ky/>(приступ 17.12.2021).
33. <https://velikirecnik.com/2017/01/30/funkcija/>, (приступ 26. 1. 2023).
34. <https://lat.sputnikportal.rs/20220212/vulin-srbija-bezbedna-zahvaljajuci-radu-bezbednosnih-sluzbi-1134277962.html>, (приступ 19.2.2022).
35. <https://www.rts.rs/vesti/svet/5101323/nemac-uhapsen-na-aerodromu-u-minhenu-zbog-sumnje-da-je-prosledjivao-obavestajne-podatke-rusiji.html>, (приступ 27.01,2023).

36. <https://www.danas.rs/svet/norveska-policija-navodno-uhapsila-ruskog-spijuna-predstavljao-se-kao-brazilski-drzavljanin/>, (приступ 26.10.2022.)
37. https://www.rtv.rs/sr_ci/evropa/iran-uhapsio-10-agenata-koji-rade-za-izrael_1384598.html, (приступ 25.10.2022).
38. <https://www.rts.rs/lat/vesti/ratu-u-ukrajini/4942843/bivsi-novinar-i-savetnik-direktora-roskosmosa-osudjen-na-22-godine-zatvora.html>. (приступ 6.9.2022.).
39. International Commission of Jurists, *Public International Law*, Pan American Union, Washington D.C, 1927.
40. Johnson, Loch. K. (ed), *Strategic Intelligence 4: Counterintelligence and Counterterrorism: Defending the Nation Against Hostile Forces*, Praeger Security International, Westport, US, 2007.
41. Lowenthal Mark, *Intelligence, From Secrets to Policy, Second Edition*, CQ Press, Washington, 2003.
42. Masterman John, *Контрашпијунажа у рату 1939-1945*, Глобус, Загреб, 1991.
43. *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, OAS Law and Treaty Series, No. 37, Article 1.
44. O'Leary Margaret R., *The Dictionary of Homeland and Defense*, New York, iUniverse, Inc., 2006.
45. Ransom Harry, *Central Intelligence and National Security*, Harvard University Press, UK, 1958.
46. Richelson Jeffrey T., *The U.S. Intelligence Community* (fourth edition), Boulder, California, 1999.
47. Sands Amy, Integrating Open Sources into Transnational Threat Assessments. – In: Sims Jennifer, Gerber Burton, *Transforming U.S. Intelligence*, Georgetown University Press, Washington, 2005.
48. Sherman Kent, *Strategic Intelligence for American World policy*, Princeton University Press, New Jersey, 1949.
49. *Spionchef skal fortsat være varetaegtsfaengslet*, <https://nyheder.tv2.dk/krimi/2022-02-04-spionchef-skal-fortsat-vaere-varetaegtsfaengslet> (приступ 9.2.2022)
50. Steele Robert, *Human Intelligence: All Humans, All Minds, All the Time*, U.S. Army War College, The Strategic Studies Institute, Carlisle, 2010.
51. Studeman Michael, U.S. Homeland Security Intelligence, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, vol.20,2007, стр. 195-216, www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08850600601079925 (приступ 7.7.2022)

52. *The Encyclopedia Americana – international edition*, volume 26, Americana Cooperation, New York, 1971.
53. *The National Security Strategy of the United States of America*, White House, Washington, 2010; https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, (приступ 17.10.2022.)
54. *The National Security Strategy of the United States of America*, White House, Washington, 2002., <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002> (приступ 17.10.2022.)
55. *US National Security Act of 1947*. <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947>. (приступ 18.10.2022)
56. Waltz Edward, *Knowledge Managment in the Intelligence Enterprise*, Artech House, Boston, London, 2003.
57. Weber Max, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1946.
58. *Webster's New World Dictionary*, New York, Simon/Schuster, 1990.
59. Аврамов Смиља, Крећа Миленко, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1997.
60. Аврамов Смиља, *Међународно јавно право : критичка мисао о међународном јавном праву и међународним односима*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011.
61. Аздејковић Милош, "Нужност одсудне контраобавештајне заштите виталних државних вредности“, *Национални интерес*, бр. 1/2022, Институт за политичке студије, Београд,, 2022, стр.105-122.
62. Бајагић Младен, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд,2010.
63. Бајагић Младен, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
64. Бајагић Младен, *Обавештајна активност и спољна политика : студија случаја САД*, ВШУП, Земун, 2004.
65. Бојовић Александар, "Перишићу четири године затвора због шпијунаже", *Политика*, Београд, 3. 3. 2022, стр.5.
66. Бојовић Александар, "У МУП-у представљени резултати рада у 2022. години", *Политика*, Београд, 17. 1. 2023, стр.9.

67. Васиљевић Александар, *Штит – акција војне безбедности: дневничке белешке једног оперативца*, ИГАМ, Београд, 2012.
68. Вилић Душан, Тодоровић Бошко, *Тероризмом у нови светски поредак*, ГрафоМарк, Београд, 1999.
69. *Војна енциклопедија*, Редакција војне енциклопедија, Београд, 1976.
70. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
71. Врзић Никола, *Викиликс – тајне београдских депеша*, Печат, Београд, 2011.
72. Вујаклија Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 1992.
73. Вучинић Зоран, *Међународно јавно право*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2013.
74. Галовић Милан, "БИА користи и дроне за праћење шпијуна и кланова", *Политика*, Београд, 24. 10. 2022, стр.9.
75. Гађиновић Радослав, Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе, *Војно дело*, Министарство одбране Републике Србије, Београд, бр.2,2019, стр.69-81.
76. Група анонимних аутора, *Пројекат Русија*, ЕКСМО издатељство, Москва, 2007, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2009.
77. Група аутора, *Савремени тероризам*, ЈП Службени гласник, Институт за међународну политику и привреду, Ђорђевић Б. (ур.), Београд, 2015.
78. Даниген Џејмс, *Како водити рат*, ВИНЦ, Београд, 1993.
79. Даниловић Неђо и др., *Савремени системи безбедности*, Научна књига, Београд, 2016
80. Делић Милан, *Основи безбедности – Обавештајна служба*, Институт безбедности, Београд, 1990.
81. Димитријевић Војин, *Појам безбедности у међународним односима*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1973.
82. Димитријевић Војин, Стојановић Радослав, *Међународни односи*, НИУ Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
83. Драгишић Зоран, *Систем националне безбедности Републике Србије*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, 2011.
84. Драшковић Божо, "Плашљиви зец и офшор зоне", *Политика*, Београд, 12.04.2016., <https://www.politika.rs/sr/clanak/352882/Plasljivi-zec-i-ofsor-zone>, (приступ 3.8.2022.)
85. Ђорђевић Обрен, *Лексикон безбедности*, Партизанска књига, Београд, 1986.
86. Ђорђевић Обрен, *Основи државне безбедности*, ВШУП, Београд, 1987.

87. Ејдус Филип, *Међународна безбедност:теорије, сектори и нивои*, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012.
88. *Економска енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1984.
89. *Економска и пословна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1994.
90. Елзесер Јирген, "Како западне службе управљају терористима", *НИН*, Београд, <https://www.nin.rs/arhiva/vesti/12361/kako-zapadne-sluzbe-upravljaju-teroristima> (приступ 22.9.2023)
91. Живаљевић Горан, "Има посла за све", *Илустрована политика*, Београд, 18.10.2022, стр.21.
92. Жунец Озрен, Домишљановић Дарко, *Обавештајно сигурносне службе Републике Хрватске*, Наклада Јесенски и Турк, Загреб, 2000.
93. Зајечарановић Григорије, *Основи методологије науке*, Научна књига, Београд, 1972.
94. *Закон о Агенцији за националну безбједност*, Службени лист ЦГ, бр. 28/05, 86/09, 20/11 и 08/15.
95. *Закон о основама обавјештајно-безбједносног сектора Црне Горе*, Службени лист ЦГ, бр. 28/14.
96. *Закон о основама система државне безбедности*, Службени лист СФРЈ, број 1/1974.
97. *Закон о сигурносно-обавештајном саставу Републике Хрватске*, Народне новине, Загреб, Службени лист РХ, бр. 79/2006.
98. *Закон о тајности података*, Службени лист ЦГ, бр. 014/08, 076/09, 041/10, 040/11, 038/12, 044/12, 014/13, 018/14, 048/15 и 074/20.
99. "Закључци Савета за националну безбедност", *Политика*, Београд, 26. 2. 2022, стр. 5.
100. Илић Предраг, "Погледи: Шпијуни, агенти и обавештајци", *Политика*, Београд, 18.новембар 1994, стр.16.
101. Илић Предраг, "Семантичко-лексикографски аспекти појма безбедности", *Војно дело*, Јесен 2011, Министарство одбране Републике Србије, 2011, стр.85-99.
102. Јелизаров Анатолиј, *Контрашпијунажа*, Паидеиа, Београд, 2001.
103. Јерк-Екарт Решке,"Нове димензије политике безбедности", *Војно дело*, ВИЗ, Београд, 3, 2000,стр.114-123.
104. Јовановић Бранислав, *Увод у теорију војног руковођења*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984.

105. Јовановић Слободан, *О држави – Основи једне правне теорије*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1922.
106. Кеџмановић Ненад, "Олбрајтова на крилима рата", *Политика*, Београд, 12.04.2022., <https://www.politika.rs/scc/clanak/504420/Olbrajtova-na-krilima-rata>, (приступ 27.6.2022)
107. Килибарда Зоран, *Основе геополитике*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, ЈП Службени гласник, Београд, 2008
108. Кјелен Рудолф, *Држава као облик живота*, Матица Хрватска, Загреб, 1943.
109. Кнежевић Милош, "Регионализам и геополитика", *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 112-113, Митровић М. (ур.), Нови сад, 2002, стр.207-234.
110. Ковачевић Сретен, *Основе система друштвене самозаштите*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1980.
111. Лазић Радојица, *Службе безбедности Југославије – од Брионског пленума до распада државе*, Невен, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, 2022.
112. Левков Миливоје, *Шпијунажа према међународном праву са освртом на праксу држава после II светског рата*, докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 1965.
113. Лужков Јуриј, *Обнављање историје*, Завет, Београд, 2003.
114. Лук Хардинг, *Досије Сноуден – инсајдерска прича о најтраженијем бегунцу на свету*, Evro Giunti, Београд, 2014.
115. Лукић Драгутин, *Савремена шпијунажа*, Привредна штампа, Београд, 1982.
116. *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966.
117. Марјановић Светозар, *Доношење одлуке у привредним организацијама*, Информатор, Загреб, 1971.
118. Марковић Слободан, *Моћнији од ЦИА*, Институт за политичке студије, Београд, 2002.
119. Марсенић Саво, "Ко је ковао 'Потковицу' – Лаж мора постати истина", *Борба*, Београд, 5. 4. 2002, стр 1,4.
120. Маршал Тим, *Игра сенки – Петооктобарска смена власти у Србији*, Самиздат б-92, Београд, 2002.
121. Мијалковић Саша, Бајагић Младен, *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска акаделмија, Београд 2012.
122. Мијалковић Саша, Карактеристике и доминантна обележја савременог организованог криминала, у: *Организовани криминалитет изазов 21. века*, Бјелајац Ж., Зиројевић М., (ур.), Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, 2012, стр.53-78.

123. Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011.
124. Мијалковић Саша, Поповић Марија, "Појмовно-категоријални апарат научног истраживања националне безбедности", *Национална безбедност Републике Србије и безбедносне интеграције (тематски зборник)*, Бајагић М. (ур.), Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013, стр.29-54.
125. Мијалковски Милан, *Национални систем безбедности*, Пи прес, Пирот, 2013.
126. Мијалковски Милан, "Угрожавање безбедности држава", Војно дело, Београд, 2/1998, стр.169-189.
127. Мијалковски Милан, Дамјанов Петар, *Тероризам албанских екстремиста*, НИЦ Војска, Београд, 2002.
128. Мијалковски Милан, *Доктрина одбране*, Универзитет у Београду – Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.
129. Мијалковски Милан, Ђорђевић Ивица, *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд, 2010.
130. Мијалковски Милан, Ивица Ђорђевић, "Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности", *Војно дело*, Пролеће 2010, Министарство одбране Републике Србије, 2010, стр.282-306.
131. Мијалковски Милан, "Кључ звани ималац тајне", *Одбрана*, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 1. 12. 2016, стр.32.
132. Мијалковски Милан, "Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима", *Војно дело*, Београд, 4-5/1995, стр 75-91.
133. Мијалковски Милан, *Обавештајне и безбедносне службе*, ЈП Службени гласник, Београд, 2009.
134. Мијалковски Милан, *Обавештајни системи*, Пи-прес, Пирот, 2013.
135. Мијалковски Милан, *Тероризам и организовани криминал*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2010.
136. Мијалковски Милан, "Чување војне тајне- примарни су имаоци", *Војска*, бр.276, НИЦ Војска, Београд, 1997, стр.17.
137. Милановић Владимир, "Хапшење шпијуна – 15 година случаја *Перишић*", преузето са: <https://www.koreni.rs/hapsenje-spijuna-petnaest-godina-od-slucaja-perisic/>, (приступ 10.10.2023)
138. Милосављевић Богољуб, *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011.

139. Милошевић Милан, *"Субверзивни садржаји рада обавештајне службе"*, Војни информатор, Београд, бр.6, 2004, стр.61-80.
140. Милошевић Милан, *Контрашпијунажа*, Медија-центар "Одбрана", Београд, 2011.
141. Милошевић Милан, *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001.
142. Милошевић Милан, Срећковић Зоран, *Безбедносне службе света*, Медија центар Одбрана, Београд, 2010.
143. Мишић Милан, "Вивисекција Викиликса", *Политика*, Београд, 23. 12. 2011, стр.3.
144. Московљевић Милош, *Речник савременог српског књижевног језика*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2000.
145. Нахтигал Иван, *Стране обавештајне службе и њихова делатност против СФРЈ, ССУП СФРЈ*, Београд, 1971.
146. *Национална стратегија за борбу против организованог криминала*, Службени гласник РС, бр. 23/2009.
147. Национални интереси Руске Федерације и стратешки национални приоритети, Стратегија националне безбедности Руске Федерације 2021. Извор: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001> (приступ 9.12.2022)
148. "Операција литијум", *Српски телеграф*, 10. 1. 2023, стр. 1, 3.
149. Павковић Небојша, *Мирис барута и смрти на Косову и Метохији 1998. године*, Инфо медиа пресс, Београд, 2015.
150. Панарин Николајевић Игор, *Хибридни рат: теорија и пракса*, Клуб генерала и адмирала Србије, Удружење Милутин Миланковић, Београд, 2019.
151. Паћепа Михај Јон, *Црвени хоризонти – дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Акваријус, Београд, 1990.
152. Петровић Зоран Пироћанац, "Свет –Америка", *Дуга*, бр.530, Београд, 1994,стр.32.
153. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
154. "Политика", Београд, 6. 6. 2013, стр. 4.
155. "Политика", Београд, 23. 9. 2022, стр.8.
156. "Политика", Београд, 1.10.2022, стр. 4.
157. "Политика", Београд, 2.12. 2022, стр. 5.
158. "Политика", Београд, 28. 12. 2022, стр. 3.
159. "Политика", Београд, 10. 1. 2023, стр. 5.

160. Поуп Цереми, *Антикорупцијски приручник, супротстављање корупцији кроз систем друштвеног интегритета*, Transparency International/Транспарентност Србија, Београд, 2004.
161. *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1989.
162. Рајх Зденко, *Проблеми уједињења Европе*, Култура, Београд, 1959.
163. Рашевић Митриновић Биљана, "Шта је Москва поручила Токију хапшењем дипломате", *Политика*, 29.9.2022, стр.9.
164. *Речник српског језика*, Матица Српска, Нови Сад, 2007.
165. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица Српска, Нови Сад, 1971.
166. *Рјечник хрватског или српског језика*, Издавачки завод ЈАЗУ, део XIX, Загреб, 1967-1971.
167. Ронин Роман, *Обавештајни рад*, ЈП Службени гласник, Београд, 2009.
168. Савић Андреја, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
169. Савић Андреја, Стајић Љубомир, *Основи цивилне безбедности*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2006.
170. Савић Драган, *Обавештајне службе, тероризам и борба против тероризма*, Д. Савић / Биротехна, Београд, 2015.
171. Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, Simtrade, Београд, 1991.
172. Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1983.
173. Симић Драган, *Наука о безбедности и савремени приступ безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
174. Симоновић Бранислав, *Криминалистика*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац, 2012.
175. *Социолошки лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1982.
176. Стајић Љубомир, *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2008.
177. Стевановић Јелена, "НСА и даље без контроле", *Политика*, 20. 11. 2014, стр.2.
178. Стевановић Мирослав Д., Ђурђевић Драган Ж., *Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије*, Страх у научном и уметничком стваралаштву, Танчић Д., Ахметагић Ј., Елезовић Д. (ур.), Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2022, стр.193-214.
179. Стоиљковић Милован, *Операционална истраживања*, Војноиздавачки завод, Београд, 1988.

180. Стојановић Зоран, *Коментар Кривичног законика*, ЈП Службени гласник, Београд, 2007.
181. Стојановић Милан, *Савремени тероризам и одбрана Републике Србије*, Министарство одбране Републике Србије – Војнобезбедносна агенција, Београд, 2007.
182. Стојковић Биљана, "Промене у теоријском приступу безбедности", Београд, *Војно дело*, бр. 1, 2006, стр.65-84.
183. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 88/2009.
184. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 94/2019.
185. *Стратегија националне сигурности Републике Хрватске*, преузето са: https://soa.hr/UserFiles/File/Strategija_nacionalne_sigurnosti_RH.pdf, (приступ 28.10.2022.)
186. *Стратегија националне безбедности Росијској Федерацији*, <http://www.scrf.gov.ru/media/files/file/l4wGRPqJvETSkUTYmhezRochb1j1jqh.pdf>, (приступ 13.9.2022.)
187. Спаловић Дејан, "Како је БИА 'провалила' шпијуна Хрвоја Шнајдера", *Политика*, Београд, 22.11.2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/585703/Како-је-БИА-провалила-спијуна-Нрвоја-Снајдера>. (приступ 25.11.2023.)
188. Таталовић Синиша, *Национална и међународна сигурност*, Полтичка култура, Загреб, 2006.
189. Томић Милош, "Криминализација државе као последица процеса глобализације", *Безбедност*, МУП Републике Србије, 2, 2018, стр.176-189.
190. Туоми Осмо, *Нова геополитика*, Школа националне одбране Војске Југославије, ЦВНДИ, Београд, 2000.
191. Перанић Предраг, *Ко контролише обавештајне службе*, Бесједа, Бања Лука, 2008.
192. Пирић Јован, Порески рајеви, *Финансијски криминалитет*, Институт за упоредно право, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2018, стр.95-107.
193. Указ Президента Росијској Федерацији об образованији Савета безбедности Росијској Федерацији, Президент Росијској Федерацији Б. Ељцин, Москва, Кремљ, 3. Указ 1992 года, Н 547, "2. Основније задачи и функцији Савета Безбедности", <http://www.scrf.gov.ru/about/history/document15/>, (приступ 22.12.2022.)

194. Уљанов Сергеј, Ивановић Звонимир, Утицај глобалних стратешких међународних односа на трендове организованих криминалних активности, *Међународна политика*, Институт за међународну политику и привреду, бр. 1141, Београд, 2011, стр.79-91.
195. *Устав Црне Горе*, Службени лист ЦГ, бр. 1/07 и 38/13.
196. Федерални закон Российской Федерации от 3 апреля 1995 г. № 40-ФЗ «О федеральной службе безопасности», <http://www.kremlin.ru/acts/bank/7696> (приступ 2.10.2022.)
197. Хумболт Вилхем, *Идеје за покушај одређивања граница делотворности државе*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1991.
198. Цирн Михаел, *Управљање са оне стране националне државе*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
199. Чејовић Бора, Кулић Мирко, *Кривично право*, Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2014.
200. Шкулић Милан, *Организовани криминалитет*, Досије, Београд, 2003.
201. Шмит М. Мајкл, Идентификовање националних циљева и развијање стратегије, *Информативни билтен превода*, ЦВНДИ, Београд, 1998-2000.
202. Шуваковић Зорана, "Бразил љут на САД", *Политика*, 4. 9. 2013, стр.3.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1:

ОПЕРАЦИЈА ПОТКОВИЦА

Преломни догађај после Хладног рата представљала је НАТО агресија на суверену државу ради подршке сецесионистима на КиМ. Овај акт је, наиме, увео праксу да само позивање на заштиту хуманитарних вредности постаје довољан разлог за војну интервенцију глобалног запада, односно САД. Када се накнадно сагледају „докази“, међутим, испоставља се да кампање бомбардовања у позадини имају западне интересе, а да су „вредности“ само покриће (Mcsgwire 2000: 22).

На глобалној телевизији ЦНН, у гледаној емисији Њусстенд, 4. априла 1999. године, дописник магазина Тајм је први пласирао у јавност причу како је „ЦИА упозорила (америчког председника) Клинтона да (Слободан) Милошевић креће у велику офанзиву етничког чишћења (КиМ) и да је „српској војсци дат тајни задатак назван Операција Потковица“, и да је Клинтон „убеђен да уколико не покрене ваздушну кампању, Милошевић ће сигурно збрисати Косово.“ (Wolfgram 2008: 162). Три дана касније, термин „операција Потковица“ је поменуо министар одбране Немачке, Рудолф Шарпинг, у контексту постојања српског плана етничког чишћења. Он је, на конференцији за штампу, изјавио да је добијена проверена информација да се тај захват спроводи бар од 26. фебруара те године и први је јавно показао наводне мапе операције. (Werth - Angerer, 2001: 7).

Причу о злочиначким намерама Срба наставили су да проносе медији, с једне стране, као аутентичну, цитирањем званичника и тако стварајући привид да је заснована на доказима и, с друге стране као потврђену, цитирањем званичника различитих држава из истог интересног савеза како би одавали утисак да се ради о налазу више извора. Практично, медији су проносили дискурс о злочинаштву Срба, који су пласирали политичари, без потврде информације, и тако подстицали страх јавности за судбину косметских Албанаца, а исти политичари користили су медијске извештаје како би скрајнули да се ради о легитимној борби државе против тероризма сецесиониста. Тако се, на пример, на текст Вашингтон поста као независну потврду за причу коју је

пласирала званична обавештајна служба, ЦИА, позвао амерички секретар одбране Вилијам Коен, у слушању пред Одбором Сената за оружане снаге, 15. априла 1999. године: „...Милошевић већ неко време намерава да спроведе кампању етничког чишћења... Џорџ Тенет, директор ЦИА, указао је да су те снаге покренуте. То смо знали, јер смо видели све знакове који воде до тога... а сада имамо потврду бар једног новинара, назива „Операција потковица“, која је описана у Вашингтон пост...“ (U.S. Senate Committee on Armed Services 1999: 130)

О настанку наратива о Операцији Потковица појавиле су се супротстављене тврдње. Тако, на пример, у документарном филму „Почело је једном лажи“ (Ein Oberst war Scharpings), емитованом на немачкој АРД, наводи се да је официр немачког генералштаба, Карл Гинтер фон Кајдаци (Karl Gunter von Kajdacsy) пред колегама изјавио да је он измислио тај назив (Hutsch 2000), према изјави сведока тужилаштва Хашког трибунала у поступку против Слободану Милошевићу, Радомира Танића, такав колоквијални назив је постојао у ЈНА за вежбу плана одбране од агресије из Албаније; док је амерички дипломата Луис Сел написао да је тај „план операције“ аустријска обавештајна служба пренела америчкој пре почетка бомбардовања (Sell 2002: 304)... Сам Шарпинг није изричито рекао да се до тих мапа дошло из српских војних снага, али контекст и у ком их је поменуо је наводио на утисак да су прибављене из релевантног извора. С тим у вези, чине се релевантним два податка која је обзнанио бригадни генерал Хајнц Локвај (Heinz Loquai): прво, 18. маја 2000. године, у телевизијској емисији Панорама, да су мапе које је Шарпинг приказао „настале у немачком Министарству одбране, то ми је речено“. (Feldhoff - Steinhoff 2000) и друго, у својој књизи из исте године, да је заснована на општој анализи бугарске обавештајне службе (Loquai 2000: 141). У том контексту, чини се кредибилном изјава бивше министарке спољних послова Бугарске, Надежде Нејински (тада, Михајлова), коју је дала за документарни филм „Тајна историја операције Поткова“ (Тайната история на плана „Подкова“) емитованом на бугарској телевизији БТВ: „Дала сам немачком министру спољних послова Јошки Фишеру, односно НАТО, извештај бугарске владе у коме се јасно наводи да је постојао план "Потковица“, брижљиво припреман од обавештајних служби у Србији“. Посебно је битно то да је упркос непотврђености, након дванаест година, Надежда Нејински остала доследна дискурсу: „Милошевић је покушао да постигне два циља. Први је да се уништи ОВК, а други да се Косово очисти од Албанаца. Овај план је изазвао масовна протеривања Албанаца са Косова. Све је почело у фебруару 1999. године“. (Константинов 2012: 27:48 - 28:39).

Влада у којој је Нејински водила ресор спољних послова је дала чланици НАТО, чији Бугарска није била чланица, извештај са информацијама које претходно није потврдила бугарска обавештајна служба. Имајући у виду да ни секретар одбране САД у поменутом саслушању пред ресорним Сенатским одбором није могао да се позове на проверене податке ЦИА, остаје нејасно како је такву информацију могао да схвати озбиљно министар одбране чланице или званичник НАТО, а посебно као основ за поступање. Документ, који је фактички представљао инсинуацију, министар одбране Немачке је представио јавности као доказ о српском плану за етничко чишћење КиМ, који је НАТО две недеље раније кренуо да спречи. Штавише, он је иступио као надлежни немачки званичник, иако претходно немачки обавештајци нису потврдили тачност података (будући да би у супротном такав налаз био прво прослеђен НАТО). Из наведеног се може извести да је његов иступ био ширење страха (као и поменуто сведочење Коена) у функцији политичке промоције интервенције против СРЈ. У прилог основаности овакве индукције указује и чињенично стање везано за политичко ширење „плана“ у оквиру политичког вођства НАТО, који је министрима држава чланица дистрибуирао аустријски министар спољних послова Волфганг Шисел. За разлику од немачког министра одбране који је пласирао причу свог колеге из спољних послова, аустријски министар одбране Вернер Фаслабенд је, у лето 1999. године, на посланичко питање о „Операцији потковица“ одговорио: „Подаци које је дао немачки министар одбране о југословенским снагама безбедности су нетачни и противречни свим доступним информацијама“. Он је истакао два момента: (1) да је документ производ „анализе догађаја из јануара и фебруара 1999. године коју су начинили бугарски обавештајни аналитичари“, на основу извештаја Посматрачке мисије ОЕБС (преко које је Вилијам Вокер пласирао инсинуацију о убиству цивила у Рачку – напомена аутора) о размештању српских снага на ободима КиМ и (2) да је немачка обавештајна служба анализирао бугарске налазе и известила да „нема знакова почетка озбиљније операције против ОВК“ и проценила да ће ОВК покушати да испровоцира српске снаге на озбиљне акције које би резултирале покретањем таласа избеглица, како би се изазвали ваздушни удари НАТО (Потковица искована у Софији 2012).

Агресија НАТО на СРЈ спровођена је уз медијску кампању којом је у јавном мњењу становништва главних држава НАТО подстицан страх од Срба, који би оправдао као чин човечности међународно противправан акт власти тих држава. Главни дезинформатори биле су владе тих држава, НАТО и глобални медији (Halimi - Rimbart 2019). Неке од последица ове агресије имају значај у међународним односима, а пре свега то да је

НАТО напао државу која није претила ниједној чланици, без мандата СБУН. Преседан је образлаган хуманитарним мотивом. Међутим државе НАТО су напале СРЈ уз пропаганду која је укључивала осликавање Србије пласирањем конструкција о „геноциду“, попут да су Срби „играли фудбал са одсеченим главама откинутим са лешева, кидали фетусе из трудница и пекли их“, да су „убили између 100.000 и 500.000 особа“ или да су кремирали своје жртве „у пећима, сличним онима које су се користиле у Аушвицу“, које су се испоставиле као лажне вести (Pearl - Block 1999). Таквом се испоставила и најсензационалнија манипулација – документ о плану „Потковица“, који је требало да застраши „етничким чишћењем КиМ“ као системским планом Србије. У том контексту, на пример, лист „Монд“, који је био референца за остале француске медије, на првој страни издања од 8. априла 1999. године објављује чланак у којем пише „да план „Потковица“ описује политику етничког чишћења... (и) без сумње симболизује гашење албанског становништва“. Два дана касније, дневне новине су, позивајући се на тврдње немачких званичника, поновиле да је „Слободан Милошевић припремио етничко чишћење“ и да га је „примењивао у време преговора у Рамбујеу“. Манипулација коју је признала тадашња бугарска министарка спољних послова најконкретније је разобличена чињеницом да га тужитељка није уврстила у доказни материјал оптужнице против Слободана Милошевића.

Преузето из:

Стевановић Мирослав Д., Ђурђевић Драган Ж., *Ширење страха као елемент међународноправног наступа запада против Републике Србије*, Страх у научном и уметничком стваралаштву, Танчић Д., Ахметагић Ј., Елезовић Д. (ур.), Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2022, стр. 193-214.

Прилог 2:

Хапшење шпијуна генерала ВЈ Момчила Перишића

.....подсетимо се да се пре скоро петанест година, на прагу пролећа 2002. године, одиграло финале вишегодишње плодне шпијунске сарадње између тадашњег демократског потпредседника владе, генерала у пензији и бившег начелника Генералштаба Војске Југославије (1993-98.год.) Момчила Перишића, и Централне обавештајне агенције Сједињених Држава, коју је у Београду љубазно заступао 'добри сусед' Нејбор Џон Дејвид, први секретар Амбасаде САД. Онај ко се постарао да претходно поменутима преседне испијање кајсијеваче био је генерал-мајор Аца Томић, тадашњи начелник Управе безбедности Војске Југославије, доста познатије као Војна контраобавештајна служба, или скраћено КОС.

Бриљантно осмишљена и још боље спороведена акција, као да је најавила звезду у нестајању, тј. последњу озбиљно устројену и вођену безбедносно-контраобавештајну службу на овим просторима. Недуго затим, Управа безбедности ВЈ је угашена, отета Војсци и премештена у цивилно руковођење под окриљем министарства – под новим, модерним називом, Војнобезбедносна агенција.

Џон Дејвид Нејбор (John David Neighbor) који је ухапшен у мотелу "Шарић" у Београду, заједно са генералом Перишићем, званично је био службеник амбасаде САД у Београду. Не обичан службеник, већ њен први секретар. Заправо, био је у питању агент ЦИА, познат српским војним контраобавештајцима и под псеудонимом Jim Vargas, који је легендаран као свештеник тзв. Пентакосталне цркве. У тренутку хапшења, Нејбор је већ био проглашен персоном нон грата у БЈР Македонији, Италији, Грчкој и Аустрији, због свог "хришћанско-мисионарско-просветитељског" деловања.

Када је први демократски премијер, како је самог себе прозвао Зоран Ђинђић, погледао филм режисера Аце Томића, који показује како потпредседник његове владе Перишић пружа документе америчком агенту, а заузврат добија новац и потписује чек, пустио га је низ воду. Затражена је хитна оставка. Међутим, Ђинђић никада није видео комплетан материјал који је Војна контраобавештајна служба снимала. Шест пуних касета, са више

десетина сати материјала је снимљено о дружењу наших главних јунака, а ‘филм’ снимљен у мотелу ”Шарић” је само детаљ који показује једну од примопредаја докумената између Перишића и Нејбора. Докумената степенованих ознаком тајности нивоа ”војна тајна – строго поверљиво”. Комплетан видео материјал, као и сви фоно записи, су снимљени веома професионално. До детаља се виде сусрети Перишића, другооптуженог Секулића и Нејбора, посебно примопредаје докумената и пребројавања новца. Није остављена ни најмања шанса дежурним и добро плаћеним ”душебрижницима” да посумњају у веродостојност. Амбасадор САД Монтгомери је након пројекције филма кратко рекао: ”Врхунски одрађен посао. Овога сам се и плашио!”, након чега је напустио састанак са председником СРЈ, Војиславом Коштуницом.

Перишић је био на посебним мерама како Војне контраобавештајне службе (КОС) тако и Ресора државне безбедности МУП Србије (РДБ) више година због својих контаката са страном агентуром. Обе службе су дошле до идентичног закључка: бивши начелник Генералштаба ВЈ шпијунира за рачун америчких обавештајних служби. Јавности углавном непозната остала је чињеница да је генерал Перишић крајем 1999. године већ био хапшен од стране Органа безбедности Војске Југославије. НАТО пројектили су током агресије на Савезну Републику Југославију пролећа исте године са великом прецизношћу погађали места која је управо Перишић, током 1998. године, обишао у друштву америчког генерала Веслија Кларка. Тада се извукао ‘само’ са губитком чина генерала....

Њихова шпијунска сарадња се наставила, нажалост. Најповерљивији документи су нестајали из Војне поште 1122 у Београду. Архива највишег степена тајности, са седница Врховног савета одбране из ратног периода.

Перишић је документе добијао од свог сарадника, оптуженог потпуковника ВЈ Миодрага Секулића, који је био задужен за документовање поменутих седница у Генералштабу ВЈ. Комбинација уцене и страха од Хашког гоњења, са материјалном потпором, била је мотор покретач издаје бившег генерала, уз велики допринос повређене личне сујете једног ситног човека. На питања својих колега контраобавештајаца, усмерених на ове околности, Перишић се немушто бранио тиме да је он ”неинтересантан Хагу” и да су

једине његове ратне активности биле још 1991. и 1992. године у СФР Југославији, пре проглашења једностране независности Словеније, односно Хрватске....

Ипак, Перишић је био уцењен страхом од стране америчке службе и тужитељке Карле Дел Понте, због свог недвосмисленог учешћа и логистичке подршке контраверзној операцији ”Сребреница” (презентовани су му аудио снимци контаката са Главним штабом Војске Републике Српске). Иако у том случају нема доказане кривице ни за првооптужене – генерала ВРС Ратка Младића и сараднике, сасвим је било довољно да сломи већ начетог бившег начелника генералштаба.

Место хапшења Перишића и Нејбора није било тек случајан сплет околности. Власник мотела ”Шарић” је имао два ресторана 1990. године, и то баш у Книну, и Задру, за време Перишићевог командовања Артиљеријским центром ЈНА у том граду. Безбрижно дружење им је покварио генерал Аца Томић, који је водио акцију у тоталној тајности. Ту се најпре мисли на тајност операције од могућности да Перишићев шеф, премијер Ђинђић (‘балкански квислинг’, према писању лондонског Гардијана) сазна детаље акције, и спречи проваљивање везе Перишић – ЦИА.

Генерал Томић је за акцију хапшења ангажовао припаднике Контраобавештајног центра Управе безбедности ВЈ (КОТЦ) и тиме пресудно утицао на успех акције. Наиме, према тада важећим прописима, припадници КОТЦ и КОГ (Контраобавештајне групе Управе безбедности) извештаје о оперативном ангажовању подносе само шефу КОГ, а овај информише само и искључиво начелника Управе безбедности ВЈ, у овом случају управо генерала Томића. Та чињеница је ову акцију довела до успешног краја.

Шпијунска љубав Перишића и западних служби није почела, како се то најчешће мисли октобра 1998. године, приликом посете генерала Веслија Кларка и Клауса Нојмана Београду. Фебруара 1996. године слетело је неколико америчких транспортних Ц-17 на београдски аеродром, како би доставили опрему, оружје и људе за подршку трупам ИФОР у Босни и Херцеговини. Командант НАТО у Европи, генерал Џулван (George Joulwan) је тада посетио генерала Перишића у Београду, и управо од тада почиње чудновато лобирање Перишића у смеру приближавања Савезне Републике Југославије НАТО-у преко програма Партнерство за мир.....

Након хапшења, иако је тврдио да је невин, Перишић се позвао на посланички имунитет, па је кривични поступак обустављен, затим, по захтеву војног тужилаштва обновљен 2004. године, а онда наново прекинут након Перишићевог, по свему судећи спасоносног одласка у Хаг. По безбрижном повратку из Хага, Перишић користи политичке вакууме, и ужива слободу грађанина, уз привилегије пензије и луксузне дуплексе виле, раније добијене од Војске Југославије....

16.9.2016.

Извод из: Милановић Владимир, *"Хапшење шпијуна – 15 година случаја Перишић"*

преузето са: <https://www.koreni.rs/hapsenje-spijuna-petnaest-godina-od-slucaja-perisic/>,
<https://srpskistav.com/autorski-tekstovi/hapsenje-spijuna-petnaest-godina-slucaja-perisic/>

Прилог 3

Платформа за контакте са представницима америчке војнообавештајне службе – ДИА

НАЧЕЛНИК УБ ГШ ВЈ
генерал-пуковник
Александар Димитријевић

ВОЈНА ТАЈНА
Строго поверљиво

П Л А Т Ф О Р М А

за контакте са представницима америчке војнообавештајне службе - DIA

I

Управа безбедности ГШ ВЈ није до сада имала контакте са представницима америчке војнообавештајне службе - DIA. Такви контакти нису били успостављени ни у претходној Југославији.

Иницијатива за успостављање контаката између наведених служби потекла је са америчке стране. Она се поклапа са посетом генерал-потпуковника П. М. ХЈУЗА, директора обавештајне агенције (Defense intelligence agency - DIA) Београду, у првој половини 1997. године, и његов сусрет са начелником ГШ ВЈ и његовим најближим сарадницима.

Наведену иницијативу са америчке стране, Управа безбедности ГШ ВЈ је прихватила, полазећи од реалне чињенице о улози САД, као једине светске суперсиле у светским збивањима а посебно на простору Балкана и претходне Југославије.

Прихватање иницијативе од почетка је координисано са руководством РДБ Р. Србије, који су већ раније успоставили контакте са представницима појединих служби из Обавештајне заједнице САД.

II

Полазећи од чињеница о месту, улози и значају америчке војнообавештајне службе - DIA у оквиру Обавештајне заједнице САД и њеном утицају на формулисање војне политике Пентагона, на креирање америчке спољне политике, посебно везано за употребу америчких оружаних снага у свету и нарочито везано за планирање и извођење обавештајних и субверзивних операција према и на

нашем простору, процењено је да ће успостављање „директних“ контаката са представницима DIA-е имати позитивне ефекте са становишта истраживања организације, функционисања и посебно конкретних активности (циљева, тежишта, методологије и сл.) DIA-е, појединих служби из Обавештајне заједнице САД, других НАТО и суседних земаља према и на нашем простору и у погледу конципирања, доградње и усавршавања организације система безбедности ВЈ и СРЈ и конкретних садржаја и методологије на ефикасном супростављању делатности наведених служби у функцији контраобавештајне заштите ВЈ, војноодбрамбених припрема и СРЈ.

Процена је да ће и америчка страна настојати да кроз ове контакте реализује своје посебне циљеве: да сагледа организацију Службе безбедности ВЈ, њено место, улогу, законска решења, функционисање, да кроз размену информација прикуља податке од значаја за њихове процене и конкретне активности, посебно у функцији заштите америчких снага дислоцираних у БиХ и БЈРМ и суседним земљама, да истражује стање, улогу, значај, опредељења војног фактора (ВЈ) у СРЈ и да покуша да оствари евентуалне утицаје у ВЈ у функцији дугорочних циљева и интереса америчке (и НАТО) политике.

III

У контактима са представницима војнообавештајне службе DIA-е тежиште имати на следећим питањима:

1.- Размена података и информација о: организацији, надлежностима, законској регулативи, систему контроле, улози и задацима и конкретним утицајима на креирање војне политике и доношење политичких одлука, функционисању DIA као сегмента Обавештајне заједнице САД и у оквиру заједнице, сарадња и координација послова и задатака на нивоу војнообавештајних служби НАТО и земаља ПзМ, са тежиштем на суседним земљама и новоствореним државама на простору претходне Југославије.

Кроз контакте са представницима DIA-е истраживати и продубљивати наведене податке, прикуљати податке, материјале и њихова искуства ради коришћења у конципирању, изградњи и усавршавању система безбедности ВЈ и СРЈ.

Представницима DIA-е уступити податке и информације о организацији, надлежностима, законској регулативи, начелним задацима и функционисању Службе безбедности ВЈ, њеном месту и улози у оквиру јединственог система безбедности СРЈ, основној улози и задацима овог система.

- 3 -

2.- Размена података и информација о тероризму, илегалним каналима шверца наоружања и дроге, са тежиштем на информацијама о угрожавању СРЈ и ВЈ преко наведених и других форми.

Представницима DIA-е уступити наше податке и сазнања по овим питањима, а посебно оне који су од значаја за заштиту америчких снага у БиХ и суседним земљама.

3. Прикупљање детаљнијих и конкретнијих података о функционисању DIA-е у америчкој војсци (организација, садржаји, методологија, искуства и сл.) и НАТО-у, а у циљу доградње и усавршавања система безбедности ВЈ.

4.- Прикупљање података о кадровским и персоналним питањима, школовању и оспособљавању кадра, као и о техничкој опремљености и конкретној примени метода и средстава рада.

5.- Имајући у виду улогу, значај и утицај DIA-е у креирању војне и државне политике САД (и НАТО), кроз контакте аргументовано презентовати стварне чињенице и одређења војне (и државне) политике СРЈ, а у циљу позитивног утицаја на промену политике САД (и НАТО) према СРЈ.

IV

Контакте са америчком војнообавештајном службом DIA усаглашавати и координисати са Службом државне безбедности, по циљевима, садржајима и методологији наступа и у припреми и размени података и информација.

Зависно од развоја контаката остварити потребан ниво сарадње и координације по одређеним питањима са II управом ГШ ВЈ, СИД СМПП-а и секторима и управама ГШ ВЈ и СМО.

V

Контакте са представницима DIA водити строго затворено, уз оптималне мере заштите.

Одређивање учесника за контакте је у искључивој надлежности начелника УБ ГШ ВЈ.

Начелник УБ ГШ ВЈ одлучује о начину експлоатације података и информација из сусрета са представницима DIA-е о подацима и материјалима који ће бити

размењени са наведеном службом. По његовој одлуци део овлашћења може бити пренет на заменика НУБ.

За сваки наредни сусрет формирати засебан досије који садржи:

1. Платформу за састанак.
2. Припремљене материјале (писане) који ће бити уступљени представницима DIA-е.
3. Припреме учесника састанка: питања која ће бити покренута, захтеви и предлози представницима DIA-е.
4. Извештај са састанка.
5. Обрађени најважнији делови фоно материјала.
6. Добијени материјали од представника DIA-е.
7. Питања, захтеви и предлози представника DIA-е.
8. Евиденцију о размени података-материјала са РДБ и другим сродним службама и органима.
9. Снимљени фоно и видео материјал (ако се примењује).

За непосредне припреме састанка и координацију задужен је заменик начелника УБ ГШ ВЈ.

Контакте са представницима америчке војнообавештајне службе DIA-е водити под шифром „КОНТИНЕНТАЛ“. Формирати досије у који, сходно Упутству о документацији и евиденцији ОБ ВЈ улагати сва документа.

БГ/ДЂ

Сагласан са предлогом Платформе.

НАЧЕЛНИК ГШ ВЈ
генерал-пуковник
Момчило Перишић

Београд, 15.октобар 1997.године

Прилог 4:

Координисана превратничка операција британске (МИ6) и америчке (ЦИА) службе у Републици Србији

НЕОБАВЕШТАЈНА ОПЕРАЦИЈА МИ6 И ЦИА У СРБИЈИ

Садржај прилога представљају поједини делови (инсерти) из књиге *Игра сенки* британског новинара у вези са ангажованошћу британске (МИ6) и америчке обавештајне службе (ЦИА) у догађајима у Србији у периоду од јуна 1999. до 5. октобра 2000. године, који су довели до насилног свргавања актуелног режима. Наводи су аутентични и нису коментарисани.

Тријумф НАТО-а на Косову био је помрачен због тога што је Милошевић и даље остао на врху. Докле год је Милошевић на власти, победа неће бити без мрље... На састанку у Лондону, стручњак за Балкан припремио је предлог за предузимање даљих корака ради свргавања Милошевића са власти. Званичник Форин офиса се изразио: „... Морали смо изоловати режим и активирати опозицију... Годинама смо примењивали најочигледније облике политичког рата. Од почетка деведесетих Британска амбасада је надгледала допремање новца и опреме за независне медије у Србији. Те ствари су у земљу улазиле углавном приватним, незваничним каналима... Форин офис је одобрио помоћ опозиционим странкама, а МИ6 је тражио контакте на терену како би прикупио информације које су недостајале... Неколико шефова ЦИА неубедљиво је предлагало отмицу Милошевића. Деведесетих година дипломате и обавештајне службе сакупљале су информације које су им могле открити како размишља најужи круг око Милошевића... Службеник МИ6 задужен за стратегију утврдио је: што се тиче успостављања контаката,

било је људи толико ужаснутих системом да су буквално сами долазили код нас. Како је процес напредовао, тако су многи давали обавештења о томе ко шта ради...“ У Форин офису, Министарству одбране и МИ6 прелазак на „политички рат“ био је јавна тајна. Један британски амбасадор у том региону посматрао је како се процес одвија: „Били смо свесни да наше службе врбују ‘таленте’... Врбовање се одвијало на три начина: давањем помоћи одређеним медијима, давањем подршке одређеним опозиционим политичарима и тражењем инсајдера који желе да сарађују... Сада ће обука, новац, опрема и везе са дисидентима унутар режима бити на располагању опозицији. Американци и Британци биће главни координатори, а Европска унија и Немачка бринуће се за финансије... На различитим нивоима унутар режима људи су знали шта се све дешава, неки су знали чак и детаље. Међу онима који су видели шта се спрема био је и директор једне банке који је имао блиске везе са Милошевићем и војном обавештајном службом. Знао је ко је врбован и о чему се разговара“. Лондон и Вашингтон сели су и разрадили ствар. Вашингтон је дао највећи део новца и неке идеје. Лондон се бацио на планирање и обе стране су се сложиле да ојачају опозицију помагањем таквих организација као што су ОТПОР и Б-92... Вреће новца годинама су уношене у земљу... Тако је било и с испорукама опреме за електронске медије, компјутера, па чак и малих штампарија. Организовани су семинари у Будимпешти и тајни састанци у Црној Гори, Бугарској, Босни и Аустрији (стр. 164–170). Власти су добро знале да Британци и Американци помажу независним медијима. Надгледане су амбасаде, прислушкивани телефони, агенти су убацивани у покрете какав је, на пример, била студентска организација ОТПОР. Године 1999. члан екстремно националистичке Радикалне странке Александар Вучић био је српски министар информисања. То му је омогућавало приступ бројним материјалима: „Добијао сам полицијске извештаје на сто. Ту су били сви докази. Знали смо да стране обавештајне агенције уче студенте у Будимпешти како да се организују. Давали су им паре; знали смо то јер смо имали људе у ОТПОР-у. Ово што ви зовете опозиционим покретима ја зovem параван агенцијама које припремају терен за страну интервенцију. Отворено друштво је једна од таквих параван – агенција“ (стр. 173). Двадесет првог августа 1999. опозиција је одржала демонстрације испред Савезне скупштине. Број демонстраната био је импресиван... Сви који су били на трибини морали су да одрже говор. Људи за које народ никада није чуо били су на подијуму и бескрајно су нагваждавали, дречећи против Слобе... Тако су поступали они који су желели да изведу државни преврат. (стр. 174–175). ...Наредног месеца одржан је састанак групе српских активиста у хотелу „Мариот“ у Будимпешти, који је организовао Међународни

републикански институт (ИРИ). То је америчка организација коју делимично финансира Влада САД и у којој ради извештан број бивших владиних службеника. Они су успоставили контакт са студентским покретом ОТПОР и платили њиховим представницима пут до главног града Мађарске. ОТПОР је био најзанимљивија од свих опозиционих група. Показали су да имају добар инстинкт, довитљивост и ентузијазам, што је многим опозиционим странкама недостајало... ОТПОР-у је била потребна помоћ... Амерички војни аташе у пензији пуковник Роберт Хелфи председавао је састанку ОТПОР-а у Будимпешти. Његово искуство је помогло отпорашима да схвате како се могу срушити различити ослонци Милошевићевог режима. Отпораша су већ много тога били и сами разрадили, али Хелфи им је дао димензију која им је недостајала. Он је имао искуство, дистанцу и подршку у америчком новцу. Сложили су се у погледу стратегије која је четири месеца раније била зацртана на састанку у Форин офису у Лондону. Мит о томе да је Милошевић непобедив, мора бити разбијен... Хелфи је председавао на неколико таквих састанака; неки су одржани у Будимпешти, неки у Црној Гори. Чланови ОТПОР-а увек су се враћали са новим практичним знањем и торбама пуним пара. Захваљујући томе, брзо су изградили мрежу која се простирала широм земље и постепено постајала део свести целе нације. Њихов једноставан слоган „Готов је!“ деловао је страховитом снагом... Произведено је готово три милиона налепница и постера. Извор из југословенске војне обавештајне службе каже да је српска тајна полиција покушавала да открије штампарију. Војна обавештајна служба је знала где се налази штампарија, али није обавестила друге службе јер је национални консензус био да Слоба мора да оде (стр. 178). ОТПОР је имао неку врсту војног крила, људе који су имали приступ оружју и умели да се боре. Било их је само десетак, али су они, уз помоћ својих веза, могли успоставити сарадњу са Војском... Била је то револуционарна организација као и свака друга (стр. 178). Америка, Британија и Немачка потрошиле су више од 60 милиона долара за финансирање опозиције. Што се крај миленијума више ближио, то је ОТПОР све чвршће градио и водио најширу операцију која је требало да доведе до пада Милошевића. Милошевић је веровао да је опозиција безнадежно подељена.... Није знао да овога пута има довољно људи одлучних да га у томе спрече. Први пут су његови противници били наоружани и спремни да то оружје и употребе. Кад је расписивање избора објављено, сцена за последњи чин је постављена. Трбало је разрадити још само неколико детаља (стр. 189). У јулу 2000. објављен је датум избора. Први круг гласања биће одржан 24. септембра... Кампања је пролазила готово незапажено... Али људи нису знали за другу кампању која се водила иза сцене и која је

почела у мрежу да уплиће различите противнике Милошевићеве власти (стр. 192). Све више људи из режима дизало је руке од идеје да могу вечно остати на власти и ступало је у међусобни контакт. Агент ЦИА надзирао је састанке који су се одржавали у једној вили у Црној Гори... Пристизало је још сателитских телефона, факсова, компјутера, новца и опреме. Та опрема је великим делом ишла преко амбасаде једне скандинавске земље... ...Један официр Југословенске војске рекао је: „Војна обавештајна служба је знала да странци припремају терен за збацавање Милошевића с власти: знали смо за њихове организације, пропаганду, улагања, састанке у Сегедину у Мађарској и Благојевграду у Бугарској. Предузели смо све законске мере да откријемо те ствари и податке смо проследили даље, али на политичком нивоу није донета ниједна одлука“ (стр. 193). Стигао је 24. септембар и сви подаци су говорили да је Коштуница победио већ у првом кругу и да нема потребе за другим кругом... (Одлучено је да се други круг избора одржи 8. октобра.). Опозиција није хтела да пристане на други круг и припремила је низ демонстрација, а позвала је и на грађанску непослушност. Истовремено је почела да спроводи план који је недељама припремала; то је био план за оружану побуну у случају да Милошевић не попусти... (стр. 195). Опозиционе вође које су организовале масе имале су план акције и знале су да је 5. октобар њихов дан Д. Ако план пропадне, њихови животи биће угрожени, доћи ће до крвопролића и вероватно до пораза... За 4. октобар заказан је састанак у босанском селу Лакташи близу Бањалуке. Дотад је било неколико таквих састанака којима су присуствовали службеници МИБ и по два-три представника војне обавештајне службе Југославије, људи који су јасно рекли: „Чак и ако Милошевић позове Војску да изађе на улице, Врховна команда неће послушати...“ (стр. 198). Рано ујутро (5. октобра) многи људи из унутрашњости Србије, уз повике „Видимо се код Скупштине“, кретали су се ка Београду. Сви су знали да то није обично путовање на протест у главном граду. Само неколико десетина људи знало је за план... Многи су видели како се оружје товари у камионе, камење скрива испод церада и препознавали су у својим редовима војнике и полицајце који нису били на дужности већ су пошли с њима да се боре. Ако ствари крену наопако, знали су да ће до вечери избити грађански рат... (стр. 200). На протесту који је у шест изјутра одржан на чачанском тргу градоначелник Илић је узвикнуо: „Победа или смрт“... У Београду су вође преврата нервозно чекале да се појаве прва кола, аутобуси... Имали су штаб у једној фабрици на ободу града, на чијем је челу био Небојша Човић... У фабрику је склоњено оружје, на хиљаде комада, а најмање две хиљаде обучених и наоружаних људи скривало се у њој. Постојао је план да они као подршка крену на различита места, а пре свега да помогну

гомили да се дочепа министарстава. Али гомила није знала за план. Током дана срушен је Милошевићев режим... (стр. 202). Мало је људи веровало да се власт у Србији може променити без проливања крви. На крају, показало се да је захваљујући вишемесечном планирању пола посла било завршено и пре напада на Скупштину. Насиље, паљевине, багер и дим били су неизбежни део позоришта. Да би преврат успео, биле су потребне две врсте масе које су зависиле једна од друге (стр. 210). Бивши британски амбасадор у Београду рекао је: „Милошевићев режим је пукао изнутра. Наша помоћ је била само корисно подмазивање и охрабрила је људе који можда не би донели одлуке какве су донели.“ „...Велики део Србије је још мислио да је то била спонтана побуна и Демократска опозиција Србије је хтела да тако и остане; желели су да се о томе мисли као о народној револуцији“, поред осталог, констатовао је Тим Маршал.

Преузето из:

Мијалковски Милан, *Обавештајне и безбедносне службе*, ЈП Службени гласник, Београд, 2009, према: Тим Маршал, *Игра сенки*, Петооктобарска смена власти у Србији (треће издање), Самиздат Б-92, Београд, 2001.

Табела 1: Приказ изазова, ризика и претњи у Стратегији националне безбедности (СНБ) неких држава

р.б.	ДРЖАВА, СНБ, ГОДИНА	ИЗАЗОВИ РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ
1	РЕПУБЛИКА СРБИЈА СНБ 2009.	Опасност од оружане агресије; сепаратистике тежње; противправно проглашена независност тзв. Косова; оружана побуна; спорови уз употребу оружја; тероризам; пролиферација оружја за масовно уништење; национални и верски екстремизам; обавештајна делатност ; организовани криминал; корупција; програм економског развоја Републике Србије; енергетска безбедност; неравномеран привредни и демографски развој; нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица; недовршен процес разграничења између држава некадашње СФРЈ; неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине; последице елементарних непогода и техничких и технолошких несрећа; угрожавање животне средине и здравља грађана услед радиолошке, хемијске и биолошке контаминације, технолошке несреће, опасности повезане са ширењем инфективних болести код људи и зараза код животња; наркоманија; деструктивно деловање појединих верских секти и култова; ризици од високотехнолошког криминала и угрожавање информационих и телекомуникационих система; глобално загревање; злоупотреба нових технологија и научних достигнућа у области информатике, генетског инжењеринга, медицине, метеорологије и других научних области
2	РЕПУБЛИКА ЦРНА ГОРА СНБ 2008.	Међународни тероризам; организовани криминал; трговина опојним дрогама и оружјем; пролиферација оружја за масовно уништавање; растућа глобална разлика између богатих и сиромашних; економаски и социјални проблеми; природне, техничко-технолошке, хемијске, биолошке, нуклеарне и радиолошке катастрофе; епидемије; вишак застарлеог наоружања и муниције; глобално загревање, емисија штетних гасова и уништавање озона; смањење плодних пољопривредних површина и резерви пијаће воде; информатичка безбедност односно компјутерски криминал
3	РЕПУБЛИКА АЛБАНИЈА СНБ 2014.	Први ниво: корупција и организовани криминал; енергетска криза; неконтролисаност територија и угрожавање личне сигурности; сајбер напади; угрожавање животне средине; природне несреће. Други ниво: терористички напади и напади оружјем за масовно уништавање на територији Албаније; пандемија; верски радикализам; регионлне кризе са утицајем на безбедност Албаније; конвенционални напад на Албанију или неку чланицу НАТО;

		Трећи ниво: субверзивне активности и <i>шпијунажа</i> против Албаније; финансијска глобална или регионална криза; последице климатских промена ; раст емиграције на територији Албаније
4	РЕПУБЛИКА МАЂАРСКА СНБ 2012.	Пролиферација оружја за масовно уништење; тероризам; финансијска стабилност; сајбер криминал; енергетска безбедност; климатске промене; природне и индустријске катастрофе; организовани криминал; илегална трговина наркотицима; миграције; деловање екстремистичких група
5	РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА СНБ 2002.	Географски положај Републике Хрватске; транзициони проблеми земаља у окружењу и земљи; проблеми у функционисању правосуђа; негативна демографска кретања; питања права и заштита националних мањина у суседним државама; нерешена гранична питања после распада бивше СФРЈ; интезивирање транснационалних претњи (глобални тероризам, организовани криминал, избегличке кризе); незаконита трговина наоружањем, опојним дрогама и људима; техничко-технолошке несреће; инфективне болести; последице ратова; угрожавање информатичких система; негативне последице глобализације
6	РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА СНБ 2015.	Политички, економски, војни и инфомациони притисци на Руску Федерацију од стране САД и западних савезника; милитаризација; ширење НАТО и јачање његових потенцијала око руских граница; оружани конфликти у окружењу; тероризам; нарушавање животне средине; опасност од ширења нуклеарног, хемијског и биолошког оружја и других опасних материја које могу да дођу у посед терориста; злоупотреба информационалних и других високих технологија на плану манипулација са расположењем грађана, укључујући и фалсификовање историје; активности организованог међународног криминала на плану трговине људима и наркотицима; корупција; деловање специјалних служби страних земаља ; деловање радикалних друштвених група које користе националистичку и екстремну религиозну идеологију; деловање страних невладиних организација усмерених на рушење традиционалних руских вредности путем "обојених револуција"; незаконите миграције; деловање разних организација које путем савремених телекомуникационих средстава пропагирају идеологију фашизма и екстремизма; еколошки проблеми; недостатак пијаће воде; демографски дисбаланси; епидемије;

		дужничка криза
7	СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ СНБ 2015.	Катастрофални напад на територију САД или критичну инфраструктуру; претње или напади на америчке држављане у иностранству и на наше савезнике; глобална економска криза или раширено успорење привреде; пролиферација и/или употреба оружја за масовно уништење; тешке глобалне епидемије заразних болести; климатске промене; већи поремећаји на тржишту енергената и значајне безбедносне последице у вези са слабим или неуспешним државама (укључујући масовне злочине и регионална преливања); транснационални криминал

Табела 2: Узорак дефиниција обавештајне делатности

р.б.	АУТОР/ИЗВОР	ОДРЕЂЕЊЕ
1	Стратегија националне безбедности Републике Србије Службени гласник РС, бр. 58/2009.	Обавештајна делатност коју стране обавештајне организације спроводе кроз незаконито и прикривено деловање, представља реалну претњу безбедности Републике Србије. Остварује се кроз слабљење њених политичких, економских и безбедносних капацитета и кроз утицај на смер и динамику друштвених процеса, супротно националним интересима. Комбинација традиционалних обавештајних метода са средствима софистицираних могућности отежава откривање њиховог деловања.
2	Стратегија националне безбедности Републике Србије Службени гласник РС, бр. 94/2019.	Обавештајна делатност страних субјеката који у континуитету делују ка политичким, економским и безбедносним чиниоцима у Републици Србији, поред осталог, и кроз субверзивно-пропагандне активности усмерене ка полушајима дестабилизације институција и изазивања тензија у друштву, представља претњу безбедности Републике Србије.
3	Војни лексикон Војноиздавачи завод Београд, 1981, стр. 336.	Обавештајна делатност је активност обавештајних и војнообавештајних служби, институција и органа за потребе државног, политичког или војног руководства. Обухвата планирање, прикупљање, проверавање, анализу, селекцију и достављање обрађених података на коришћење. Представља непрекидан процес којим се руководству обезбеђују подаци о другим државама, значајним за вођење текуће и дугорочне политике, и за припрему и вођење рата.
4	The Encyclopedia Britanica Intelligence and Counterintelligence Chicago, p.782.	Обавештајна делатност означава процес снабдевања политичких одлучилаца знањем које се тиче садашњих прилика, трендова, способности, и интенција страних земаља и група унутар њих, јер су информације у свету, којег одликује велики број суверених држава, основни елементи националне моћи . Обавештајна делатност подразумева и процењене/проверене информације, и као таква је често "темељна тачка за доношење најзначајнијих националних одлука.

5	Dictionary of United States Military Terms for Joint Usage Washington D.C.: Department of the Army, Navy, and Air Force, May 1955.,p.53	Обавештајна делатност је производ који је резултат процеса прикупљања, процењивања, анализирања, интеграције/обједињавања и интерпретације расположивих информација, које се односе на један или више аспеката страних земаља или области њиховог деловања, и које су тренутно или потенцијално значајне за планирање и доношење одлука.
6	Websters New World Dictionary, 1990,p.309.	Обавештајна делатност у сфери спољне политике подразумева способност уочавања, спознаје, разумевања и суочавања (антиципације) са променама (новонасталим ситуацијама) у међународном окружењу за сваку конкретну и њене националне интересе.
7	USA PATRIOT ACT, International Journal of Inttelligence and Counterintelligence, vol.20,No.5,2007,p.212.	Термин <i>foreign intelligence</i> обухвата: а) информације без обзира да ли су прибављене од држављана САД-а или не, које се односе на способност САД-а да се заштите од: 1) стварних или потенцијалних напада или других тешких дела непријатељске стране или њеног представника; 2) саботаже или међународног тероризма које подстиче или спроводи страна сила њени агенти; 3) тајне обавештајне делатности (шпијунаже) или агентурних мрежа страних агената, или, б) информације које се односе на стране силе или њихове територије од значаја за: 1) националну безбедност и одбрану САД-а или, 2)реализацију спољне политике САД-а.
8	Ђорђевић Обрен, Основи државне безбедности, ВШУП, Београд, 1987, стр. 47-81.	Обавештајна делатност обухвата, односно реализује се применом: тајних метода обавештајних служби (метод тајног уграђивања припадника службе у структуре противника, агентурни метод и метод тајног коришћења техничких средстава); прикривених метода (метод прикривеног анкетирања, метод прикривеног опсервирања и метод прикривеног научног истраживања); и, легалних метода (метод прикупљања података испитивањем избеглица и дезертера, метод прикупљања података испитивањем ратних заробљеника, метод прикупљања података извиђањем, прикупљање података преко недипломатских представника, прикупљање података преко обавештавања дипломатских представника и прикупљање података из информација средстава јавног информисања).
		Обавештајна делатност (intelligence) је јединствена

9	<p>Richelson Jeffrey T., The Intelligence Community (4th edition), Westview Press, Oxford, 1999, p.332.</p>	<p>активност која обухвата прикупљање и анализу информација и њихово претварање у обавештајно знање, али и неке друге активности, посебно контраобавештајну активност и тајне акције. Прикупљање обавештајних података се може дефинисати као сврховита набавка било којих информација које желе аналитичари, корисници или они који рукују њима, а сама активност прикупљања може имати неки од следећих испреплетаних облика: прикупљање обавештајних података из отворених извора, тајно прикупљање обавештајних података, прикупљање података из људских извора и техничко прикупљање података. Анализа представља интеграцију прикупљених информација или сирових обавештајних података из свих извора у завршни обавештајни производ, који треба бити једноставан исказ о чињеницама, проценама способности војних снага других нација, или пројекција вероватних токова политичких догађаја у другој држави.</p>
10	<p>Стајић Љубомир, Основи система безбедности, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр.228.</p>	<p>Обавештајна делатност представља скуп планских, организованих и непрекидних мера и поступака које предузимају љени носиоци, ради остваривања увида у стање, могућности и намере појединих држава и појава које су објект обавештајног истраживања, како би се на основу тих сазнања предузимале одговарајуће активности на политичком, економском и војном плану.</p>
11	<p>Farago Ladislav, War of Wits – The Anatomy of Espionage and Intelligence, Funk&Wagnalls, New York, 1954, p.9.</p>	<p>Обавештајна активност је планско и организовано деловање на прибављању података, њиховим процењивању и постепеном конципирању у једну целину, док се не остваре крупније и јасније слике које омогућавају да се сагледају контуре ствари које треба да наступе. Обавештајна служба достиже свој највећи значај када служи циљевима политичког руководства, те у истој мери национална политика зависи од обавештајних података. У тој тесној повезаности између националне политике и обавештајне службе, само савршена равнотежа између њих може гарантовати безбедност земље.</p>
12	<p>Милошевић Милан, Систем државне безбедности, Полицијска академија, Београд, 2001, стр.24.</p>	<p>Обавештајна активност представља специфичну друштвену активност усмерену према спољашњим и унутрашњим противницима, тј. актуелним и потенцијалним непријатељима одређене државе или друштвене групе, чији су предмети интересовања првенствено најсуптилније и најбоље чуване тајне</p>

		страних држава и других друштвених субјеката, а које се предузимају с циљем реализације виталних интереса државе, односно друге друштвене групе.
13	Danigen F. Džejms, Kako voditi rat, VINC,Beograd,1993, Str.314.	Функција војне обавештајне делатности јесте правовремено стицање тачних података и информација о противнику и његово онемогућавање да то постиже у односу на нас. Постоје три основна нивоа те делатности, сваки са својим потребама и методама : обавештајна делатност на стратегијском нивоу, обавештајна делатност на оперативном нивоу и обавештајна делатност на тактичком нивоу.
14	Мијалковски Милан, Обавештајне и безбедносне службе, Универзитет у Београду:Службени гласник, Београд, 2009, стр.62.	Обавештајна делатност је комплекс планских организованих, непрекидних и офанзивних специфичних мера и активности које предузимају обавештајне и безбедносне службе одређене државе, претежно ван њене територије (у иностранству), ради сазнавања виталних тајни (остваривања увида у намере, стање и могућности) објекта истраживања, обрада и коришћење обавештајних података за унапређење ефикасности деловања властите обавештајне, односно безбедносне организације и спољнополитичке ангажованости матичне државе.
15	Панарин Н. Игор, Хибридни рат:теорија и пракса, Клуб генерала и адмирала Србије, Београд, 2019, стр.340.	Стратешка обавештајна делатност представља скуп обавештајних активности усмерен на добијање информација о стратешким потенцијалима и намерама државе која се истражује, организације или друге друштвене заједнице која утиче на формулисање стратегије.
16	Бајагић Младен, Методика обавештајног рада, Криминалистичко-полицијска академија, Београд,2010,стр.34.	У руском језику се за обавештајну активност користи термин разветка , која се дефинише као теорија и пракса прикупљања информација о непријатељу, од значаја за безбедност и одбрану, политику и економију. Под њом се схвата и организована активност специјализованих институција државних власти,, које у свом раду користе легалне методе прикупљања података (прикупљање и анализа података из јавних извора), као и методе које се дефинишу као незаконите радње, и који чине појам "шпијунаже" или "крађе информација".
17	Ронин Роман, Обавештајни рад, ЈП Службени гласник, Београд,2009,стр.13.	Обавештајна активност представља укупно планско и контролисано деловање државних органа на прикупљању, обради и дистрибуцији информација о моћи, плановима страних држава, организација и лица, које могу угрозити безбедност субјеката и вредности које се штите.

Табела 3: Приказ дефиниција контраобавештајне делатности

р.б.	АУТОР	ДЕФИНИЦИЈА
1	Ђорђевић Обрен, Лексикон безбедности, Партизанска књига, Београд, 1986, стр.163-164.	Контраобавештајна делатност је планска и организована активност служби безбедности и других субјеката државе, који применом својих метода, мера, радњи, средстава и поступака откривају, утврђују, прате, пресецају и онемогућавају делатност страних обавештајних служби, фашистичких и емигрантских организација и служи за заштиту структура југословенског друштва од продора непријатеља, заштиту тајних података, одређених радних места и објеката и дезинформисање непријатеља и позенцијалног агресора.
2	Милошевић Милан, Субверзивни садржаји рада обавештајне службе, Војни информатор, Београд, бр.6, 2004, стр.76	Под контраобавештајном активношћу подразумева се посебан вид обавештајне активности чији је циљ заштита тајних података сопствене државе, заштита виталних државних органа и институција, спречавање деловања противничких обавештајних служби на територији своје земље, и др.
3	Бајагић Младен, Методика обавештајног рада, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010, стр.46	Контраобавештајна делатност представља незаобилазан и интегрални део свеукупних националних безбедносних потенцијала у борби против тајних обавештајних и других (необавештајних) акција и операција страних обавештајних служби.
4	Мијалковски Милан, Обавештајне и безбедносне службе, ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр.137	Контраобавештајна делатност представља планску, организовану и тајну усклађену офанзивно-дефанзивну оперативну ангажованост безбедносних служби одређене државе, пре свега на њеној територији, ради откривања, праћења, пресецања и онемогућавања шпијунских и необавештајних делатности страних обавештајних служби и других делатности појединих особа, група и организација на територији сопствене државе усмерених против националне безбедности.

5	Гађиновић Радослав, Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе, Војно дело,, Београд, бр.2,2019, стр.75	Контраобавештајном активношћу постиже се: заштита виталних државних тајних од страних обавештајних служби; спречавање шпијунаже; откривање и онемогућавање свих облика тајне подривачке делатности против сопствене земље , чији су иницијатори стране обавештајне службе; откривање и спречавање тајног превратничког деловања против постојећег поретка.
6	Војни лексикон, Војноиздавачи завод, Београд,1981,стр.229	Контраобавештајна делатност је активност припадника, органа и организација контраобавештајне службе којом се открива, прати и спречава тајна и организована обавештајна делатност страних обавештајних и војнообавештајних служби, емиграције, и унутрашњег непријатеља, према држави, оружаним снагама и припремама за одбрану земље.
7	Webster Dictionary 2008.	Контраобавештајна делатност је организована активност усмерена на спречавање деловања непријатељских информационих потенцијала, обмањивање непријатеља, спречавање саботажа и прикупљање војних и политичких података; Контраобавештајна активност подразумева обавештајну активност у циљу откривања и спречавања безбедносних претњи усмерених од стране непријатељских обавештајних организација или појединаца путем шпијунаже, саботаже или субверзије и тероризма.
8	The Encyclopedia Britannica 2022.	Контраобавештајна делатност означава операције владе, информације или активност у вези заштите сопствених националних података и сопствених тајних обавештајних операција. То је полицијска и безбедносна функција усмерена превентивно на дефанзивне заштитне активности.
9	Роман Ронин, Обавештајни рад, ЈП Службени гласник, Београд , 2009, стр.13	Контраобавештајна активност представља планску и контролисану делатност контраобавештајних и других државних органа на откривању, упозоравању и пресецању обавештајне и субверзивне делатности страних служби, организација и лица.
10	Rodney P. Carlisle, Encyclopedia of intelligence and counterintelligence : Vol. 1, London ; New York : Routledge : Taylor/Francis, 2005, стр.7	Контраобавештајна делатност подразумева примену обавештајних потенцијала на плану надмудривања, откривања и неутрализације обавештајних активности страних сила. Поред прикупљања, и анализе информација и онемогућавања непријатељске или потенцијалне непријатељске обавештајне активности, други аспект је покретање тајних акција против непријатеља или група

		које урушавају државу изнутра.
11	Wikipedia 2023.	Контраобавештајна делатност је активност која има за циљ да заштити обавештајни систем одређене обавештене агенције од опонирајуће обавештајне агенције или службе. То укључује прикупљање информација и спровођење активности ради спречавања шпијунаже, саботаже, атентата или других обавештајних активности које спроводе, за или у име страних сила, организација или лица.
12	Федеральный закон Российской Федерации от 3 апреля 1995 г. № 40-ФЗ «О федеральной службе безопасности»	Контраобавештајна делатност је активност којом се откривају, одвраћају и пресецају обавештајна и друга опасна деловања страних обавештајних служби, организација, појединаца усмерених на угрожавање безбедности Руске Федерације.
13	US National Security Act of 1947.	Контраобавештајна делатност обухвата активност на прикупљању података у циљу заштите од шпијунаже, других обавештајних активности, саботаже или убистава извршених од стране или у име страних влада или њихових елемената, страних организација или страних особа , или међународних терористичких ентитета.

ПОДАЦИ О АУТОРУ

Милош Р. Аздејковић

докторанд

Београд

Основне академске студије безбедности:

Факултет безбедности Универзитета у Београду , просечна оцена 9,13.

Последипломске мастер академске студије безбедности:

Факултет безбедности Универзитета у Београду, просечна оцена 9,14.

Докторске академске студије безбедности:

Факултет за међународну политику и безбедност – Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд, просечна оцена 9,70.

Аутор и коаутор монографија:

"Мајор Војислав Танкосић : оснивач српских јединица за специјалне операције" (Медија центар Одбрана, Београд, 2023.)

"Гаврило Принцип : енигма обавештајног рата" (АМБГ Београд, 2020.)

"Невидљиви фронт : обавештајно ратовање против Трећег Рајха : борба за очување Југославије" (Добротољубље, Београд, 2019.)

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Милован Аздејковић

број уговора са датумом потписивања 3062/1 - 26.11.2020.

Изјављујем

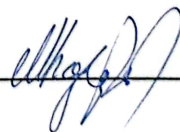
да је докторска дисертација под насловом

ЗНАЊИ КОНТРОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ
БИТАНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРОГАРЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 14. 06. 2024.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Милош Аздејковић
Број уговора са датумом потписивања 3062/1 - 26.11.2020
Студијски програм ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА И БЕЗОБЕДНОСТ
Наслов рада ЗНАЧАЈ КОНТРОЛОВАНЕ ЗАШТИТЕ
ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ
Ментор ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ СТЕВАНОВИЋ

Потписани Милош Аздејковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла Универзитетској библиотеци Универзитета „Унион-Никола Тесла“ у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета „Унион- Никола Тесла“ у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 14. 06. 2024.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку Универзитет „Унион-Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЗНАЧАЈ КОНТРАОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ
ЦИТАНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

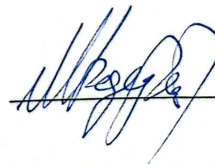
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета „Унион-Никола Тесла“ могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанта

У Београду, 14. 06. 2024.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Милош Аздејковић

број уговора са датумом потписивања 3062/1 - 26.11.2020.

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ЗНАЧАЈ КОНТРАОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ
ВИСТАЊИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 14.06.2024.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милош Аздејковић
Број уговора са датумом потписивања 3062/1 - 26.11.2020
Студијски програм ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ МЕЂУНАРОДНА ПОЛИТИКА И БЕЗБЕДНОСТ
Наслов рада ЗНАЧАЈ КОНТРОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ
ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ
Ментор ПРОФ. ДР МИРОСЛАВ СТЕВАНОВИЋ

Потписани Милош Аздејковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла Универзитетској библиотеци Универзитета „Унион-Никола Тесла“ у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета „Унион- Никола Тесла“ у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 14. 06. 2024.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку Универзитет „Унион-Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЗНАЧАЈ КОНТРАОБАВЕШТАЈНЕ ЗАШТИТЕ
ВИТАЛНИХ НАЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета „Унион-Никола Тесла“ могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 14. 06. 2024.

Потпис докторанта

